

109
69

~~III~~

76

123 págs., y 2 hojas sin numerar, y colofón.

8 págs. incluye portada.

69 págs. y 5 hojas sin numerar.

68 págs. y 2 hojas sin numerar.

76 págs. incluye portada y 2 hojas sin numerar. Con 8 láminas grab.

4 de ellas plegadas, y 4 grabados dentro del texto.

78 págs. incluye portada, 1 hoja de colofón y 1 exodo. Con 7 láminas

grabadas, 2 de ellas plegadas y 1 grabado dentro del texto.

PL

— ۱۲۳ —

F.A 055

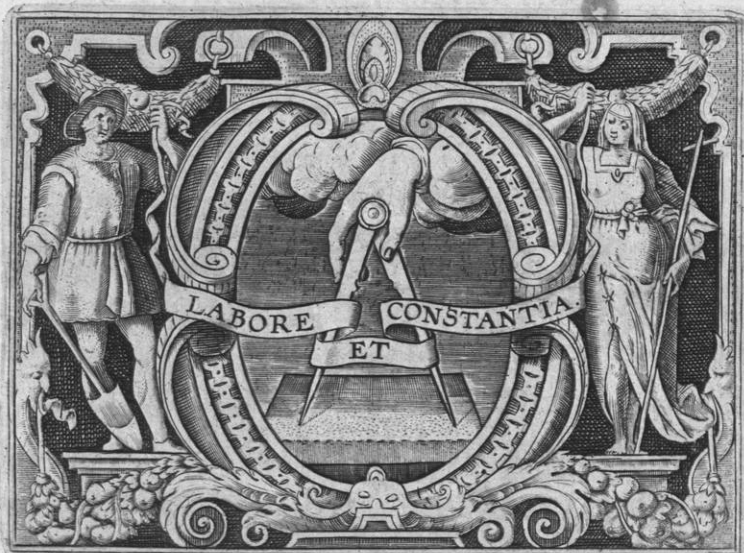
K.0000 1533 289

h=226=

R-82531

I V S T I L I P S I
A D M I R A N D A,
sue,
D E M A G N I T V D I N E
R O M A N A
L I B R I Q V A T T V O R.

Tertia editio correctior, auctiorque.

A N T V E R P I Æ,
E X O F F I C I N A P L A N T I N I A N A,
A p u d I o a n n e m M o r e t u m.

M. DC. V.

Cum Privilegiis Casareo & Regio.

L. del C. de torrepalma.

Quoniam Principis Censura Regis

M. DC. V.

Apud Johannem Meisnerum

IN OFFICINA PLANTINIANA

ANVERSÆ

3

SER^{MO} PRINCIPI
ALBERTO AVSTRIO
IMPERATORIS FILIO,
NEPOTI, FRATRI,
S. R. E. CARDINALI,

BELGICÆ SUPREMO GVBERNATORI,

I. LIPSIVS *dedicat consecrâtque.*

INTER Historiarum fructus, SER^{MO} PRINCEPS, ego illum eximium semper habui, qui ad Sapientiam & rerum in orbe ADMIRANDARVM cognitionē ducit. Quis enim paullò altior & attētior eas legit, qui non diuina illa opera obseruet, magna imperia stabilita, aut diruta: & in iis imaginem quamdam Prouidentiaē simul & Potentiaē diuinā? Ita profectò se res habet. sicut vnus in superis Deus est, qui machinam hanc totam moderatur & temperat: sic in terris velut Curatores & Vicarios quosdam suos constituit, qui in partibus eam tueantur & administrant. Atq; horum quosdam crescere voluit in magnas opes, copias, opera:

A 2

quid

quid nisi in imagine ostendens, cælestem illam & sine fine ac modo potentiam, quam ipse habet, & per riuulos ac canales illos deducit? Vt igitur cælum & micantia illa astra cùm intuemur, ab iis ad puram, primam, & inaccessam quamdam lucem ducimur: sic ab humanâ istâ MAGNITVDINE, ad auctorem illius & fontem Deum. Quis ille fuit, qui Assyrios terris & gentibus imposuit? qui Persas, Macedonas, Romanos? quis, qui iterum loco mouit & deiecit? magnus ille auriga & rector vniuersi, qui habenas in hoc mundano curru temperat; qui impellit, qui sistit, & poëtæ verbo,

Diuósque mortalesq; turmas

Imperio regit unus a quo.

Quod magis sentio, & in animum demitto, cùm in ipsâ potētia & magnitudine, infirmitatem istorum video, aut breuitatem. Quid enim illa omnia nunc, aut vbi sunt? abierunt. vbi supra fidem cumulatę opes? defluerunt. vbi cælo certantia opera? non apparent. Heu res mortalium vel maximorum parua! heu validissimorum instabiles! imò omnia illa somnium, vmbra, nihil, si cum Æterno & Æternitate comparentur. Sicut Solem istum assidue vel nubes aliqua subducit, vel nox condit: talis omnis hic splendor & felicitas, rapitur aut euanescit. Hæc & similis cogitatio

SER^{ME}

5

SER^{ME} PRINCEPS, iamdiu me impulit Imperio-
rum magna & ADMIRANDA colligere: atq;
vt decuit, orsum à ROMANO. Nam fallor,
aut non alia maior magisq; fundata, addo
& laudata MAGNITVDO fuit; quam quattuor
his libellis in parte expressi, & ad te multis
de caussis misi. Omitto beneficia in patriam
publica, in me priuata: ipse titulus & argu-
mentum palàm ad te ducebant. ROMANI im-
perij descriptio cui potiùs aut iustiùs debeba-
tur, quàm Principi è tot ROMANIS Impe-
ratoribus nato? Res certa & inter ADMI-
RANDAS est, ex VNÀ AVSTRIA, verè aureà, stir-
pe vestrà, decem Imperatores, intra hos tre-
centos circiter annos, orbi Christiano afful-
sisse: atque id sanguinis & natalium serie,
sine vlllo fulcro adoptionis. Quid in omni
retrò Principum classe simile? duo, tres, in
vnà domo, & vix fuerunt: in primà ipsà Iu-
lij, nec vltra sextum etiam adoptio proroga-
uit. Iterùm dico, mirabile. & quid nisi à Deo
tacita vox & testimonium, datam hanc fami-
liam & demissam è cælo in terras esse, ad im-
peria terrarum? Iam & ADMIRANDORVM ille
titulus, an non ad te traheret, in variâ virtute
sic ADMIRANDVM? Priuatam tuam vitam si vi-
deo: Pietas & Relligio occurrit, quæ vel sa-
cerdotem deceat; Castitas, quæ Vestalem;
probitas, & vitæ totius Ordo ac compositio,

quæ ipsum cælum. Nec enim sidera illa profectò magis ordinato & certo cursu incedunt, quàm tuæ actiones. Quid prudentia, in ciuili aut militari administratione? quid altitudo consiliorum incredibilis? quid tranquillitas animi & vultus (proprium bonum Austriacæ gentis) in omni euentu aut fortunâ? ADMIRANDA sunt: & quæ Regi nostro, sapientissimo rerum hominumque arbitro, causam dederunt tui inter alios eligendi, quem ad maxima imperia & Præfecturas admoueret. Ecce Lusitania adiecta Hispaniæ suæ fuit, & multa in concusso eo corpore adhuc ægra: te elegit qui lapsa erigeres, dilapsa colligeres, exanimata recreares. Et sanè ita fecisti, & præfuisi, vt penè optandum fuerit illi regno tam validè cōcuti, vt te pacatorem fundatoremq; æterni deinceps otij haberet. Quis in discessu tuo non ingemuit? nobilitas patronum, plebs parentem, leges custodem, pietas vindicem visa est sibi amisisse. At noster Rex recepisse: & expertus quàm benè humeris tuis imperium federet, porrò te misit in Belgicam nostram, id est in ipsum mare & Oceanum (ignosce patria sic loquēti) diffusionum & turbarū. Heu qui hinc fluctus? adeò vt alibi ciuilia atque externa bella fuisse & transisse dixerim, hinc sedisse & habitasse. Opportunitas scilicet locorum fecit, & simul

mul

7
mul conspiratio eorum qui magnitudini
Regiæ sunt infensi, vt consilia & arma verte-
rentur in has partes; & in nostrâ istâ patriâ
certamen certaretur, penè dicam, de Europâ.
Ergo missus es & venisti in medium discrimen: quid autem fecisti? quod nec hostes sus-
spicari, nec nos sperare, imò vix nunc credere
possumus cùm est factum. Agressus es vr-
bem naturâ, opere, milite munitam, & op-
portunitate inter Galliæ primas. Urbem di-
co, quam * Eduardus ille felix & animosus
Anglorum Rex, vndecim mēsiū spatio vix
expugnauit; quam * Philippus Bonus tuus
proauus, cum quadraginta millium exercitu,
nec expugnauit: tu, inquam, aggressus cum
modicis copiis, in paucis diebus claudis, op-
pugnans, capis. Quæ hæc vis animi, vel beni-
gnitas fortunæ? vtraque enim adfuit: & illa
vt auderes dedit, hæc vt posses. Scipio Afri-
canus olim (nec alium iustiùs tecum confe-
ram) cùm in Hispaniam missus esset, vel fero-
ciâ Pœnorum ereptam, vel infortunio Ro-
manorum alienatam, vidit rem longi & infi-
niti operis, bellum circumferre per singulas
& minutas partes. Quid facit diuinus iuue-
nis? Carthaginem Nouam, vbi, arma, cōmea-
tus, opes hostiles erant, situ & mœnibus (ita
putabatur) inexpugnabilem, subitò & igna-
ris omnibus exercitum rapit. Venit, aggredi-

* Anno.
1347.

* Anno.
1436.

tur, ingreditur: & in vnâ vrbe captâ, animos
 suis focisq; reddidit, hostibus ademit. O fa-
 ctum Scipione dignum! & quid nisi prolu-
 dium frangendę magnę illius Carthaginis, &
 stabiliendi mox imperij pariter ac pacis? A te
 similia exspectamus, ô noster Princeps: & ab
 hoc initio vince aut paca hostes, iunge diuul-
 sos aut rebelles. Hos ipsos quàm terres statim
 facto nouo pariter, & inopinato? Abducis
 ab iis locis copias, & alia agens ac præferens,
 Hulstum adducis. Quod istud Hulstû? non
 opidum, sed insulam; nec insulam modò, sed
 propugnaculis variis magnisque, id est verâ
 æstimatione, totidem opidis infessam. Quid
 facis ô consideratissime Princeps? quis ardor
 te abducit? non Mars solùm ea loca, sed Ne-
 ptunus tuetur & vindicat: & magnus ille
 Oceanus, ruptis aggerum claustris immissus,
 vnâ cum suis filiis latè dominatur & regnat.
 Vbi naues, quibus peruadas? vbi alæ quibus
 transuoles? desunt: at non tentandi tibi ani-
 mus, & patrandi item fortuna. O quàm nunc
 denique didici, angustè vires vestras expen-
 di, si quis ea tantum quæ fieri possunt à vobis
 exspectat! Audetis non audenda, facitis non
 faciēda, humano quidem iudicio: sed Deum
 adhibetis in consilio, & vos magni cum ma-
 gno illo Numine participantes, legitis (si fas
 dicere) in tabulis Fatorum. Itaque inuitis aut
 dif-

9

diffuadentibus omnibus, inuadis, peruadis,
vincis. Hæc tua sunt sub initium opera, cum
alij vix operum solent ponere fundamenta.
Et quæ non maiora magisque ADMIRANDA
à te, vel in te, expectemus? Memini legere
ALBERTVM II. inter maiores tuos Austrios,
vno tempore atque adeò vno anno, factum
Regem Bohemiæ, & Hungariæ, & ROMANORVM.
O quæ ista felicitas! sed quàm breuis
felicitas! biennio enim non toto imperauit,
& optimum Principem Deus cælo inue-
xit, quia terra virtutum illarum parùm capax
erat aut digna. Tibi pariter ALBERTO omi-
namur & vouemus similia, sed firmiora: &
an non iam nunc clara signa Deus & Rex de-
derunt? sed parco dicere, etsi non optare. O
dies ille exorere, non lætus solùm sed salu-
taris Belgis; nec Belgis tantùm, sed vicinis;
nec vicinis, sed diffitis, & quicumque sunt
in religione aut orbe Christiano. Plura vel-
lem: sed vt ij qui apud Deum verba faciunt,
corpore, gestu, sermone modici sunt ac re-
uerentes: sic nos decet apud vos Principes,
& colere atque ADMIRARI magis, quàm lau-
dare. Facio in animo, & illo dico atque im-
pleo, siquid ore aut stilo omisi. Louanij,
Kal. Martiis. ∞ . 10. XCVIII.

B

AD

AD LECTOREM.

ADMIRANDA in Imperiis, Lector, qua olim colligere cepimus, nunc disponere, ut vides, & vulgare. Orsi sumus à ROMANO, quod quattuor his libellis damus: an totum? negabit aliquis, & scio esse quæ possint addi. Sed an debeant, nescio: non certè pro meâ mente, cui propositum fuit eminentia tantum & verè MAGNA colligere, atq; ea ipsa dumtaxat ostèdere in primo cultu, & designare. Omnia si penetrassem, aut delineassem, præsertim quæ ad Opera, quis finis fuisset? Sed architectonica etiam hæc cura sit, non nostra, nec libuit supra plantam, quod dicitur, enagari.

* nec fuit vnquam Omnibus in rebus gnarum vnum esse atque scientem.

—* εὐ ἀγαπῶν ἦν

Εν πάντεσ' ἔργοισι δαίμονα φῶτα γενέσθαι.

Et verè fateor, nimia iam etiam curâ an curiositate peccari à plerisque nostrum, qui omnia hæc antiqua auidè scrutamur, & in maris illo fundo panè dicâ arenas. Ah, quis fructus est? Vita & mores præeant, tum prudentia, sed & elegantia quædam accedat: tamen ultima hæc cum modo. Peccauimus & nos fortasse olim: sed nunc cum aliis annis mens est alia, & clamo liberè, Quædam esse quæ malo ignorare, quàm discere. Timonis illud sæpè mihi in mente:

* πειλυμαθημοσύνης ὡς ἐ κνεώτερον ἄλλο.

Sed siquid tamen scitu dignum omisi, alius explebit me volente & addet, ut fiat illud Homericum

—* πλεόνων δέ τοι ἔργον ἀμεινον.

* Multi- sciētia, vt haud quidquã vel vanius exstat! * melius multorū opus.

Et si

Et si quadam tamen seposita mihi, non ommissa, & in
 alterâ ADMIRANDORVM parte opportunè red-
 denda. Atqui & alia mihi culpa, aut certè nota, de-
 precanda est, in attollendo nimium fortasse alibi fuis-
 se. Si ita est, excusetur: & quis nescit, ubi animus
 & stilus incaluit, trahere hoc secum has * *παινύπεις*? * lauda-
 tiones.
 Et tamen non arcem è cloaca feci, ut ait ille, nec
 lapidè è sepulchro veneratus sum pro Deo;
 sed res laudatissimas laudavi & extuli: si nimis, tu
 moderare & deprime, quisquis frigore & sedatiore af-
 fectu hac legis. Denique in clausulâ, magnum etiam
 imperium miratus sum, & approbavi: cur contra
 hodiernum morem (dicet aliquis) fortasse & usum?
 Nam divisiones ista facta iam dudum, & inuetera-
 uerunt, & moueri sine motu Christiani orbis vix
 possunt. Non temerè igitur suadeo; nec sanè in nouo:
 si tamen Fatis & Deo visum, hodiernam aliquam
 & nouam MAGNITVDINEM dare, cur culpa sit
 laudare & approbare? Multiplex ratio eam com-
 mendet: & firmissimè ista. quòd etiam nunc, quidquid
 tranquilli & pacati est in re Christianâ, id manat
 ab unico illo capite, quod auctoritate sacrâ nobis præ-
 est. Romanus ille Dictator, ut sic appellem, & Ponti-
 fex, fulcrum aut vinculum est, quod sustinet, quod
 ligat, labentes aut dissidentes in male compacto hoc
 edificio partes. Abite non impij solum, sed imperiti,
 qui aliter. nobis constat hanc ipsam Romam, & sa-
 crum in eâ imperium, fuisse & esse velut ancho-
 ram fluctuanti diu Europæ. Mira Dei benigni-

tas in hanc urbem! cum legionum vim eripuit, legum attribuit; cum armis imperare noluit, sacris indulgit: & sic quoque fecit eam decus, tutelam, columnen rerum. Atqui Senatus ille vetus non est, inquiunt. Non ille, sed alius: & vide mihi in istâ purpurâ ex omni nostro orbe selectos proceres, moribus, prudentiâ, annis spectandos. Si vetus ille Cyneas redeat, & hunc confessum videat, nihil ambigat vel cum Regibus iterum, vel cum Heroibus comparare. Quid Tributa? non tam multa, sed magis innoxia & Ultronea sunt. Quid Legationes gentium? nec ea desunt, & ex noto ignotoq; orbe (tanta diffusio maiestatis huius est) concurritur, & iura ac leges sacrorum hinc petunt. Ipsi Reges & Principes adeunt & inclinantur, & obnoxia capita uni huic capiti submitunt. Quid Principes aut homines loquor? aërei, terreni, inferi spiritus sine Genij verentur ac trepidant, & caelestem illam in terris potestatem vel inuiti ac reluctantes agnoscunt. Gaude igitur non maior, sed melior iam ROMA; non cultior, sed sanctior; & diu sedes & habitaculum sacri huius imperij (ex animo vouemus) esto.

I. L I P S I
 A D M I R A N D A,
 siue,
 D E M A G N I T V D I N E
 R O M A N A.
 L I B E R I

C A P V T I.

Occasio & ingressio sermonis.

I E S æstuosus erat, & quales Iulio men-
 se per Caniculam solent. Venit ad me
 A V D I T O R, & Numquid turbo? in-
 quit, non opinor. Otiari te cùm tempus,
 tum & mos iubet, qui publicas Ferias
 nunc indixit. L I P S. Otiamur. non ob
 causas à te dictas solùm, sed ob quam
 minimè vellem. Ea valetudo est, sem-
 per molesta, nunc magis in isto æstu. O si Spada me habeat!
 quàm me recreem & refrigerem ambulando, bibendo! A V D.
 Omitte Spadam, illam cursus tui palæstram. Satis nobis, se-
 mel sic pro te timuisse. Nam quid propius factum, quàm
 vt nobis eripereris, ad alios translatus? L I P S. Factum. nec
 vniquam ego propior periculo fui, nec manifestiore Dei ma-
 nu ereptus. Ille me tuitus est, & reddidit vobis. Utinam &
 eos redderet iungeretque per bonam pacem, qui sic abiuncti!
 O quàm suavis vita sit! quàm iuuet communione illâ terra-
 rum hominumque frui! A V D. Ne despera-

* Nondum
 arbor men-
 ses, nec vol-
 uere desit
 annos.

* Οὐπω μίνας ἄγων ἐγγυ' ἕσπεδος, ἕδ' ἐναυτοῦς.

B 3

Dics, Theos.

Dies, inquam, ista componet & dabit, aut denique Deus. LIPS. Certè Dei hoc opus : què toto pectore inuoco venerorq̃ue, vti velit, Respiciat afflictam Belgicam tot iam lustris, & satis sit accisam eam, non excisam. Sed quid tu volebas? AVD. Fabulari. LIPS. Publica habes? AVD. Curiosè ea non curo: sed tamen & publica tangit, quod volebam. LIPS. Dic autem. AVD. Sponde autem. LIPS. Quid istud est? captas me? AVD. Non nego. vtinam ceperim! Iam diu est quod DE MAGNITVDINE ROMANA polliceris aliquid dicere, siue scribere. Si hoc non dum potes, illud fac quod potes. LIPS. Hòccine agebas, & eò ibas? & hoc illud otium, quod suadebas? AVD. Agebam, ibam, suadebam. Et quid tibi hìc magni negotij? scio iam diu talia & obseruata tibi, & prompta. LIPS. Prorsus. ecce, os aperiam? sponde se effundent. O te bellum! scilicet memoriâ, dispositione, ad eas res non opus, etiam quas notas iam habeas & paratas. AVD. Non nego. sed priorem Deus tibi dedit, alteram iudicio semper assumpsisti. In scriptis tuis hoc me delectat, ordinem & ferriem rerum videre: interdum earum, quarum nec ordo videbatur. LIPS. Malus es. AVD. Quid ita? LIPS. Quia verè captatorem agis, & blandiris, sed vt in retia tua compellas. -- * *γέρον* δ' αλώπηξ (ait verbū) εχ αλιουετω. AVD. Imò patiare te capi vel meâ hac cupidine, quam amare & laudare in adolescentiâ nostrâ soles. LIPS. Non nego, adamo: sed & argumentum inuitet, quod valdè item amo. Quomodo non veterem illam Romam? tot ingeniorum, artium, virtutum, vel matrem vel sedem? Nam Potentia quidem & Militia ADMIRANDA sunt, & magni illius imperij Opes: Virtutes amandæ. AVD. Neque aliud à te volo, quam in vmbriâ quasi & imagine repræsentari Formam faciemq̃ue illam veterem: & qualis, & quanta Roma fuit. LIPS. Ego verò sic subitò nec vmbra tibi aufim polliceri: fortasse vmbellam, & imaginem aliquam imaginis, vt sic loquar. AVD. Quidlibet, iuuabit & docebit. LIPS. Sic volendo, volentem & me facis. Sub hac trichilâ vmbrosâ igitur sedeamus, & ducamus MAGNITVDINIS ROMANAE vmbra.

* *Vulpes*
culâ haud
capitur se-
rex.

CAP.

CAP. II.

*Communitè Roma & eius Potentia laudata,
per elogia pauca Veterum.*

EGO inter Imperia & MAGNITVDINES, quas Deus à con-
dito orbe esse voluit, eminere censeo & primas ferre hanc
ROMANAM. Hoc è *Finibus, Copijs, Opibus, Operibus*, deni-
que *Viris & Virtutibus*, liquere posse arbitror: quibus rebus
singulis, aut & iunctis quibusdam, aliæ fortasse gentes se osten-
derunt; nulla sic omnibus, vt nunc ostendam. Tu Deus lux
temporum, rerum, hominum, scintillam aliquam tui, si non
radium, in mentem hanc immitte: vt eâ videre, adire, sed &
referare pōssim, thesauros Antiquitatis & Memoriae; quos in
Æui diffuso implexoque sinu, reponis & seruas. Prisque
igitur distinctè de quinque illis Magnitudinis partibus dicam,
lubet vniuersè aliquid de totâ eâ præfari, & quam istam, vnâ
mecum, illustres magnique omnes viri admirati sint. Atque
illa vulgata omitto, *Romanos rerum dominos: Romam mundi ca-
put: Mundi miraculum: Mundi compendium: Arcem nationum ac
regum, lumen gentium*: magna sunt, & à magnis: sed compen-
dio laudasse eam magnificè Martialis videtur,

Terrarum Dea Gentiumque Roma,

CVI PAR EST NIHIL, & NIHIL SECVNDVM.

Subtiliter nec falsò vult, nihil accedere ad eam, nihil vel se-
qui. Quod an ab illo mutuatus Frontinus est? in cuius libro
de Aquæductibus legimus: *Regina & domina orbis, que ter-
rarum dea gentiumque consistit, cui par nihil, & nihil secundum.*
Sed vereor vt allitum adscriptumve alienâ manu sit, & grauis
atque eruditus reliquus Frontini stilius non probat aut amat
lasciuam poëtarum. Compendio igitur Martialis: sed pul-
chrè item & vbertim Claudianus.

*Quâ nihil in terris complectitur ALTIVS æther,
Cuius nec SPATIVM visus, nec corda DECOREM,
Nec LAVDEM vox vlla capit. que luce metalli*

Æmula

Emula vicinis fastigia conferit astris.

ARMORVM LEGVMQVE PARENS, *quæ fundit in omnes Imperium, primique dedit cunabula iuris.*

Hæc est exiguis quæ finibus orta, tetendit

In GEMINOS AXES, paruaque à sede profecta

Dispersit CVM SOLE manus. hæc obuia fatis,

Innumeras vno gereret cum tempore pugnas,

Et Gallum terris prosterneret, æquore Pœnum,

Numquam SVCCVBVIT DAMNIS, & territa nullo

Vulnere, post Cannas MAIOR Trebiamque fremebat.

Habes pleraque versibus iis ab alto & animoso poetâ (talis fuit) inserta, quæ ordine meo imus laudatum. Sed Eri-
nna etiam poetria audienda est : quam vixisse oportuit, vt hoc
carmen est, sub Pompeij, aut circiter, æuam. Nam alioqui
plures eo nomine fuisse, non debes nescire. Ea igitur, ad ip-
sam Romam:

Χαῖρέ μοι Ρῶμα θυγατὴρ ἄρη,

Χρυσεομίξα, δαίφρον ἀνασσα,

Σεμνὸν ἀναίεις ἐπὶ γᾶς Ὀλυμποῦ

Αἰὲν ἀΐθευσον.

Σοὶ μόνῃ παρῆσσι δέδωκε μοῖρα

Κῦδ' ἀρρήκτω βασιλῆιον ἀρχᾶς,

Ὅφρα κοιρανῆσιον ἔχοισα κάρτος

Αἰεμονόης.

Σὴ δ' ὑπὸ ζόγγλα κροσσῶν λεπάδων

Στέρνα γαίας καὶ πολιᾶς θαλάσσης

Σφίγγεται σὺ δ' ἀσφαλῆως κυβερναῖς

Ἄσσα λαῶν.

Πάντα δὲ σφάλλων ὁ μέγιστος αἰὼν,

Καὶ μεταπλάσων βίον ἄλλοι' ἄλλως,

Σοὶ μόνῃ πλησίον ἔσθ' ἀρχᾶς

Οὐ μετεβάλλει.

Ἡ' γὰρ ἐν πάντων σὺ μόνῃ κρατίσους

Ἄνδρας αἰχματὰς μεγάλως λοχύεις,

Ἐΐσαχ' ἰδ' ἀμάξος ἔπως ἀείσεια

Καρπὸν ἀπ' ἀνδρῶν.

Filia ò Martis, mihi Roma salve,

Aureo

*Aureo Regina decora cultu,
Quæ vel in terrâ stabiles Olympi
Incolis arces.*

*Nam dedit soli tibi cana Parca
Regium sceptrum, minimè atterendum,
Ut potens rerum domineris vna,
Imperitesque.*

*Ad tuum currum, retinente fræno,
Colla telluris tumidiqûe ponti
Flligas, & tu populos gubernas
Firma per æuum.*

*Ipsa, quæ gaudet variare cuncta,
Resque transformare hominum, Vetustas,
Spirat hæc vni tibi semper auram à
Puppe secundam.*

*Denique, in cunctis populis valentem
Procreas bellis sobolem. utque leta
Surgit è terrâ seges, ipsa abundas
Fruge virorum.*

Atque heus tu, virile & plenum spiritus muliebre hoc carmen est; & cur talia tam multa perierunt? Sed Poëtarum hæc laudatio est: audi Historicû. *Nulla vniquam Respublica nec MAIOR nec* Liu. i.
SANCTIOR, nec bonis exemplis ditior fuit. Laudat à duplici illo capite quod nos attigimus, & in sermone persequemur, Potentiæ & Virtutis. Quod ipsum vtrumque Ammianus: cum *Romam IMPERII VIRTVTVMQVE omnium Larè* appellat. Et plura se offerunt, quæ differo, in suis locis opportuniùs reddenda. Hieronymi elogia audiamus, æuo iâ inclinante: *Vrbs POTENS,* Lib. II. adu. Iouin.
vrbs Domina, vrbs Apostoli voce laudata, interpretare vocabulum tuum. Roma aut *FORTITVDINIS* nomen apud Græcos est, aut *SVBLIMITATIS* apud Hebræos. Duplicem interpretationé nominis rei aptam reddit: ego & tertiam, quam dederit lingua nostra: quia *Roma, *Gloriæ & famæ* nomen est Germanis: *Quid, quòd* * Roem.
apud Orientales Indos Rumes appellatur (Osorio ita traditum) milites boni & fortes: an quasi Romani, & admiratio vetus apud eos mansit? an vox indigena id quoque notat? Diuus Augustinus, pro summis, tria olim videre desiderat: *Christum in*

C

carne,

carne, Paulum in cathedrâ, Romam in flore. Hoc vltimum paramus, & ad rem partesque nostras iam imus: aliquid tamen à te præstipulati. A V D. Quid illud est? L I P S. Assensum & fidem. A V D. Tibi non demi, aut habeam? vel nutu me ducas, quò velis. L I P S. Memento. nam erunt quædam inopinata, & verè ADMIRANDA. Poëta iure cecinit:

Propert.

*Omnia Romanæ cedant MIRACVLA terræ,
Natura hic posuit, quidquid VBIQVE fuit.*

C A P. I I I.

Fines imperij Romani; quando maximi, & Pro- vinciæ breuiter adnumeratæ.

INITIA nos tenent: nec temerè iam olim dictum, *Portam itineris longissimum esse.* At serio viam ingredior, & quidem per eos limites siue terminos, quos antè obiter posui, *Potentia ac Virtutis.* In potentiâ considero, *Fines, Copias, Opes, Opera:* & in hanc quadrigam, nisi fallor, subiungam & veham, quidquid ea fecum trahit. Ergo de *Finibus* primò. ij verò quàm amplissimi fuerunt, & spatia terrarum ac maris, vno velut sinu & iunctim inclusa, quanta in vllò priorum aut posteriorum imperiorum nego fuisse. Itaque attollunt haud vanè hæc veteres, & magnificè loquuntur, vt Cicero: *Nulla gens est, quæ non aut ita subacta sit, vt vix exstet; aut ita domita, vt quiescat; aut ita pacata, vt victoriâ nostrâ imperioque letetur.* Et passim illi sermones, *Romanos orbis dominos: Solem vtrumque in eorum imperio currere: & talia, animosè magis, quàm superbè dicta.* Petronius:

Orbem iam totum victor Romanus habebat,

Quà mare, quà terræ, quà sidus currit vtrumque.

Dionysius Halicarnassæus planè cum ipso, etsi ante ipsum: ἢ δὲ ῥωμαίων πόλις ἀπάσης μὲν ἀρχηγῆς, ὅση μὴ ἀνέμεβατός ἐστιν, ἀλλ' ὕπ' ἀνθρώπων κατοικεῖται. πάσης δ' ἐκράτει θαλάσσης, ἔ μόνον τῆς ἐντὸς ἡρακλείων σιληῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ᾠκεανίδος, ὅση πλεῖσθ' μὴ ἀδιώατός ἐστι, παρώτη καὶ μόνη τῆς ἐκ τῆ παντὸς αἰῶν μνημονοδομένην, ἐπιτολὰς καὶ δύσεις ὅρας ποιησιμὴν τῆς δυναστείας: *Romana vrbs imperat toti terræ, quæ quidem inaccessa non sit, habitaturque ab hominibus; sed & toti mari imperat, non solum huic*

huic intra columnas Herculeas, sed ipsi Oceano, quacumque est navigabilis; PRIMAQUE ET SOLA ab omni aui memoria terminos sibi potentia fecit, Orientem & Occasum. Vbi terras omnes & maria tribuit, sed vt decuit historicum bonæ fidei, cum aliquâ restrictione aut exceptione: seiungitque inaccessa aut inhabitata loca, itemque maria ignota. Enimvero, si propius inspicias, nec habitata quidem omnia loca sub imperio habuit: non hercules: & multa sub Parthorum iure ad Orientem fuere; multa libera, aut sub regibus, ad Septentrionem ac Meridiem: sed vt ego quoque pro vero magis coërceam, quidquid opportunum aut dignum vinci videbatur, vicit. Cetera non tam non potuit, quam contempsit, & iudicio reliquit. Sed illud nemo negauerit, florem Asiæ, Africæ, Europæ in hoc imperio fuisse: ipsa gentium robor, ingenia, opes. Quod vt clarius tibi liqueat; in triplici hac mundi plagâ quid habuerint, strictim & per indicem dicam: atque id, cum imperium maximum & in culmine suo fuit, vt ab Augusto ad Traianum. Termini igitur finesque imperij sub Augusto erant, ab Oriente *Euphrates*; à Meridie *Nili catarracta*, & *Deserta Africa*, & *mons Atlas*; ab Occidente, *Oceanus*; à Septentrione, *Danubius* & *Rhenus*. Ita enim ipse, bono consilio, instituit, claudere imperium naturæ aliquibus limitibus, & custodes ac milites ad eos habere. Hoc Tacitus in eo laudat: *Clasum mari, aut omnibus longinquis imperium*. Atque idem scribit, Augustum libello, quo Rationes imperij conscripserat, *consilium addidisse, coërcenti intra terminos imperij, incertum metu, an per inuidiam*. Nolebat, inquam, posteros Augustus proferre terminos: siue quia satis iam partum videbatur, & metuendæ bellorum ac fortunæ vices; siue per inuidiam, & ne gloriam suam vincerent, vt Tacitus suspicatur. Sanè posteri consilium hoc neglexerunt, nec solum regna aliquot, defunctis aut euerfis sociis Regibus, imperio adiecerunt; sed etiam, ultra terminos, noua quæsiuerunt. vt Claudius, qui *Britannias* in ipso Oceano deuicit; vt Traianus maximè, qui ab Oriente, *Arabiam*, *Armeniam*, *Mesopotamiam*; à Septentrione, *Daciam* subegit. Ita moti prolati- que tunc termini trans Euphratem, ad *Tigrim*: iterumque parte aliâ, ad *Mare rubrum*, & trans *Danubium* ipsum, tota *Dacia* addita fuit. Hoc est, quod Tacitus noster in suo illo Principe laudat:

i. Annal.

11. Ann. *Ventum inde Elephantinen ac Sienen, claustra OLIM Romani imperij, quod NVNC Rubrum ad mare patescit.* Sed, inquires, quæ hæc dictio est, quasi pro magno ad *mare Rubrum* ventum nunc esse: nonne & antea fuit? Ipsa illa *Siene & Elephantine* ad Nili cataractas, ostendunt quidquid *Ægypti* interiacet Nilum & Sinum Arabicum, iam olim Romanorum fuisse. Atqui Sinus ille, *Rubrum mare*. Respondeo, latius olim Rubrū mare patuisse, & paullò aliter, quàm vt vulgò hodie, appellatum. Nam in Taciti, & aliorum veterum verbis, in hoc nomen venit *mare Indicum*, vastum illud & magnum, quod ab extremo Sinu Arabico, siue ab *Affricâ*, in *Auream* Ptolomæi *Chersonesum* se proterdit. Itaque Pomponius Mela, duos Sinus in mari Rubro agnoscit, *Arabicum & Persicum*. Et Seneca Tragicus, *Tigrim in mare Rubrum* exonerat atque immittit: Curtius *Indum & Gangem*: quos certum est in magnum illud mare, longè à Sinu Arabico, euolui. Hæc vera & clara sunt: promoti igitur termini ad mare Rubrum siue *Jndicum*, per Arabas adiectos. Eadem mens Græci scriptoris in Suidâ: qui terminos imperij ad Orientem facit *Jndos & mare Rubrum, & Nili Cataractas, & lacum Maotin*. Sicut & Appianus ita capiendus, cum in Præfatione operis sui, distinctè Romanum imperium limitat: *Tendit, inquit, ab Occasu & illo Oceano occiduo, ad Caucasum montem, & flumen Euphratem, & ad Æthiopas superiores, per Ægyptios & Arabas, ad Orientalem Oceanum*. Hic Oceanus *Orientalis*, non aliud quàm *Mare Indicum* siue *Rubrum*, iam dictum. Sed obiicies, Si ista de Traiani terminis Appianus; quid ita *Euphratem* ponit, *Tigrim* omittit? Hoc ideò, quia Hadrianus Imp. (sub eo Appianus scripsit) statim à morte Traiani, hoc mutauerat. de quo Festus Rufus: *Inuidens, inquit, Traiani gloriæ, sponte Armeniam, ac Mesopotamiam, & Assyriam reddidit, ac medium inter Persas & Romanos Euphratem esse voluit*. Tamen de Tigri etiam Claudianus:

*Subdidit Oceanum sceptris, & margine celi
Clausit opes. quantum distant à Tigride Gades,
Inter se Tanais quantum Nilusque relinquunt.*

AVD. Sed & alia dubitatiuncula, de *Mesopotamiâ*. quam tu & Rufus ab Traiano adiectam imperio significatis, at Aurelius Victor iamdiu à Claudio. LIPS. A Claudio? nemo hoc dixit, nec potest.

medio, tot portibus & insulis distinctum, qua si via & limes est, per quem commerciis iungantur. Nec aliud mihi pulchrius commodiusque videtur in hoc imperio, quam iste velut in medio corpore baltheus, bullis insularum interstinctus: qui & diuidit simul, & constringit. Dabis mihi aliud tale, & tantum? non dabis. A V D. Imò Lipsi, *Turcicum*, & Regis quoque nostri *Hispanicum* imperium, haud longè absunt. L I P S. De Turcico, fatendum est, in Asiâ & Africâ latè se extendisse: sed in validissimâ Europâ nostrâ quid habet, aut potius non habet? Certè vel sola Italia, Hispania, Gallia iunctæ, opibus viribusque pares sint, aut superent illum hostem. O si Deus daret adeo nec prouinciæ illæ Orientales pro opibus & frequentia priscâ sunt; & nostræ istæ florem nunc habent & vigorem. Quid de Germaniâ dicam? illa olim horrida & rerum inops, quam artibus, opibus, copiisque exulta est, & abundat? A V D. Mirificè & hæc tamen Imperio tuo etiam deest. L I P S. Non sic, vt opinare. Nam si terminos meos cogitas, videbis ad Danubium vsque, *Rætiæ*, *Noricum*, *Carnos*, *Pannonos* inclusos: & parte alterâ ad Rhenum, *Heluetios*, *Rauracos*, *Argentoratenses*, *Nemetes*, *Vangionas*, *Treuiros*, *Vbios*, *Menapios*, *Batauos*, ad Oceanum ipsum. Quæ pleraque omnia Germaniæ hodiernæ nomen, & linguam, & leges etiam habent: at detracta, vides quàm eam arctent, & pulcherrimis membris spoliata relinquant. Certum autem, hæc postrema omnia, cis Rhenum, Galliæ fuisse olim accensa. Itaque sub iugo Romano. Sed de *Hispanico* imperio quod aiebas; id sanè, spatia terrarum si consideras, præsertim in Nouo illo orbe & insulis, Romanum longè vel superat: sed iunctio & deuinctio prouinciarum, viri & copiæ, quàm deficiunt & delinquant? Nunc quidem. nam postea quid futurum sit, nescio: florebut, crescent fortasse. & sensum meum tibi dicam? Nescio quo Prouidentia decreto, res & vigor ab Oriente (considera, si voles) in Occiduum eunt.

CAP. IIII.

*De copiis & praesidiis sparsim circa limites, itemq;
in ipsâ urbe.*

ISTI Fines igitur Romani & quidem mari, annibus, montibus clausi ac muniti, sed Milite & Copiis multo magis. Nam Romanus mos & institutio, duplici viâ prouincias munire, Copiis & Coloniais: de quibus vtrisque breuiter dicendum. Copias intelligo, perpetuum militem, qui ad tutelam imperij, ex instituto Augusti, fuit. Triplices eas reperio, Prouinciales, Urbanas, Classicas: illas maximas, alteras satis validas, & tertias viles atq; opportunas. Omnia hæc ab Augusto, qui sapienter pleraque in nouo imperio aut instituit, aut restituit, vt res visæ postulare. Hoc autem inter noua: & in laudibus Augusti iam mortui Tacitus ponit, *Legiones, prouincias, classes, cuncta* ^{i. Anni} *inter se connexa*. Narrat & Suetonius: *Ex militaribus copiis, legiones & auxilia prouinciatim distributa*. Sed benè Tacitus, *cuncta connexa*: nam ita ordo & dispositio fuit, vt limitanea loca militem haberent, interiora vix haberent: & essent, vt in magnâ vrbe, circa mœnia dispositi & vallum. Cohærebant autem prouinciæ; ideoque & legiones, per cohortes suas & alas sparset, & inter se vicinæ. AVD. Sed non igitur Arces in locis interioribus saltem erant, si non legiones? LIP S. Apage à Romano hoc more. nusquam in iis præsidium aut spes posita Martiali huic populo, sed in milite tantum & armis. Et sanè de Arcibus variè disputari potest: sed non tempestiuè in hoc loco. pergamus. Miles igitur ad Limites, vbi minimo oneri subditis, maximo vsui in hostes esset. Quantus? sub Augusto & Tiberio viginti quinque legiones fuerunt, ex Dione & Tacito: quin postea tamen auxerint, vix dubito, & sub Traiano atque Hadriano certum fuisse triginta, aut & suprâ. Columella, in quâ legionum nomina, tum & alia quædam hoc euincunt: diximusque aliquid in *Analectis Militiæ Romanæ*, illic, si lubet, videndum. Hæ legiones, Augusti & Tiberij æuo, sic dispositæ:

In Hispaniâ, legiones III.

In Africâ, II.

In Galliâ ad Rhenum, VIII.

In Ægypto, II.

In

In Syria ad Euphratem, IIII. In Pannoniâ ad Danubium, II.

In Mesiâ ad Danubium, II. In Dalmatiâ, II.

Sed mutabant interdum, quod Tacitus in IIII. Annalium notat, & ob causas huc atque illuc ibant, aut sedebant. Quædam autem legiones & in opidis erant, etsi pleræque in castris: sed in opidis dico, quæ valida aut magna, & ideò motui aut rebellioni opportuna. Talis *Alexandria* in Ægypto: de quâ Strabo. *Sunt tres in Ægypto legiones. quarum vna in vrbe collocata est, aliæ per regionem. Præter has, sunt & nouem cohortes Romanorum, tres in vrbe item, tres in Æthiopia finibus ad Syenen, præsidium locis; tres in aliis partibus. Sunt & alæ equitum tres.* Sed & idem scribit, in *Babylone castello supra Delta, legionem vnâ consistere è tribus, quæ Ægyptum custodiunt.* AVD. Itane bis, ternas hîc legiones collocat? at tuus Index binas. L I P S. E Tacito meus index, & sub res Tiberij iam vergentes. Recenter id tunc mutauerat, & abducta legionum vna, vt sæpe. Antè, & à Iulio iam Cæsare legiones ibi ternæ, vt in Suetonio leges: tenuitque Augustus, & Tiberius ad id æui, quo Strabo scripsit. Sed de nostrâ iam re, legiones dico sæpe in opidis. atque ita de Beryto Syriæ idem Strabo: *Hæc euersa fuit à Tryphone, instaurata & suscitata à Romanis, duas legiones suscipiens, quas Agrippa ibi collocauit.* Causa fuit, sedes item vrbis ad ipsum mare, & locorum eorum claustrum. Ita à tergo aliæ legiones Syriam defendebant aut premebant, hæc sita in fronte. In Hispaniâ, vt idem Strabo, Bætica quæ populi erat, milite vacabat: reliqua Hispania habebat. Similia adnotare plura possim, & causas dare aut tangere: sed diffusionem non gaudeo, vbi res non poscit. Hoc magis è primis illis Strabonis obseruo, *socias etiam cohortes aliasque fuisse, præter ipsas Legiones: & vt illuc vides, numero satis grandi.* Enimuerò nouem illæ cohortes (sociales fuisse dico, etsi ipse Romanas appellat: sed hoc ideò, quia militabant sub Romanis signis) pænè legiones tres æquarunt, nec minores eas millenariis fuisse opinamur. Tacitus id quoque dixit: *apud idonea prouinciarum, socias triremes, & alas, auxiliaque cohortium, nec multo secus in iis virium fuisse: sed persequi, inquit, incertum fuit, cum ex usu temporis, huc illuc mearent, gliscerent numero, & aliquando minuerentur.* Ecce disertim, *haud secus, id est, non minus in iis virium fuisse, quàm in legionibus*

nibus

nibus ipsis: imò plus interdum, idem ostendit. vbi legionis *Decimaquarta auxilia, octo cohortes Batauorum* facit. Atque alibi, in minoribus prouinciis, solæ cohortes aut alæ fuerunt, vt in Rætiâ, Iudæâ, talibus, & quæ Procuratoribus regebantur. Interdum & in opidis interioribus, ad coërcendû: vt Lugduni in Galliâ, Tacitus *cohortem xviii^{am}* locat; idem Foroiulij *Ligurum cohortem, vetus loci auxilium*. Et tale alibi. Huc equidem Iosephi verba referam, alioqui paraloga, non solùm paradoxa: apud quem Agrippa ad Iudæos loquens adferit, Galliam illam tam validam, tam latam, *mille ducentis militibus in officio contineri*. Profectò octo legiones totæ fuerunt, sed quia istæ in extremâ Galliâ, ipse copias modò numerat, quæ introrsus in eâ essent: si tamen numeri illi in Iosepho sani, quos sæpe in eo obseruamus vitiatos. Sed hæc ita sub Augusto: vt tamen tetigi, creuerunt, & primùm Claudius Imp. Britanniâ domitâ, legiones in eâ *tres* locauit, manseruntque. Tum Vespasianus *duas* etiam in Cappadociâ: & Traianus deinde in Daciâ *duas*. Istæ *Prouinciales* copix: *Vrbane* fuerunt, quæ sedem Romæ & in ipsâ dominâ vrbe habuerunt. Quo fine? duplici, vt Principem in eâ tuerentur, & vt ipsam vrbe. Principis custodię triplex miles fuit, *Prætoriani, Euocati, Bataui*. Primi in *nouem* cohortes diuisi ab Augusto, flos militum, fide, robore, & gente. Exemplum instituti huius fuit, à Prætoriiis cohortibus in exercitu, quæ circa ipsum Imperatorem, & ad eius tutelam erant: sed plerumque vna: Augustus autem in bellis ciuilibus plures habuit, & victor quoque retinuit in pace, contra motus subitos, & ad plebem Romanamque coërcendam. Nam fuere *nouem millia* militum, non robore solùm, vt dixi, sed stirpe & domo eximij: nec capti nisi ex *Etruriâ, Umbriâ, Latio, & Colonia antiquitus Romanis*, quod Tacitus ita etiam notauit. Gloriabantur igitur hoc sanguine: & ideò Otho iis blandiens, & in concione alloquens, *Italia*, inquit, *alumni, & Romana verè inuentus*. Nam legionibus aliis, exteri iam & ciuitate donati, crebri miscebantur. *Nouem* dixi fuisse: idque apertè Tacitus: at Dio *decem* scribit. Nam ita in rebus Augusti: *οἱ σωματοφύλακες μύριοι ὄντες, καὶ δεδεχῆν τετραμένοι: Custodes corporis Augusti (Prætoriani) decem mille erant, atq; ij in decem partes, siue cohortes diuisi*. Hæc dissonât: & fallitur Dio: an pro suo æuo dicit?

Lib. IIII.
Annal.

Tac. I. Hist.

Lib. LV.

D

Illud

II. Hist.

Illud potest, hoc vix potest: quia eius æuo (vixit, sub Alexandro Seuero, & prioribus) iam plures denis illis erant. Exemplum à Vitellio, qui primus, opinor, auxit. Tacitus de eo, Romam ingresso: *Confusus prauitate, vel ambitu, ordo militiae. Sedecim Prætorie, quattuor Urbanae cohortes scribebatur, quis SINGVLA MILLIA inessent.* Sed an ille tamen primus? an non Claudius Imp. antea fecerat? Lapis vetus (quid contra eum dixerim?) affirmat: C. GAVIO. L. F. STEL. SILVANO TRIB. COH. II. VIGILVM. TRIB. COH. XIII. VRB. TRIB. COH. XII. PRAETOR. DONIS. DONATO. A. DIVO. CLAVDIO. BELLO. BRITANNICO. En, ille verò sub Claudio vixit, & *donis ab eo donatus* in Britannia: & tamen *Tribunus* scribitur *Duodecime Prætorie cohortis*. Sculptor errat? sed idem est in *Urbanis*, vbi *Decimatertia* nominatur. Quid? an hic Gavius potius, iuuenis Britannico bello interfuit, & tum senior sub Vitellio militauit? Omnino dixerim: nec tempora refragantur, potuitque vel sub illo, aut statim ab illo, Tribunatus hos gessisse. Nam eam auctorem dixerit aliquis mansisse: argumento eorundem lapidum, in quibus crebrò, grandiore numero sic legas. Istis *Castra Prætorie* fuere, ad Portam Viminalem: vt arctius & in disciplinâ haberentur, secreti à ciuibus & vrbe. Sed *Euocatos* iam addo: de quibus Tacitus atque alij silent (quod equidem obseruauerim) at non Dio Cassius, qui adiungit apertè. *Euocatis*, inquit, *Augustus vti iam cœperat in Antonium olim, eosque & postea seruauit. Sunt autem hodieque propria quædam & separata manus, & vites ferunt, instar Centurionum.* Hoc ille, vbi ex professo de custodiâ Principis scribit. Facere huc videtur, quod Suetonius in Galbâ notat, *dlegisse eum equestris ordinis iuuenes, qui manente aureorum anulorum vsu, EVOCATI appellarentur, excubiasque circa cubiculum suum, vice militum, agerent.* Instituisse hoc eum planè dixeris, exemplo custodiæ Principis, quia Principem scilicet nunc agebat: etsi non veteranos quosdam milites, sed Equites ipse elegit. An non ibidem & munus istorum Euocatorum expressum? nempe vt *circa cubiculum Principis excubias agerent?* ego omnino opinor: etsi valdè miror, nusquam (nec occasio defuit in urbanis illis motibus, aut Principum cædibus) nusquam, inquam, à Tacito vel Suetonio, vel ipso Dione alibi, nominatos. Tamen quod in lapidibus crebrò

Lib. LV.

crebrò legitur, EVOKATVS AVGVSTI, me iudice haud aliò est referendum.

Tertij sunt *Bataui*, equites peditesq;. Dio Cas-
sius: *Sunt & exteri Equites selecti, quibus Batauorum nomē est, iique equitandi peritissimi.* AVD. Da veniam, interpello te: Bataui equites? hoc est simile, ac si dicam Venetos equites esse. Et Bataui sanè nostri, aliis illis equis veliuolis & ligneis, per Neptuni æquor optimè discurrent: hos terrestres, parcè aut parùm dextrè tractant. LIPS. Vetera loquimur: gens ea tunc Martem potius, quàm Mercurium colebat. Et quæ gloria* vicinis illorù in equite nostrâ etiam memoriâ fuit: ea ipsis olim. Credo autem intelligi tunc quoque superiores illos Batauos maximè, qui Geldria nunc accensentur: nam inferi & ad mare, nec ipsi, nec regio eorum equis satis facti, aut apti. Sed Bataui igitur boni Equites: fuère & Pedites, etsi Dio silet. Tacitus alijsque dicent, qui tamen hos modò Batauos, modò Germanos appellant: sed dixeris Dionis ævo Pedites non fuisse. Caussa, quia Galba *Germanorum cohortem, institutam iam olim à Caesaribus, ad custodiam corporis, & multis experimentis fidißimam dissoluit, ac sine vllis commodis remisit in patriam:* quod Suetonius in eo scribit. Dicit *Cohortem:* ergo pedites fuère: & addit ab ipso solutam militiâ ac dimissam, nec postea fortasse restitutam. Non reperio quidem vltra nominari: & in Notitiâ imperij, dumtaxat *Bataui equites, Seniores Junioresq;*. Vtraq; autem hæc manus quanta fuerit, & Dio ignorare se fatetur: *Batauorum*, inquit, *numerum, sicut nec Evocatorum, satis certò possim dicere:* quid ergo nos conemur? Puto tamen Batauos haud minùs duabus alis plenioribus fuisse, & vt minimùm *mille Equites:* Pedites etiam olim ad *mille.* Euocati autem, ij quoq; cohorts vna millenaria sunt. Alter nunc miles in vrbe, & pro vrbe, duplex est: *Vrbana, & Vigilum cohortes.* De prioribus Tacitus: *Quamquam insideret urbem proprius miles, tres urbana cohortes:* & mox ostendit eam quoq; lectam, & non nisi Italam manum fuisse. Sed *tres* ipse dicit, Dio in Augusti dispositione, *quattuor.* οἱ τῆς πόλεως φεγυροί, inquit, ἑξακίλιοι, & τετρακίη νενεμημένοι: *Vrbis custodes sex millia, & in quattuor partes diuisi.* Miror & hîc dissensum, nec concilio. Si tamen numerus tantus; vides grandes istas Cohortes fuisse, atq; etiam supra Prætorianas. Nam singulæ fuerunt *mille quingentorum* militum. In Taciti autem antè verbis, de

* Menapia
& Geldria.

IIII. ANN.

Vitellio, notare potuisti, ab eo denique factas *quattuor urbanas cohortes*, sed quæ non nisi *singula millia* haberent: unde igitur tantas sub Augusto? Intricata hæc fateri oportet, & mihi pænè libido in Tacito ibi legendi, *quattuordecim urbanae cohortes*. Cum enim tam largiter Prætorij militem auxerit, cur non pariter & Urbis? Vnica ista cohors adiecta, in paruo fit: & facit validè, quòd lapides ab illo ævo grandiozem hunc numerum suadent. In illo superius recitato erat, TRIB. COH. XIII. VRB. & in alio sub Antonino Imp: C. CESTIO. C. F. STEL. SABINO. TRIB. COH. XIII. VRB. DONAT. AB. IMP. ANTONINO. AVG. HASTA. PVRA. Pluribus etiam lapidibus hi tales numeri in vtrisque cohortibus, sed nomina Imperatorum aut ævi certa indicia non semper adiecta. Hic ipse Antoninus quis fuit? fortasse *Caracalla* Seueri filius: atque ita minùs miror, quoniam in Herodiano Seuerus gloriatur & loquitur, vbi filios ad concordiam hortatur: *Ποσσε εος σεκουρε αγερε, σι ουελιντ, πεκουνια μιλτα α σε παρατα, τῆς τε ἐν βώμῃ δυνάμεως ἀπὸ τῆς τετραπλασιασθείσης, καὶ σταθπέδου τοσοῦτου πρὸ τῆς πόλεως ἰδρυθέντῳ, ὡς μηδεμίαν ἐξ ἡ δυνάμιν ἐξωθεν ἐχέγγυον μηδ' ἀντίπαλον, πλῆθει σταθμῶν, μήτε μεγέθει σωμάτων, μήτε χημάτων πειουσία:* & *copiis iis quæ Romæ sunt IN QVADRVPLVM auctis, tantoque exercitu ad Urbem sedente, vt nulla externa vis par esse ei possit, siue MVLTITVDINEM spectes, siue corporum magnitudinem, siue cultum & abundantiam.* Hanc mutationem & augmentum facta à Seuero, cum Iuliani Prætorianos circumuēnit & armis exiit, probabile est; & in eorum locum Illyricos grandi numero factos. Verba quidem Herodiani clara sunt, & sic mansisse ad Constantinum videntur: qui fauentes Maxentio sustulit, nec alios ordinauit. AVD. At enim si in quadruplum ita auxit Seuerus, & Vitellius iam tot Cohortes fecerat: quid dicemus? oportuit vel supra LX. cohortes fuisse. LIPS. Neque absurdum sit; si verba pensites Herodiani. Dubitet tamen aliquis an illa Vitelliana auctio tota manserit: sed quidquid eius, illud tenendum haud dubiè auxisse valdè Seuerum, cum Herodianus disertè scribat, *cuicumq; VI EXTERNAE parem aut superiorem hanc internam & urbanam fuisse.* Sed redeo ad *Urbanas* meas cohortes: quarum officium præcipuum, tueri urbem. id est, motus aut turbas plebis coercere; noctu circum templa, fora, basilicas

excubare; stationes agere contra grassatores aut sicarios; itemque Præfesto urbis (qui caput iis erat) apparere. Itaque & extra urbem interdum puto dispositos, cum eius Iurisdicção ad centesimum lapidem porrigeretur. Quod autem Præfectus caput, in Tacito clarè scriptum, de Flauio Sabino, qui tunc in
 III. HIR.
 eo munere: *Esse illi PROPRIUM militem cohortium urbanarum: nec defuturas Vigilum cohortes.* Quas nunc adiungo (*Vigilum dico:*) & moneo eas quoque ab Augusto esse. Nam is cum crebra incendia in magnâ illâ & frequenti urbe videret, remedium quæsiuit firmum & perpetuum, militemque ex libertinis collegit, & in septem cohortes digessit. Id factum anno urbis DCCCLIX. Et quamquam præcipuus hic finis & instituendi causa fuit, tamen seruiisse etiam tutelæ urbis, & contra nocturnos fures aut grassatores, non est ambigendum. Minus lecta hæc manus fuit, & ministerio potius quam militiæ facta: tamen ut regi melius iuberique possent, digesti in Cohortes, & Centuriones Tribunisque suos accepere.

C A P. V.

De copiis in mari, aut fluminibus; de Classibus variis, earumque sedibus.

TERRESTRI milite satis limites, itemque vitalia imperij, id est Romam ipsam, munimus: nunc & maritimo, siue fluuiatili etiam, muniamus. Nam cum mare medium per totum illud imperium iret, ut diximus; cum etiam flumina magna clauderent vel ambirent; utile censuerunt, *Classes* perpetuas in vtrauis parte esse, quæ & piratas cohiberent, & hostes excluderent; & suis etiam transitum aut transuectionem, cum opus esset, statim darent. Prudens & pulchra inuentio: fueruntque *Classes in ipso mari* quattuor; in *Fluminibus* tres, nisi fallor. Videbimus ordine, & quod occurret, dicemus. Primæ duæ maiores se offerunt, & *Prætorie dictæ, Misensis & Ravennas.* Quare Prætorie? (sæpe enim ita in lapidibus:) opinor dignitatis causâ, & quia inter minores alias, ut Præto-

ria aliqua nauis, eminent. Nam Præfectus sanè earum non fuit Prætor. Possunt & exemplo Prætoriarum cohortium esse dictæ, quia ad Italiæ & Principis tutelam. Sed eæ quoque ab Augusto institutæ, notante Suetonio: *Classem Miseni, & alteram Rauennæ, ad tutelam superi & inferi maris collocauit.* Et Tacitus de iisdem: *Italiam utroque mari duæ classes, Misenum apud & Rauennam, præsidebant.* Sed distinctissimè Vegetius, qui numerum & plura aperit, his verbis: *Apud Misenum & Rauennam, SINGVLAE LEGIONES cum classibus stabant, ne longius à tutelâ urbis abscederent, & cum ratio postulasset, sine morâ, sine circuitu, ad omnes mundi partes peruenirent.* Nam Misenatum classis, Galliam, Hispanias, Mauretaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atq; Siciliam, habebat in proximo: classis autem Rauennatum, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum, petere directâ navigatione consueuerat. Ait singulas legiones in singulis fuisse: pro more sui æui, aut parùm conspectè, locutus. Non enim Legiones propriè erant, sed dumtaxat Cohortes, eæq; decem, & Tribunos suos siue Chiliarchos (à numero cui præerant) habebant, itemq; Centuriones. Enimuerò Tacitus non semel ostendit, Classarios militiam legionariam, vt honestiorem petiisse: & aliquando impetrasse: non ergo habebant. Quomodo autem? exteri pleriq; & nec ciues erant. Tacitus de classe Rauennate: *Ambiguos militum animos, quòd magna pars Dalmatæ Pannonijq; erant.* Et in Tabulâ, quæ Venetiis adseruatur: *HADRIANVS. IMP. IIS. QVI. MILITAUERANT. IN. CLASSE. PRAETORIA. MISENENSI. SEX. ET. VIGINTI. STIPENDIIS. EMERITIS. DIMISSIS. HONESTA. MISSIONE. IPSIS. LIBERIS. POSTERISQVE. EORVM. CIVITATEM. DEDIT.* Si dedit, non antè habebant. Clara & vera hæc sunt, ac naualis militia, vilis semper & viliù, apud Romanos. De Miseni igitur classe, liquet apud Misenum, pulcherrimo sinu, eam stetisse. Virgilius doctè indicauit, cum Misenum illuc sepelit Æneas, *Imponit suaq; arma viro, remumq; tubamq;.*

Nam & *Remum* & *Tubam* dat, præsignificans locum hunc futurù vbi & Remiges & Milites in classe essent: Milites inquam, quos *Tuba* notat. Etsi autem naues ibi & classis, tamen Castra etiam in terrâ & ad portum ipsum fuisse, commoditas eorum exigat,

exigit, & lapides qui saepe effodiuntur, dicunt. Inter eos isti:

D. M.

D. M.

C. IVLIO. QUARTO

TI. PETRONI. CELERIS

VET. EX. PR. N. GALLO.

NAT. ALEX. EX. III. ISIDE

D. M.

C. SENIO. SEVERO. MANIPLARIO

EX. III. FIDE. NATIONE. BESSVS.

Note breuiores in iis, hoc volunt: *Veterano ex Pratoriâ naue Gallo.* item: *Natione Alexandrino, ex tertiâ Iside.* iterumque: *Ex tertiâ Fide.* Gallus autem, *Isis, Fides,* nomina nauium sunt, ab imagine aut tutelâ. In his item portibus, præter Castra, *Pharos* siue Turres quasdam ad prælucendum nocturnis fuisse, Plinius mihi suggerit: ille Plinius, qui ipse fuit classis Misenatium Præfectus. *Vsus Phari, nocturno nauium cursui ignes ostendere, ad prænuncianda vada, portusve introitum: sicuti compluribus iam locis flagrant, ut Puteolis, & Rauenna.* Pharus Puteolana, ad hanc Misenesem fuit. At verò altera, sicut & ipsa Classis, *Rauenna.* Notum & nobile etiam opidum, ob sedem ibi postea regni Gothorum. Et ipsam, & Classem autem, Iornandes optimè notificat, ex Dione: *Ameridie, inquit, Padus, qui & Eridanus, ab Augusto Imp. altissimâ fossâ demissus: qui septimâ sui alvei parte mediam influit ciuitatem: ad ostia sua amœnissimum PORTVM habens, qui CLASSEM ducentarum quinquaginta nauium, Dione referente, tutissimâ dudum credebatur recipere statione. Qui nunc, ut Fabius ait, quod aliquando portus fuerat, spatiosissimos hortos ostendit, arboribus plenos, verum de quibus pendeant non vela, sed poma.* In fronte verborum vides, Augustum aptasse locum & portum, fossâ percussâ: in medio, Dionem auctorem, de nauibus CCL. quæ illuc eaperent. Sed vbi hoc Dionusquam in libris, qui nunc sunt, sed dixit (opinor) in Vitellij rebus, vbi multa mentio classis Rauennatis, ob transfugium eius & turbas, quas & in Tacito habes. Ingens autem numerus: neque minor in classe Misenatium, vt ratio poscit. In ultimo autem ostendit, esse desiisse & portum & classem. Atque hæc duæ sunt *Maiores illæ classes maritime: sequuntur duæ Minores.* prior in Galliâ, coloniâ & portu *Forouiliensi:* tum ad ipsam Galliam, tum ad Hispaniâ illam oram tuendam. Facitus de eâ, eiusque auctore: *Galliæ proximum Litus ROSTRATAE naues præst-*

Lib. xxxvii.
cap. xli.

. Ann.

debant,

debant, quas *Aethiaticâ* victoriâ captas *Augustus* in opidum *FORO-IVLIENSE* miserat, *VALIDO* cum remige. Habes *Augustum* auctorem, habes *Rostratas* & bellicas, itemque *Validum* remigium. Satis ergo & grandis, & instructa ea classis: cuius idem *Tacitus* in rebus belloque *Othonis* cum *Vitellio* meminit. Est autem hoc *Forum Iulij* in *Galliâ Narbonensi*, loco quem *Strabo* designat: *Nauale*, inquit, *Casaris Augusti*, quod *Forum Iulium* vocant. Situm est inter *Olbiam* & *Antipolim*, abestque *Massiliâ* stadiis circiter sexcentis. Notat *navale* siue receptaculum classis esse: ideoque & à *Plinio* ipsa vrbs *Classica* dicta, itemque *Colonia Octavianorum*, quòd octava legio eò deducta.

III. Hist. Altera minor in ipso *Ponto*: id est, in capite & fonte mediterrei maris. De eâ *Tacitus* capiendus: *Mucianus* classem è *Ponto Byzantium* adigi iussit. Ergo statio ei supra *Byzantium* fuit: sed * vbi, ignoro. Numerum eius è *Iosepho* possum dare: * *Vide Not.* *Ponticæ*, inquit, omnes gentes tribus millibus militum subduntur, & *QUADRAGINTA* naues longæ (rostratæ) illud asperum & innaugabile pelagus tutum pacatumque præstant. An non & tertia etiam *Ostia*? *Suetonius* suggerere videatur in *Vespasiano*: *Classarios* qui ab *Ostia* & *Puteolis* *Romam* per vices pedibus commeant. Nam *Classarios Ostiæ* ponit: & fortasse *Claudius* instituit, portu eò instructo. Sed certum non habeo: & potuit esse ibi pars è classe *Misenensi*. Transeo ad *Classes fluminum*: & prima est in *Rheno*. de quâ *Panegyricus*: *Cùm totus ARMATIS NAVIBVS Rhennus instructus sit*. Ait totum *Rhenum*: ergo diuisam per partes censeo, vt & militem ipsum terrestrem. *Florus* ostendit, *Bonnæ* & *Geldubæ* (si proba modò lectio) fuisse, ex instituto *Drusi*: *Bonnam* & *Geldubam* pontibus iunxit, *CLASSIBVS QVE FIRMAVIT*. Ergo ibi pars, pars & certò ad exitum fluuij, vbi *Pharus* olim, quam nunc *Arcem Britannicam* vocant. Hanc opinor esse, quam *Classem Britannicam* *Tacitus* in bello cum *Ciui* appellat: quia & in *Britanniam* ea commeabat. Sed tota classis communiter *Germanica* dicta: & sic in eodem *Tacito* leges, *Iulium Burdonem*, *Germanicæ classis Præfectū*. Hæc particio classium *Taciti* loca aperiet, aut conciliabit, quæ pugnaturire inter se videntur. vt cùm scripsit, *Vniuersam quattuor & viginti nauium clas-*

v. Hist.

sem

*sem transfugisse (ad Ciuilem) aut captam esse. An igitur vniuersa ea, non nisi tot nauium? Imò postea iterum facit Cerialem nauibus pugnasse, etsi numero imparē, sed magnitudine earum potiorē. Atqui struere tam citò non potuit: sed nempe ex alià parte, atque adeò grandiores triremium, quæ ad Oceanum & Pharus, sumpsit. De his nauibus Hegesippus ex Iosepho ita scribit: Rhenus itaque iam non Germanorum copiis repletur, sed Romanorum liburnis, quæ per errantes TOTVS QVE AD MARE bicornis amnis fluenta, quondam liberæ gentes seruitio premunt. Legendum autem illuc, Copulis Germanorum: estque nauium minorum genus, quod ipsi Germani sic à *vinciendo & ligando ^{*Koppelen.} dicebant. Dicit earum loco Liburnas iam rostratasque Romanorum esse: credo, biremes. quas & pererrasse totum amnem identidem scribit: & an ideò Lusorias dictas? Vox crebra in Ammiano, Vegetio, aliisque. Altera classis Fluiatilis, in Danubio. de quâ Tacitus: Vannius funditur prælio, & ad classē in Danubio operientem perfugit. Nominantur & Vegetio Lusoria, quæ in Danubio COTTIDIANIS vtuntur EXCVBIIS. In Codice Theodosiano titulus, De Lusoriis Danubij. In Nouellâ quadam: Castrorum quinētiā ipsi, luxuriarumque curam mandamus: legendum, Lusoriarumque. Credo & tertiam fluiatilem in Euphrate fuisse: quidni in magno flumine, & contra Parthos? Ammiani aliquot loca suadent, etsi non cogunt: nec alibi certò legi. Habes totam munitionem imperij, terrâ marique: an non validam, vtilem, opportunam? sed & ad spectu aut cogitatu pulchram, cum imaginem proponis (Aristide delineante) magna urbis, cuius fossæ, flumina essent; turres & propugnacula, militaria in finibus castra aut castella, ipsa mœnia, non è latere vllò aut lapide, sed ære ac ferro tot prætendentium legionum. AVD. Mehercules delector, & cogitatione peragro ac iungo, quæ locis situque diuisa. Sed ipsam summam totius præsidij cur non expressisti? LIPS. Facile est, & per te possis: quantum quidem certus partium dictarum est numerus. Vbinon, diuinetur. Aio igitur in prouincijs copias non minùs fuisse, Legionum, Cohortium, Alarum, ducentis quinquaginta millibus, aut circà: & sic, vt legiones nec plenissimas, sed IIII. millium accipiamus. In Vrbe, ponere liceat in vniuersum ad XXVI. millia militum: & post Seuerum,*

E

vel

vel ad *sexagena*. In classibus omnibus, haud minùs *centum millibus* militum remigumque. Ita fiant in vniuersum, supra *quadringenta millia* ordinariorum: etsi Agathias Historicus plures etiam, & largiter, fuisse asseueret. Nam de Iustiniani aeuo loquens, *negat copias Romanorum tantas, quantas OLIM esse: nec iam sufficere tutelæ imperij, contra hostes. Cùm enim, inquit, ad SEXCENTA QUADRAGINTA QVINQUE MILLIA militum vniuersas eas colligere oporteret; vix tunc in centum quinquaginta millibus consistebant.* Hæc ille scriptor, & credo vera atque explorata (cùm tam curiosè numeret) attulisse. Oportuit igitur Auxiliares copias grandes fuisse: & tu considera vim copiamque Romanam. A V D. Imò an non legiones fortasse plures faciendæ sunt, & vel ad XLIII. ordinariæ sub Augusto ac deinceps locandæ? Hoc enim & Orosius & Appianus dicere videntur: & vir doctissimus ita affirmat. L I P S. Errat ille vir doctissimus: nec aliter sub Augusto fuit, ac dixi. De Orosio & Appiano, hoc saltem dicunt, *Sexto Pompeio in Siliciâ victo XLIII. legiones, iunctis omnibus copiis* (& Lepidi nempe, & Sexti, & ipsius) *in vniuersum, Augustum habuisse: sed hoc non addunt, & seruasse.* Ille verò non seruauit, sed sparfit, & in *Colonias* misit, de quibus ordo & hæc admonitio suadent iam dici.

C A P. V I.

De Colonis, & modus fructusq; deducendi.

PRAEMISSI verò, Præsidia militum in longinquis limitaneisque locis fuisse, pauca aut nulla in prouinciis mediis: imò plerèque earum sine milite aut armis vllis. Quid ergo tuebatur interiora, & quieta præstabat? *Coloniarum* deductio, optimo & sapientissimo Romuli inuento. Nam ad illum consensu referunt, qui victis finitimis opidis aut gentibus, partem earum solitus in urbem & ad se traducere; partem illuc relinquere, sed sic vt Romanos suos misceret, custodiam & regimen, nequid mouerent. Eos ita missos, *Colonos* appellauerunt, & ab agrorum *noxe* dedicatione *culturæ* (ait Hyginus) *ipsas Colonias* appellauerunt. Ratio & modus erat, vt agri diuiderentur viritim: idque à

Trium-

Triumuiris, quos graues & prudentes viros huic rei legere solebant : qui & sedes, agrosque, & ipsum opidum (si condendum esset) disponebant, & iura ac formam nouæ quasi reip. dabant. Sic tamen, vt omnia Romam & urbem matrem referrent. ipsis quoque locis, Fora, Capitolia, Tempia, Curia pro illâ imagine essent ; & in gubernatione, *Duumuiri* plerisque coloniis, quasi duo Consules, & *Decuriones* pro Senatu. Varia in hoc instituto vtilitas, quam licet percurramus. Prima, quòd alleuabatur vrbs ipsa princeps, & superfluam nimiamque multitudinem, vt sanguinem emittebat. Ita victus facilior, ita turba minor; & turbæ quoque, faciles oriri inter tam confertos. Sed & soboli magis vacabant libentiusque, sic vacui : non aliter quàm arbores aut plantaria magis se diffundunt & propagât, vbi in arcto non stipantur. Altera vtilitas, ipsos hostes aut subditos tangit. Vbi enim Coloniae sic collocatae, loca frequentabatur, colebantur, poliebantur etiam, nouorum hospitem aduentu, & artium inuectu. Diuina Prouidentia hoc sine Græcos olim in Asiam, Europam hanc nostram, vsque in Hispaniam, per maritima loca misit & disposuit: vt rudes ferocesque humanitate & elegantia percolerent, atque ad mitiora studia & mores transferrent. Quod idem Romani mox fecere : & ijs cultum hunc omnem debet pulcherrimus noster Europæ tractus. Tertia vtilitas, quæ præcipuè in oculis Romulo & Romanis, Præsidiû in subiectos. Sparsa hæc tot opida, locis opportunis, & in ijs Romanus sanguis: quid nisi tot arces & propugnacula erât imperij Romani? Dicamus quidlibet : nihil tam validum, quàm talis aliqua deductio: & vbi ij qui agros in alieno accepere, semper obligantur aut tueri iura imperiumque donantium; aut pelli, si & ij pellantur. Atque hic primus, vt dixi, præcipuusque aspectus: accessere mox, valde auctâ re Romanâ, duo alteri. Prior, vt plebem inopem & grauem sic exhaurirent: alter, vt militibus emeritis præmia largirentur. Nam ecce in tantâ vrbe, & crescente ciuium tenuiorû numero, per tot manumissiones: quæ ratio alendi aut subsistendi fuit, nisi vt emitterent? non aliter, quàm vbi aluearia plena, noua examina in alia & noua transfunduntur. Sic &, occulto Politico consilio, sentina & fex vrbs educebatur: purior meliorque pars asseruabatur. Iam verò in militibus pul-

chrum. & quis non libens in eam Militiam se impenderet, vbi
 & post eam tam magna & certa præmia essent? Agri & sedes
 dabantur, regimen illuc & honores, pecunia etiam (nam sic Au-
 gustus instituit) ad instrumenta, iumenta, & siquid opus, coë-
 mendum. Ego verò ausim dicere, nec isto æuo Militiam satis
 bonam, fidam, facilemque futuram, nisi tali præmiorum ratio-
 ne: nec difficile fortasse, cum magno bono publico, excogitare.
 Ista igitur deductio Coloniarum, & causæ: in quibus tamen
 tyranni aut violenti aliquot ciues fraudem & iniuriam miscue-
 runt. vt Corn. Sulla, qui non, vt olim, agros ex hoste captos dis-
 tribuit; sed in ipsâ Italiâ, quod sciebat milites appetere, sedes
 iis dedit. Quod fieri non potuit, nisi pacatis fidisque populis,
 per summam iniuriam & scelus, expulsis. Appianus auctor est
vigintitres legiones ab eo sic deductas, quæ facerent (si probè
 commemorari) *centum viginti millia*, cum iis qui adiuncti. Simile
 & Cæsar Iulius, in pace & Consulatu fecit, qui agrum Cam-
 panum & Stellatem *viginti millibus* ciuium, coloniâ Capuam
 deductâ, diuisit. Idem iam Dictator, *in transmarinas colonias*
octoginta millia ciuium distribuit, Suetonio auctore: id est, in Car-
 thaginem maximè & Corinthum. Quod noto, vt numerus vi-
 deatur deductorum: qui sanè grandis fuit, siue è ciuibus toga-
 tis, siue è militibus veteranis. Augustum *centum viginti millia*
 deduxisse sub *quintum Consulatum* suum (bellis Ciuilibus iam fi-
 nitis) lapis Ancyranus ostendit: & postea multa millia adiun-
 xit. Caue enim censeas, illa tantum deduxisse. Imò in solâ Ita-
 liâ *duodetriginta colonias collocauit*, vt Suetonius notat: quid apud
 tot exteras gentes, & imperio tam diuturno. Itaq; huius Principis
 plurimæ, & in toto orbe terrarum fuerunt: quod ipsa agnomi-
 na earum ostendunt. Denique paullatim tanta frequentia, vt ne-
 gem regionem, imò vix regiunculam fuisse, in quâ Colonie aut
 Colonia non esset. Tot illis vinclis miramur orbem cõpeditum
 & astrictum, in Romanâ ditone & imperio mansisse? Non ego:
 sed nec Velleij iudiciũ valdè probo, *inter perniciosissima Gracchi*
habentis, quòd extra Italiam colonias posuerit. Equidem planissimè
 contra sentio: & ad hunc coërcendi finè, aliter oportuit, aut nec
 imperium extra Italiâ proferre. Timorem què timer, nequa Co-
 lonia potentior matre suâ fiat, sic longinqua: nullus est, & certè
 locum

locum in Romano aliquo imperio non habet. Sed nec Hispano: & prudentissimè eos censeo Nouum orbem coloniis impleffe. Quarum alia atque alia genera tamen erant, & quædam *Romani*, alia *Latini*, quædam & *Italici* iuris. Reperio & *Patritias*, & *Equestres* agnominatas; haud dubiè, in quam digniores ciuium militumve deducti. AVD. Sed de numero igitur, nihil certi aut definiti habes? LIPS. In Italiâ solâ *centum quinquaginta* fuisse reperio; in Africâ, circiter *sexaginta*; in Hispaniis, ad *triginta*; paullo minùs in Galliis: & idem iudica de reliquo orbe. Difficile enim hæc adnumerare firmiter: cùm & aliqua legentem fallant, & non omnia hodie in libris legenda. Hoc Senecæ tibi suffecerit: *Populus Romanus quot Colonias in OMNES prouincias misit? VBICVMQVE VICIT Romanus, HABITAT.* AVD. Quæro etiam, ecquid seriò probes hoc ius siue morem colonicum? LIPS. Dixi, & probo: atque adeò magnis Regibus adsuadeam imitari. AVD. Tûne? in tam apertâ iniuriâ? nam certè aliena eripiebant, possidebant, posteris tradebant. LIPS. Quid tum? vtilitas publica magna, vt in aliis, exiguum hoc iniquum diluit, vel absorbet. Etsi cur iniquum? qui iniuriam intulit, iustè malum & pœnam habet. Coërcendi hoc modo sunt, & ne in posterum noxam noceant, refrænandî.

Ad Helu.
Confolat.

CAP. VII.

Multitudo Romanorum, & ratio ad discendî gentes, aut transferendî.

AVD. Sed mihi hîc admiratio & quæstio, Vnde Romanis ea copia, & sic assidua, vel Militum vel Colonorum? Nam cùm intueor & examino; examina habuisse hominum debuerunt, quæ sic conscriberent, aut transferrent. LIPS. Haud de nihilo peris, & satisfaciam: scito. Romanos primùm pauculos fuisse, & cùm Romulus militiam & rep. ordinauit, vix ad *millia terna* peditum (alij *bina millia* volunt) censa, & equitum *trecentos*. At idem ille, cùm è viuis abiit, peditum reliquit *XLVI. millia*, & equitum *mille*. Tantum viri opesque creuerant in annis circiter, quibus Romulus regnauit, *triginta septem*. Res mira

est. & quibus artibus aut industriâ ille hoc assecutus? Apertione asyli; quæ haud dubiè aliquid adiuuit, & è vicinis, etsi non optimos, elicit. Lege de liberis latâ, quâ iussit quidquid natum esset tolli, modò ne mutilum aut monstrosum. Receptione in ciuitatem, quam non exteris solùm confluentibus, sed victis & hostibus dedit. Laudant cùm alij hoc institutum eius, tum Claudius Imp. apud Tacitum: *Quid aliud exitio Lacedæmonijs & Atheniensibus fuit, quamquam armis pollerent, nisi quòd victos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus tantum sapientiâ valuit, vt plerosque populos eodem die hostes, dein ciues haberet.* Atque id fanè diu retentum Romæ, vt è prouincialibus honestissimos, hoc beneficio ciuitatis obligarent; & ita simul se augerent, simul discrimen, & tacitum panè * diffidium, inter illos conciliarent. Claudianus in Romæ laudibus:

xi. An.

* Ob amulationem inter receptos, & non receptos.

*Hæc est, in gremium victos quæ sola recepit,
Humanumque genus communi nomine fouit,
Matris, non dominæ, ritu: ciuesque vocauit
Quos domuit, nexuque pio longinqua reuinxit.*

Ita, quod ex illo apparet, diffusum latè aut vndique iam hoc beneficium: & ciues Romani facti, quicumque in orbe Romano essent, ex constitutione Imp. Antonini. Excluduntur iam ergo soli serui & barbari. quo sensu Sidonius scripsit, & appellauit *Romam verticem mundi, patriam libertatis, in quâ unicâ totius mundi ciuitate soli BARBARI & SERVI peregrinantur.* Itemque passim alij *Communem patriam:* & ad eam his versibus Rutilius:

Lib. I.

*Fecisti patriam diuersis Gentibus vnâ,
Profuit iniustis te dominante capi.
Dumque offers victis proprij consortia iuris,
VRBEM fecisti, quod prius ORBIS erat.*

Hæc ita posteriori æuo, nec optimo scilicet, nec optimè: præstabat electio illa & secretio, ob varias causas. Sed tertia etiam ratio augendi ciues, ex instituto non quidem Romuli, sed Seruij Tullij. Ille cùm videret plerosque tunc seruorum, aut bello captos, aut è prædâ emptos esse; atque eos ferè è liberis & ingenuis, & antè etiam liberos: humanum bonumque putauit

putauit in ciuitatem recipere, si qui à dominis manumissi essent. Nam & Romanis moribus ingeniisque assuefacti iam erant; & sic fore prouidebat, vt semper, tamquam ex fonte domestico, proles scaturiret ad belli aliosque vsus. Difficile id persuasum primò ciuibus, & inquinari eo consortio videbantur: sed nempe ostendit, & origine bonos eos esse, & iamdiu ipsos etiam hostes in hoc ius admissos: ita cur non idem domesticis & fidis seruis indulgerent, causam nullam esse. Maximè, cum in eorum manu totum hoc beneficium. & videre posse, vt nec temerè manumittendo darent; & illos aduersuros, vt omni sedulitate ac fide emererentur. Amplius, futuros eos nihilominus velut in curâ & clientelâ Patronorum: & sic nobiliores ciues, in comitijs aut suffragijs, semper manum aliquam fauentem & obnoxiam habituros. Ita illis persuasum. sed Regi in oculis præcipuè, frequentia & multitudo ciuium, fundamentum omnis potentia & diuturni status. Nec tamen ij æquiparati statim dignioribus, & veteribus ciuibus: reiecti in quattuor urbanas tribus fuère, & inuenta ratio, vt minimum in suffragijs, aut aliâ publicâ re, pollerent. Quin & à militiâ legionariâ & honestiore exclusi sunt: donec paullatim nepotes ac pronepotes eorum, verè iam Romanus sanguis, peruenirent. Liberti ipsi & Libertini (veteri quidem republicâ) arcebantur. Hoc institutum, incredibile est, quantum ciuitatem auxerit: in quâ aliquot seruorum millia pauculis annis manumissa. Neque negandum est, vtile initio & præclarum fuisse: sed lapsu temporis, vt fit in humanis rebus, hîc quoque lapsus: cum iam Syri, Cappadoces, Asiatici, Græci, Barbari in seruos recepti; & multi ex ijs facinorosi & perditii; qui pretio, blanditijs, aut & fœdis obsequijs libertatem meriti, quam colluuiem in ciuitatem non inuexerunt? Imò per eos effectum, vt egregia illa animi ac morum, Romana olim plebs, vilissima facta hominum sit, & vno verbo, cloaca ac sentina vitiorum. Sed ista sæculis aliquot post Tullium. interea profuit largiter institutum, & effecit, vt cum primo censu ac lustro Ser. Tullij, LXXIII. ∞. censa essent, illo qui sub primis Consulibus fuit (nam Tarquinius Superbus intermiserat) CXXX. ∞. censerentur: idque eorum qui puberes, & in virili togâ essent. Largus tibi

tibi hic numerus videtur: nihil est: cùm post aliquot ætates, id est, anno Urbis CCCXIII. censa sint ciuium CCLX. ∞: & paullò ante bellum Marficum, anno Urbis DCXXXIX. circiter *quadringenta* millia, paullò minùs. At post id bellum, fociis iam in ciuitatem paullatim receptis, creuit valdè numerus, & ad *nongenta* millia censa * alibi nobis doctum. Cui ipsi numero firmando, velim addi hæc Phlegontis in Chronicis. qui notat Olympiade, quâ Lucullus Amisum cepit, & Mithridatem ad Caberia vicit (id fuit circa annum Urbis DCLXXXII.) *censitas Romæ nonaginta myriadas ciuium, & vnâ, id est, nongenta & decem millia.* Quid iam sub Augusto? ipse de se in lapide Ancyrano clarè hoc dicit, IN. CONSVLATV. SVQ. SEXTO *Lustrum condidisse, QVO. LVSTRO. CENSITA. SVNT. CIVIVM. ROMANORVM. CAPITA. QVADRAGIENS. CENTVM. MILLIA. ET. SEXAGINTA. TRIA.* Immanis herclè numerus: & quis iam de copijs miretur coloniisq̃? At etiam creuit assiduè, & sub Claudio Imperatore, Tacitus ac fidi auctores accensent, *sexagies novies centena sexaginta quattuor millia.* Ultra quærere, superuacuum sit, cùm iam passim in ciuitatem totæ vrbes regionesq̃, vt dixi, receptæ. AVD. Neque hercules quæro, affatim habeo quod mirer. Sed illud lubet scire, an ex solis igitur illis ciuibus copiæ scriptæ? LIPS. Non è solis. olim quidem & è Latino nomine, vt scis: at postquam ij ciuitate donati, Principum temporibus maximè, cœperunt & è prouinciis auxilia scribi. Augusti id inuentum: & præter conspicuam vtilitatem in militia, causam occultam etiam hanc habuit, subditos sic exarmandi, & quasi obsidibus traditis in fide continendi. Nam quotannis dilectus istos habebant, & optimum ac robustissimum quemque abducebant. Ita enerues prouinciæ; & illi qui dilecti, in longinquas & distitas oras consultò trahebantur. Non enim facile res nouas audere aut mouere, inter ignotos & alienos. Ciuilis, qui Batauos ad rebellionem traxit, hoc quoque telo eos incitat: *Instare dilectum* (verba Taciti) *quò liberi à parentibus, fratres à fratribus, velut SVPREMVM diuidantur.* Idem Galgacus, dux Britannorum, in eodem Tacito: *Liberos suos cuique ac propinquos natura carissimos esse voluit: hi per dilectus ALIBI seruituri, auferuntur.* Atque eiusmodi auxiliorum,

*In I. Ele-
stor. cap.
XXVII.

XXXI. Hist.

rum, è variis gentibus, magna copia. quod & *Notitia Imperij* indicat, & Taciti hæc verba: *Nil validum in exercitibus, nisi quod externum.* Iterumque: *Prouinciarum sanguine provincias vinci.* Avd. Artem video, & simul auxilia bello scripta, simul materiem subductam rebellandi. Sed ista profectò translatio dura: & quo exemplo? Lips. Haud faciliè dixerim: nisi quòd similia iam olim noto. Romulus ipse populos vicinos in vrbem suam transtulit, Tullus Hostilius Albanos. Sed hæc leuia, & alio quodam fine. quid si totas gentes translatas doceam, eadem illâ non rebellandi, aut coërcendi, causâ? Fecit Augustus in Sugambriis & Sueuis, quorum *quadraginta millia* (hoc verius censeo ex Eutropio, quàm quod in vulgatis Suetonij libris *quadraginta* editur) tot inquam illa millia *traiecit in Galliam, iuxtaque ripam Rheni, sedibus adsignatis, collocavit.* Ita & Galliam impleuit, & ex hoste socium auxiliaremque fecit. Sed iudicio & consilio in hac re opus, ne plures suscipiantur aut traducantur, quàm coërcere possis: peccatumque à secutis Imperatoribus (maximè post Constantinum) qui Barbaris receptis, imperium & vrbem prodiderunt. Alioqui multum commodi aut tutelæ translatio hæc habere possit. quâ Philippum Macedonem (callidum illum regnandi) vsum Iustinus prodidit: scribitque eum, *vt pecora pastores, nunc in hibernos, nunc in æstiuos saltus traiciunt; ita populos & vrbes, vt illi vel replenda vel derelinquenda quæque loca videbantur, ad libidinem suam transtulisse.* Parabat & Alexander simile, firmando imperio, nisi mors interuenisset. Nam in Commentariis eius inuentum Diodorus tradit, *vt ciuitatum aliarum in alias migrationes fierent, itemque hominum traiectiones ex Asia in Europam, ex hac in illam: & causam addit, vt gentes connubijs, commercijs, & amicitia inter se iungeret:* quæ ipsa haud vana planè est, aliam tamen & intimam non expressit. Antipater, qui in partem potentiaë successit, in idem hoc consilium: & Atheniensium vrbis potens, ipsam eiusque regimen ditioribus honestioribusque concessit; tenties, & quidquid inopiâ turbidum, eduxit, & ad xx. ∞. eorum in Thraciâ, agris datis, collocavit. Lego & Tigranem regem, cui bellum Pompeius fecit, *trecenta millia* è Ciliciâ & Cappadociâ in Armeniam & Mesopotamiam traduxisse, ad ea loca frequentanda & meliori genere

implenda. Et vt vicina magis temporibus locisque tangam, Carolum Magnum satis scitum est, Saxones sepe rebelles translatione domuisse, & in Belgicæ nostræ oris posuisse. Ludouicus etiam xi. Galliæ rex, Atrebatium fidei infensus, & quia à vitâ diuelli quàm à Burgundiaeo imperio malebant, sparsit eos per Gallia vrbes aliquot, & suos in locum introduxit. Quid in nouo illo orbe etiam video? Reges Perüani tractus, quos *Jngas* ipsi appellant, pro firmamento status habebant, populos victos statim, cum totâ sobole, transferre ad interiora loca, & in illa limitanea alios suos fidosque supponere. Hoc genus *Mitimaes* patriâ linguâ vocabant. Habes de multitudine, & eius caussis. Ac quædam his inesse magnis Regibus imitanda ego scio: qui si exhauriunt semper (vt fit in militibus aut colonis emittendis) nec addunt: quid nisi fontem ipsum exhaurient & siccabunt? Serio, serio prouidendum est. Tu abi nunc, & cetera cras, si Deus volet, dabo. AVD. Haud libens, sed tamen pareo, & valetudini tuæ tenui parco. Vale, & firmare.

I. L I P S I
 D E M A G N I T V D I N E
 R O M A N A
 L I B E R I I.

C A P V T I.

*De Priscis populi Romani Vectigalibus, Decumis,
 Quintis, Scripturâ, Portoriis.*

LI P S. Maturè sanè ades. A V D. Si pro meo voto, maturiùs, & vel conuiuia in prandio tibi fuiffem. L I P S. Licuit, & delectarer sanè vel affiduo hoc fœdalitio, fi Romanæ aliquæ mihi O P E S. Ad quas sermo nos nunc duxit, & de iis videamus. Eas *Publicas & Priuatas* confiderabo: & in Publicis, *Vectigalia* siue *Tributa*, tû & *Triumphales manubias*, denique *Liberalitates* aut *Erogationes*. Infistamus ordine, & primùm in *Vectigalibus*: quæ olim triplicia ferè, è *Decumis*, è *Pastione*, è *Portoriis*. Quod ad priores duas, ita de iis & origine earum Appianus: *Romani nunc hos, nunc illos Italiae populos superando ac subijciendo, partem agri iis auferebant, atque opida & colonos condebant; aut si opida opportunè iam condita, hos inducebant. Agri igitur quod cultum erat, colonis ferè adsignabant, quod incultum (vt multa per bellum) id aliis cupientibus elocabant, PARTE DECIMA fructuum sibi retentâ in agris satiuis; in plantariis aut arboretis, QUINTA; in pastionibus autem, certum pretium definiebant in capita minoris pecoris maiorisque. Pulcher & distinctus in eam rem locus: & quamquam de Italiâ dicit, tamen & producere ad prouincias licet, quas multas ita habitas, ex alijs scriptorum locis liquet. Etsi quædam arctiùs pressiusque habitæ; & præter hæc, Tributa etiam sua capitis pendebant. Sed quod ad hæc*

tria, etiam in Asiâ ea sic & in Siciliâ fuisse, Cicero alibi ostendit, & in his vectigalium summam ponit. Notabiliter in laudatione Pompeij : *Publicani familias maximas, quas in Salinis habent, quas in Agris, quas in Portibus.* Nam quod ad Salinas, viri docti iamdiu emendarunt *Siluis*, vt ad Pastiones referatur: etsi *Saltibus* ego mallet, viciniore litterarum lapsu. In eâdem oratione enim aliquoties hæc tria repetit, & iungit: etsi vectigal è Salinis quoque fuisse, sed non inter prima & magna, scimus. Et quod ad frumenti omnis *Decumas*, idem Cicero in Verrinis satis dixerit, quid in eâ re fuerit: nec obscurum est vel ex moribus hodiernis. De fructuum *Quintâ* in Appiano, id obscurius, imò incertius: quoniam idem Cicero in Verrem disertè nominat, *Vini & Olei decumas*, ostenditque Siculos ita dedisse. Quomodo igitur *Quintas*? nam ego ex vite, oleâ, ficu, pecano, nuce, intellegi & redigi Appiani vectigal velim; nec aliunde video posse. Nisi tamen de siluâ cæduâ intellegit: quod in medio relinquo. Sed in priore sententiâ si perseuerare lubet; dicendum est, mitius leniusque habitos Siculos, & peculiare id ibi fuisse. E *Pastionibus* genus alterum est, quod propriè & vulgò *Scripturam* appellabant. Exempla obuia, & iam alijs notata: causam vocis Festus explicat: *Scripturarius ager, inquit, publicus appellatur, in quo vt pecora pascantur, certum as est. quia publicanus SCRIBENDO conficit rationem cum pastore.* Cicero igitur de hoc vectigali capiendus: *Ita neque ex Portu, neque ex Decumis, neque ex Scripturâ vectigal conseruari potest.* Tertium est *Portorium*: quod scilicet in euehendo aut inuehendo (*ἔξαγωγὸν καὶ εἰσαγωγὸν*) pendebant. Res nota est: an & illa, quòd *Portarium* etiam fuerit antiquis? In Glossis lego, cum discrimine: *Portorium*, τέλϞ ἐν λιμένι, id est, VECTIGAL IN PORTV: *Portarium*, τέλϞ πύλης, id est, VECTIGAL IN PORTA. Et verò hoc quoque fuisse videtur, auo præsertim inferiore, & sub Principatu: vt & in pontibus, & in viis, & portis adeò opidorum dederint, pro transgressu aut ingressu. Italia hodie, sed & Belgica, hæc non ignorat: & apud Senecam lego: *Nec indignabitur sapiens aliquid impendere, vt limen transeat, cogitans & in portibus quibusdam pro transitu dari.* Herodianus quoque ostendit exactiones fuisse *ἐπὶ τῶν ὀχθῶν, ποταμῶν, καὶ λιμένσι πόλεων, ἐν τε ὁδῶν πορείαις*: in ripis fluminum, portibus

portibus opidorum, & viarum transgressibus: sed inter tyrannica habet, quia noua aut grandia, opinor; & ideò à Pertinace salubriter sublata.

C A P. I I.

De Tributis & Capitatione. tum inquisitum in Modum vectigalium, & quid videantur reddidisse.

HÆC illa vetera sunt, & *Vectigalia* propriè dicta: quibus dies, & sagacitas, addo & necessitas, aliquid semper addiderunt. AVD. Hæcne propriè *Vectigalia*? atqui plura in id nomen video includi. LIPS. Plura, sed hæc primò: aut ne mentiar, solum ipsum *Portorium* primò, quia id scilicet è *vecturâ*: vnde *Vectigal*. Græcis etiam hîc discrimen aliquod, quibus *Vectigal* propriè est τὸ ἐλϑόν, *Tributum* φέρων. Sed & in re ipsâ differunt, quòd illud res & fundos magis spectat & ligat; hoc capita ac mobiles opes. Sed quorsum ego ista? semel & serìo tibi dico, verba nunc non lustro, nec obsita aut tricola antiquitatum quæro; satis, in luce aliquâ tibi ponere Romanam œconomiam, circa publicas has exactiones. Ergo *Tributa*, vt dixi, caput ferè tangebant: atque ita pessima conditio eorum, qui *Stipendiarij*, ipsi atque agri, vt Cicero alibi loquitur, essent. Tales Pœni, Hispani, & plures, qui per vim vltimam & bello pertinace victi essent. Appianus hoc ita expressit, vbi Scipio cum decem Legatis leges dant Carthagini victæ: *Hos, inquit, premiis afficiunt, socios nempe populos aut reges; τοῖς δὲ ἄλλοις φέρων ὄρισαν ἐπὶ τῆ γῆ καὶ ἐπὶ τοῖς σώμασι*: alius (hostibus scilicet) *tributum definierunt in agros, & in corpora eorum*. Duo manifestò dicit, & Corpora siue *Capita* (vt Latini magis loquuntur) onusta, & terram ipsam. Tertullianus quoque ea iungit: *Agri tributo onusti, viliores; & hominum capita stipendio censa, ignobiliora. nam hæc sunt* NOTAE CAPTIVITATIS. Adiungit eruditissimus scriptor, hoc non nisi in verè victos, & vi subditos, vsurpatum: olim quidem, sed Imperatores, & ipse Augustus produxerunt, & valdè hæc *Tributa*

dilatarunt. Ac *Capitum* vel *Capitationis* satis frequens mentio in posteriorum scriptorum, sed & Iuris libris: vbi non *Hominum* solum *capita*, sed & *Animalium* leges: & quædam, quæ fateor in subnubilo mihi esse. At tu vniuersè hæc nunc noueris: videamus, quod nos quærimus, ecquid *Opes* ex his annuas liceat vestigiis odorari. Quæ vestigia tenuiter impressa fateor, tamen persequar & indagabo. Ac primùm de antiquis, & liberæ reip. opibus, locum esse volunt in Plutarcho istum. De Pompeij triumpho è Syriâ & Asiâ agit: dicitque, *Prelatum titulum, qui litteris indicaret antea quidem Vectigalia reddidisse ad bis millies Hs. ex ijs autem quæ ipse acquisisset, redire ad ter millies quadringenties.* Prior summa, nobis efficiat *quinque milliones* (iuuat his compendijs, vulgariter magis quam eleganter vti) altera, *octo milliones cum semisse*. Viri docti iam, & inter hos verè primus Budæus, existimant scripto hoc indicasse Pompeium: quod ante id tempus, vniuersi reditus è vectigalibus non pluris essent; ab ipso autem iidem aucti plus triente, & facti vt in extremo scriptum. Enimuerò libido, an ratio, mihi est dissentienti? sed dissentio, & nego Plutarchum vel Pompeium de *vniuersis* sensisse. Nullum tale in Græco Plutarcho verbum est: quod moneo, ne temerè interpretibus, qui addunt, hoc accredas. Quæ ergo nostrâ mente scripti illius mens? nempe pro re subiectâ, & cum de transmarinis illis triumpharet Pompeius, nec nisi ibi tunc res gessisset; verba eodem referenda, & de Asiâ saltem finitimisque capienda. Quomodo? aliter etiam, quam viri docti, in clausulâ. Duo enim dicit, & Asiam illam minorem, quæ sola ibi ante Pompeium prouincia, aut præcipua; illam, inquam, è vectigalibus *bis millies* dedisse: at verò eas prouincias, quas ipse super eam quæsisset, solas reddere *ter millies & quadringenties*. Puto me rem tangere, si quis iudicio inspicit: & de rationes. Primò, credetne quisquam è tot, tamque ditibus populi Romani tunc prouinciis, non plus *quinque millionibus* reddisse? Quod vna Hispania hodie, vna Gallia, vel duplum donet. Ampliùs, *Decumas* vnius Siciliae Cicero, atque eas tenuiter *æstimatas*, fuisse dicit *nonagies* Hs: quod nobis est, *CCXXV. millium* Philippicùm. *Decumas* dico frumenti: & *hordei* non computat, & *leguminum*: quid iam *Vini*, *Olei*? quid *Portoria*, & *Pastiones*?

Valdè

In Pompeio.

Valdè tenui ore atque animo est, qui non aufit concipere hæc vniuersa ex proportione, suprâ *quadringenties*, siue vnum millionem. Atqui Sicilia, quanta pars fuit Romani illius orbis? profectò nec centesima quidem: & valdè hoc valet ad ingentes illas Romanas opes. Ampliùs de ipsâ Asiâ nostrâ, Appianus scribit, Corn. Sullam, per bella Mithridatica, *impe- rasse illi quinque annorum vectigalia, sed statim danda*. Quantum igitur imperauit? ecce in Plutarcho hoc expressum, *vinginti millia talentum*: ij sunt *duodecim* milliones nostri. Age iam, diuide in quinque partes, nōne paullò minùs *millies* Hs. annuo habemus? Atqui duplum oportuit, inquis. Ita, pro me & Plutarcho: sed hoc ipso tamen firmiter illos refuto, qui ex toto orbe *bis millies* colligunt, cùm ego dimidium ex Asiâ iam solâ. Res clara est. Sed quomodo igitur plus Pompeij æuo? nec id difficile dictu: siue quia ratio colligendi iam melior firmiorque; siue quia bella resederant, & ipsa Asia cultior feraciorque facta. Produci hæc talia semper solere, præsertim in pace, nec hodie est nouum. Docebo hoc clariùs? ex ipso iterum Appiano. apud quem M. Antonius triumuir, post pugnam Philippensẽ, in Asiam missus ad pecunias colligendas, in concione sic eos affatur: *Ne vrbibus agrisque pella-* v. Ciuil.
mini, pecunia danda est in vsum militũ: nec ea maxima, sed quâ auditâ libenter acquiescatis. Deditis hostibus nostris, Cassio & Bruto, in duobus annis tributa decem annorum: ea suffecerint & nobis, nisi quòd danda sunt in vno anno. Quid hinc efficimus? nec timus iterum Plutarchi verba, qui *ducenta millia talentum* ab Asiâ tunc data scripsit. Atqui diuide in decem annos: quid trepidas? *vinginti millia* annua surgunt, id est *duodecim* milliones. Et profectò, noli ambigere, præpotens & diues illa Asia dedit. In quâ tamen obiter moneo, res sæpe mutatas: & primò, cùm testamento Attali Romanis relicta esset, Vectigalia imposta; id est *Decumas, Portoria, Scripturam*, sollenni more. Sed cùm publicani iniurij pro more suo essent, & sine publico bono sibi attererent ac tonderent; *C. Julius Caesar, & iniurias, & iniurios ipsos sustulit, ac permisit ipsis Asiaticis fructus colligere ab agricolis, ac Tributa induxit.* Hæc ita ferè (etsi ipsa verba, quia pluscule, omisi) in eadem oratione Antonius apud Appianum dixit. Quando autem
à Iulio

Lib. XLII.

à Julio id factum, & de re ipsâ, apertius sic Dio Cassius: *A victo Pompeio, cum Asiam obiter lustraret, τὸς τελῶνας πλεῖστα σφίσι χρωμένους ἀπαλλάξας, ἐς φόβου συντέλειαν τὸ συμβαῖνον ἐκ τῆς τελῶν κητεσίης: Publicanos, qui acerbissimi in Asiaticos fuerant, remouit, & in Tributi collationem, id quod ex Vectigalibus redibat, mutauit.* Pulchra nota: & re ipsâ quidem melius leuiusque erat Decumas & talia dare: quare? quia pro anni prouentibus dabant, plus aut minus, vt ipsi accepissent, nec vltra grauabantur: at eò tamen rem redegerat Publicanorum iniquitas (quos nulli Præfides aut leges satis domabant) vt omnes præoptarent magnum & certum aliquid dare in Tributo. Similis mens, vt addam, in Taciti loco:

i. Ann. *Achaiam ac Macedoniam onera deprecantes, leuari Proconsulari imperio, tradique Cæsari placuit.* Videntur enim Publicani tunc, pro veteri more, in populi prouinciis fuisse, & cum iis rapinæ; in Cæsaris non fuisse. Et iam in Plutarchi loco satis tibi factum, aut dictum? **AVD.** In priore membro satis, in altero quid adfers? Firmamentum ab ipso Pompeio, qui eodem illo tempore in Senatu gloriatus, *Asiam se, quam vltimam Prouinciarum accepisset, mediam reddidisse.* Ergo plurimum adiecit: & nominatim *Syriam totam, illam diuitem; item Phœnicen, Palestinam, Ciliciam, Pamphyliam, Phrygiæ partem, Bithyniam, Pontum, Propontidem.* Hæc tanta, mirabimur tanto plus quàm Asiam dedisse? Hæc de Plutarchi loco. sed ex Portoriis etiam liquere in parte potest magnitudo istorum Vectigalium. Cicero in Verrem scribit, *Socios (id est Publicanos) ex Verris exportationibus perdidisse sexaginta HS. idque ex Vicesimâ portus tantum Syracusani, & in pauculis mensibus.* Sunt valdè notanda. Si vnus ille portus, si in vno homine, & in solâ euectione, & in paucis mensibus, tantum adferre potuit: quid reliqui portus, in omni euectione, inuectione, & in totum annum? Sunt autem illa *sexaginta*, more nostro, circiter *mille quingenti* Philippæi. Et Cicero quidem non nisi *Vicesimam* disertè ibi in Portorio agnoscit: tamen *Octaua*, & qui eam accipiunt *Octauarij*, in Codice Iustiniano memorantur. At in Quinctiliano & Symmacho, *Quadragesima*. Sed opinandum est, pro locis, aut mercibus, sed & temporibus variasse: maximè tamen pro mercibus, & vt grauius vectigal peregrinæ soluerent, ad delicias magis aut pompas, quàm vsum inuectæ.

C. Cæsar

C. Cæsar eius rei auctor, ex Suetonio : *Portoria peregrinarum mercium instituit*. Quæ haud dubiè ipsa Italia etiam pependit, et si reliqua portoria, lege Metelli, in eâ sublata essent: quod Cicero malo publico factum notat, & recitat item Dio. Hæc sanè magna fuisse, quis potest ambigere, ex pretio & copiâ rerum? Nam gemmæ, lapides, vestes, ebur, mancipia, aromata, vnguenta, & plura eiusmodi exotica inferebantur: quibus si *Ostivam* imponis, quanti ea sint? Argumento aliquo è Plinij hisce verbis: *Arabia felicis mare est. margaritas enim mittit*: MINI-

MAQUE COMPUTATIONE *millies HS. annis omnibus India, & Seres, Peninsulaque illa, imperio nostro adimunt*. Si * *millies HS. emptæ eæ merces; pluris mox æstimatæ & venditæ, ergo & Portorium ex iis grande*. A V D. Sed commemini alterius Pliniani loci, qui minuit, & à summâ illâ abit. Nam ubi de Indiâ fermo, *Indigna res, nullo anno imperiis nostris minus quingenties HS. exhauriente Indiâ & merces remittente, quæ CENTVPLICATO veniant*. Ecce hîc *Quingenties* modò, id est dimidium habes. LIPS. Sed nempe ex Indiâ solâ: at alter ille locus Arabiam & Seres item iungit, & ex iis quidni alterum dimidium accedat? Nota autem inibi quòd ait, *centuplicato venisse*: quod rei nostræ facit. Cur enim tanti? cur mercatorum tam improbum lucrum esset? non fuit: sed duo sunt, quæ Pretium sic accenderunt, Itinerum difficultas, & Portoria. Quod ad illa, Plinius eodem illo loco describit, & addit *quotannis navigari, sagittariorum cohortibus impositis*. Ea res & tutela, mercatoribus ad impendia accedebat. Iam Portoria ijs grandia. quod Strabo impressè notat in rebus Ægypti: scribitque, *olim quidem paucas naues ausas extra Sinum Arabicum ire, at nunc maximas classes navigare in ipsam vsque Indiam, & ad ultima Æthiopiæ: vnde pretij maximi merces aduehant, & rursus aliò exportent*. Ita fieri, ut DVPLEX PORTORIVM pendant, *Inuentionis & Euectionis: atque ipsum portorium æstimatarum istarum mercium GRANDE item esse*. Hæc ita Strabo. & mirum igitur non sit, à duplici illo aspectu, Itineris & Portorij, pretia sic creuisse: maximè cum & in Italiam aut aliò inuehenda, credam iterum soluisse.

Lib. xii.

* Duo mil-
liones, &
semis.Lib. vi.
cap. xxiii.

Lib. xvii.

CAP. III.

Inquisitum item in Capitationis modum, & pensum uniuersorum Tributorum.

In Syriac.

DE Vectigalibus priscis hoc nunc fatis : ad *Tributa* venio, siqua ea possim extricare. Metuo, & hæreo statim in *Capitationis*, quod vel maximum certissimumque fuisse arbitror : sed in modo, tenebras & nubes suas habet, nunc à me non pellendas. Fuitne indiscretim vniforme in omnia capita? an potius ex censu? Nam si illud ; iniustitia manifesta adhæret. vt si quis pauper, liberos & familiam multam habeat, contra diues, & cælebs sit & orbus. In Appiano strictura aliqua lucis affulgere videbatur, sed fortasse fallax. nam ait, *Iudeos sapius rebellasse, eoque tributum capitis grauius iis impositum, quam reliquarum facultatum. Esse autem et Syris & Cilicibus annuam Centesimam, pro modo census vnicuique.* Verba Græca sunt, si fortè examinare tecum velis : Καὶ ἄγ' ταῦτ' ἐστὶν Ἰουδαίοις ἀπασιν ὁ φόρος τῆς σωματίων βαρύτερος τῆς ἀλλης περιουσίας ἐστὶ καὶ οὐροῖς καὶ κίλιξιν, ἐτήσιος ἑκατὸς ἢ τὸ πμήματος ἐκάστῳ. Ego ad verbum tibi pænè reddidi : & efficiatur ex sermonis nexu, Iudæos *Centesimam* dare, sicut & Syros ac Cilices, pro Capitis tributo. Quo sensu? inquires. vt magis capias : soluere quidem illos & pro Agris, & pro Opibus ; sed æstimatione omnium factâ, etiam *Centesimam* pro ipso capite dare. Hoc tale est. vt, si decem millia aureorum in censu habeam, soluam ex ijs annua centena. Hoc placeat ob æqualitatem, & quia pauperes aut tenues sic non pressi : sed alia sunt quæ refellunt, aut certè morantur. Quid enim tum seruis fiet? quid filijs familias grandioribus? Dico grandioribus. nam vt & hoc addam, Vlpianus notauit, *In Syriis à Quattuordecim annis masculos, à Duodecim feminas, vsque ad Sexagesimum quintum tributo Capitis obligari.* Atqui Serui & Filij tales, peculium suum nullum habent. Sed de seruis responderi potest, Dominum dependisse in suo capite, dum eorum æstimatio Censibus eius accedit. Et serui alioqui in iure, *caput non habere*, scribuntur. Quod ad filios, certum est parentes pro iis exsoluisse : sed quâ taxatione, an

an non & eâ aliquâ pro parentum censu, hoc ignoro. Vellem, & res facta esset. Sed soluisse, in Panegyrico ita scribitur: *Tunc certè parentes ADULTORVM non pœnitet filiorum, quorum onera remissa sibi letantur.* Vides filios parentes suos onerare, sed *adultos* iam & grandiores, ex Ulpiano suprâ. Imò alibi, non ante *Vigesimum* annum capite obligatos, lego. Causam autem opinor huius remissionis in ætate vel Puerili vel Senili: quòd etiam Romani olim Impuberes non censabant, & immunes à Tributo habebant. Addi potest, quòd hæc Capitatio, non aliud quàm quasi redemptio munerum & operarum seruiliūm fuit, quas populi scilicet victi, & serui facti, Romanis iam debebant. At pueri ad eas operas, aut senes, non idonei: ergo nec pro ijs soluant. Hæc sunt, si pro Censu Tributum hoc datum. Sed aliquis mallet, vniforme aliquid, & in omnia capita æquale. Nam sic Iudæi leguntur *Didrachmum* pependisse: & Christus ipse in Euangelio soluit. Quod Hieronymus quidem & Beda istuc retulisse videntur: sed alij tamen veriùs (inter hos Hilarius) ad Tributum, quod templo Iudæi debebant, in eomodo à lege diuinâ definitum. Exodum vide. Et Iosephus sanè ac Zonaras, sed & Xiphilinus, disertè scribunt *Vespasianum demum hoc instituisse, ut omnes ubique Iudæi duas drachmas Ioui Capitolino Romæ penderent, quas antea TEMPLO Hierosolymitano solebant.* Nihil clarius: & Christi ipsa responsio (si quis examinat) à Tributo Cæsariano nos abducit. Sed aliquis etiam opponat Lampridij hæc in Alexandro: *Vestigalia publica ita contraxit, ut qui decem aureos sub Heliogabalo præstiterant, tertiam partem aurei præstarent. tuncque primùm Semisses aureorum formati sunt, & Tremisses. dicente Alexandro, etiam Quartarios futuros, quòd minus non posset. quos etiam formatos in monetâ detinuit, expectans, ut si vestigal contrahere potuisset, eos ederet.* Hæc euincere videntur, certum genus nummi cūsum ad Tributa: & nisi fallor, Capitis, quæ sola certitudinem & vnitatem poterant habere. Nam in agris, animalibus, aut opibus, id planè variabat. Faciat aliquid Hesychius, qui scribit: *Κένσος, εἶδος νομισματός, ἕπι κεραιλαίων: Census, genus numismatis, capitatio.* Sed & in Sacris legitur, *Numisma census.* Tamen ob multa hæreo, nec temerè in hanc partem eo. Quid? *decem* igitur *aurei* in Lampridio, Capi-

Ad Constantinianum.

Matth. cap. xvi. 12.

Cap. xxx.

Matth. ca.
xxi.

ratio fuisset? & postea *Triens*? In ipso Euangelio, ubi *numisma census* quaeritur: mox subiicitur, *Denarium obtulisse*. An ergo ille tantum æqualiter in capita? ridiculum, nisi si Denarius aureus fuit. Quid firmiter definiam, nescio: res tenebras, ut dixi, habet, nec nostram nunc curam illustrandas. Pluscula cogitavi aut collegi, fateor: sed intricatis, aut merè litterarijs, non nunc locus. Dico igitur breuiter, Lampridij locum hoc tantum efficere, *Contracta omnia vectigalia: adeò ut qui* (pro exemplo) *decem antea daret, nunc Semissem aut Tremissem*: & quia imminuta illatio erat, in eius rei memoriam voluisse & nummos minores Alexandrum cudi. Sententia autem tota & vera, *contraxisse eum Tributa pleraque ad Trientem, conatum & ad Quadrantem: nec infra potuisse*. Quod si quis pertendit, nummos pro modo Tributi ita cufos: ubi igitur illi sunt? cur prægrandes aliqui non exstant? Denique statim infinitos cufos oportuit, ad pensiones totius orbis. Nihil est: & Hesychij aut Christi verba hoc modo volunt, ipsum illud quod ex censu in Tributum darent, *Censum* appellatum; atque adeò pecuniam, siue grandis ea siue pauca esset. Quin hoc totum pro priore sententiâ magis fit, quod Capitatio fuerit ex censu. Cur enim *Numisma census* dicatur, si ipse census nulla habita ratio? Plura sunt: sed differo, & nunc inquirò, quod cœperam, in Capitationis fructum. Multum rediisse ex eâ, multitudo capitum dicet, quæ in Romano orbe. Iosephus de solâ Ægypto scripsit, *habere eam septingentas & quinquaginta myriadas hominum, Alexandria exceptâ: idq; liquere ex tributo, quod in capita singuli pendunt*. Postrema hæc ita palam Græcè habent: etsi interpres leuiter aliò deflexit. Sed argumentatur & colligit de Capitum numero, ex ipsâ Capitatione, & tabulis scilicet Censualibus, quas inspexit; aut ab ijs qui inspexere, hausit. Nam etsi non Pueri aut Senes conferrent, ut prædixi: tamen & eorum nomina scripta probabile est, contra fraudes, & pro ceterâ diligentia aut curiositate Romanorum. Si igitur talis ille Ægyptiorum numerus (& *Alexandriae incolas* etiam excipit, qui ipsi ad *centena* aliquot *millia*:) facile intellectu est, in quantum creuerit capitarium hoc vectigal. Adde enim alias prouincias in partem: quarum omnium in populis numerum sub Augusto voluit Suidas exprimere, atq; utinam is locus rectè haberet!

* Septem
milliones
cum dimi-
dio.

Augu-

*Augustus, inquit, omnes subditos viritim adnumerare voluit, ut sciret quanta multitudo esset. Καὶ δὲ πῶς οἱ τὴν ποσειδῶνα οἰκιστὰς ἢ μισθῶν δέ; ἔχιδες ἰ. αὐδ' ἄρα; & reperti sunt Romanam ditionem incolētes quadringentæ & decem myriades, mille & septemdecim viri. Falsi planè numeri, & perexigui: cùm sola Ægyptus vltra donet. Emen- dare tamen, non nisi eius est, qui diuinandi artem certò tenet. At Tertulliani locum non insuper habeo, qui egregiè asserit copiam hominum, cultumque orbis, in suo, id est Seueri Imp. æuo. De Animâ, cap. xxx. Certè quidem ipse orbis in promptu est, CVLTIOR DE DIE, & instructior pristino. Omnia iam peruia, omnia nota, omnia negotiosa. Solitudines famosas retrò fundi amœnissimi obliterauerunt, siluas arua domuerunt, feras pecora fugauerunt. arena seruntur, saxa panguntur, paludes eliquantur. TANTAE VRBES, QVANTAE NON CASAE QVONDAM. Lam nec insulae horrent, nec scopuli terrent: VBIQVE DOMVS, VBIQVE POPV- LVS, vbique respublica, vbique vita. Summum testimonium frequentiae humanae, ONEROSI SVMVS MVNDO. vix nobis elementa sufficiunt: & necessitates arctiores, & querela apud omnes, dum iam nos Natura non sustinet. Nihil impreflius dici potest de pleno frequentique orbe: quod item ad felicitatem, quæ sub Romanis, licet ducas. Sed vt distinctè de Capitatione nil dicam, tamen de vniuersis Tributis aliquid, dum siluas & lustra excutio, videor indagasse: & ponam. Velleius, vbi de auctis finibus imperij, & prouincijs adiectis, ita ait: *Diuus Augustus, præter Hispanias aliasque gentes: quarum titulis Forum eius prænitet, PAENE IDEM, factâ Ægypto stipendiariâ, quod pater eius Gallia, in ærarium redditus contulit.* Verba ea tollo & appendo, *paenè idem* soluisse Ægyptum, quod Galliam: ergo ista plus etiam dedit. Quid si inueniam Tributi igitur Ægyptiaci modum? propemodum in Strabone, qui sic tradit: *Ciceronem in oratione quapiam scriptum reliquisse, tributa ex Ægypto rediisse Ptolomæo illi qui Cleopatrae pater fuit, talenta annua duodecim millia & quingenta.* Vbi hoc Cicero, nescio: hodie non exstat, & puto tamen fuisse in eâ pro Rabirio Postumo, quia argumentum eius tale aliquid vel admittit, vel petit. Sed parùm hoc ad rem: illud maxime, quod Strabo adnectit, his verbis: *Si igitur ille rex negligenter & ignauè imperans, tantum redigit: quid NVNC censendum est,**

Lib. xvii.

cum omnia TANTA DILIGENTIA ET ORDINE administrantur, itemque Troglodytica & Judicâ negotiatione sic auctâ? Satis præit nobis & adferit, multo plus in Tributis Ægypti suo, id est Augusti vel Tiberij, æuo fuisse: quàm olim suo Ptolomæis. Atqui si tunc tot illa dicta talenta (ea faciunt *septem milliones & semissem:*) quidni ad *decem aut duodecim milliones* producamus in sequenti æuo? nec nimium censeo me dixisse. AVD. Censeo te dixisse Lipsi, censeo. Nam primùm Strabonis illud Diodorus refellit, qui iustrasse sub id tempus Ægyptum scribit, & accepisse ab iis qui res rationesque Regias tractabant, illum accipere supra *sex millia talentum annua*. Iam de Galliâ etiam habeo quod dicam: sed tu de isto prius. LIPS. Semper mihi res cum Diodoris? amo scilicet hoc nomen, ob vnum illum virum. Sed tu scito breuiter, Diodorum si ab Ægyptijs hoc accepit, Ægyptiaca igitur talenta etiam intellexisse, quæ maiora Atticis, & habent minas siue libras *octoginta*: quod Plinius ex Varrone scripsit. Ita igitur si consideras, haud nimis ea *sex millium* summa à *Duodecim* abit, etsi tamen abit. Sed addit Diodorus, plus etiam accepisse: quod ipsum nos iuuet: & denique Ciceroni ac Straboni lubet meritò, præ Diodoro, credere atq; adhærere. Enimverò opes Ægypti magnæ, reditusque: & Iosephi verba tu hæc audi. *Tributorum*, inquit, *multo amplius Romanis per singulos menses pendit, quàm vos, ô Iudæi, toto anno: & præter pecuniam, annonam frumentumque quattuor mensum vrbi Romæ*. Ita Agrippa rex in concione Iudæos alloquitur: & duo ex iis discas, grande aliquod Ægyptios intulisse; & Iudæos vix duodecimam eorum partem. Sed vt cœperam dicere, si tantum istud Ægyptus: quid iam Gallia, quæ plus, ex Velleio, & ratione (nam multo grandior laxiorque est) plus, inquam, longè dedit? An minus igitur, quàm *xv. aut xx. milliones*? AVD. Et hîc erat Lipsi, in quo volebam te non reprehensum fortasse, sed repressum. Quid clamas de Galliâ? os tibi claudit Suetonius, vel te restituente: *C. Caesar Gallia cccc^s. Hs. in annos singulos, Tributi nomine, imposuit*. Hoc tu ita ex libris veteribus: hoc & Eutropius idem dicit. Atqui *quadringenties* illud, quid nisi *vnus millio* est? vt videas corruiere tot illos à te superstructos. LIPS. Ego tamen firmiter satis struxi: nec machina hæc tua deiicit, aut quatit. Nam restitui

Lib. xvii.

xi. Excid.

restitui

restitui ita, fateor, libros secutus : sed quid si in numeris aber-
rantes ? non insolens est : & hîc, cùm inquirō & penetro, planè
est factum. Dic sodes tu aut alius, illa ampla, illa diues Gallia
(sic enim semper habita & laudata) non nisi *millionem* annum
in tributo dederit ? O clementiam imperij Romani ! ô illos
benè meritos de vrbe, quam ceperant ; de populo, quem ad ex-
tremum armis prouocarant ! Non sunt ista profectò : & audeo
adfirmare Suetonium atque Eutropium scripsisse $\infty \infty \infty \infty$.
id est, *quater millies*. Ea summa *decem milliones* reddit : minus
inquires, quàm Ægyptus : ita est, sed addo, & ratio compro-
bat, aucta hæc Tributa largiter, & vel in duplum, ab Au-
gusto esse. Nam ille censum per Gallias *instituit, opus nouum &*
inadsuetum Gallis (vt Claudius in Oratione apud Senatū lo-
quitur) & eâ ratione immensum auxit. Quod fecit idem in
alijs prouincijs, & in Syriâ etiam, vt ex Euangelistâ notum :
itemque in Hispaniâ, sed temporibus diuersis. At iam, mi Au-
ditor, si solæ Ægyptus & Gallia ad xxx. *aut circiter milliones* pe-
penderunt : quid totus orbis reliquus ? An non Syria & Asia
tantum ? Africa & Hispania ? Græcia & Illyricum ? Insulæ
omnes simul ? & multa omitto : & concipere summas vereor,
sed suprâ * *centum quinquaginta milliones* fuisse, animo hoc sen-
tio, & ore etiam promo.

*Vide No-
tas.

C A P. IIII.

*De Aerario militari, & Vigesiâ, Vigesima-
quintâ, Centesiâ ad id explendum.*

O I G I T V R opes immensas cùm considero ! & maximè
in *diligentiâ* eâ quam Strabo commemorat, cuius exem-
plum etiam iocosum, lubet dare. Scribit idem alibi, *Gyarum se*
uenisse (non insulam, sed scopulum) à pauculis piscatoribus habi-
tatam. atque eos ipso illo tempore quo adfuit, Legatum ad Cæsarem mi-
sisse, deprecatum *grauitatem tributi*. Nam impositos sibi *centum quin-*
quaginta denarios, cùm agrè centum possent pèndere. Tu rides : licet :
sed vides quàm nihil eos fugerit, & saxa & rupes etiam habue-
rint

*CCL.M.
Philipp.

Ca. XCIX.

rint sub tributo. Nec de magnis sanè prouincijs hoc Senecæ acceperim : *Caicum Caligulam* *centies HS. absumpsisse, vt prouinciarum tributum vna cana fieret. Mediocrium dico aut tenuium prouinciarum : nam ampliores, quanto amplius ? Et finem ego hîc putabam : sed tamen alia etiam se obijciunt & occurrunt, sine fraude magnâ *Ærarij* non omittenda. Nam Augustus ille, qui valdè rem Romanam auxit, etiam onera, & hîc quoque pro nomine suo fuit. Nam is *Ærarium militare* seorsim instituit, & ad id explendum reditus nouos & certos. Suetonius ita : *Quidquid vbique militum esset, ad certam STIPENDIORVM PRAEMIORVMQVE formulam adstrinxit: definitis, pro gradu cuiusque, & temporibus militiae, & commodis missionum; ne aut atate, aut inopiâ, solitari ad res nouas possent. Vtque perpetuò, ac sine difficultate, sumptus ad TVENDOS eos PROSEQUENDOSQVE suppeteret, Ærarium militare cum VECTIGALIBVS NOVIS instituit.* Notandum est, duplici pecuniâ opus fuisse, ad *Stipendia* & ad *Premia* : quod seorsim Suetonius dixit, ad *Tuendos*, in militia scilicet; & ad *Prosequendos*, nempe post militiam, & à missione. Quid autem ? inquires, an tot igitur illa tributa non sufficiebant alendo & ornando militi ? Suffecissent omnino, nisi & alia publica onera, eaq; immensa fuissent, in populo pascendo, in ludis dandis, in operibus, in magistratibus & officijs: & quæ distinctè aut accuratè dicere, non sit huius loci. Vtinam Appiani liber exstaret, qui hæc omnia fuit complexus ! Ita enim ipse, initio operis, vbi id diuidit & disponit : *Vltimus liber, inquit, habebit COPIAM MILITAREM, quam & quantam Romani habeant; tum & PROVENTVS PECVNIASQVE, quas per singulas gentes capiunt; item quid in CLASSES impendant, & si quid erit huiusmodi.* O pulchrum, ô desiderabilem illum librum ! sed perijt : scire tamen Appianus illa potuit, tum quia & ipse in Republicâ fuit, tum quia moris rationes illas imperij in publico edi. Suetonius de Caligulâ : *Rationes imperij ab Augusto proponi solitas, sed à Tiberio intermissas, PVBLICAVIT.* Rationarium, siue & Breuiarium imperij, hoc idem Suetonius alibi appellat : & Tacitus explicat describitque, cùm *prolatum à Tiberio libellum* scribit, quo OPES PVBLICAE continebantur. quantum civium sociorumque in armis, quot classes, regna, prouinciae; tributa aut vectigalia,

lia, & largitiones ac necessitates. O hunc quoque laudabilem morem. cum Princeps rationes quasi cum Republicâ ponit, & ostendit nihil sibi quæri propriè, aut infumi. Sed ab eo à meâ re, admiratione talium: & semel dicenda fuerunt. Nos igitur iterum suspenso gradu quæramus quæ perierunt, aut in oblivionis aquis latent. Dixi *Ærarium militare* institutum nouiter ab Augusto, & ad id implendum quæsitos fontes. Tres repperit, *Vicesimam, Vicesimam quintam, Centesimam.* *Vicesima* fuit *hereditarium*: de quâ in hunc finem institutâ apertè ita Dio, in actis anni DCCLIX. *Postquam multa pecuniaria rationes propositæ, & spectæ fuissent, ad Ærarium militare: placuit tandem sedique, ut Vicesima esset hereditarium & legatorum, quæ cuique obuenissent testamento: exceptis tamen aut sanguine valde iunctis, aut admodum pauperibus, quos hoc onere liberarunt.* Duo venisse in hanc vicesimam vides, *Hereditates & Legata*: Deus bone, quanta & quàm crebra ea, vel in Româ tantum? Quot illuc diuitiæ, & quoties, per capturas & aucupia, ad externos translata? Soluebant igitur sæpè *Vicesimam*: & nemo ambigat fuisse incredibile *Vectigal*. Excipiuntur tamen hinc *Proximi*, vel *Pauperes*: & *Nerua* ac *Traianus* etiam, postea mitigarunt, quod in *Plinij Panegyrico* diffusè est videre. Atque ut verum fatear, hoc *Tributi* genus imitabile videatur, nec graue etiam pendentibus: cum lætitia magni & inopinati sæpè prouentus obruat vel minuat sensum inferendi. Sed fons alter, *Vicesima quinta mancipiorum*. de quâ *Tacitus*: *Vectigal Quinta & vicesima venalium mancipiorum* (à *Nerone*) *remissum: specie magis, quàm vi; quia cum venditor pendere cogeret, in pretium emptoribus accrescebat.* Id autem *Ærario militari* accessisse, *Dio* item scribit, anno post *Vicesimam* institutam. *Cum etiam pecuniâ, inquit, opus esset, & maximè ad Vigiliam cohortes iam institutas, Augustus Vectigal Quinquagesimæ, in venditione mancipiorum, induxit.* Dico *Quinquagesimæ*: & sic in Græco est, τὸ τέλ & πεντηκοστῆς: an non tamen πεντηκοστῆς rescribendum, leui mutatione, id est *Vigesima quinta*, pro verbis claris *Taciti*, sit considerandum. Magis est, ut putem sic fuisse, & Romano scriptori accedam. Quanti hoc *Vectigal* fuerit, is agnoscat, qui crebra mancipia in Romano orbe, crebram mutationem, & maxima deinde eorum pretia cogitabit. De cre-

Lib. LV.

Lib. XIIII.
Annal.

Lib. VII.

britate, alibi dicemus: de pretiis, quis nescit Daphnidem vā-
 nisse (in Plinio) *trecentis millibus & septingentis sestertijs*? id est,
septem millibus quingentis septemdecim Philippæis cum dimidio:
 grande pretium in vno fluxu & mortali homine, & quem so-
 lus *Grammatici* titulus commendabat. Ab eâdem classe & arte
 Lælius Præconinus (in Suetonio) emptus *ducentis millibus num-
 mium*: quæ sunt *quinque Philippæorum millia*. Iam Caluissius ille
 Sabinus (in Senecâ) *plures anagnostas habuit, & singulos centum
 millibus emptos*. Quot aurei igitur prodeunt è talibus singulis?
 quot ex millenis aliquot, qui, cottidie pænè dixerim, vāniebāt?
 Et Iurisconsulti quidem pretia seruorum definiunt: *in communi
 aliquo viginti aureos; in artifice, medico, notario, eunucho, triginta,
 quinquaginta, sexaginta*: & quamquam Romani aurei sunt (id
 est duplices nostri) tamen modica illa æstimatione, nec in vendi-
 tione locum habet, quæ nimis sæpe excessit. Alio fine à Iuriscon-
 sultis ea sunt scripta: æstimationis communis causâ; & fortasse
 ad Portoria aliquis etiam trahet. Sed tertius fons, *Centesima*,
 quæ rerum vānialium fuit: de quâ Tacitus, in Tiberij rebus.
*Centesimam rerum vānialium deprecante populo, edixit Ærarium mili-
 tare eo subsidio niti*. Si omnium autem vānialium, quæ & quàm
 infinita summa fuit? Si in auctione tantum; minor, sed & sic
 grandis. Suetonius quidem sic restringere videtur, qui in Cali-
 gulâ *Centesimâ auctionum* appellat, & *remissam Italia* ab eo Prin-
 cipe notat. Finiui de Ærario militari: quod propriè quidem ad
 ipsum facit. Aliàs non nescio, & pœnas siue multas legum,
 item damnatorum confiscationes sæpe in hoc ærarium relatas.
 de quibus Plinius in Panegyrico: *Locupletabant & fiscum &
 ærarium, non tam Voconia & Julia leges* (Papias intellegit, de ma-
 ritando) *quàm Maiestatis, singulare & unicum crimen eorum, qui
 crimine vacarent*. Et magna quidem hæc ratio fuit: sed illa
 Maiestatis rarò, nisi à deterioribus, vsurpata. Tetigisse hæc fa-
 tis fit: nos nunc ad alia iunus.

C A P.

CAP. V.

De Metallis, & argenti, auri, aliarumque rerum fodinis.

AVD. An & aliud igitur restat? LIPS. Aliud, aliaq; potius, vt dixi. AVD. Hec, quousq; accumulabimus? & vide ne patientiam omnem illis excutias tot onera ferendi: imò & mihi pænè fidem. LIPS. Confide, benè & firmiter imponam, & testimoniorum suis vinculis ligabo. In istâ re pecuniariâ, an ipsam eius materiem, id est *Metalla* omittâ? nefas. magni ex iis reditus, & in varijs locis: & reditus quidem innoxij, iusti, & sine onere subditorum. Terra, benigna illa mater, hæc quoq; nobis donat. Cassiodorus pulchrè: *Metallarij sine furto diuitias rapiunt, optatis thesauris sine inuidiâ perfuuntur, & soli sunt hominum, qui absque vllâ nundinatione, pretia videantur acquirere.* Iterumq; mox addit: *Aurum per bella querere, nefas est; per maria, periculum; per falsitates, opprobrium; in suâ verò naturâ, iustitia.* Nescio tamen, ô bone Cassiodore, nescio de *Iustitiâ*: & an non *Sæuitia* aliqua admixta? certè, vt illi tunc quærebant. Nam multa millia hominum huc adigebant, quosdam mercede conductos, plerosque damnatos ad metalla: quos in subterraneo illo carcere, fames, labor, vapor, & ruina sæpe etiam necabat. Ipse Cassiodorus non dissimulat: *Intrant homines caligines profundas, viuunt sine superis, exsulant à sole: & dum sub terris compendia querunt, nonnunquam lucis gaudia derelinquunt.* Ægyptiorum hoc inuentum fuit. *quorum reges (ait Diodorus) omnes criminis damnatos, item ex hostibus captos, siue quis regem offendisset, ipsum & totam cognationem interdum, auro effodiendo deputabant: simul & facinorum pœnam sumètes, simul & quæstum vberem ex eorû labore capientes.* Atq; hi tali interdum numero apud Romanos, vt Polybius ad Carthaginè Nouam, fodinis in Hispaniâ, non minus XL. millia hominum scribat *assiduè in opere versari.* Plinius etiam notat, *Censoriam legè fuisse Iæzimulorû aurifodinae in agro Vercellensi, quâ cauebatur, ne plus quinque millia hominû in opere Publicani haberet.* Nec id credito miseratione aut curâ pereuntiu factum: sed cautione, & dispésatione operis,

Lib. I.

Li. xxxiii
cap. iiii. j

Lib. III.

vt ne in vnâ conductione Publicani totum aurum exhaurirent. Itaque lex in elocatione dicta fuit, de numero operarum. Strabonis locus est, qui abdicare à Rep. aut Principe Argentum omnes fodinas videtur, relinquere tantum Auri. Verba: *Ἐστὶ δὲ καὶ νῦν τὰ ἀργυρέα, ἃ μόντοι δημοσία, οὔτε δὲ ἐν ταῦτα, οὔτε ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις, ἀλλ' εἰς ἰδιωτικὰς μεταίτησιν ἐκτίσει, τὰ δὲ χρυσεία δημοσιδὲ τὰ πλείω: Sunt autem & nunc Argentaria in Hispaniis, non tamen publica, neque ILLIC neque in ALIIS LOCIS, sed ad priuatas redempturas sunt redacta. Auraria autem pleraque publicè exercentur.* Ambigua mihi hîc sententia est, velîne venditas Argentarias priuatis, certâ pensionè aut illatione; an dumtaxat elocatas, vt olim solet. At in Aurarijs aliter, quas ob lucri magnitudinem ipsi Principes exercent. Ex hac quoque metallariâ parte igitur, magnum vberemque factum quaestum, & nostra ætas doceat: maximè cum pulcherrimas foecundissimasque Fodinas variè haberent, vt in *Hispaniis, Galliis, Norico, Salassis, Illyrico, Pannoniâ, Thraciâ, Macedoniâ, Proconneso*: quarum singularim testimonia dare possim, sed fidei meæ nunc hoc credes. Habuit & Italia, putatque Plinius *aliam nullam foecundiorẽ metallorum quodque tellurem esse*: sed interdicto Patrum cautum, vt ei, velut parenti, parceretur. Præter hæc, fuerunt & *Cretaria, & Picaria, & Salmaria, Æraria, Ferraria*: & nullum genus quaestus è terrâ omissum.

C A P. VI.

De Vrinario vectigali & Chrysargyro, item de Meretricio.

IAM & alia video. AVD. Bonâ veniâ Lipsi, etsi auidè audio, tamen tædere incipit tot illationum. Quid faciemus his opibus, & quin potius erogamus? LIPS. Alia, alia: & ab Augusto & prius ad nouiores, atque adeò auidiores, veniamus. Exordium à Vespasiano (nam Caligulam consultò omitto, qui multa & infana instituit, sed mortua cum ipso) à Vespasiano, dico: qui, vt communiter de illo Suetonius, *AVXIT tributa provinciis, nonnullis & DVPLICAVIT.* In paucis verbis quanta accessio rerum, attritio

attritio subditorum? Et quidni ille solita auget, vel duplicaret, qui instituit & excogitauit etiam pudenda? Nam *Vrinae vestigal commentus* est, quod idem scriptor tradidit: & notus, cum filio pecuniam ad nares admouisset, in eâ re eius iocus. Origo huic Vestigali & caussa, quòd in publico amphoræ aut dolia stabant ad Vrinam reddendam: quam Fullones, opinor, vertebant deinde in suum vsum. Tunc rides? Avd. Largiter. & vale. Vespasiane, non alia tua sagacitas in excogitando? LIPS. Sed Principes etiam secuti tenuerunt, siue auxerunt: & videtur hoc fuisse triste illud *Chrysfargyrum*, historijs decantatum. Georgius Cedrenus quidem eò trahit apertè. *Chrysfargyri pensio fuit*, inquit, *talis, vt quisque mendicus aut pauper, meretrix siue iam emerita, omnis seruus itemq; libertus, inferrent in ararium pro VRINA & STERCORE, iumentorum etiam & canum: siue in agris, siue in opidis habitarent. Et homines quidem utriusuis sexus, Nomisma argenteum, equus, mulus, bos tantundem, asinus & canis, folles sex.* Cum Cedreno Constantinus Manasses facit: *Chrysfargyrum sustulit Anastasius Imperator. quod erat, vt omnes viri, feminae, pueri, serui, liberi, nummum argenteum, nomine STERCORIS ET VRINAE fisco darent. Idem muli, equi, boues.* Proh sancta fides! quanta hæc pecunia fuisse debuit, ex omni genere penè viuientium? & quæ vniquam Capitatio accessit? Miror, & simul indignor, hæc tam fœda & tristia à Constantino nostro Magno instituta: si tamen ille. Nam Zosimus asserit, & eum culpat: * Euagrius ex professo negat, & hunc vt hostem optimi Principis inuadit. Sanè videtur à Vespasiano exemplum, quicumque auxit & produxit. Avd. Phui, phui hæc talia! & odor mihi nares spurcat. LIPS. Quid tu auertisti? viri proceres & reip. primi hoc munus colligendi ambibant, non aliter (Euagrii verba) quàm militarem aliquam *Præfecturam, aut Civilem magistratum.* O indignitas! sed Princeps dignitatem addebat, qui & in *Sacrum ararium hanc pecuniam recipiebat: vt idem ille Euagrius notat.* Ne miremur Iuuenalem iam olim scripsisse, de ijs quos fortuna amaret:

*Conducunt foricas. & cur non omnia? cùm sint
Quales ex humili magna ad fastigia rerum
Extollit, quoties voluit Fortuna iocari.*

H. 3.

Atque

* Vide lib.
III. Eccl.
Hist. cap.
XXXIX.

Atque isti pudendarum sordium lucrifque exercitores aut conductores sunt, quos *Foricarios* Iurisconfulti appellant. AVD. Mihi ridere hîc lubet res humanas. LIPS. Quid ita? AVD. Nam qui pulchriores ludi sunt, quàm vel institui tributum in hæc talia: vel collectores eis honestissimos admouere? An istud non est illudere & insultare, non dicam dignitati, sed libertati? LIPS. Tibi sic videtur, & nobis hodie: & tamen, vt nunc quoque mores aut cupidines, aliquis seueriorum fortasse fuisset inter illos Foricæ candidatos. Sed aliquid occurrit. quid? turpe & pudendum item, & dignum suo auctore. Caligula ex capturis *Prostitutarum vectigal instituit, quantum quæque vno concubitu mereret.* Ita Suetonius: sed quod credo cum illo periisse: etsi postea quoque sub Heliogabalo *Lenonum vectigal, & meretricum, & exoletorum fuit.* Ista fœda, & Romano nomine indigna: nec sustulit tamen optimus Imp. Alexander Seuerus, sed dumtaxat in *Sacrum ararium vetuit inferri, & ad instauracionem Theatri, Amphitheatri, Circi deputari.* Ex quo verè dixeris, magnum & hoc Vectigal fuisse, cum ad tantorum operum restitutionem conferret. Sed mittamus, & finiamus. Nam ad posteros Imperatores & Græcanicos, non lubet ire: etsi multa & ij inuenerunt aut collegerunt, & quidam eorum diuitias mirandas.

Lampid.

CAP. VII.

*De opibus Byzantini imperij: & clausula ac finis
Tributorum.*

AVD. Etiámne Græcanici? quî verò id potest, imperio iam tenui, diuiso, & sic minuto? LIPS. Potest: nec in rationes aut vias omnes pecuniæ lubet inquirere, ipsam tibi dabo. Basilus Imp. (vixit sub annum Christianum octingentesimum) à Zonarâ scribitur, *impleffe totum Ararium, & ipsos aditus viasque, pecuniis confertim stipatis.* Habuit, inquit, in thesauris *DVCENTA MILLIA talentum auri.* Nam alterius pecuniæ *NEC NUMERVS imiri poterat, adeò vt terra eam infoderet, arariis aut repositoriis vbique repletis.* Quin & *ARCVLAS* habuit lapillis gemmisque pretiosis plenas, cum aliis, tumillis quæ cadent, & quas

quas Margaretas propriè appellamus. In quibus verbis *ducenta illa millia talentum auri*, quid reddunt? ipsos mille & ducentos *milliones*. Vbi nunc argentum illud infinitum & innumerum? ego non arbitror infra, imò supra, aurum fuisse. Vbi gemmæ & lapilli in arculis? itidem æquasse. O mira, ô reiicienda, nisi è dictis & dicendis fidem caperent, & mutuò sibi attestarentur! Enimverò hoc grande in Græcanicis, Iudæus etiam scriptor longè post, affirmat: cuius *Itinerarium*, Beniamini nomine, Arias Montanus edidit, vir plurifariam doctus, & nobis peramicus. Is ante annos circiter CCC Europam, atque alia, peragravit, & scribit se Constantinopolim quoque venisse. *In eâ vrbe*, inquit, *vidi res atque OPES IN ENARRABILES. Deseruntur enim in Principis palatium quotannis Tributa, quibus TURRES implentur coccineâ purpureâque veste, & auro: ita ut NVLLVBI TERRARVM par congesta pecunia exemplum reperiri possit. Affirmatur etiam ipsius SOLIVS VRBIS vectigal, ex Foris vanalium, & Portu ac mercatorum pensionibus collectum, ad VIGINTI MILLIA AVREORVM IN SINGVLOS DIES accedere.* Quid tu facis? quò abis? AVD. Fugio. LIPS. Sanè bellus comisque es: postquam benè te sermone saturavi & excepi, abis, nec vel salutas. AVD. Salus te amet Lipsi, sed magis Veritas. Ego vt hæc tam vana, tam monstrosa, stans patiensq; audiam? Fugio. nam in os tibi resistere aut refellere, pudor me arcet. LIPS. Exsolvo te hoc vinculo, fac si potes. AVD. Nam satis attendisti Lipsi (vt *Turres auri, & Gemmarum arculas* omittam:) vnâ vrbem, in vnumquemque diem, dare *vicena millia*? LIPS. Attendi. AVD. *Aureorum* etiam? LIPS. Aureorum, & fortasse veterum, qui duplices fuère ad hos nostros. AVD. Proh Deus, vbi terrarum sum? & tu etiam auge? LIPS. Es hîc in meo solo. Sed age, gratiâ augmenti fecero: sint menstrua *sexcenta millia aureorum nostrorum*, sint annui *septem milliones*, & pænè quadrans. Quid hoc te percutit? maiora diximus. AVD. Sed nò in vnâ vrbe. Prouinciarum, & quidem grandium, hoc tributum sit: atq; hodie, regnorum. LIPS. Non abnuo. sed nempe Byzantium, id est *Nova Roma* hoc dedit: & tunc quidem in suo flore. quid autem censes (vt obiter addam) illam veterè olim dedisse? Sed ego sanè hoc non nimis miror: illud magis, quæ opes esse potuerint,

in tam

irtam exiguis tunc finibus, ad pompam & apparatus illum Principalem. Lege Curopalatem, si vis, *De officiis aulae Constantinopolitanae*, & adiunge Græcos alios: videbis Persas, & Medos omnes, vinci ab his Byzantinis. At ego tamen assensum tibi non impero: auctores meos dedi: tu aut alius, huc aut aliò ite. A V D. Sed vnum etiam, Lipsi, quærere liceat. Cùm sic vrges tanta eos olim dedisse: quâ potuerunt miseri, & fuerunt oneri ferundo? Nam nos sanè hodie non possumus. L I P S. Non possumus? dico ego nos facere. A V D. Nugaris, vt liberè loquar, nam vbi hodie Principum etiam magnorum istæ opes, aut ærarij ybertas? L I P S. Non est, fateor: & causæ aliæ etiam sunt, sed & illa quam, pro meâ nunc mente, dicam. Non vni Regi aut Principi, quisque in suâ prouinciâ, damus, vt olim: sed variè magis & diuisim, ita vt summa magna ad vnum non redeat, magna tamen contribuantur. Quomodo? in exemplo nostro vide. Conferimus hodie Principi quædam; post eum, Ordinibus; post hos, Magistratibus opidanis; post istos, Toparchis municipiorum aut pagorum. Denique Ecclesiæ etiam & Ecclesiastici, quàm multa à nobis habent: & iustissimè quidem, atque ex lege diuinâ, sed tamen habent. Hæc igitur omnia si conferas, & in aceruum iungas: affirmo tibi nos paria, aut plura dare. Quid, quòd concussiones & raptus militares omitto? quæ maxima ratio est, & misera nostra Belgica satis sentit. Negabis in vnam cænam militarem, rusticum aliquem plus imputasse, quàm in annum tributum? Atque hæc non semel eueniunt, ô quando rollenda? quando securitas & pax erit, aut saltem disciplina militibus? quando œconomia & ordo in acceptis expensisque? Ista sint; fortiter & audacter dicam. tondeant accidantque nostri Principes, renascemur.

C A P. VIII.

*Pecunia è Triumphis, & aliquot eorum inspecti,
æstimatiq̄.*

AT satis in totâ re *Tributariâ* iam dixi: alia via se ostendit & aperit (quoniam de militibus tetigi) *Militaris*. Quæ ea est? lata, trita, & per quam cum muli atque acerui pecuniarum inuecti. Pecuniarum? imò vasorum, coronarum, vestium, gemmarum, & quidquid dici appetendum, aut æstimandum potest. Ne teneam te, intellego *Opes* quæ è Prædâ & manubiis, per *Triumphos* inferebantur. Quot autem isti fuerunt? quàm multi, supra modum & fidem, vberes diuitesque? *Liuius* distinctè plerosque eorum recenset, & describit: mihi quid opus est? satis sit, opinor, tangere, & specimen eorum aliquod, per ætates, dare. Fuère igitur *Triumphis* à *Romulo*, vsque ad extrema *Augusti*, circiter *trecenti duodecim*: & ex his primi non nimis vberes, tamen modici, & magis magisque creuerunt. Vt ecce sub *Regibus L. Tarquinij Superbi* triumphum reperio, qui victâ *Suessâ Pometiâ* & captâ, tantum prædæ rettulit, (notante *Dionysio*) vt *sacratæ diis decimæ explerent quadringentorum talentorum numerum*. Ergo fuit in cumulo, quater mille talentum: id est, vicesquater centena millia *Philippicorum*. Magnæ fanè ab vno bello & victoriâ, si consideras, opes. Post eiectos deinde *Reges*, insignis *L. Papij Curforis*, de *Sannitibus*, habetur ab ipso *Liuiio*: qui sic describit. *Triumphauit in magistratu, insigni, vt illorum temporum habitus erat, triumpho. Nobiles aliquot captiui, clari suis patrumque factis ducti. Æris grauis magna vis transueta, vices centum millia, & quingenta triginta tria millia. Id æs redactum ex captiuis dicebatur. Argenti quod captum ex vrbibus erat, pondi mille trecenta triginta. Omne æs argentumque in ærarium reconditum, militibus nihil datum ex prædâ est.* Verba pluscula dedi, vt videas vnde etiam ea prædâ manubiæque parari solent: & ferè è *Captiuis*, quos ingenti numero sub coronâ venum-

Lib. x.

dabant; aut è Spolijs opidorum publicis priuatifque. Summa autem illa Æris efficit, *viginti quinque millia trecentos triginta Philippæos*: Argenti, *tredecim mille trecentos*. Actales ferè, aut minores, omnes illi vsque ad Tarentinum, triumphi: qui incidit in annum Urbis CCCCLXXIIX. De quo ita Florus: *Nec enim VLLVS PVLCHRIOR aut speciosior in urbem triumphus intravit. cum ANTE HVNC DIEM nil nisi pecora Volscorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitium arma vidisset. Tum, si pompas aspiceres, aurum, purpura, signa, tabula, Tarentinaeque delitiae.* Et valdè ipse quidem aut nimis (vt est ille scriptor affectuum aut excessuum) nimis, inquam, veteres illos abiicit: & hunc tamen non immeritò attollit. In eâ vrbe & parte Italiæ, gustauit Romanus Græcicas delicias & diuitias, quas affatim postea haufit. Sed nota in iisdem Flori, *purpuram, signa, tabulas* illata: quod verum fuit, & deinceps etiam solenne. Atque adeò (digna obseruatu res) quidquid notabile aut optabile orbis, aut in eo vrbs aliqua haberet; per hanc viam portamque Triumphalem id Romam ferè inuectum: etsi quædam etiam extra bellum, vi aut persuasione magistratum. Iam verò, postquam copiarum & arma extra Italiã missa, in grandes illas, & priuatis opibus, aut victoriis quoque, inelytas regiones: quid auri, argenti, spoliolum non relatum? P. Scipio ecce ex Hispaniã (in

Lib. i. cap. xviii. *Liuius) argenti præ se in ararium tulit. XIII. millia pondo, trecenta, quadraginta duo: & signati argenti magnum numerum.* Ea pondo faciunt, *centum quadraginta tria millia, quadringentos, viginti Philippæos.* Etsi ille tamen Triumphus non fuit (nam sine magistratu eas res gesserat Scipio) sed pecunia dumtaxat Triumphalis. Idem iterum, victã Carthagine (pariter in Liuius) *intulit in ararium argenti pondo centum millia triginta tria.* Si ita accipis, vt sint *triginta tria millia* etiam, voce *ἄπο νοῦν* reperitã (vt equidem opinor) tum erunt nobis *ter & decies centena triginta millia Philippum.* At alter Scipio, victã & dirutã eadem Carthagine, rettulit (vt Plinius adnotauit) *quater millies CCCC. LXX. M. pondo.* & addit: *Hoc argenti tota Carthago habuit, illa terrarum imperij amula, quod NVNC IN MENSARVM est apparatus.* Qui numeri tamen parum fortasse probi sunt: & si tot illa millia legas, quã potest verum esse, mensuræ alicuius priuatæ ministerium tanti fuisse?

Lib. i. cap.
xviii.

Lib. xxviii.

Lib. xxx.

Lib. xxxij.
cap. xi.

fuisse? Quin exiguas opes Plinius indicare voluit, scripsitque meâ sententiâ: *quattuor millia, quadringenta, septuaginta pondo*. Ea efficiunt *quadraginta quattuor millia Philippicûm, & septingentos*. Neque miremur minùs quàm antea relatum, quia pleraque vrbs, dum capitur, incensa & diruta fuit. Ita opes perditæ, aut ruinis oppressæ. Quod autem inibi etiam sequitur, in pari mendâ videtur: *Postea victâ Numantiâ, idem Africanus in triumpho militibus XVII. millia pondo dedit. O viros illo Imperatore dignos, quibus hoc satis fuit!* Nam quomodo laudet vel parcimoniam Scipionis, vel modestiam militum, si maior summa diuisa, quàm tota Carthago habuit? Et essent ea pondo, *centum septuaginta millia Philippæorum*: quæ redderent in *viginti millia militum* (vt ponamus tot fuisse) circiter *octo Philippicos cum dimidio* viritum. Nimis magna hæc largitio in illo æuo restricto sit: nec sanè pro Plinij mente. Sint *septem millia pondo*: & plus satis erit. Sed quid facio? per Triumphos omnes ibo? finis non sit: & Liuius distinctè ac descriptè in plerisque temporum horum fecit. Lustra si voles: iuuabit videre, & magis, si quis in summam & aceruum colligat triumphales omnes opes. Fac vel in Asiâ solâ, vel magis Hispaniâ: non admiratio solum in animo tuo gignetur, sed stupor. Fortasse ego * alibi: nunc, vt institui, per ætates aut sæcula quosdam tangam. Vt hunc L. Æmilij de Macedonibus: *qui (vt Velleij verba dem) tantum priores excessit, vel magnitudine regis Persei, vel specie simulacrorum, vel modo pecuniæ, vt bis millies HS. ærario contulerit, & omnium antea actorum comparationem amplitudine vicerit*. Simulacra ibi fuisse super ceteros vult: & quid mirum? cùm prisca illi Macedones, quidquid hoc elegantiarum esset, ex Græciâ totâ & Asiâ iamdiu collegissent? Pecuniæ etiam modum producit ad *bis millies*: id est, *quinquagies centena millia Philippûm*. AVD. Magna summa est, & ex vno triumpho: sed quod fugere te non puto Lipsi (si fugit, suggero) Liuius eam atterit, & ad *millies* reducit. Ita enim legitur: *Summam omnem captiui auri argentiq; translata, HS. millies ducetis fuisse Valerius Antias tradit*. Magis etiam Plinio minuitur, in quo ista: *Intulit & Æmilius Paullus, Perseo rege deuicto, prædam pondo trium millium, à quo tempore populus Romanus tributum pendere desit*.

*In alterâ
parte AD-
MIRAN-
DORVM.

Lib. XLV.

Lib. XXXIIJ.
cap. III.

L I P S. Hæc reiicimus, & Critico naso damnamus. Meritissimò: tu putas Valerium illum Antiatem, qui omnia augere solet, & supra verum sæpe euehere (in Liuius non semel notatur) hïc ita parcum & oris modicum fuisse? Non arbitror, & minimum *bis millies ducenties* scripsisse: etsi ipse Liuius addat, *maio-rem etiam summam, ex numero plaustorum, ponderibusque auri & argenti generatim ab ipso scriptis, effici.* Quod ad Plinium: is verò numerus rideri magis, quàm carpi meretur. Et itâne *tria millia pondo auri* (vt ponamus vel id solùm fuisse) nec amplius, Macedonia dederit? Hoc erat, cur populus Romanus Tributo liberaretur? cur iste, *super omnes priores triumphos*, censeretur? Atqui *tria millia pondo auri, faciunt trecenta millia sola aureorum.* Quin tu, me arbitro, cum libris quibusdam priscis lege, è *Macedonica prædâ sestertium ter millies.* Est veritas. nec mouet, quòd minus in Velleio sit: fortasse & ille augendus: in Suidâ quidem lego, *reperta in thesauris Regis Persæ, in auro argentoque, sex millia talentum*: id est, *triciessexies centena millia Philippum.* Quod si in solis thesauris & ærario peculiari Regis, quid in reliquâ prædâ publicâ opidorum, aut priuatâ hominum fuit? At verò Cornelius Sulla, etsi splendido triumpho, minus intulit: scriptumque in Plinio, *transtulisse auri pondo * xv. millia, argenti pondo * centum quindecim millia*: si tamen & hïc numeri incorrupti. Excessit omnes deinde Cn. Pompeius, in illo quem de rege Mithridate & Oriente duxit. Velleius: *Magnificentissimum de tot regibus, per biduum, egit triumphum: longèque MAIOREM OMNI ante se illatâ pecuniâ, præterquam à Paullò, ex manubiis intulit.* Quid tamen istud, vicisse omnes, præter Paullum, in modo pecuniæ? Ille verò & Paullum vicit: si * verè Plutarchus, *viginti millia talentum in ærarium intulisse.* Nam ea sint, *centies vices centena millia Philippum.* Et verè Plutarchus: & in Velleio emendandum, *præterquam Capitolio*: vt mox dicam. Vicit ergo Paullum: non tamen iterum sine nodo, quem ipse Plutarchus ligat & nobis iniicit, dum in Catone minore scribit: *Gloriatum eum, quòd tantum argenti ex Cypro, cum nec vnum militem haberet, reip. contulisset, quantum nec Pompeius è tot bellis, & concusso orbe terrarum, rettulisset.* At enim Cato rettulit, non nisi *septem talentorum millia*, in eodem Plutarcho: quid ergo dicemus?

Lib. xxxij.
* 150000.
aureor.
* 1150000.
Phil.

* vide Not.
cas.
In Pom-
peio.

dicemus? Illud in Catonis illatione, minutum & corruptum esse, ad *viginti septem millia* aut circiter reformandum. Enimvero deprædicatæ illæ Cypriæ gazæ haud maximæ sint, nec sic per inuidiam quærendæ, si non ultra *septem talentorum millia* productæ. Sed de Pompeij quidem grandibus manubijs quis dubitet, cum & in solos milites largitum, donatiui triumphalis nomine, * *XVI. millia talentum* Appianus scribat? Magna hæc omnia sunt, & verè illo *Magno* digna: sed hunc hîc quoque C. Cæsar, vti acie, vicit & superauit. Appianus ait *quater eum triumphasse* (nam quintum differt:) & *intulisse sexaginta quinque millia talentorum*. Seis tu quid hoc efficiat? *trigintanouem* nobis *milliones*: plus triplo eius, quod Pompeius intulisset. Tu me respicis, & vultu arguis: quid est? A V D. Ex fide Latini scriptoris, hæc non sic esse: tu Græco magis accedis? Nam Velleius de omnibus Cæsaris triumphis, id est quinto illo Hispaniensi etiam addito: *Pecuniam ex manubijs latam, paullo amplius sexies millies* HS. disertè scribit: qui sunt dumtaxat *milliones quindecim*. Et sanè, meo animo sufficiunt. LIPS. Credo equidem tuo animo, & arcæ etiam tuæ, si quis inferat: sed non sufficiunt, pro magnitudine tunc vel Romanâ, vel Iulianâ. Imò tu rescribe meo animo, *deciessexies millies*: convenientissimè ad Appianum. Nam ista sunt *quadraginta milliones*: atque aliquid scilicet accesserit ex prædâ Hispaniensi. Ex paucis his vides, immensas opes in Ærario cumulas è Triumphis: quos non omnes, imò nec decimam partem dedi. Ergone Plinij libris fides aut puritas fit, dum scribitur C. Cæsar iste, initio ciuiliis belli, Ærarium compilasse, & *protulisse ex eo laterum aureorum XVI. millia, & in numerato pondo trecenta*? Profectò non sit: & perexigua ista, & quasi furfures aut folia, pro totâ illâ massâ, & tam vetustâ, auri argentiqûe. In veteribus legitur: *Laterum aureorum XV. argenteorum XXXV. millia, & in numerato HS. quadringenties*. Sed nec ea summa pro tot triumphis: etiam si in laterculo quoque *decem pondo* imputes, quod Budæus fecit. Sed diuinare tamen omitto, cum fulcrum non est cui innitar. Lucanum, si vis, lege furtum hoc Iulianum valdè exaggerantem.

*960000
Phil.

C A P. I X.

De Auro Coronario, & Coronis dictum.

TRIVMPHALIA habes: mentior. largiter etiam restat. Quid illud? *Aurum Coronarium*, quod specie triumphorum vel oblatum fuit, vel exactum. Origo eius, ut socij & amici, victori Imperatori *Coronas aureas* offerrent, quasi gratulantes, & meritum ei caput cingentes. Itaque primò quidem *Coronæ* ipsæ datæ, aut missæ: postea inualuit, ut pro iis Pecunia offerretur. Hæc accepta à Sociis, aut Subditis: & sicut manubias ab hostibus legebant, sic spolia ista occulta ab amicis. Mos planè vetus, & à Græcis, nisi erro, ad Romanos imitatione translatus. Apud Athenæum quidem Chares, in rebus Alexandri magni, ait, post victum *Darium*, missas **CORONAS** partim à Legatis gentium, alijsque, aestimatas decem millibus ac quingentis talentis. Atque alibi talia legas. Iam apud Romanos, crebrum. ut in Liuiο, cùm Cn. Manlius Gallogræcos vicisset, eoque terrore Asiā liberasset; missæ undique legationes non gratulatum modò venerunt, sed **CORONAS** etiam **AVREAS**, pro suis quæque facultatibus, attulerunt. Itaque idem Manlius in triumpho tulit (apud eundem Liuium) *coronas aureas ducentas duodecim*, pondo: id est, ut singulæ fuerint librales. In triumpho, inquam: & ita obtinuerat, ut eæ coronæ ante ipsum victorem latæ, populo ostenderentur. De eo Festus: *Triumphales coronæ sunt, quæ Imperatori victori aureæ PRAEFERVNTVR, quæ antiquis temporibus propter paupertatem laureæ fuerunt.* Iamantè etiam in Quinctij Flaminij triumpho Liuius: *Coronæ aureæ, DONA civitatum, translata centum quattuordecim.* Itemque in Scipionis Asiatici, numerat aureas coronas ducentas trigintaquattuor. At verò Appianus in Cæsaris, bis mille octingentas viginti duas, easque pondo viginti millium quadringentorum quattuordecim: ita ut decem pondo, aut circiter, plerasque necessum sit fuisse. Neque equidem pro magno aut vero habeo, quod Plinius quasi inter raræ magnificentia exempla scripsit: *Claudius cùm de Britannia triumpharet, inter Coronas aureas, unam VII. pondo habuit,*

Lib. XII.

Lib. XXX-VII.

Lib. XXXIX

Lib. XXXIII

Lib. XXXII, cap. III.

habuit, quam contulisset Hispania citerior, alteram IX. quam Gallia comata, sicut titulus indicauit. Minuta, minuta hæc sunt; nec vel Claudio, vel tam ditibus prouincijs, ad ostentandum, digna. Vt minimum, fuit DCC. pondo, iterumque DCCCC. vel potius ∞. Etsi non ad vsum tales, sed pompam modò fuisse sciamus. Ideoque & de his Tertullianus capiendus, libello de Coronâ: *Sunt & prouinciales aureæ, imaginum iam, non virorum, capita MAIORA quærentes.* Benè Prouinciales, quia ab ijs datæ. Nec coronæ solùm ipsæ, sed aurum ac pecunia ad coronas: atque id propriè *Aurum coronarium*, de quo & titulus est in Codice Iustinianæo. Seruius ad hoc Virgilij: *Dona recognoscit populorum*, notat: *Aurum coronarium dicit, quod hodie à victis gentibus datur. Imponebant autem hoc Imperatores propter concessam vitam.* Non rectè omnino, nec ab ipsis iam victis ob vitam datum, sed à socijs amicisque, vt dixi. datum tamen in pecuniâ, titulo coronario. Vt apud Polybium (in Fragmentis)

οἱ γερῶνοι ἐσεφάνωσαν τὸν ἀντίοχον τὸν βασιλέα πεντακοσίοις ἀργυρίοις τελέαντοις:

Geræi coronarunt Antiochum regem quingentis argenti talentis. Vt

apud Liuium populus quidam Asiæ, Manlio ingredienti fines vt

cobiberet à populatione militem, in coronam auream xv. talenta offe-

runt. Et hoc prætextu rapinas extorsionesque vsurpatas, quis

non colliget? Cicero Pisoni obijcit: *Mitto aurum coronarium,*

quod lex & decerni & accipi vetat, nisi Imperatoribus ex prouin-

ciâ decedentibus, ad decorandum triumphum. Sed istas leges sper-

nebant. & Dio Cassius quosdam notat, cum res leuiculas gessissent,

triumphum sibi, vel à Cæsare vel ab Antonio, impetrasse: καὶ ἐπὶ τῇ

προφάσει αὐτῆ, inquit, χρυσίον πολὺ καὶ τῆς δῆμων ἐς τοὺς σεφάνους

ἐπέπρακτον: Et isto hoc prætextu, multum auri à populis, quasi ad co-

ronas, colligebant. Imò verò & ab ipsis Italis, qui tamen immu-

nes talium videbantur esse. Cæsar quidem ita fecit. de quo idem

Dio, cum ex Asia, victo Pharnace, rediisset: *Ibi quoque (Romæ)*

magna pecunia coacta, quam partim titulo DONI, vt erant CORO-

NAE, statuae, & talia, collegit; partim mutui nomine accepit. De-

cretis enim coronis statuisque, pecuniam ipsam dari sibi cura-

bant. Ideò miretur fortasse aliquis, ipsum illum Græcum pos-

tea scribere, de L. Antonio M. fratre: *quòd is, cum triumphas-*

set Kalendis Januarijs, in quibusdam Mario se comparabat, aut &

præpo-

Lib. XLIX

Lib. XLII.

Lib. XLVII.

præponebat. in eo maximè, quòd is Marius aut nullam, aut unicam omnino coronam accepisset; sibi verò cum alijs, tum populus tributim (quod ante ipsum nemini) coronas dedissent. Ait nemini id contigisse: atqui, nōne ipso narrante, iamantè Cæsari? Sed obseruetur, tributim: in eo nouitas, & est hoc quod Cicero irridet, Patronum quinque & triginta tribuum fuisse. Ideò igitur & tributim dederunt, nouo more. Sanè Italos dedisse, vel ex eo liqueat, quod Augustus de se in lapide Ancyrano dicit: MVNICIPIIIS. ET. COLONIIS. ITALIAE. CONFERENTIBVS. AD. TRIVMPHOS. MEOS. QVINTVM. CONSVL. REMISI. ET. POSTEA. QVOTIESCVMQVE. IMPERATOR sum appellatus, AVRI. CORONARIVM. NON. ACCEPI. Gloriatur verè. & consonat in illo ipso quinto consulatu Dio Cassius, qui notat, eum tunc benè audisse vulgò, ὅτι ὡς αὐτῶν πόλεων, ἤδη ἐν τῇ ἰταλίᾳ, τὸ χρυσίον τὸ τοῖς σεφάροις προσήκον, ἐκ ἐδέξατο: quòd ab opidis Italiae, aurum, ad coronas conferri solitum, non accepisset. Cuius exemplo Hadrianus (in Spartiano) aurum coronarium Italiae remisit, in prouincijs minuit. Sed & Ammianus, inter testimonia liberalitatis Iuliani ponit, tributorum indicta admodum leuia, & coronariū remissum. Eo enim paullatim iam ventū erat, vt hoc Coronarium non minus Tributis ferè attereret; nec in triūphis modò, sed in lætitiā quacumq;, & primordijs imperij, daretur. In Ammiano scriptum, Tripolitanos misisse legatos, Victoriarum aurea simulacra Valentimiano, ob imperij primitias, oblaturos. De ipsis coronis Synesius, qui se quoque Legatum à Cyrenensibus ad Arcadium missum ait, σεφανοῖσόντα χρυσῶ μὲν τὴν κεφαλῶν, φιλοσοφίᾳ δὲ τὴν ψυχῶν: coronaturum auro quidem caput Imperatoris, philosophiā verò eius mentem. Apertissimè item Capitolinus in Antonino Pio: Aurum coronarium, quod adoptionis suæ causā oblatum fuerat, Italicis totum, medium prouincialibus reddidit. Atque ex hoc licet intelligere, quæ sit & quanti Oblatio: cum inter Tributi genera recensent, Canonem, Oblationem, Indictionem: etsi, alio quoque titulo & specie, Oblationes. Sed de hoc nostro, Suidas σεφανικὸν τέλοςμα ὡς αὐτῶν ῥοδίοις οὕτως ἐκαλεῖτο. ἐπεὶ δὴ ὑπὸ νόμοι ἦσαν οἱ ῥόδιοι, βραχὺ δὲ τι μέρος ῥωμαίοις ἔπει τιμῇ πέρμποντες ἐτήσιον, ὡς οὐ φέρον ἰγυμόσι μάλλον, ἢ σεφανον φίλοις διδόντες: Coronarium veezgal apud Rhodios ita dicitur, quoniam liberi sunt Rhodij, exiguum autem aliquid Romam quotannis mittunt, non vt tributum dominis,

Orat. de
Regno.

dominis, sed quasi coronam amicis dantes. Notetur illud quotannis: nam & hoc ita factum, ac velut honorarium tributi genus exactum. Procopius de Theodato notat, rege Gothorum: *pactum eum cum Petro, Justiniani Imperatoris Duce, decedere Sicilia totâ, & quotannis coronam auream mittere Justiniano trecentarum librarum.* Lib. r. de Goth. Quid, quod lego ciuitates in aliâ occasione, atque etiam tristi, coronas has misisse? Appianus in Sullæ funere *suprà bis mille coronas aureas, magna celeritate confectas, prælatas* scribit, atque addit expressè; *dona ciuitatum, aut legionum quibus præfuerat.* Habes & intellegis, opinor, de Coronis & Coronario. AVD. Satis sed quid iis post prælationem factum, auco equidem scire. LIPS. In templis, & Capitolio maximè, videntur dicatæ. Plinium eò traxerim, de Coronis: *Inde natum, vt etiam triumphaturis conferrentur, in templis dicandæ.* Nam etsi de aliis ibi coronis, tamen in occasione tangit hunc morem. Liuius, de legatis Saguntinorum: *Non grates tantum agere iussi sumus, sed donum hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream, in Capitolium, victoria igitur, ferre.* Quod itaque *suprà*, in Velleio erat: *Præterquam Capitolio intulit: huc referri potest, vt non venerint in rationes illas Coronæ, & alia dona siue aurum, quæ Ioui Capitolino Pompeius intulit aut dedit.* Mos enim ita fuisse videtur: vel ex Suetonij de Augusto notâ. quem ait *sedecim millia pondo auri, vnâ donatione, in cellam Iouis Capitolini contulisse: quod fecit statim ab Ægyptiaco triumpho.* Inò & Triumphale ipsum aurum interdum, aut pars eius, ibi condita. ex Plinio, qui *duo millia pondo auri perisse, Pompeij tertio Consulatu, è Capitolini Iouis folio, à Camillo ibi condita,* scribit: fortasse vt religio magis feruaret. Atque ad hoc etiam tale aurum referendum videatur, quod Suetonius in Cæsare notat: *Eum primo consulatu tria millia pondo auri furatum è CAPITOLIO, & tantundem inaurati aris reposuisse.* Planè hoc est. nam de Ærario compilato, ad alterum Consulatum facit, nec id quoque in Capitolio. Solent tamen & alia templa Auro coronario exornare. vt Augustus de se, in lapide Ancyrano: *In Capitolio, & in æde Diui Julij, & in æde Apollinis, & in æde Vestæ, & in templo Martis Ultoris consecraui, quæ mihi constiterunt circiter (millenis) AVRI CORONARI pondo trigintaquinque millibus.* At prior Cæsar,

Coronas suas in triumpho ductas vendidit, & ex earum pretio militibus promissa persoluit. quod ita Appianus.

CAP. X.

Impensa publica in Militem, Magistratus, Populum: & de Frumentatione.

PERAGRAVI & emensus sum *Triumphalem* viam: tempus desinare, nec addere vltra, sed erogare. Nonne videtur Auditor? AVD. Certè videtur. nam ego censeo, nisi expendimus largiter, omnem Romam iam illationibus tot auri implendam. LIPS. Ego verò exhauriam, & expendam non loculis, sed totis faccis: vt ipsum iterum miraturus sis, vnde ad tot Expensas vllè Opes. Oceanus si *Ærarium* fuisset, dixisses deficandum. Impendia igitur sub Principibus (vltiora omittam) Duplicia fuere, *Necessaria*, & *Arbitraria*: ex quibus sanè colligas immensas & verè ADMIRANDAS quasdam opes. Nam *Necessaria* illa impendia, ferè trium generum: in *Militem*, in *Magistratus*, in *Populum*. De militibus res clara est: Stipendiis alendos, Emeritis prosequendos: & id perpetuò, in legionibus & præfidiis perpetuis iam factis. Hæc partitè non exequor, satis à me in *Romanâ Militiâ*, & * alibi, factum. De Magistratibus, intellego duplices fuisse, in quos largiter & statim expendendum: *Urbanos* & *Prouinciales*. Urbanis quidem Augustus instituit, ad onera subleuanda, ad ludos præbendos, & talia, aliquid dare: præsertim Prætoribus, quasi ex lege. *Prouinciales* autem, vel plurimum auferebant, vt ipsi plures, & per prouincias dispersi. Nam ita Suetonius: *Auctor & aliarum rerum Senatui fuit, in quibus, vt PROCONSULIBVS ad mulos & tabernacula, quæ publicè locari solebant, CERTA PECVNIA constitueretur.* Et quamquam *Proconsules* modò nominat, tamen * longiùs spectauit, & *Præsidibus* communiter, aut & *Procuratoribus*, aliisque *Officiis* datum. Quanta ea expensio fuit? immensa, vel hoc argumento: quòd Cicero L. Pisoni obiicit, eunti in Macedoniam, vt *Proconsuli, sestertium centies octogies, quasi Vasarij nomine, datum.* Ad sola Vasa, inquam, id est

* Com. 1.
ad Ann.
Fac.

Cap.
XXVI.

* Et solet
Suetonius
largiter eâ
voce vii.

id est ornatum & instructum, tot illa festertia data scribit; & obiicit, non quia contra morem fuerit, sed quia supra modum. Nimium adsignificat, collusione quadam, ad tributum.

Quid igitur? esto vel * *Centies* tantum summa ordinaria: esto vel *Quinquagies*: in tot illis talibus, nonne immensum accrescet? Et plura accedunt huic generi, ut *Curatores* variorum munerum alendi, vel ornandi; ut *Legati* exterarum gentium admittendi, & munerandi: & quæ scimus in omni Republicâ esse. Iam de *Populo*, perpetui etiam & certi in eum sumptus: & præsertim ad Alimenta. Nam iamantè institutum, Principes tenuerunt, ut plebem egenam aut tenuem perpetuâ frumentatione pascere; atque eâ magno labore & sumptu parandâ, aduchendâ, & tum gratis distribuendâ. Mira hæc res sit, si quis consideret: & planè inter omnis æui, omniumque gentium, ADMIRANDA. Sed tractavi olim in *Electis*, quid nunc retractem? AVD. Imò obsecro Lipsi, hîc ei suus locus est: & quid si aliquid firmiter aut plenius tibi obseruatum? LIPS. Obseruatum, non nego: ut in talibus dies diei est doctor. Breuiter dicam, quæ pro nostro argumento. Frumentatio igitur vetus Romæ, & ab ipso etiam Senatu. Ille in rebus & annonâ arctâ, quasi benignus pater, miseritus plebis, frumentum aliquando diuisit, non tamen nullo, sed modico ære. Accessere Tribuni statim, & hoc tam populare sibi vindicauerunt, variis Frumentariis legibus latis. Vltimus in hac re Clodius, *Annonariam legem tulit, ut frumentum, quod antea populo semisse æris ac trientibus in singulos modios dabatur, GRATIS daretur.* Ita Asconius: atque hæc origo deinde & continuatio gratuiti frumenti fuit. Senatus quidem, statim à coniuratione Catilinæ, largitione hac tali usus erat, auctore ipso Catone: sed nescio, an sine vlllo pretio. In Plutarcho hoc sic narratum, sed verbis quæ pensitanda sunt. Ait, *C. Casarem in Præturâ res novas tentasse, populo suspensio & mobili, ob Catilinas illas turbas. Cato igitur, ut præueniret, ἐπεισε τὴν βελῶ ἀναλαβῆν τὸν ἀπορεθὴν καὶ ἀνέμητον ὄχλον εἰς τὸ σπιρέσιον. ἀναλώματος μὲν ὄντος ἐνιαυτῆ χιλίων ἢ δεκαοσίων ἢ πενήκοντα ταλάντων: suasisit Senatui assumere egenum & non distributum populum ad frumentationem, etsi sumptus esset mille ducentorum quinquaginta talentorum.* Id sit trecenties

* 250000.
25000.
Phil.
Vide Not.
tas.

HS. more Romano ; nostro, *septingenta quinquaginta millia* Philippicorum. Vides igitur impendium in hanc rem, quod illo æuo fuit : etsi alter Plutarchi locus (in Cæsare) minuit nonnihil, & vbi de hac ipsâ re agit, numerat sumptus non nisi *septingentas quinquaginta myriadas drachmarum* : quod sit Latinis, *ducenties vicies HS* : nobis, *quingenta quinquaginta millia* Philippicorû. Sed verius est, hunc locum rescribendum, augendumque ad illum priorem. Opinor autem & creuisse postea impendium, latâ lege Clodij, quæ totum frumentum gratificaretur, de quâ dixi. Quin & sub Impp. largiter creuisse, cum plures adscripti, & classes etiam institutæ (haud dubiè magno impendio) ad transfuchendum. Quis tamen numerus accipientium fuit? reperio aliquando ad *trecenta viginti millia* cepisse : sed Iulius Cæsar minuit. de quo ita Suetonius : *Ex viginti trecentisque millibus accipientium frumentum è publico, ad centum quinquaginta retraxit* : aut si Dionem audis, *ad centum sexaginta* : quia dicit *ad mediâ partem redactos*. Paruum discrimen : sed Augustus deinde auxit, & *ducenta millia* fecit. an & Tiberius? etsi ille minimè popularis : tamen recenset in Senatu (apud Tacitum) *quibus è provinciis, & quanto MAIOREM quàm Augustus, rei frumentariæ copiam aduectaret*. Ergo & in plures, nisi fallor, distribuendam. AVD. Mehercules Lipsi, grandis hic numerus : & tot illi Romæ pauperes? LIPS. Pauperes, aut saltem qui subleuari gauderent : inter quos liberi, & id genus, maximè fuère. Dionysij locus notabilis, admonentis multos ideò manumitti,

Lib. III.

ἵνα τὸν δημοσίως διδομένον σίτον λαμβάνοντες καὶ μὴ αἰετὸς ἀλλὰ ὡς τῶν ἡγουμένων γίγνεται τοῖς ἀπὸ τοῦ ἴσου πολιτῶν φιλευσθεσία, φέρονσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευθερίαν : vt frumentum, quod publicè datur, accipientes in menses singulos, & si qua alia liberalitas Principum in pauperes fiat, id totum Dominis ferant à quibus facti sunt liberi. Vides fraudes, quæ etiam factæ : aut saltem, quomodo, quos puderet ipsos è publico pasci, id fecerint fuccidaneâ libertorum personâ. AVD. Aliquoties iam audio de *menstruo frumento* : ergone ea distributio? LIPS. Illa ipsa, & in cuiusque mensis initio (sive *Nonis*, vt Suidæ visum, vnde & *Annonas* ridiculè derivat) accipiebant. Quomodo? per *Tesseras* : quique eas habebat, ad *Curatores frumenti dividendi* ibat, munus institutum ab

Augusto.

Augusto. Quattuorviri enim erant, iiq̄ue ex honestioribus, & qui ante quinquennium Præturâ functi essent: quod Dio notaui. Etsi *Præfectus* etiam *annonæ* proprius, illustri honore: sed qui de aduehendo & adseruando in horreis satageret, non propriè de diuidendo. Multa circa hanc rem: sed minuta quid opus exsequi? de numero iterùm aliquid videamus: in quem videtur Seneca tenuiores omnes ciues inclusisse. *Fru mentum, inquit, publicum tam fur, quàm periurus, & adulter accipiunt, & sine discrimine morum QVISQVIS CIVIS est.* Sed ita tamen accipio, vt admitti debuerint & inscribi: atq; ideò meliores libri referunt: *quisquis incisus est.* In tabulas nempe, huic rei factas. Sed de numero tamen capientium iterùm sub Principibus fluctuo. Dixi de Augusti *ducentis millibus*: sed P. Victoris, quem Schottus noster vulgavit, scriptio videatur augere. Nam ait disertè: *Huius (Augusti) tempore, ex Ægypto vrbi annua ducenties centena millia frumenti inferebantur.* Modios fanè intellegit: sed quanta ea summa sit ex solâ Ægypto? Atqui Africa iam addenda est, quæ duplum ad Ægyptum dedit. Hoc enim ita palàm & adfirmatè Iosephus scripsit, in oratione Agrippæ regis ad Iudæos: *Africam octo mensibus populum Romanum pascere, Ægyptum autem quaternis.* Valdè notabilis locus: & idem est in Hegesippo, qui transcripsit. Ex hac igitur ratiocinatione, frumentum vrbi illatum annuum fuerit *sexcenties centena millia modiorum.* Sint in dies circiter, *centum sexagintaquattuor millia octogintatria.* Heu, ingentem copiam! & quæ sufficiat, si inspicis, vel *vicies centenis hominum millibus* alendis. Nam Modius paullò plus minúsve Romanis pendit xxv. libras: sed Romanas tamen libras, id est duodecim vnciarum. AvD. Hem Lipsi, & tu credis hæc vera esse? quî possunt? nam antè dumtaxat de *ducentis millibus*, aut largissimè, *trecentis viginti* frumentantium est dictum. LIPS. Dictum. sed nempe etsi non plures caperent, plures tamen fruebantur & alebantur. Nam censendum est, plerosque istorum qui caperent, Patresfamilias fuisse, vxorem, liberos, seruulos habuisse. Itaque largius valdè quàm in vnum caput capiebant: & videtur tessera siue donatio ordinaria fuisse in singulos, *decem modiorum*, quod in Electis notaui. Iam & hoc cogitandum, plures etiam in consortium huius frumen-

ti venisse. An non probabiliter Urbanos illos omnes milites? sanè in Herodiano lego, *Seuerum, præter alia quæ indulfit, militibus etiam τὸ σιτηρέσιον siue frumenti modum auxisse.* Quid ipsam deinde Aulam & Palatinos? nonne item probabile annonas suas hinc accepisse? An non & Classarios ipsos in Italiâ milites? Hæc considerari & colligi pro Victoris scriptione possint: quæ mihi tamen, vt rem dicam, * parùm est certa. Ingens frumenti copia sit, & ex duabus prouinciis tantùm. An igitur placeat in eo corrigi, *ad centies centena millia?* Ita vniuersa illatio fuerit, cum illo Africano, *trecenties centena millia:* larga profectò satis & laxa, cum hæc in diem toleret ad *millia hominum circiter septingenta.* Facit pro emendatione, quod Spartianus de Seuero scribit: curiosè prospexisse rei frumentariæ, & cum moreretur reliquisse *septem annorum Canonem, ita vt COTTIDIANA LXXV. millia modiorum expendi possent.* Magna prouidentia eius Principis, solliciti in septem annos: sed & Canon ille diurnus opportunè expressus, qui proximè ad nostra *trecenties centena millia* (tecum computa, si voles) proximè, inquam, accedit. Minuisse tamen paullatim hic Canon videtur: siue quia Principes in alia distribuerent; an & quia minus, prouinciis iam effatis, inferretur? Sanè Constantinus egregiè minuit, qui sedem & affectum suum Byzantium transferens, vt in aliis Nouam hanc Romam cum illâ Veteri, sic & Frumentatione voluit in parte æquare. Nam classem Ægyptiacam Byzantio destinauit, relictâ Romæ dumtaxat illâ Africanâ. Hæc diuisio deinceps mansit: nisi quòd Byzantini frumenti modum tamen minuit filius eius Constantius, offensus plebi obfessionem temerè & asperè motam. De eâ re Ecclesiastici nostri scriptores: qui & numerum exprimunt frumenti. In Nicephoro Callisto est: *Ὀκτώ μυριάδες μεδιμνorum frumenti quotannis à Constantino data plebi fuerant, cuius dimidiam partem Constantius diminuit.* Atque iste totum Frumenti modum annuum facit, non nisi *οκτογιντα millium μεδιμνorum:* quæ sint Romanis circiter *quadringenta οκτογιντα modiorum.* Haud magna, nec pro principis opibus, largitio: quam tamen & Socrates ita firmat. *Εζημίωσε δὲ τὸ πῶλον ἀφελῶν τῶ σιτηρέσιε, τὸ ὄρα χερθέντος ὄρα τὸ πατρὸς αὐτοῦ ἡμεροσίε, ὑπὲρ τίσσα αἰε μωεάδας, ὁκτώ γὰ ἐγὼς μωεάδες ἐχορηγῆντο πρότερον τῆ σίτου,*

*Vide No.
485.

Lib. ix.
cap. vii.

ὅκ τῆς

ἐκ τῆς ἀλεξανδρέων κομιζομένη πόλεως : *Mulctavit urbem, auferens frumenti quod pater eius in dies adsignauerat, super quattuor myriadas. Octo enim myriades circiter antea dabantur, inuehebanturque ex urbi Alexandria.* Dicit quidem ille σιτηρέσιον ἡμερῶσιον, *diurnum frumentum*: sed exuberat ille modus in dies singulos, nec aliter sentit quàm de diuisione diuitaxat diurnâ. At annua ipsa illatio, tanta: id est, *mille trecenti in diem circiter modij, vix quattuordecim aut quindecim millibus hominum pascendis.* Heu, quantum minuius? atque idem in ipsâ Româ veteri factum, Olympiodori locus (apud Photium, in Bibliothecâ) attendenti ostendit. Excerptum ibi legitur: Ὅτι μὲν τῆσ' ὑπὸ γόθων ἀλωσιῦ τῆσ' ῥώμης, Ἀλεξάνδρου ὁ τῆσ' ῥώμης ἑπαρχὸς, ἠδὲ τῶν τῆσ' πάλιν ἀποκαταμέντης, ἔγραψε, μὴ ἔλαττω τὸ χρηστὸν μέρος τῶν δῆμων, εἰς πλῆθος ἡδὲ τῆσ' πόλεως ὁπτιδύσης. ἔγραψε δὲ καὶ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τεταχθεὶ ἀριθμὸν χιλιάδων δεκατεσσάρων: *Post Gothorum inuasionem & direptionem Romanam, Albinus Præfectus urbis, iterum nunc eâ instauratâ, scripsit, Non sufficere populo modum qui inferretur, cum urbs iam in multitudinem largiter excreuisset. Scripsit autem, & in vnam diem statutum numerum quattuordecim* millium.* Verba, quæ expressim de Frumento non habent, sed eò referenda esse, mecum censebit, qui examinabit. Ergo diurnus tunc modus (sub Honorio) *quattuordecim mille modij*: qui & ipse minuit aut periit cum imperio ipso Romano. Theodoricus tamen rex Gothorum (sanè, vt in illâ gente, laudandus) specimen aliquod veteris moris restituit: & in Ricobaldo quodam scriptum: *A Romanis cum gaudio susceptus est, quibus ille ad subsidium, tritici singulis annis CXX. millia modiorum concessit.* Sed quid ad ista eo? ADMIRANDA mea non horum temporum: quin priorum etiam Principum æuo (circa Flauiorum imperium) panis distribui, non ipsum frumentum, cœpit: credo, quia lucrum aliquod ex eo fiscus captaret; & quo minore modo in plures largitio spargeretur. Is *Panis gradilis* dictus; quia in gradibus diuideretur; idem *Fiscalis*, quia è publico & fisco. Commentarius Persij vetus, ad illud — *populi cribro decussa farina. Panem non delitiosius cribro discussum, sed plebeium de populi annonâ, id est, Fiscalem dicit.* Eos panes *bilibres* fuisse, ex Vopisci Aureliano dicam. Nam *Aurelianus*, inquit, eo tempore quo proficisceretur ad Orientem, *bilibres coronas populo promisit, si victor rediret.*

* Modiorū opinor.

ret. Et cum aureas populus speraret, neque Aurelianus aut posset, aut vellet, coronas eum fecisse de Panibus, qui NVNC Siliginei appellantur, & singulis quibusque donasse. ita vt Siligineum suum COTTIDIE toto auro suo vnusquisque reciperet, & POSTERIS SVIS dimitteret. E quibus inspectis planè affirmaueris, Bilibres, & in Capita sic datos fuisse. AVD. Quomocunque Lipsi, tamen magna illa, & in magno modo (Seueri canon dicit) largitio, & mihi semper stupenda. LIPS. Quid si accumulò, & obsonium etiam addo? Nam idem Aurelianus (Vopisci item verba) & porcinam carnem populo Romano distribuit, quæ HODIEQVE diuiditur. Quando hodieque? ad tempora vsque Constantini. Simile in Oleo fuit, quod perpetuum populo dedit & instituit Imp. Seuerus. Vinum etiam, vt nequid deesset, Aurelianus statuerat, sed morte præreptus non fecit. Satis hæc mi Auditor, cetera in Electis meis vide.

CAP. XI.

Impensa in Ludos carptim ostensa.

TRANSIMVS ad Arbitraria impendia: quæ trium item generum maximè fuerunt. In Ludos, Opera, Dona: In Ludos singulatim si persequar, aut exempla accumulè; seorsim Theatrum mihi struendum sit, & noui aliquot sermones. Capita impendiorum dicam. de quibus vniuersè sic Lactantius: *Quid dicendum est de iis, qui populari leuitate ducti, vel MAGNIS VRBIBVS suffecturas opes, exhibendis MVNERIBVS impendunt?* Item Ambrosius: *Magistratus in theatris, mimis, & athleticis, gladiatoribus, aliisque huiusmodi generibus hominum TOTVM PATRIMONIVM suum largitur & prodigit, vt vnus horæ fauorem vulgi acquirat.* Meritò damnant nostri Patres damnosam hanc insaniam, & quæ priuatos homines bonis per ludum exuit; Principes ipsos attenuat & delibat. Atque id discere cum ex frequentia eorum potes, tum ex apparatu. Vnus Augustus fecisse ludos se dicit, suo nomine quater & vicies; pro aliis magistratibus, qui aut abessent, aut non sufficerent, ter & vicies. Ego vix arbitror, vllos ex istis Principalibus ludis minoris quingen-

Lib. vi.
Instit.

Serm.
lxxxi.

Sueton.

quingenties, aut & millies sestertio stetit: quod Apparatus & Pompa facillè persuadebunt. Nam ecce in ipso Theatro, Amphitheatro, aut Circo adornando qui sæpe sumptus? cùm semper gratia aliqua & illicium nouitatis in ipsâ formâ quæretur: & Nero (pro exemplo) *Theatrum totum, non Scenam eius tantum, auro illeuit & obtexit. Sed & quidquid illatum fuit, & omne instrumentum ac choragium, aureum: itemque vela quæ supernè contra solem obumbrabant, purpurea tota, & aureis stellis interstita. Ex quo & dies ille Aureus appellatus.* Dio Cassius hoc in Nerone. & Plinius id ipsum ad significauit: *Nero Pompeij theatrum operuit auro, in vnum diem, quò Teridati regi Armenia ostenderet.* Quid Iulius Cæsar, ante Neronem, & nondum Princeps? *Js primus in Ædilitate, munere patris funebri, OMNI APPARATV arena ARGENTEO vsus est: ferasque argenteis hastis laceßere, tum primùm visum. Mox, quod etiam in MVNICIPIIS emulantur, C. Antonius ludos scenâ argenteâ fecit. Cæsar igitur hoc primus: sed non vltimus. & quod Plinius addidit, passim & in Colonia ac Municipiis Argentæ iam scenæ. Ideò non possum, vt rarioris operæ aut magnificentiæ admirari, quod Plinius, vt tale, scripsit eodem isto loco: Item L. Murena, & Caius Princeps, in Circo pegma duxit, in quo fuere argenti pondo CXXIIII. Tu hoc Plini notabile duxisti? centum vigintiquattuor pondo argenti? quis ex equite, & penè dixerim plebe, tunc non insumpserit? Lege * CXXIIII ∞: id est, centum vigintiquattuor millia: nec id pro Caio aliquo sit magnum, imò nec pro priuato nimium, quia argentum recipiebant, nec totum peribat: si tamen vellent. Plura eiusmodi ornamenta aut instructus erant, & quædam in libello nostro Amphitheatrali diximus: & vis nunc vnum & extremum furorem? Heliogabalus Imp. (ait Lampridius) *fertur in Euripis vino plenis nauales Circenses exhibuisse.* Tu cogita quantum vini profusum, fossis illis & Euripis in Circo ita eo plenis, vt naues inter se concurrere, ac certare de velocitate possent. Quid iam dicam tot *Gladiatorum* millia, tot *Ferarum* ex toto orbe quæsitaram? tot equorum nobilium? in vitâ actisque Principum assidua hæc legis. Addo huc *Missilia* & *Spariones* in populum, id est Tesseræ ligneas cum notis rerum, aut interdum res ipsas, magno certamine diripièdas. Quæ item*

Lib. xxiiij.
cap. iiii.

Plin. ibid.

* Faciunt
1240000.
Philip.

velut legitima iam erant in omnibus ludis, ad populum illi-
 ciendum. Horum pretia & sumptus, ex Neronianis istis colli-
 gantur, apud Suetonium: *Sparsa & populo missilia omnium rerum*
per OMNES DIES, singula cottidie millia auium, cuiusque generis
multiplex penus, tessera frumentaria, vestis, aurum, argentum, gemma,
margareta, tabula picta, mancipia, iumenta, atque etiam mansuetæ fe-
ræ: nouissimè, NAVES, INSVLAE, AGRI. Notetur hæc iactatio,
 quanti ea, & quantarum rerum? Præter aurum, gemmas, mar-
 garetas, *Insulas & totos Agros dedit: Insulas* nempe urbanas, &
 habitabiles domos. O res vix Suetonio fidissimo testi creden-
 das! Sed accedit & Dio similia asserere: *Omnia, inquit, delica-*
tissima quæ homines comedunt (ad Penam Suetonij pertinet:) omnia
pretiosissima, equos, mancipia, effeda, aurum, argentum, variam vestem,
hæc dabat per symbola quedam & tesseras. Globulos enim paruos
inscriptos, vt quæque eorum erant, hos iaciebat in populum, &
reipsâ mox dabatur, quod quisque eorum in tessera haberet. Neque
 Nero hæc solus: de more fiebat, etsi alius largius parciusque,
 pro opibus, præberet. Titus sanè Vespasianus filius, item profu-
 sissimè, in ludis quos per *centum dies*, dedicatione Amphithea-
 tri sui, fecit. Dio Cassius de eo: *παρέχε δέ τινα καὶ ἐς ἀφέλειαν*
φέροντα αὐτοῖς: σφαίρια γὰρ ξύλινα μικρὰ ἀνωθεν ἐς τὸ θέατρον ἐρρίπτε
σύμβολον ἔχοντα, τὸ μὲν ἐδωδίου τινός, τὸ δὲ ἐδίπτος, τὸ δὲ ἀργυροῦ
σικεύους, ἄλλο χρυσοῦ, ἵππων, ὑπόζυγιον βοσκημάτων, ἀνδραπόδων, ἃ
ἀρπάζοντες τινες ἔδει πρὸς τοὺς δοτήρας αὐτῶν ἀπενεγκεῖν, καὶ λαβεῖν τὸ
ἐπιτηγχαμμένον: Dedit & quedam, vtilitatem, non solum volupta-
tem, spectantibus præbentia. Nam globulos ligneos quosdam de loco
superiore in theatrum iaciebat, qui symbolum haberent, hic alicuius
esculenti, ille vestis, alius argentei vasi, alius aurei, equorum, iu-
mentorum, mancipiorum; quæ oportebat eos, qui rapuissent, ferre ad
Curatores ludorum, & ab eis accipere quamque rem inscriptam. Cre-
 dis tu hæc per tot illos centenos dies fieri potuisse, sine impen-
 sâ *bis terque millies Hs.?* ego non opinor. & vbi sumptus ludo-
 rum reliqui? Neque miror iam profectò Hadrianum, cùm in
 adoptione Ceionij Commodi multa in populum profudisset
 per similes ludos, & in militem: atque is Ceionius agro corpo-
 re, vitalis non videretur: sæpe dixisse, *Perdidimus quater millies*
Hs. quod populo & militibus dedimus. Qui sunt ipsi nostri decem
milliones.

*milliones. Sed dices, Principum virorum modò hæc fuisse. Er-
 ras. de Milone, hoc iam olim Cicero, tria patrimonia in has res ef-
 fudisse: de Messallâ quodam Vopiscus, cum stomacho ista nar-
 rat: Legat hunc locum Junius Messalla, quem ego liberè culpâre audeo. In Carine,
 Ille enim patrimonium suum scenicis dedit, heredibus abnegavit. ma-
 tris tunicâ dedit mimæ, lacernam patris mimo: & rectè, si auia pallio
 aurato atque purpurato, pro syrmate tragædus vteretur. Jam quid Li-
 neas petitas Agypto loquar? quid Tyro & Sidone tenuitate perluci-
 das, micantes purpurâ, plumandi difficultate pernobiles? Donati sunt
 ab Atreaticis birri petiti, donati birri Canusini, Africana opes, in sca-
 nâ non priùs visa. Et hæc quidem iccirco ego in litteras misi, vt futuros
 editores pudor tangeret, ne PATRIMONIA SVA, proscriptis legitimis
 heredibus, mimis & balatronibus deputarent. Sed distinctissimè
 verò, & expressis summis, aliquid Olympiodorus: ὅτι Πρόβος
 ὁ παῖς Ἀλυπίου, τελέσας τὴν οἰκίαν φραιτέρων, δώδεκα κεντιβάγια χρυσοῦ ἀνά-
 λωσε. Σύμμαχος δὲ ὁ λογογράφος, συγκλητικὸς ὢν τῶν μεζίων, τῶ παιδὸς
 Συμμάχου τὴν φραιτούραν τελευτῶτος, εἴκοσι κεντιβάγια ἐδάπανησε. Μάξι-
 μος δὲ, εἰς τῶν ὑπέρων, εἰς τὴν τῆ ὑβ φραιτούραν, τεσσαράκοντα κεντιβά-
 γηα ἐπὶ δὲ ἡμέραις οἱ φραιτῶτες τὰς πανηγύρεις ἐτέλειον: Quòd Probus,
 filius Alypji, cum ipse Præturam gereret, * duodecim centena pondo auri * 120000.
 absumpsit. Symmachus verò, ille orator (est noster, qui in parte ex-
 auro.
 stat) Senator VNVS E MEDIOCRIBVS, in filij Symmachi Præturam
 * viginti centenarios effudit. At Maximus, scilicet è diuitibus, item in * 200000.
 filij Præturam, * quadraginta. Edebant autem ludos Prætores, non auro.
 nisi SEPTEM DIEBV. Vide dies, vide sumptus: quanto imma- * 400000.
 auro.
 niter plus olim alij? quanto scilicet tunc resp. florétior, & maio-
 res priuatim opes. Sed & inferiore illo æuo ipsi Consules (nam
 hæc de Prætoribus) opinor, largius. de quibus in * Codice Iu- * Lib. XII.
 stinianæ lex est, quæ spargendi vilitate (ita loquitur) sublata, eius Tit. De Cõ-
 loco ad reparationem Aquæductuum, centena pondo auri præstari per sulibus.
 singulos consulatus decernit. Atque id in imminutionem, & pro
 beneficio. si igitur sola Sparsio (id est, missilia in populum) tan-
 ti; quid reliqui omnes ludi, & eorum apparatus? Et de Lu-
 dis hæc quoque sufficiant in specimen: de * Operibus, in pro- * Lib. III.
 ximum sermonem differo & protollo. toto.*

CAP. XII.

Dona Principum effusa, & primò Iulij Cæsaris.

DONA sequuntur, magnitudine suâ & frequentia non diam inter ADMIRANDA, sed STVPENDA. Siquis Midas fuisse fingatur, qui omnia tactu faciat aurea; defecerit iuaurare, quantum isti sunt largiti. Per Principes aliquot lubet ire, & hoc ostendere: ordiarque à capite ipso, CAESARE IULIO. De illo vniuersè ita Suetonius: *Nullum LARGITIONIS aut officiorum genus in QVEMQVAM, PVBLICE PRIVATIMQVE omisit. Vis magis partitè? Idem scriptor: Militibus singula interdum MANCIPIA vel PRAEDIA viritim dedit. Ecce. vbi vos Curij aut Fabricij, qui ipsi Imperatores vix septena iugera habebatis? nunc miles aliquis capit ab isto donatore Prædia tota. Hæc & plura (mox dicenda) in militem: quid in Senatū & digniores? Idem iterū Suetonius: Parte magnâ Senatus gratuito, aut leui fœnore, obstrictis, ex RELIQUO quoque ordinum genere vel inuitatos, vel sponte ad se commeantes, VBERRIMO CONGIARIO prosequebatur. Ne hic finis: extra urbem quoque & Italiam ea largitas se diffudit. & non minore studio (idem Suetonius) Reges atque Provincias per ORBEM TERRARVM illiciebat: alijs captiuorum MILLIA dono offerens; alijs quò vellent, & quoties vellent, Auxilia submittens. superque Italia, Galliarumque & Hispania, Asia quoque & Græciæ potentissimas (sive placet, potissimas) urbes præcipuis OPERIBVS exornans. Quid tibi iste vir videtur? mihi, nil nisi nouus quidam Triptolemus; qui sublimi vectus curru, semina non frugum, sed liberalitatis suæ, per terrarum orbem spargit. Atque hæc, quò magis mirère, priuatus Cæsar fecit, & nondum in fastigio illo Principali. AVD. Affatim miror: & vnde Cæsari, nondum Cæsari, opum ista vis? LIPS. Magis mireris, si accogites, iam ab adolescentiâ profusum hunc fuisse, & grandi alieno ære oppressum. Plutarchus apertè; *debuisse eum, PRIVSQVAM VLLVM MAGISTRATVM CAPERET, (nota. de valdè igitur iuvene) mille trecenta talenta. Ea sunt nobis septingenta octoginta millia Philippicūm. Quid verò iam in ipsis magistratibus?**

mate-

materies & caussa amplior largiendi. Itaque Appianus scribit, euntem ex Praturâ in Hispaniam, creditoribus retinentibus, dixisse ioco: *Millies sibi opus esse*, VT NIHIL HABERET: id est, vt solum æs alienum solueret, in suo nihil haberet. Ea reddunt vicies quinquies centena millia: nec ambige, neque doctissimum Budæum audi (nescio quâ causâ) minuentem. Græca palàm sic volunt: *ὅτι δέσποτο δολιγίων καὶ πεντακοσίων μωρεδίων*: & Drachmę intellegende, ex Græcorum more. Ego verò amplius credo, auxisse etiam in Consulatu & deinceps ad Principatum; vt hominis huius ingenium erat, tantum vt daret quærentis. Sed unde, aiebas, habuit & reposuit? Non longè te duxero. Gallias nostras vide: iste fons, è quo hausit. Diuites tunc herclè Prouincias, sed quas fulmen istud afflauit & ambussit. Nam quomodo se in iis gesserit, breuiter Suetonius: *In Galliâ, sana templaque Deum, donis referta, expilauit; vrbes diripuit, sapius ob prædam quàm ob delictum*. Denique è tot preliis, accessit ingens captiuorum multitudo, è quâ diuenditâ pecuniam redegit. In solâ Galliâ *decies centena millia virorum in acie cepit*: quod Appianus ita tradidit, & *totidem occidit*: dico *virorum* & in acie: quid iam mulierum & puerorum? Nam nec his parcebant, imò vel vberrima ex eâ venditione præda. Has solas manubias si æstimas; accedes vel ad *triginta milliones*, & contractâ ac parcâ capitum æstimatione. Iam in ipsis opidis, & agris, quanta prædarum seges? omitto, tu cogitabis. Sed lubetne singulatim inspicere viri dona? Ecce, instante ciuili motu, in Galliâ cum esset, *L. Paullum Consulem designatum, mille quingentis talentis flexit, ne contra se staret*: *Curionem, qui ære alieno obrutus, maiore etiam summâ, vt pro se staret*. Illa tot talenta reddunt, *nongenta millia Philippicùm*: id est penè millionem, in virum vnum. Quid iam in Curionem? amplius longè dedit, vt Appianus dixit (nam eius ea verba scito:) & nisi fallor, ipsum æs alienum eius totum exsoluit. Nec fallor, & Dionem clarè hoc ita meminisse scripsisse. Atqui Lib. xl.

centena millia Philippicūm, quid nisi plurium Senatorum census? Nec largitiones eius aliæ in primum ordinem scriptæ extant: etsi fuerunt, quod in Suetonio audisti: & in magnos illos semper magnæ. Sequuntur Milites, quibus vnicè se dedit: atque idipsum priuatus. Certè adhuc in Galliâ, cūm Pompeius duas legiones, colore belli Parthici reuocaret; ipse vt animos sibi pigneraret, singulis abeuntibus *ducentas quinquaginta drachmas* diuisit; quod Plutarchus, alijque prodiderunt: id est, *viginti quinque* Philippicos nostros. Cogita iam duplum in Centuriones, triplum quadruplumque in Præfectos, & Tribunos: valdè ea largitio crescit. Sed quid in ipso iam bello ciuili? priuatim haud dubiè multa; communiter hæc largitio fuit, Suetonio expressa. *Veteranis legionibus, præda nomine, in pedites singulos, super bina sestertia, quæ initio ciuilis tumultus numerauerat, vicena millia nummum dedit.* Rectè ita locus habet, & in optimis libris: quid opus est argutari, aut interpolare? Examinemus. *Veteranis legionibus*, inquit: non enim nouellis alijs: etsi & hæc, credo, aliquid habuerunt. Veteranæ autem illæ, *decem*. In *pedites singulos*, inquit: cur igitur equites omittit? quia non opus: sicut nec Centuriones adiecit, quos notum scilicet erat duplum accepisse, de more. Etsi de equitibus hoc æuo, dubito: & olim quidem triplum etiam soliti accipere: sed post Socios ciuitate donatos, palàm video nec honorem nec præmia tanta equitibus fuisse, qui plerique iam è Latinis. Pergit, *Super bina sestertia*: ea sunt *quinquaginta* nobis Philippæi: dedit, inquit, *vicena millia nummum*. Ea sunt, ipsi Philippici *quingenti*: atque ij viritim, & in gregarios milites diuisi, cūm duplum Centurionibus esset, Tribunis Præfectisque alarum quadruplum. Proh fidem! (nam sæpe exclaimo, & cogor) quæ hæc, præter stipendia, & alia lucella aut raptus, largitio est? quanta in tam multos? Ne milites nostri audite, & exempla hæc aut cupite aut sperate. Vnde enim Iulius, vnde Romanæ opes? A V D. Vnde & tibi animus sic ista credendi, & affirmandi? Nam alij viri docti trepidant, & in lectione commutant. L I P S. Nihil est. incogitantia hoc facit (imperitiam nolo dicere) veterum & largitionum, & diuitiarum: quibus alia exempla mox attestabuntur. Et si in

Lib. VII.

fi in hac re satis Græci scriptores, qui cum Tranquillo plan-
 nissimè in summâ concordant. Nam Dio breuiter, sed cla-
 rè, *militibus quinque millenas solidas Drachmas* datas scribit,
 Appianus fusiùs & distinctissimè: *Militibus à triumpho, supe-
 rans etiam ea quæ promiserat, legionarijs drachmas Atticas quinque
 mille, Ordinum ductoribus duplum, Tribunis & Alarum præfe-
 ctis iterùm duplum dedit.* Vísne aliquid apertius? & cur huic
 consensui repugnemus? Nota autem nec Appianum aliquid
 seorsum de Equitibus, vt nec Tranquillum, dixisse. Sed quæ
 hæc *Promissa* sunt, quæ Appianus signanter scribit *eum supe-
 rasse?* Opinor esse, quòd in pugnâ ad Pharsalum, *singulis mil-
 lenas Drachmas* promiserat: iterumque, vt volentes in Afri-
 cam sequerentur, *alteras millenas.* quod vtrumque in Appia-
 nò leges. Largiter igitur excessit, nisi quid in ipsâ Africâ aut
 alibi etiam promisit. A V D. Audésne in fasce dare has sum-
 mas omnes, vt magis attendam? L I P S. Licet. Fuerunt le-
 giones decem, sed veteranæ, & ideò parùm plenæ. Sunt igitur
triginta millia militum: & singulis *quingenti* Philippici: fa-
 ciunt, *quindecim nostros milliones.* Vbi nunc Centuriones, Tri-
 buni, Præfecti, atque ipsi Equites? Regum opes expensas di-
 ces in donatione hac vnâ. Atqui an finis est? imò sub ipsum
 idem tempus, largitionem ad Populum extendit. & vt Suetonij
 verbis hoc quoque dicam, *Populo, præter frumenti denos mo-
 dios, ac totidem olei libras, trecenos quoque nummos, quos pollicitus
 olim erat, viritim diuisit, ac centenos pro morâ.* A V D. Hic mihi vo-
 cem opus tollere, nec comprimo. Viritim toti populo tantum
 frumenti, olei, pecuniæ? L I P S. Moderor, ne clama: toti populo
 frumentâti, nec vltra. Dio Cassius ita restrinxit: τὸ ὄχλῳ τὸ σι-
 δοταμένῳ: id est, *Populo, qui frumentum acciperet.* Ergo tenuiorem
 populum intellegit: & semel nota, Suetonium hic atque aliâs
populi voce (præter morem antiquum) plebeculam istam ieiun-
 nam, & hirudinem ærarij designare. Qui tamen ipse numerus
 grandis, & sub hoc tempus *trecenta viginti millia* erant, qui è pu-
 blico pascerentur: quod antè dixi. Totus ergo ille populus ac-
 cepit *quadringentos* nummos viritim: id est, *Minam*, vt Appia-
 nus expressit. Sunt Philippici *decem*: ergo in summam, *tres mil-
 liones ducenta millia.* Vbi olei deinde modus, vbi frumenti? Mi
 Audi-

Auditor, ad Ouidium eundum nobis est vt transformemur, & animos veteres, pro veteri æuo, capiamus. Nostri homulli hodie, dicant mera mendacia me flere.

C A P. X I I I.

Augusti Principis dona.

SED vnum etiam Iulium vidimus, quid tot Cæsares qui secuti? & vt alijs minimè, tamen in liberalitate consecuti, aut prægressi. **AVD.** Difficile creditu est. nam hic homo mihi videtur de se, quod olim Liuius Drusus posse dicere: *Nihil se cuiquam ad largiendum, præter celum & cœnum, reliquissè.* **L I P S.** Non ita est: opes istæ Vectigalium, & quas diximus, inexhaustæ erant, & vt perennes quidam fontes fluebant. Itaque ad **AVGVSTVM** veniamus, qui non diuturnitate solùm imperij, sed vereor vt liberalitate patrem superarit. Dona eius quædam ante imperium, alia in ipso sunt: & illa magis miranda. Primùm *militibus & Euocatis, quos contraxit metu Antonij, aditâ hereditate Iulianâ, dedit singulis quingenas Drachmas.* Ita ipse Appianus: interpretis eius parùm prouidè *sestertios* vertit. Is numerus Euocatorum, ad *dena millia* fuit: ergo *quingenta* hîc Philippæorum *millia*. Ampliùs. eodem panè tempore, cùm legiones *Quarta & Martia* ad se transissent ab Antonio, dedit singulis *totidem illas Drachmas*: iterumque cùm in armis decurrissent, & speciem prælij peritè assimilassent, *alteras totidem*: quæ certè fuerunt ad dictam facile summam, & longè suprâ, si Equites & Centuriones (quod nec antè feci) suo more computentur. Iam verò in ipso primo Consulatu, cum signis à Mutinâ motis urbem intrauit; dedit qui se deduxerant, singulis *bis mille quingentas drachmas*, siue *ducentos quinquaginta Philippæos*: atque eæ *octo legiones* fuerunt. Minimâ legionum frequentiâ, surgent *sex milliones*, & Equites ac Ductores omittentur. Vbi autem prædæ quas egit, aut spolia quæ cepit? adhuc nulla. Quò magis in **ADMIRANDIS** hæ donationes tres, à priuato Octauiano, & solâ spe futuræ magnitudinis, susceptæ & perfectæ. Atque hîc notandum in ultimâ, transisse eam velut in legem; & solenne donatium hoc

hoc habitum, quoties legiones postea Principem in urbem deduxissent. Certè Spartianus in Seuero tradit, *Milites per seditionem dena millia poposcisse à Senatu, exemplo eorum, qui Augustum Octavianum Romam deduxerant, tantumque acceperant.* Operitos historicos vel antiquarios, & in rem suam lecta aptantes! Sed quarta etiam donatio à priuato, in quâ lingua mihi hæret. AVD. *Quiane obscœna aut turpis?* LIPS. Non, sed quia immensa, aut certè immodica, & vereor refragatorem. AVD. Non me. vt ij qui de cœlo tacti sunt, silent & stupent: sic iam pænè ego. perge. LIPS. In Philippensi igitur prælio, vbi de Principatu actum vel Libertate, hic ipse Octavianus cum Antonio promiserunt viritim *quinque mille Drachmas.* AVD. Hoc illud erat? at Cæsar iamantè totidem, & docuisti. LIPS. Sed Cæsar *decem* legionibus tantum: isti *nouendecim*, quæ in pugna erant, & alijs *quadraginta*, quæ in præsidijs aut Italiâ sparsæ. Appianus quidem ita narrat, vel apud eum Antonius (oratione ad Asiaticos) sed addit: *attritas eas iam & minutas ad xxviii. rediisse, quæ (inquit) cum suis additamentis efficiunt virorum supra centum septuaginta millia: præter EQVITES, & item ALIVM militem.* Quis iste alius miles? opinor Auxilia, quæ haud longè infra legiones. Itaque qualis & quanta hæc summa conficiatur, ingenuè fateor, vix ego ausim promere: & scito esse supra *centum quinquaginta milliones.* Vbi estis qui Nouum orbem, & nouas in eo diuitias repperistis? Huc ite, ostendent & effundent eas Duumiri isti vnicâ largitione. Atque hæc ille fecit ante Principatum: in ipso tenuit & cucurrit eundem liberalitatis cursum. AVD. At hîc mihi votum & cogitatio. LIPS. Prome. AVD. Si eo sæclo ego viuam, quid nisi miles sim? ita omnes ad eos opes adfluunt & concurrunt. LIPS. Vera narras. & scito ab hoc militum tunc feminario, Senatorias & diuites plerasque familias ortas. Hæc præmia in ciuili bello ijs sunt: cum homines vt ad imperium veniant, imperium pænè ipsum donant. Quid donant? perdunt volui dicere: & quomodo tot isti pecuniarum cumuli, sine apertâ pernicie prouincialium ciuiumque, colligi potuère? Sanè id factum est: sed Pax postea, cû copiæ suo cornu, reposuit omnia & reparauit. Enimuerò Augustus, vt cœperam dicere, in Principatu quo-

90 DE MAGNITVD. ROMANA
que perliberalis. Lapidem Ancyranum lubet proponere, in quo
aliquot donationes eius ordine exsculptæ.

- I. LIBRI. ROMANI. VIRITIM. CENOS. NVMERAVI. EX. TESTAMENTO. PATRIS. MEI.
- II. ET. NOMINE. MEO DRINGENOS. EX. BELLORVM. MANVBIIS. CONSVL. QVINTVM. DEDI.
- III. ITERVM. AVTEM. IN. CONSVLATV. DECIMO. EX. PATRIMONIO. MEO. BIS. QVADRINGENOS. CONGIARI. VIRITIM.
- IV. ITERVM. AERE. MERV. ET. CONSVL. VNDECIMVM. DVODECIM. FRVMENTATIONES. FRVMENTO. PRIVATIM. COLVMEIO. EMENSVS. SVM.
- V. ET. TRIBVNITIA. POTESTATE. DVODECIMVM. QVADRINGENOS. NVMMOS. TERTIVM. VIRITIM. DEDI. QVALI. MEA. CONGIARIA. FRVMENTI ... NVM. NVM. QVAM. MINVS. QVINQVAGINTA. ET DVCENTA SIA.
- VI. DVODEVIGINTESIMVM. CONSVL. TRECENTIS. ET. VIGINTI. MILLIBVS. PLEBIS. VRBANAE. SEXAGENOS. DENARIOS. VIRITIM. DEDI.
- VII. ET. QVINIS. MILITVM. MEORVM. CONSVL. QVINTVM. EX. MANVBIIS. VIRITIM. MILLIA. NVMMVM. SINGVLA. DEDI. ACCEPERVNT. ID. TRIVMPHALE. CONGIARIVM. IN. COLONIAS. HOMINVM. CIRCITER. CENTVM. ET. VIGINTI. MILLIA.
- VIII. CONSVL. TERTIVMDECIMVM. SEXAGENOS. DENARIOS. PLEBI. QVAE. TVM. FRVMENTVM. PVBLICVM. ACCE DEDI. EA. MILLIA. HOMINVM. PAVLLO. PLVRA. QVAM. DVCENTA. FVERVNT.

Vides, siue audis lapidem, vtinam peritè fatis aut fideliter descriptum! Insigne monumentum antiquitatis est, & historiae Augustæ quasi summarium. Sed multa in eo corrupta, & quædam lacera: percurram lucis, & alibi medicinæ, causâ.

In

In primâ donatione est: LIBRI ROMANI. An id fuit, TRIB. P. ROMANI? id est, *Tribubus populi*. Res quidem eas tangit, & legauit Cæsar testamento viritum Romano populo, *trecentos sestertios*, vt Suetonius scripsit; vt autem Dio, *centenos videnos*, & adducit ipsum Augustum eius rei testem. Et scripserat hoc Augustus fortasse in Commentarijs rerum suarum: sed & hîc ita in Breuiario isto fuit. Explendum igitur, CENTENOS. VICENOS. Ij sunt, *tres Philippici* in singulos: si in totum populum, immensum est; si in frumentantes, magnum.

In II. *Quadringeni nummi* viritum dati, item in populum: qui sunt Philippici *decem*. Id factum in *quinto Consulatu* eius, vt hîc scribitur: id est, statim post Actiacam & Alexandrinam victoriam, sub triumphum. Dio Cassius ipsum notat in hoc anno, & in summâ consentit: sed auget acceptores, & non *viros puberesque tantum*, sed etiam *pueros*, in gratiam *Marcelli, sororis filij*, scribit *adiectos*. Hoc si fuit, vt fuit, quis non videt supra duplum ferè donationem crescere, & vt minimum fuisse ad *sexcenta millia* capientium? Fiunt in pecuniâ impensâ *sex milliones*.

In III. Consulatu decimo, scribit se item populo dedisse, congiarium *bis quadringenos*. An simul, vt *octingenos* dederit? an magis significat, bis se dedisse? sicut & paullo post, *tertium quadringenos*. Quæ iterationes valdè sunt liberalitati augendæ: & tu attendes.

In IV. Quid sit illud AERE. MERVI. QUÆRO. An fuit, AERE. MEO. VT. pependitque à prioribus? opinor. Illud autem iam certò assequor, in Vndecimo consulatu datas *duodecim Frumentationes*: quas ita appellat, quæ singulis mensibus dari solebant. In caritate igitur annonæ, has extra ordinem, & de suo, vt scribit, addidit. Nam legendum inibi PRIVATIM. COEMPTO. vt dudum monui, cum lapidem hunc vulgavi.

In V. Tribunicia potestas duodecima, incidit in annum *vbis DCCXLI*. cum peregrè & è Galliâ redijt. Tunc igitur plebi refouendæ & conciliandæ, distribuit ter vno anno *quadringenos*: id est, Philippicos *ter denos*, siue in vniuersum *triginta*. Verba aliquot in vitio, an sic emendanda? QVALI. MEO. CONGIARIO. FRUMENTI. MODIVM. NVM QVAM. MINVS. QVIN QVAGINTA.

ET. DVCENTA. MILLIA. vt adsignificet, tantum frumenti se quoque dedisse: An verius, FRUMENTANTIVM. NVM. NVMQVAM. MINVS. QVINQVAGINTA. ET. DVCENTA. MILLIA? vt dicat *numerus* (id valet NVM.) qui frumentum acciperent, & ex consequenti congiarium, tantum tunc fuisse. Sed postea alius numerus, dices: haud moueor, quia sæpe id per recensum mutauit. Cogitetur tamen. Vir doctissimus & acutissimus legebat, QVINQVAGINTA. ET. DVCENTA. SESTERTIA. & referebat ad Suetonij hæc verba: *Congiaria populo frequenter dedit, sed diuersa ferè summa: modò quadringenos, modò trecentos, nonnumquam ducenos quinquagenosque nummos.* Sed refellit hoc ipse lapis statim, qui dicit bis datos *sexagenos denarios*: quos non nisi in *ducenos quadragenos* nummos resoluas. Quomodo ergo *numquam minus* dederit, vt hîc sculptum? Sed & Dio in anno DCCXLVII. adnotat datos *Denarios sexaginta*.

*Sunt octo
decies cen-
tana M.

In VI. sunt *sexageni denarij in trecenta viginti millia capita*: quæ ad duos milliones, * paullò minùs, se attollit.

In VII. tenebræ. videtur militaris donatio esse, sed ijs qui in colonias missi, aut mittendi.

In VIII. notetur numerus frumentantium, qui tunc fuit. Ista de Augusto sufficiant: etsi liberalitates eius plures ex facili dederim, vt ipse dare facilis, etiam per ludum & iocum. Cuiusmodi ista in Macrobio: *Omnibus qui secum pilâ lusissent, sestertia centena dari Cæsar Augustus iusserat, soli Cælio quinquagena.* Hîc ille, *Quid ergo? inquit, ego vnâ manu ludo?* locus lepidus: sed donatio magna in ludicrâ istâ causâ, singulis *bis mille quingenti* Philippici. Iterùm totidem Græculo cuidâ, pro carmine, & audaculo dicterio, factoque: sed tu factum ipsum nosce, aut potiùs recognosce. Græculus fuit, qui Cæsari carmen obtulerat, atq; ille acceperat, & nihil vltra. Græculo iterùm paranti dare, præuenit, & carmen à se dedit; vt ostenderet talia & domi sibi nasci. Hîc Græculus legere, mirari, & tandem manu in pauperem bulgam demissâ nummos, an denarios aliquot, Augusto offerre, cum dicto: *Si plus haberem Cæsar, plus darem.* Exemplo ostendit & commonefecit, quid ille deberet: nec frustra. Nam statim Augustus delectatus libero & acuto facto, *sestertia centena* dari ei iussit: id est, *bis mille Philipp. & quingentos.*

CAP. XIII.

Aliorum Principum dona.

NON fit modus, si omnia Augusti tollam: omitto, & aliorum carptim aut saltuatim quædam tango. In TIBERIO pauca sunt, parcâ ille manu & restrictâ fuit: atque ita moriens in thesauris reliquit, * *viciessepties millies HS: quod Caligula, non toto vertente anno absumpsit*. Ita enim hoc Suetonius: sed in Dione paullò aliter: & ait, *quosdam dicere ter & vicies millies relictum; alios autem * ter & tricies*. Sanè pro meo sensu, posteriori parti accedam, qui satis iam imbibit Romanas opes. Nec in tempore absumptæ à Caligulâ pecuniæ Dio dissentit à Suetonio, si sic legas: οὐδὲ ἐῖς τὸ τρίτον ἔτος μέρος ἀπ' αὐτοῦ τῆς δόσεως: *nec vel in tertiam anni partem quidquam Caligula ex his seruauit*. Quod fanè cum Tranquillo & veritate conuenientius, quàm vt sit, *eis τὸ τρίτον ἔτος, in tertium annum*. Ille verò statim exhaustus & egens, atque ad rapinas se vertit. In CLAUDIO, notatur prima liberalitas in auspiciis imperij, cùm militibus *quinadena HS. promissit*. Ea sunt *trecenti septuagintaquinque Philippæi*: si tamen Suetoniana illa scriptio (ex eo sumpsit) est certa. Nam Iosepus adauget, & *vicena promissa ait*, siue vt ipse numerat, *quina millia drachmarum*: qui sunt *quingenti Philippæi*: & addit, *omnibus vbique militibus idem promissum*. Quomodo hæc quidem donatio, superet omnes iam dictas, & fortasse dicendas. NERO sequitur: quid de eo dicam? qui, vt Suetonius ait, *diuitiarum & pecuniæ non alium fructum putabat, quàm profusionem*. Itaque nepotinos eius sumptus frustra colligam: In Suetonio atque aliis, patent: quædam addam quæ magni & laudabilis animi sunt visa. *Militi prætoriano (in Dionis compendio) ob causam aliquam iusserat centies HS. numerari*: id est, *ducenta quinquaginta millia Philippicùm*. Et cùm Agrippina mater, mirata improvidam fortasse liberalitatem, iussisset totam eam pecuniam, ipso coràm, in mensâ exponi & expandi, vt sic vel aspectu pœnitentiam eliceret: ille magno animo, iussit alterum tantum addi, & *Nesciebam, inquit, tam exiguum me dedisse*. Egregia

* Id est, sexaginta sex miliones, & quinquaginta M. Phil.
* Sunt octoginta & vnus miliones.

vox : quam cur tu rides? A V D. Non ipsam, sed meam cupidinem : & ô si quis *hoc exiguum* mihi? L I P S. Auidus ô homo es, nec accipies: hodie liberalitatis eius nec umbra manet. Hoc Nero in militem : sed quid in regij sanguinis Teridatem ? quod vix ipsi Suetonio *credibile videatur*, octingenta nummorum millia diurna in eum erogavit ; abeuntique super HS. millies contulit. Ut hoc & capias, & ponderes ; scito Teridatem per nouem menses continuos Romæ, aut in finibus Romanis, fuisse: & toto eo tempore immunem habitum ab omni sumptu . Decreta igitur ei in diem octingenta millia : quæ sunt viginti millia Philippæorum. Numera in mensem: quid ea nisi sexcenta millia ? In nouem menses : quinque milliones quadringenta millia . Iam abeunti datum, millies HS. quasi in viaticum: quod iterum efficit duos milliones & dimidium . An potius in Suetonio, bis millies scribendum? augeatur altero tanto, & palàm Dionis compendium (numeri autem in Græcis magis veri) hoc suadet . Atque ista conspicua & signata liberalitas Neronis est : quid minores aliæ & sparsæ, sed coalescentes in grandem summam? De quibus Tacitus: *Bis & vicies millies HS. donationibus Nero effuderat* : & addit, Patres censuisse, vt repeterentur ab iis qui cepissent. Ea sunt quinquagintaquinque milliones , nisi calculus me fallit. quod & alibi vereor, & ignoscendum est in sermonis hoc cursu & calore. Adiungo NYMPHIDIUM, post Nerone, promissum: non Principis, sed pro Principe tamen factum. Ipse vt Urbanum omnem militem & Prætorianum Galbæ adiungeret, promissit iis * septem mille & quingentas drachmas viritim ; reliquis extra urbem, * mille ducentas quinquaginta . In Plutarcho hoc ita leges, ingentem donationem, & qualis antea in hoc genere nec fuit. Nam priores illæ Drachmæ in Urbanos, faciunt nobis septingentos quinquaginta Philippicos : alteræ in Legionarios, centum viginti quinque . Quò hoc ascendat in plura quàm viginti quinque millia Urbanorum: in amplius ducentena Exterorum: vt Classes, & talia, omittam. Iure igitur Plutarchus exclamat & queritur, plusquam Nerone hunc renatum, nec potuisse eam pecunia molem extrui, nisi vt omne Romanum imperium attereretur aut euerteretur: præsertim post tot & tam recentes à Nerone ictus . Infinitæ deinde sunt largitiones in militem, vel in populum: sed, nisi

* Latine esset, Tringenta ses-
tertia.

* Latine, Quina ses-
tertia.

memoria imponit, infrà iam dictas. Ideò nec pono, vnam *Seueri Imp.* tantum libo. Dionis compendium: *Celebravit Decennalia imperij sui, & dedit populo qui frumentum solet accipere* (nota semper ferè de Populo frumentario) *itemque Pratorianis decem aureos. Quà in re se iactabat. reuera enim NEMO vquam antea tantum SIMVL dederat, effusumque hac donatione * bis millies HS.* * *Quinque millones.* Decem istos Aureos, scito Romanos fuisse: id est nostros *vinginti*, aut paullò amplius. Ita magna vis assurgit, & expressa est à Dionè summa: sed hæreo an satis ex vero additum, *numquam antea tantum datum.* Nam & Commodi Imperatoris superfluens donatio fuit, in Lampridio notata: *Congiarium dedit populo, singulis Denarios septingentos videnos quinos.* Qui sunt Romani aurei *vingtinouem*: pænè triplum eius, quod Seuerus postea dedit. Nam quod vir doctus quidam hîc rescribit *septuagenos quinos*, valdè est præter rem & Lampridij mentem. Sed scilicet Dionem scribere, *Simul numquam tantum datum*: id est, & Populo & Militibus. Alioqui & superiores aliquot donationes militares valdè excedunt. De Donis peregi, & simul de *Opibus publicis.*

CAP. XV.

De priuatorum aliquot opibus, & materia huius finis.

TRANSEO ad *Priatas opes*, quæ & ipsæ magnæ fuerunt, & per multos sparsæ. Quis nescit Senatores aut Senatorios plurimos fuisse, & plures longè Equites Romanos? Atqui primis illis, census sub Augusto fuit *Decies HS*: siue *vingtinquæ millia* Philippæorum. Istis, id est Equitibus, census *Quadringerorum*, quæ faciunt *decem millia* Philippæorum. Hic census, quem necessariò haberent: quàm multos autem, & plerosque omnes, putas excessisse? Ac lubet paullisper recensere hos diuites: inter quos quem prius, quàm Crassum illum cognomento *Diuitem*? Cicero aliique de eo, atque etiàm in eum Cicero ista: *Multi audierunt ex te, cum diceres, Neminem diuitem esse,* In Paradox.
nisi

nisi qui exercitum suis FRVCTIBVS alere posset. Ergo hoc proposito, numquam eris diues, antequàm tibi ex tuis POSSESSIO-
NIBVS tantum reficiatur, vt ex eo tueri sex legiones, & magna
equitum ac peditum auxilia possis. Hæc vox Crassi fuit, opinor,
negantis se Diuitem, etsi vulgò ita audiret: quia nemo sic di-
cendus, nisi cui tales opes. In Plinio hoc paullo contractius:

Lib. xxiiij.
cap. x.

*M. Crassus negabat locupletem esse, nisi qui REDITV annuo tueri
LEGIONEM posset. In agris suis HS. bis millies possedit, Quiri-
tium post Sullam ditissimus. Qui locus inspectione, fortasse &
correctione eget. Primùm de Legionè vnâ ait: quod Cicero pa-
lâm de pluribus (imò & sex nominat) & item Græci de exerci-
tu tradunt. Itaque in Plinio quoque verius censeam, Legiones.
Iam quod addit, bis millies in agris possedisse: quid ergo in aliis?
in seruis, in pecuniâ, in vasis ac supellectile, denique in domi-
bus, quantum habuit? Sanè alterum tantum dixerit aliquis,
ex communi tunc ratione & proportione opum. Plutarchus
scribit, solos architectos & fabros eum in seruis habuisse, ad quin-
gentos, quorum operam elocabat in vrbe ruinis vel incendiis
obnoxia: quid deinde seruorum ad reliquos vsus, domi vel in
agris? Hæc eò deduco, vt sollicitem & quatiàm lectionem Plinij
receptam: & quia non arbitror in solis agris sic habuisse.
Argumento ex Plutarcho, quòd totus census eius, post Decumas*

* 4260000
Phil.

*Herculi datas, & epulum frumentumque plebi, non fuerit nisi * se-
ptem millium & centum talentorum. Atqui longè hoc ab illo bis
millies abest in solis agris. Facit & ipse Plinius, qui paullo post
subiicit, Multos postea se cognouisse, seruitute liberatos, opulentio-
res. Libertos autem intellegit, qui ad ter millies, aut circa, per-
uenerunt. Non insisto: dico, legendum mihi videri in Plinio,
nisi qui legiones tueri posset ex agris suis. Sestertiùm bis millies pos-
sedit. Vt vniuersæ opes eius fuerint bis millies, siue quinque mil-
lionum. Quod propemodum consonat cum illis talentorum
millibus, è Plutarcho recitatis: & Decimas Herculanas si addis,
proximè accedit. Senecæ item locum huc subiungo: M. Cato
possidebat ipse quadragies HS. minus sine dubio quàm Crassus, plus
quàm Censorius Cato. Maiore spatio, si compareretur, proauum vice-
rat, quàm à Crasso vinceretur. Moneo primò legendum, qua-
dringenties HS. quod certum est: deinde addo, ex hac compa-*

De vitâ
beatâ cap.
xxi.

ratio-

ratione elucere, quòd haud multo vltra *bis millies* Crassus potuerit habere. Alioqui nimium interuallum sit inter Catonem Vticensem & ipsum: quod Seneca negat. AVD. At enim Lipsi, vis tu igitur Crassum ad reditum ex agris tantum respexisse? LIPS. Videtur. nam & Cicero scripsit, *nisi tibi ex POSSESSIONIBVS tuis tantum reficiatur*: & antè, *nisi qui exercitum FRUCTIBVS suis alere posset*. Ea verò ad agros spectant: & ipsa Plinij vox, *Neminem LOCUPLETEM esse*. Etsi haud nego, multos Romanorum magna latifundia habuisse: sed summa hæc exorbitet. Alioqui L. Domitius ille, successor in Galliam Cæsari destinatus, agris sanè abundare debuit, qui (leges in ipso Cæsare) Corfinij obsessus, ad animandos milites, *in concione agros ex SVIS POSSESSIONIBVS pollicetur, quaterna in singulos iugera, & pro rata Centurionibus Euocatisq;*. At enim triginta cohortes ibi militum, id est *duodecim* circiter millia. Ea sint igitur *quadraginta octo* millia iugerum: quid iam in Centurionibus & Euocatis, quibus *duplū* debebatur? Lego & in Plinio: *Sex dominos semissem Africæ possedisse sub Nerone, quos ille interfecerit*. Quid Seneca, de Pompeio (an Poppæo) quodam, sub Caligulâ? nam qui Ptolomæum restituit, ab ipso mox refelluntur. Quid igitur de eo? *Panem & aquam defuisse, cum TOT FLVMINA possideret, in suo orientia, in suo cadentia*. Si hæc vera; oportuit totas regiones possedisse. vti C. Antonius ille, collega Ciceronis in Consulatu, *totam Cephaleniam insulam, velut proprium patrimonium habuit, atque ibi opidum etiam nouum struxit*: quod traditum ita Straboni. AVD. De Antonio, esto: nec magna ea insula. At de Poppæo, & TOT FLVMINIBVS, ex vero scriptum? LIPS. Ex vero. nec solus Poppæus talis, plures Seneca aggregat, epistolâ LXXXIX. vbi hos auaros communiter ita insequitur: *Quousque fines possessionum propagabitis? Ager VNI DOMINO qui POPVLVM cepit angustus est. Quousque arationes vestras porrigetis, ne PROVINCIARVM quidem satione contenti circumscribere prædiorum modum? ILLUSTRVM FLVMINVM per priuatum decursus, & AMNES MAGNI, magnarumque gentium termini, VSQVE AD OSTIUM A FONTE vestri sunt. Hoc quoque parum est. nisi latifundiis vestris maria cinxeritis, nisi trans Hadrianum, & Ionium, & Egæum vester villicus*

i. Ciuil.

Li. xviii.

De Tranq.
cap. xi.

Lib. x.

licus regnet. Nisi IN SVLAE, ducum domicilia magnorum, inter
 VILISSIMA rerum numerentur. Quid ais? non hæc satis
 clara, satis certa sunt: nec illustrant, sed augent quæ dixi? Si
 enim vnus aut alter talis, quid attinet vt publicum morbum
 carpere? Sed plures omnino fuerunt: & quidam etiam do-
 no hæc capiebant. AVD. Dono? id verò nullus crediderim.
 LIPS. Iterum Seneca, De Beneficiis: *Beneficium est, donare re-
 giones, per quas MAGNA FLVMINA ET NAVIGABILIA de-
 currant.* Donarit autem eas Princeps, vel aliquis ille diues
 testamento. Sed ecce hi verè locupletes: & quorum fundos
 nec milui oberrauerint, vt ait poëta. Sed redeo ad vniuersè
 Diuites, inter quos L. Cornelius Balbus meritò locandus. qui
 Lib.xlviii. (vt Dio scripsit) *homines suæ ætatis Diuitiis & Magnitudine animi
 supergressus est, adeò vt moriens populo Romano viritum legauerit de-
 narios viginti quinque, siue Aureum Romanum vnum.* Quid pu-
 temus nunc heredes, & legatarios habuisse? Seneca etiam no-
 ster, ille doctrinæ & sapientiæ, id est internorum bonorum,
 ita diues, quàm rarâ sorte & externorum fuit? Eum * *ter mil-
 lies Hs. possedisse*, amicus illi Tacitus scripsit, & inimici cum
 multâ inuidiâ obiecerunt. AVD. Quidni Lipsi? & ille vir
 maximus, hoc vno titulo apud me minuit, quòd sic in opibus
 abundet. Philosophum hoc decuit? & quidem Romanum,
 qui facta sibi vindicant, magis quàm verba? LIPS. Miserum
 Senecam, vt video. quare? quòd non Virtus solùm ei, sed For-
 tuna fauerit: & in alio tamen aliquo hoc laudemus. Sed quia
 rara hæc coniunctio, præsertim in modesto & sapiente; & *bonæ
 mentis*, vt ille inquit, *soror est paupertas*: homines indignantur,
 liuent, Senecam equis & quadrigis incurrunt. At meo iudicio,
 ô virum hoc ipso magnum, quòd capere potuerit, quòd vti,
 quòd habere (vt vno verbo dicam) & non haberi! Quid,
 quod nec eas suspexerit? inter media censuit, inter fluxa, & quæ
 si abirent, nihil auferrent, nisi semetipsas. Audi illum, ô Liuor,
 & file. *Pone me*, inquit, *in opulentissimâ domo, vbi aurum argentum-
 que in promiscuo vsu sit.* Non suspiciam me ob ista, quæ etiamsi
 apud me, tamen extra me sunt. *In Sublicium rursus pontem me trans-
 fer, & inter egentes abige*: non ideò tamen me despiciam, quòd in illo-
 rum numero confideam, qui manum ad stipem porrigunt. Quid ergo
 est?

*7500000
 Phil.

est? domum illam splendidam malo, quàm pontem. Hæc vera philosophia est: posse habere, posse carere; non cupere absentes, capere & præsentem: iisdem vti benè, & bonis subleuandis. Sed quid euagor? diues Seneca, & nostro more septuagies quinquiescentena millia possedit: plus meruit (audi & hoc Liuror:) & multi nequaquam eius artibus pares plus habuerunt, vt Nero ad eum dixit. Ecce Cn. Lentulus Augur (ait ipse Seneca) diuitiarum MAXIMUM EXEMPLVM, antequam illum liberti pauperem facerent, quater millies HS. suum vidit. Propriè dixi (inquit) nihil enim ampliùs, quàm vidit. Hic stupor igitur possedit ipsos decem milliones, Regum aut certè Regulorum opes. Sed indicat Seneca, libertos & plus habuisse. Ac sanè de Pallante Tacitus scribit, festertij ter millies possessorem fuisse: quod quater millies, me volente, Dionis Breuiarium in Nerone expressit. Et hoc ipsum de colliberto eius Ælio Narcisso, idem Dio in Claudio narravit. Sed aula hos beavit, inquires. Vis igitur & homines, non è Senatu vel aulâ? ecce è mediâ plebe vnum, è Plinio: C. Asinio Gallo, C. Marcio Censorino Cos. (id fuit sub Augusto) C. Cæcilius Claudius Iffidorus testamento suo edixit, Quamuis multa civili bello perdidisset, tamen relinquere seruorum quattuor millia centum sedecim, iuga bouum tria millia sexcenta, reliqui pecoris ducenta quinquaginta millia, in numerato HS. * sexcenties. Funerari se iussit HS. vndecim millibus. Vide tu tot seruos, boues, pecudes, tantum numeratæ pecuniæ: & miror agros non expressos, quos tamen suspicor habuisse, itemque villas, & ædes. Sed vtut sit, familiam illam solam seruorum vide: quis Principum habet? A V D. Valdè quidem isti copiosi in seruis, quod & in Crasso notauit Lips. Valdè. & Petronius ex more, si non ex vero, de Eumolpo suo facetissimâ narratiunculâ scripsit: Familiam quidem tam magnam per agros Numidiæ sparsam habere, vt vel Carthaginem posset capere. Certè aliquot millia esse debuerunt eorum, qui armis apti: sicut & historicâ fide Vopiscus de Proculo tradit, eo tempore quo sumpsit imperium, duo millia seruorum suorum armasse. Quid Belisarius ille sub Iustiniano magnus? duodecim millia puerorum (ita loquuntur) habuisse propria, Aimoinus, Regino, alijque testantur. Nam illud quod in Athenæo adfirmatè scribitur, quale est? Quosdam Romanorum ad DECEM aut VIGINTI Lib. vi. millia

Apud Tac.
XIIII. An.

XII. Ann.

Lib. xxxij.
cap. x.* Decies-
quinquies
centena mil-
lia Philip.

millia seruorum habuisse, nec ut *QV AESTVM* ex iis facerent, sed ut assecras aut subsequas eos modò haberent. Hoc de seruis, mihi ipsi timidè tardeque credendum, & tamen credendum. De aliis armentis, simile aliquid (etsi minus est) in Vopisco item lego, de villâ Valeriani priuatâ. in quâ quingenti serui, duo millia vaccarum, equæ mille, ouium decem millia, caprarum quindecim millia fuere. Quæ mea mens, cùm ista cogito? vbi nostræ paupertinæ villæ, nec millesimis horum instructæ? Et communia hæc, certè non noua, in opibus, illo æuo: auctore Senecâ, quem audi, suo more, increpantem: *O miserum, siquem deletat sui patrimonij liber magnus, & VASTA SPATIA terrarum colenda per vinctos, & IMMENSI greges pecorum per provincias ac REGNA pascendi, & FAMILIA bellicosæ nationibus MAIOR; & AEDIFICIA priuata laxitatem vrbium magnarum vincentia.* Hæc Seneca. ideoque pauca exempla talia aut scripta sunt; aut si scripta, ad nos peruenerunt. Casu factum est, quòd Cæsar prodiderit (& mihi casu incidit) T. Labienum Legatum suum in Galliis, opidum *Cingulum* constituisse in Piceno, & suâ pecuniâ exadificasse. Vide in homine priuato opes & animum Principis, qui eas in tota opida struenda conuertit: quod & medici quidam apud Plinium fecere. Quid autem, quod etiam inferiore æuo, rebus & imperio labentibus, magnæ istæ opes? Olympiodori hæc excerpta audi: *Ὅτι πολλοὶ οἴκοι Ῥωμαίων προσόδους κατ' ἐνιαυτὸν ἐδέχοντο διὰ τῆς κτημάτων ἰσχύος, ἀνα τεσσαράκοντα χρυσῶν κεντηνάρια, καὶ τὸ σίτου καὶ τῶν οἴνου, καὶ τῆς ἄλλων ἀπάντων εἰδῶν. ἀ εἰς * τρίτον σμύτερον, εἰ ὅτι πρῶτον, τὸ εἰσφερομένου χρυσίου. τῆς δὲ μετὰ τοὺς πρῶτους τῆς δευτέρας οἴκων τῆς Ῥώμης, πεντηκίδεκα, & δεκά κεντηνάρια ἢ πρόσθ' ὅλῳ: *Multa Romanorum domus* (id est, earum domini) in ANNO REDITV accipiebant è possessionibus suis, ad* *quadraginta centenarios auri: idque absque frumento, vino, & aliis speciebus, quæ si venderentur, facillè trientem æquarent illati auri. Secundariæ autem domus, quindecim centenarios aut decem recipiebant.* Hæc ille, sub Honorij & Arcadij æuum: quàm defectâ iam Româ, & per illam Nouam imminutâ? Atqui tot illi *Centenarij* (centum libræ auri in singulis) reddunt *quadringenta nobis aureorum millia: & vbi frumentum, & reliqua? Atque etiam reditus tantum computat,**

De Benef.
lib. vii.
cap. x.

i. Ciuil.

* Verbo
Trientem:
an aliquis
Triplum
auferat?

* 400000.
aureor.

tat,

rat, non seruos & alia multa, quæ sine fructu. Addam distinctè & vnum exemplum, in quo desino. Capitolinus de Gordiano, adhuc priuato: *Ditissimus ac potentissimus, in prouinciis tantum terrarum habens, quantum nemo priuatus. Quæsturam magnificè gessit. Ædilitatis suæ tempore, duodecim populo Romano munera, id est per singulos menses singula DE SVO exhibuit. ita vt gladiatorum nonnumquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis. Feras Lybicas vnâ die centum exhibuit, Ursos vnâ die mille: & plura deinde animalium nominatim: quæ omnia POPULO RAPIENDA concessit. Amplius de eo, auctore Cordo: In OMNIBVS ciuitatibus Campania, Etruria, Umbria, Flaminia, Piceni, DE PROPRIO illum per QUATRIDVVM ludos scenicos & Iuuenalia edidisse. Qui benè hæc tollit singula & pensitat, quiq; scit quid sit ludos olim edere: nescio quam trutinam reperiet ad tot illa ponderanda aut æstimanda. Diducere mihi non placet, placet abiungere: & Opes Romanas publicè priuatimq; satis videor ostendisse. Tu abi, cæna, dormi.*

I. L I P S I
 D E M A G N I T V D I N E
 R O M A N A
 L I B E R I I I .

C A P V T I .

*Ad Opera Romana transitum, & primò de ligneis
 aut temporariis dictum.*

V D. Malè mihi hac nocte fuit. LIPS. Quid ita? AVD. Quia herè nimium benè. Suaues illi sermones animo inhæserunt, & per cerebri huius spatium inerrantes, verè dico, ademerunt mihi somnum. LIPS. Aliter ego dixeram: & meministin, vltimi mei, *Dormi?* Atqui cautio erit ne sic in posterum: mittemus potiùs, aut suspendemus, hos sermones. AVD. Quin tu verbum hoc suspende: nam meruit. Itáne sermones hos tollas, in quibus vnica mihi spes solatij? nam ne nescias, vt ij qui à scorpijs sunt icti, ab iisdem remedium habent: sic ego nunc affectus. Ad te propero, qui pupugisti. LIPS. Ad me? non ego Scorpius, sed Aspis: aurem claudio ad has cantilenas. AVD. Benè est, pungat me & hæc aspis, vt dormiam: & suauiter veneno infundat somnum. L I P S. Age, age, medebor: sed nō, vt censes, suauiter mi homo: ego verò vt fastidiètes quosdam ægros medici, ad exercitia & OPERA te ducam. Ecce enim ea ordine sequuntur. Duplicia autem Romana istæ Opera, *Temporaria* & *Diuturna*. Illa, quæ subito & in breue tempus aliquod excitabantur, è terrâ aut ligno plerumque: ista, quæ in longum, & mansura, è latere, lapide, & materie firmiore. *Temporaria*, duplicia iterùm video, *In Militiâ*, & *Extra eam*: atque vtraque mereri iustam admirationem. Nam siue

siue militiam videas; quis *Fossas, Vallos, Aggeres*, & talia terrea; iterumque materialia, *Turres, Testudines, Musculos, Vineas*, legit, tam multa, tam crebra; & aut industriam, aut vires hæc patrantium, non æstimat & admiratur? Siue extra eam quædam, in voluptatem aut splendorem structa; quomodo idem affectus non insinuet animo vel irrumpat? Et Militaria quidem mitto, * aliàs mihi explicata: pauca ex ciuilibus tangam. Quo in genere ludicra præcipuè fuère: vt *Theatra, Amphitheatra, Circi*, & magnæ eiusmodi moles, structæ sæpe in paucos dies, & pænè vt deijcerentur. Duo exempla in Plinio, etiam cum eius, qui tam multa ADMIRANDA viderat aut legerat, nimiâ admiratione. *M. Scaurus*, inquit, *fecit in Ædilitate suâ opus omnium MAXIMUM, QUAE VMQVAM FVERE HVMANA MANV FACTA, non temporariâ morâ, verumetiam æternitatis destinatione. Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex, in altitudinem CCCLX. columnarum. Ima pars scenæ è marmore fuit, media è vitro, inaudito etiam postea genere luxuriæ. Summæ tabulis inauratis columnæ, vt diximus, imæ duodequadragenûm pedum. Signa ærea inter columnas, vt indicauimus, fuerunt tria millia numero. Causa ipsa cepit hominum LXXX. millia, cum Pompeiani theatri, toties multiplicatâ vrbe, tantoque maiore populo, sufficiat largè XL. millibus. Sed & reliquus apparatus tantus, Attalicâ veste, tabulis pictis, ceteroque choragio fuit, vt in Tusculanam villam reportatis quæ superfuerant cottidiani vsus deliciis, incensâ villâ ab iratis seruis, concremaretur ad HS. millies. Quid est: friges, nec excitaris? AVD. Nihil. ipse Plinius metepescit, cum scripsit, non temporariâ morâ, sed æternitatis destinatione factum. Me tepescit, te refellit, qui inter Temporaria hoc refers. LIPS. Tène tam læuè Plinium capere? præuidebam, & metuebam. Sed hoc ille dictum voluit, istud Temporarium eminuisse etiam inter firma illa, & quæ æternitatis spe facta. Non aliud sanè dixit: & ecce alibi eius verba. In *M. Scauri ædilitate, tria millia signorum in scenâ tantum fuère, temporario theatro. Audin, temporario? Iterumque alibi: Trecentas sexaginta columnas M. Scauri ædilitate ad scenam theatri temporarij & vix vno mense futuri in vsu, viderunt portari silentio legum. Quos locos libentiùs adfero, quia Plinius eosdem adspexit, cum hîc scripsit: vt diximus: & vt indicauimus: nempe hisipsis locis. Sed quod hîc etiam est: Ima pars scenæ è marmore.*) expli-*

* In ipsâ
Militiâ, &
Mechani-
cis.

Lib. xxxiiij
cap. vii.

Lib. xxxv.
cap. i.

cat.

cat idem suprà, in cap. VI. *Marmoreos parietes habuit scena M. Scauri, non faciliè dixerim sectos, an solidis glebis politos, sicuti est hodie Iouis Tonantis ades in Capitolio. nondum enim secti marmoris vestigium erat in Italiâ. Vltimis item verbis, concremaretur ad Hs. millies:*) è manuscriptis aliquis mallet, ad * bis millies: nec nimium sit pro reliquo luxu. Alias operis partes tu per te, & otiosè, si voles, inspice & adstupefce: ego alterum exemplum, ex eodem Plinio, qui dictis iam subnectit. *Aufert animum, & à destinato itinere digredi cogit contemplatio tam prodigæ mentis, aliamque connecti insaniam è ligno. C. Curio, qui bello civili in Casarianis partibus obiit, funebri patris munere, cum opibus apparatuque non posset superare Scaurum (unde enim illi vitricus Sulla, & Metella mater, proscriptionum sectrix?) cum iam ne ipse quidem Scaurus sibi comparari posset, quando hoc certè incendij illius premium habuit, conuectis ex orbe terrarum rebus, ut nemo postea par esset insanie illi. Ingenio ergo vtendum fuit: opera pretium est scire quid inuenerit, & gaudere moribus nostris, ac nostro modo nos vocare maiores. Theatra duo iuxtà fecit amplissima è ligno, cardinum singulorum versatili suspensa libramento: in quibus vtrisque antemeridiano ludorum spectaculo edito, inter sese auersis, ne inuicem obstreperent scena, & repentiè circumactis, vt contra starent, postremo iam die, discedentibus tabulis, & cornibus inter se coeuntibus, faciebat Amphitheatrum, & gladiatorum spectacula edebat, ipsum magis auctoratum populum Romanum circumferens. Quid enim miretur quisque in hoc primum? inuentorem, an inuentum? artificem, an auctorem? ausum aliquem hoc excogitare, an suscipere? parere, an iubere? Super omnia erit populi furor, sedere ausi tam in fidâ stabiliqûe sede. Quæ vilitas animarum ista? aut quæ querela de Cannis? quantum mali potuit accidere? Ecce populus Romanus vniuersus, velut duobus nauigijs impositus, binis cardinibus sustinetur, & seipsum depugnantem spectat, periturus momento aliquo, luxatis machinis. Disertè ista Plinius, & culpans simul ac laudans. Quid autem nos? Legimus, intelligimus, vix credimus (de meo sensu hîc fateor:) & qui quanti que illi cardines singuli, qui tota theatra sustinerent, verterent, iungerent, diiungerentque? De me, parum est: sed coeant ipsi artifices nostri & architectones, laborabunt in re non dicam conficiendâ, sed*

* 1000000.
Phil.

sed exputandâ. Plura huius generis passim : sed in circumfusâ rerum copiâ, excerpimus pauca & eligimus, cum iudicio, vt possum. A V D. Hic non adhibes, quod cum pace tuâ dicam. L I P S. Quid iam ? A V D. Nam ars & ordo ita præcipit, in dicendo narrandoque ascendere, &, vt ille ait, *ex fumo flammam, non ex flammâ dare fumum*. At tu culmina operum dixisti, & minora haud dubiè dabis. L I P S. Minora ? aliter dicēs, cum illa *Perpetua* & firma audies : quid si & nunc aliter in his Temporarijs ? Caij Caligulæ pons nescio an ingenio, mole certè & magnitudine vincit, sed & insanâ illâ ambitione siue periculi, siue nouitatis. Struxit eum in ipso mari, nauibus impositum, magnitudine *trium milliarium & quadrantis* : id est, toto illo spatio, quantum est à Puteolis ad Baulos. Per hunc, triumphantis ritu, cum Senatu militibusque incessit, spectante toto populo : in eodem epulatus, noctem etiam peruigilem egit, inter lasciuias & ludos. Addo autem *in paucis diebus* (nam & sic narrant) pontem hunc totum structum : vnde tam subito nauibus, armentis, trabibus, omni aliâ materiâ conuectâ ? Immensum opus perpendenti, sed cui laudem vanitas detrahit. nam quo fine structum, nisi vt destrueretur ? Simile in *Caracallâ*, quem alterum *Caligulam* licet dicere. Is autem non suis solum, sed alienis opibus proteruè abusus. cum, vt Dio scribit, *adigeret homines Senatorij ordinis, QVOTIES Româ egrederetur, DOMOS & PRAETORIA varia struere, item DIVERSORIA splendida : et si in plerisque non solum non acturus hæsurusve erat, sed nec ea visurus. Amplius, vbi cumque hiematurus erat, aut etiam putabatur hiematurus, cogebantur AMPHITHEATRA & CIRCOS struere, nec in sumptum quicquam ab eo capientes : & ea ipsa mox diruenda. Quis cum hæc legit, siue audit, non admiratur opes & splendorem Senatorum, qui patrare hæc poterant ? non item detestatur illius insaniam, qui iubebat ? Olim in populi totius voluptates, Theatra & Circi structi : nunc in vnus imaginarium vsu. Nam nec vidit hæc omnia sæpe, vt Dio dixit.*

C A P. II.

Diuturna opera, & caput omnium Roma. De situ eius, & in primis de magnitudine indagatum.

SED à damnosis istis & *Temporariis* ad stabilia & vtilia veniamus, & quæ *Perpetua* dixi. In hoc genere multa sunt Romanæ magnificentiæ, nec in vrbe solùm aut ipsâ Italiâ, sed per terrarum orbem sparsa. Licet dicere. diuino munere Romanos datos, ad quidquid rude, expoliendum; ad quidquid infectum, faciendum, & loca hominesque, elegantiam aut artibus, passim exornandos. Quot *Opida* noua structa? vetera ampliata, aut reparata? in ijs *Templa, Basilica, Fora, Porticus, Aquæductus, Viæ, Theatra, Circi*: & plura, quæ aut vsum haberent, aut amœnitatem. Quid iam *Prinata* structuræ, vt *Domus* aut *Villa*? omnia splendida, ab ingenio simul & pretio commendanda. Atque ego hîc hæreo. **AVD.** Quid tibi est? **LIPS.** Sine. **AVD.** Non pergis? **LIPS.** Mane inquam. **AVD.** In capite viæ sistimus? **LIPS.** In capite. immensa & vaga se aperit, nec satis scio quâ limitem eam aut stringam. Poëtæ animi causâ solent dicere,

Vnde tamen cœpti iam surgat carminis ordo? ego ex vero: & incertus animi feror, vbi ordiar desinamque. Nam si vel singularia tantùm ostendenda sunt; per omnes prouincias, vrbes, agros eundem est: vbique enim tale fuit. Infinita, inquam, ista sunt, & cum poëtâ principe,

* quot folia
aut flores
in vere vi-
rescunt.
Aut quot
muscarum
densarum
examina
bombant.

* ——— ὅσα τε φύλλα καὶ αἴθρα γίνετ' ὄρη,
Ἡὺγε μιάων ἀδινάων ἔθνεα πολλὰ.

Sed cogitanti hoc sedet, solam *Romam* tibi ostendere, omnium operum opus, vt sic appellem: & in quâ solâ fuit, quidquid vbi-que fuit. Ipsam si in parte nosti (totam ne speres:) etiam illa prouincialia noueris, quæ pleraque facta ad hoc exemplar. Nam & colonie Capitolia sua, Fora, Basilicas, Theatra, & talia, habebant ad vrbis domine & parentis suæ ritum. Roma igitur faue, & te ostende: & paullisper è ruinis tuis, si fas est, veterem vul-
tum

tum attolle. Situm tuum primum video, & laudo: aut potius pro me Camillus ille apud Liuium, qui te bis condidit, & dum Gallis eripuit, & dum tibi ciues retinuit & firmavit. Nam abfque eo abibant, & Veij iam Roma erant. Ille igitur: *Non sine causâ Dij hominesque hunc Vrbi condendæ locum elegerunt. saluberrimos colles; flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi conuentus accipiantur; mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum; regionum Italiae medium.* Videamus, Auditor, paullisper horum singula: & iuuabit me recitatio, & quasi in Româ iterum sistet. A V D. Bonâ veniâ, quot iam anni ex quo iustrasti? L I P S. Ipsi vigintiseptem, cum discessi: sed animum non auelli, & antiquitas amabilis, sed & religio venerabilis sæpe eò vocant. Quod ergo dicebam, Camilli ruminemur. *Saluberrimos colles.*) Hodie vix ita sunt: sed caussa, solitudo & desertio; rum & auræ è vicinis paludibus vel æstuarijs, & quas alij indagent. *Flumen opportunum.*) Tiberis ille pater, qui urbem fecit: *latus circa eam, vt Dionysius monuit, quattuor iugera, (siue pedes ccc c:) profundus sic, vt maximas naues suscipiat, & portet. Addit & Mare vicinum.*) nam distat xvi. millibus passuum, vt Plinius & Antoninus metiuntur; siue, quod idem est, *centum viginti stadiis*, vt Dionysius. Non ergo Strabonem audies, qui *centum nonaginta* ea computat: sed numerorum & librarij sui errore. In Appiano an error talis, qui non nisi *centum* stadia computat? Nam verba Censorini Consulis sunt, suadentis siue iubentis Carthaginienses, dirutâ vrbe suâ, à mari abire: *A mari iubemus non nisi lxxx. stadia vos recedere, cum nos ipsi ab eo distemus stadiis centum.* Ego tamen hoc non mutem, & verè dictum censeam: sed aspectu latæ & magnæ illius Romæ, quæ extra prima mœnia (mox dicam) in orbem se diffundebat. Ab eâ ille computat: etsi fortasse parùm adhuc verè aut decorè in Censorini personâ. Sed æuum suum, vt fit, aspexit. Claudit Camillus, *Italiae medium esse.*) Ita, in longitudine. nam latitudinem si spectas, finem tenet. Hoc verius, quàm quod Vitruuius etiam *mundi mediam Romam* fecit: nec hoc nobis persuadebit, nisi sui fortasse & Romani mundi. Hæc Camillus: sed Rutilius Gallicanus, cuius Itinera-

Lib. v r
cap. i.

rium exstat, ab infimo æuo non infimi carminis, hoc quoque in eâ miratur, quòd *munitissimo loco* sita, nec Alpibus solùm ab omni vi subirà, fed Apennino defensa.

Si factum certâ mundum ratione fatemur,

Consiliumque Dei machina tanta fuit;

Excubiis Latus pratexuit Apenninum,

Claustraque montanis vix adeunda viis.

Inuidiam timuit Natura, parumque putavit

Arctoïs Alpes opposuisse minis.

Sicut vallauit multis vit alia membra,

Nec semel inclusit quæ pretiosa tulit :

Jam tum multiplici meruit munimine cingi,

Sollicitosque habuit Roma futura Deos.

Ista Rutilius pulchrè: sed nos à Situ *Formam* videamus. Nec veterem illam reuoco, *Quadrata*, & qualis sub Romulo fuit: perfectam & plenam considerasse sit fatis. quæ rotunda propemodum fuit (etsi haud iustè tamen) & septem suos colles amplexa, grandem ambitum fecit. Quem vtinam firmiter metiri tibi possim! ah, ah. AVD. Quid suspiras? etiam iterùm? LIPS. Iterumque, & ab imo pectore. Ah, cur non Romæ nunc paucos dies sum? cur non obambulo, video, metior? cur non cum viris doctis inibi confero? firmiùs fortasse certiusque definirem. Sed vel sic conabor. AVD. Ego in suspirio tuo rideo. Nam cur voues, quod potes, imò quò impelleris, aut inuitaris? nonne Itali, & ipsa Roma, hoc faciunt? LIPS. Faciunt, & gratiam pro iudicio vel affectu debeo: sed quid dicam? Fatum meum primò me tenuit: mox & Rex: illud occulto decreto, hic apertâ benignitate. Ad summam, video Belgæ mihi in Belgis moriendum: etsi de reuisendâ eâ obiter non despero. Sed de nostro ambitu. scribunt veteres, Seruium Tullium regem, ad quinque colles iam inclusos vrbi, duos addidisse *Viminalem* & *Esquilinum*, & talem tantamque deinceps fuisse Romam. Lib. IIII. Dionysius in eâ re apertè: *Vtlerius verò NEQUE NUNC processit vrbis ambitus, fato aut numine, vt aiunt, non permittente.* Neque nunc, inquit: quando? Augusti æuo, quo ipse scripsit. Sed ille ipse ambitus igitur quantus? idem ita docere voluit, dum subiicit: *Quòd si quis metiri ambitum eius voluerit, conferat*

cum Athenarum vrbe, nec multo maior apparebit. Quod idem & Lib. viii.
 alibi iteravit. Voluit, inquam, docere: vix nos docuit, sed suos
 sanè Græcos, qui Athenas norant. Nos quid? & de huius am-
 bitu quæramus. Lego quidem in Dione Chrysoftomo, *Cir-*
cuitum Athenarum, cum Pyraeo & Longis muris, fuisse ducento-
rum circiter stadiorum: quæ nobis sint viginti quinque milliaria:
 sed an ea inclusa Athenis suis Dionysius in hac collatione vo-
 luerit, hæremus. Tamen & ex Plutarcho simplicius colligas
 Athenarum ambitum, qui (in Niciâ) de *Syracusarum* magni-
 tudine differens, addit, *urbem Athenis non angustiolem.* Quante
 illæ igitur Syracusæ? *Centum octoginta stadiorum,* scripsit Strabo:
 atque ita haud longè à Dione Chrysoftomo abimus; sed nec à
 Plinio, de ipsâ Româ, cuius locus mox videndus. *AVD. Quid*
per ambages colligis? res hodieque liquet. & muri illi antiqui
Romani ambitum habent non nisi XIII. aut XV. milliarium,
 vt notant qui dimensî. Quid ergo ambigis? *LIPS.* Hos istos, ve-
 teres non fuisse. Multa sunt, quæ arguunt: sed ipsa maximè
 forma sic enormis, & alibi sinuans introrsus, alibi procurrens
 extrorsus: prorsus, vt non à priscâ illâ accuratione & elegantia,
 sed à nouitiâ aliquâ necessitate impolitum & subitum opus vi-
 deatur. Neque ambigendum est, vt inox dicam. Sed de ve-
 teri igitur ambitu, etiam Plinij locum, vt dixi, videamus, qui ex
 professo describit: *M O E N I A eius collegere A M B I T V, Impe-*
rioribus Censoribusque Vespasiani, passuum XIII. millia ducenta.
Complexa montes septem, ipsa diuiditur in Regiones XIII. compita
earum CCLXV. Eiusdem spacij mensurâ currente à Milliaro, in
capite fori Romani statuto, ad singulas portas, efficit passuum per di-
rectum xxx. millia, DCC. LXV. Ad extrema verò tectorum cum ca-
stris Prætorijs, ab eodem Milliaro, per vicos omnium viarum, men-
sura colligit paullo ampliùs Lxx. millia passuum. Rem totam hîc
 habeas, si verba hæc aut tenebras suas, aut & vitia, non habe-
 rent. Inspiciamus. *Mœnia ambitu colligere facit passuum XIII.*
millia. Sanè hoc sit pro hodiernæ Romæ modo, si modò lectio
 firma: quam & prisci libri sollicitant, *xxx. millia* scribentes;
 & Leander, atque alij superioris ætatis, qui *xx. millia* legerunt,
 & defenderunt. Pergit, *Eiusdem spatij mensurâ currente à Mil-*
liario.) Intellego idem spatium, totum illum ambitum, & eo

Orat. de
tyrannide.

*De quâ
Dio, Tacit-
us, & Icⁱⁱ.

inclusum. Hoc, inquit, spatium si metiris: vnde? à *Milliario*: & intellegit* *Colummam* illam *Auream* in foro Romano statutam, in quam *Italia omnes via finiunt*, vt ait *Plutarchus*. Augusti hoc institutum fuit, qui & posuit *Colummam*, & ab eâ voluit currere mensuras. Pro hoc igitur more *Plinius* metitur, non à portâ ad portam (vt video quosdam suspicari) sed palàm à *Miliario*, quod quasi in vrbe mediâ, ad singulas portas. Sed numeri eius manifestò falsi sunt. Si xxx. millia ad quamque portam: ergo in totâ diametro LX. sunt: ergo in ambitu, *centum octoginta*. quo quid absurdius? Et simile erit, etsi minus, si à portâ ad portam xxx. sint, vti volunt. nam tunc certè triplicatâ diametro, vt solet, exsurgent *milliaria* in ambitu *nonaginta*: an ipsis fatendum, aut nobis credendum? Iam in vltimâ mensione, *ad extrema te- etorum*, inquit, *ab eodem Milliario*, *LXX. millia passuum*. Id quoque quâ potest? crescent supra modum hæc in ambitu, nec video excusanda. Vt mihi nunc videtur (meliora auidè semper audiam, capiam, vel potiùs arripiam:) sed vt mihi nunc, *Plinij* numeri isti corrupti sunt, & sic reformandi. *Mænia collegere ambitu passuum xxiiii. millia*. Hoc primum pono, tantam fuisse *Romam*: aut si placet, *xxii. parùm* in vno alteroq; *milliari* est. Vnde doceo? ex *Olympiodori* quibusdam *Excerptis Græcis*: in quibus ad verbum est, *Romana vrbis murus mensuratus ab Ammone geometrà, quo tempore Gothi primam inuasionem fecere, habebat spatium vnus & viginti milliariũ*. Iste vno *milliario* minus, quod alius addit: & *Martinus Polonus*, qui *Chronicon* scripsit: *In circuitu*, inquit, *Romæ sunt milliaria vigintiduo, præter Transiberim & Leoninam ciuitatem, cum quibus dicitur habere quadraginta duo milliaria*. Vnde hæc habes *Martine?* ex aliquo veterum: nam pro tuo æuo, vtrumque hoc planè est falsum. At pro veterum, & verbis *Plinij*, planissimè verum. Pro verbis, dico, *Plinij* corrigendis, & porrò videamus. Nam altera mensura erat, à *Milliario ad portas xxx. millia*. Ego dico scribenda ∞ ∞ ∞: id est, *tria millia*. Et quis nescit ex ignorantia harum notarum sæpe, cum in *Plinio*, tum *Liuiio*, & alibi, peccatum? Nam putarunt *Denarias* notas esse: & inde nata illa *millia xxx*. Atqui aliter est; & sic si emendas, quanta proportio & consensus? *Roma* habet in ambitu *xxiiii. milliaria*: à *milliario*

ad

ad portam, tria millia & passus septingentos sexagintaquinque: ergo in plenâ diametro, septem millia quingentos triginta: hanc triplica, nōne xxii. & semis in ambitu redduntur? At Plinius neglexit aut insuper habuit de dimidio, & rotundè xxii. aut xxiii. dixit. Simile in mensurâ vltimâ, quæ ad extrema tectorum colligit Lxx. millia. Tu verò fac septem millia: & rem factam habes. Dupliciter enim metitur. à milliario primùm ad ipsos muros portasque: deinde ab eodem, ad extrema tecta. Quare hoc? liquet enim Romam, quasi duplicem fuisse: & clausam muris; & alteram non clausam, quæ tamen in orbe circumiecta esset, & continentibus ædificiis instructa. Vtramque igitur dimensus, dicit hanc vltimam in semidiametro septem millia habere: duplica, sunt quattuordecim: triplica, erit ambitus iustissimè, quadraginta duorum. Et nōne hoc ipsum est igitur, quod Martinus dicebat? Addo probationem huic numero alteram, ex Vopisco. Is de Aureliano Principe: *Muros vrbs Romæ sic ampliavit, vt quinquaginta PROPE millia murorum eius ambitus teneant.* Quod tamen Zosimus Probo Imperatori perfectum opus adscribit. Si igitur tunc quinquaginta propemodum (nam id notat:) ergo iam tantè facillè ambitus ille ædium extremarum, quadraginta duorum: quia muri noui longiùs etiam paullò ab ædibus remoti. Ego in hac re nihil incerti vel infirmi video, nisi quòd libido quibusdam est dissentendi. Sed ò boni, an adeò tale nihil alibi? Ecce, in ipsâ Italiâ vrbs Locrorum (nec ea inter has maximas) duodecim millia in ambitu habuit, quod Liuius scripsit. Capuam superasse, non mihi videtur ambigendum. Quid Carthaginem illam, Romæ æmulam? xxii. millia passuum circumdedit, vt manuscripti Orosiani codices præferunt; siue xxiiii. vt Epitoma Liuiana. Ipsa Constantinopolis olim xxii. vt hac quoque parte compar matri suæ esset. Denique ad Tataros & Sinenses si abeunt, hodie reperient exempla. Desino, & satis firmasse videor: nisi quòd opponi nobis possunt (nihil enim dissimulabo, & ipse subiiciam) duo. Prius, quòd *Milliarium* non videtur iustè fuisse in vrbe mediâ, atque ita mensuratio fallit. Nam fuit in capite, vt Plinius ait, *fori Romani*: atqui ab eo ad Tiberium, non par reliquæ vrbi spatium videtur, & maximè quòd

quòd ibi *Campus Martius*, omnium consensu, extra urbem. Respondeo. vt nunc quidem Roma est, non planè medium illuc esse fortasse (metiar, si illuc sim : nunc tabulis credo:) sed olim videtur fuisse. Sanè Victor, & Notitia Imperij, in foro ipso Romano, nec longè à *Milliario*, *Vmbilicum urbis* ponunt. Sed esto tamen non exactè in medio : quid refert? non sic *γεομετρικῶς* omnia, & ad lineam regulamque veteres metiuntur. Non mouet me de *Campo Martio*, quem fateor extra pomerium habitum, & intra mœnia tamen fuisse. Nónne idem in *Auentino*? qui vsque ad Claudij tempora, in pomerio habitus non fuit, & tamen à Regum tempore vrbi inclusus. Et campus quidem Martius etsi olim non erat, tamen Iulius Cæsar (quod Cicero ad Atticum scribit) destinabat eum includere: quæ scio an non Augustus fecerit? nam & is pomerium protulit: an denique non Nero? quem ego præcipuè puto in totâ Româ mutasse & innouasse. Et ab eo sanè facies & forma est, quam Plinius descripsit. Alterum, quod objici potest. Olympiodorum non nisi *viginti & vnum* milliaria attribueret sub Honorio, cùm Roma capta fuit: vbi ergo illa *quadragintaduo* nostra, vel Aureliani *quingenta*? Respondeo, fuisse, & desisse. Nam ecce cùm Constantinus sedem imperij transtulit, & vnâ secum tot nobiles familias abduxit, frumenti etiam trientem abstraxit, denique seipsum & Aulam: nónne probabile est, Romam iterum valdè minuisse? idque in extremis & longinquis maximè, vt solet: atque ita reditum, collapsis aut disiectis Aureliani muris, ad veterem ambitum & modum. Alioqui & alterum mihi argumentum non inualidum pro tanto ambitu est, ex ipso Victore & Rufo, qui *Regiones urbis* singillatim dimetiuntur. Sunt igitur quædam, vt illa *Auentini*, quæ *habent in ambitu xxxiiii. millia. cccc. lxxxviii. pedes*: nónne ea reddunt *sex milliaria* amplius & *semissem*? Quid in reliquis illis *xiii*? in quibus vna item aliqua *xxx. millia pedum* habet, aliæ ferè *xvi. xv. xii*: & minima omnium *xi*. Profectò ex his iunctis ingens ambitus exsurgit, & (computa si lubet) propemodum ille noster. Sed tertio aliquis dixerit, quod tu antea, muros hodiernos contra nos esse. Sunt. tu veteres eos potes credere? & ita nescis toties dirutam, incensam, vasta-

vastatam : iterumque instauratam & reſectam eſſe? Noli arbitrari quòd in iisdem veſtigiis. nam quâ ſpe eiufdem frequentia, aut felicitatis? Imò Honorius contraxit, poſt Belifarius, Narſes, denique & Pontifices Romani. è quibus *Hadrianus primus* (vt Blondus tradit) *muros eos, qui nunc exſtant, centenis aureorum millibus è Thuſciâ contractis, exſtruxit.* Sed hæc apud alios leges: ego ſententiam meam ſine fuco liberè, & item ſine pertinaciâ (quod profiteor) dixi. Hic autem ſiſtit me & percutit miſerans quædam cogitatio. Ego te Roma illa vetus, & ſpecioſa ſuper omnes vſquam aut vnumquam vrbes, non ſolum non video, ſed etiam quæ fueris, quæro? Quæ fueris? imò & vbi fueris: & quæ ſcio, an non & aliquando, vtrum fueris quaeretur? Non magis hoc mirum, ſi ſæcla plura current, quàm nunc de Thebis Ægyptiis aut Troiâ dubitari. Nam habet hoc ætas, vt formam primò tollat, tum rem, tum famam & nomen. O ſpes & res humanæ, quid eſtis? quò itis? huc flectite. En potens & ſuperba illa Roma, quæ VRBS AETERNA audiebat; quæ VICTVRA CVM SAECVLIS; quæ DEORVM OPVS ET CVRA, tota periit, condita in ruinis ſuis iacet, & laboramus eruere, & adſtruere magnitudini eius fidem.

CAP. III.

Magnitudo Suburbiorum Roma, & hominum in totâ Româ multitudo.

SE D philoſophandi alibi ſit locus: curramus nunc inſtitutum curſum. Romam igitur duplicem habemus, veteri ambitu, & nouo: eſt & tertia quædam ſine ambitu, & quæ in ſuburbiiis procurrit. Ea quoque ingens, & Plinij imagine oſtendenda: qui ait, *exſpatiantia tecta multas addidiſſe vrbes.* Plures, inquam, ſunt vrbes, & tot quot ſuburbia ipſa. Quæ *Tybur, Ocriculum, Ariciam,* atque aliò excurrerant, ſed maxime *Oſtiam* & mare verſus. Illuc vel ad xv. aut circiter milliaria procedebant: & fidem huic aſſertioni Neronis conſilium ac deſtinatio faciat. cui ab hac cauſâ viſum, *Oſtiam tenuis* (ait Suetonius) *mœnia promouere, atque inde foſſâ mare veteri vrbi inducere: etſi non effecit.*

De hac magnitudine iam suo ævo Dionysius: *Omnia loca circa urbem habitata sine mœnibus esse. in quæ si quis intuens MAGNITVDINEM ROMÆ exquirere velit, frustra eum fore, & hæsurum ubi desinat vrbs, ubi incipiat. Adeò suburbana, inquit, ipsi vrbi adherent & innexa sunt, & speciem IMMENSÆ LONGITVDINIS exhibent spectanti.* Atque eâ mente alibi scripsit, *nullam urbium Græcarum siue Barbararum, vel spatij habitati amplitudine, vel imperij, tantam fuisse.* At maior etiam maiorque post illum. & Aristides Rhetor (sub Hadriano vixit, cum vrbs in summo flore) comparat eam non ineptè cum Homericâ niue: *quæ excelsorum montium iuga operit, & agros item ac pinguia virorum culta.* & addit: *Descendit etiam & porrigitur AD MARE ipsum, ubi commune est emporium, & omnium è terrâ gignentium distributio.* Atque idem haud vanâ μεγαληροπία: *Tantam Romam esse, vt in quacumque parte quis constiterit, nihil impediât & in mediâ eum esse.* Quem locum hæc talia habeant, nisi in magnitudine istâ adstructâ? At tu vultu renides, & fortasse animo dissentis. AVD. Etiam verbis, si licet. LIPS. Licet verò, atque adeò inuito. AVD. Nam quæ tu sic extollis & producis, Ostiam, Tybur, aliò; hæc omnia ego atque alius dixerit, non habitata ædificia, aut vrbs partes, sed Villas, Prætoria, & voluptarias eiusmodi domos fuisse. LIPS. Sanè alius hoc iam dixit: memini: sed quem reiicit, præter dicta, multitudo infinita hominum, quæ in vrbe hac totâ fuit. Opportunè enim & hoc argumentum addam pro magnâ meâ Româ. Possumûsne igitur satis certò eam multitudinem colligere & adfirmare? possumus è vestigiis scriptorum, quæ sagaciter ibo indagatum. Ex lapide Augusti, sæpe iam nominato, itemque è Suetonio constat, *trecenta viginti millia* aliquando fuisse plebis vrbanæ: plebis dico tenuioris, & quæ è publico victitaret: imò suprâ. Considera, & institue ratiocinium: si tanta multitudo inopum istorum, quanta iam etiam diuitum? Quot illi Senatores aut Senatorij, quot equites, & ex ipsâ plebe honesti? Visne illos quoque *trecenta millia* fuisse? age, suntu vel *ducenta* tantum: quid conficitur? pueros feminasque addendas: & quo numero? profectò duplo triploque (si non vltra) superarunt: & ita vbique gentium aut urbium obseruamus. Si placet igitur, consumma: habemus iam nunc

iam nunc

iam nunc in nostrâ Româ (vix audeo dicere) *duos hominum mil-
liones*. Quid tamen trepido? verum fortiter dicendum est, &
plura etiam addenda. A V D. Plura? at vereor ne iam nunc ex-
tra veri metas iueris, certè opinionis. L I P S. Plura inquam, &
vide. Nónne probabile est totidem seruos Romæ, quot libe-
ros fuisse? A V D. Socratis instituto mecum agis, & interrogan-
do inducis. Sed ego circumueniri metuo, tu tibi responde.
L I P S. Fiat. dico totidem, dico plures. Nam tenuium quo-
tusquisque fuit (vt nunc mores) cui non vnus alterve seruulus?
At diuites illi agmina eorum, * *agmina dico* (& sic Ammia-
nus loquitur) *post se trahebant*. Vnus Pedanius Costa in Tacito,
quadringentos seruos sub recto suo & domi habuit, cum ab vno
eorum est interfectus. Seneca Romanis suis obiicit *seruorum
urbem, quæ quamuis magnam domum angustet*. Et crede mihi ne-
mo diuitum istorum aut lautorum fuit, cui minus centenis
aut ducenis: qui in varia sua officia aut munia diuisi. Sed quid
ambio, aut argumenta colligo? cape certum & fidei notum te-
stem, iterum Senecam, de suo æuo: *Dicta est aliquando sententia
in Senatu, vt seruos à liberis cultus distingueret*. Deinde apparuit,
quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos cœpissent.
Quid clarius dici potest, seruos plures liberis fuisse? Nec sic ta-
men omnes habemus: adde. A V D. Abeo. L I P S. Quid tibi est?
A V D. Nam tres aut quattuor milliones mihi iam struis, quan-
tum nec in prouinciis quibusdam aut regnis. Quis hæc ferat?
L I P S. Si ferre non vis, deijce: per me licet. Tamè rem tuam iam
sum dicturus. A V D. Rem meam? L I P S. Tuam. peregrinos tra-
duco Romam. A V D. Hem, hem maneo, ô siste me illïc. L I P S.
Ecce. dico Peregrinos ex toto orbe Romam olim venisse, alios
negotij sui causâ, alios publici, multos & mansionis. Ita semper
ea vrbs referta iis, cum hi inirent, alij exirent: atque ipsa, vt
mare, admitteret, emitteret, nec cresceret minueretve. Itaque
Aristides Romam dicit esse, *velut COMMUNE TOTIVS TERRAE
OPIDVM*. Item, *omnes gentes, quasi vicatim diuisas, ad hanc suam
arcem conuenire: quæ numquam vlli se negat, sed vt terræ solum fert
omnes, sic hæc OMNES HOMINES capit*. Athenæus quoq; cum eo:
apud quem ORBIS POPVLVS Romani dicuntur, ab hac causâ:
ipsa vrbs, ORBIS COMPENDIVM ET EPITOME: quæ Polemonis

* Vide su-
pra lib. II.
cap. XV.

Sophiste, apud Galenum, vox & elogium fuit. Eadem *vrbs vr-
bium*: quia *videre in eâ est omnes vrbes collocatas*. deinde addit :
*Deficiat non vnus dies, sed quotquot habet annus, si quis adnumerare
conetur OMNES VRBES IN CAELESTI istâ Vrbe positas: idque
ob nimiam copiam. Nam & TOTAE NATIONES illic simul &
confertim habitant: vt Cappadocum, Scytharum, Ponticorum, &
aliarum complures. At tu iterum renides. AVD. Et renitor quo-
que. an Græcis his credam, & sic oratoriè loquentibus? Dies
deficiat & annus numerantem: item, Totæ nationes habitant: &
ista, quæ tu scis dici in speciem, in re non esse. L I P S. In re non
esse? audi, audi: quoniam Græcis parum apud te est fidei (etsi
in hac re Romanâ & exterâ debebat) audi, inquam, Romanum
igitur testem, & eum Romanâ fide ac candore. Is est Seneca
noster, qui sic ad Heluiam matrem: *Aspice hanc frequentiam,
cui vix vrbis IMMENSÆ TECTA sufficiunt: MAXIMA PARS
illius turbæ patriâ caret, ex municipiis, ex coloniis suis, ex TOTO de-
nique ORBE TERRARVM confluxerunt. Quid ea verba tibi
videntur? vrbis immensæ tecta vix capere incolas: item, maximam
illorum partem, exteros esse: denique ex toto orbe eò concurrere. Et
ista mox iterat: ac postquam causas recensuit passim veniendi
varias (lege; & iucunda sunt:) addit: NVLLVM non HOMI-
NVM genus concurrat in Urbem, & virtutibus & vitiis magna
præmia ponentem. Jube hos omnes ad nomen citari, & Unde domo
quisque sit, quære: videbis MAIOREM PARTEM esse, quæ relictis
sedibus suis venerit in MAXIMAM quidem ac PVLCHERRIMAM
urbem, non tamen suam. Quid Lucanus? nonne Romam asserit,**

—populis, victis quæ frequentem

Gentibus, & GENERIS, coëat si turba, CAPACEM
HUMANI?

Totum orbem hîc includi potuisse ait: & quid potest clarius
pro multitudine, siue & magnitudine nostrâ dici? Idem poëta
—mundi face repletam Romam scribit: ad tot scilicet illas natio-
nes aspiciens (ex Athenæo audisti) quæ incolebant: totæ in cer-
tis partibus aut regionibus etiam collocatæ. Ita Iudæi trans
Tiberim, alij alibi: atque etiam cætus & concilia sua habue-
runt. Suetonius indicat in Iulij funere: *In summo publico lætæ,*
exterarum gentium multitudo, suo quæque more, lætata est. Vt iam
igitur

igitur hoc claudam & definiam, putásne & Seruos & Peregrinos minus *duobus millionibus* fecisse? Ita in vniuersum sint *quattuor* Romæ, & circa eam: nec mitius aut contractius, vt scripta veterum sunt, ego possum. Suspensum te animi video: & ego ipse pænè fluctuo: sed validi illi venti Auctoritatum nauim nostram huc impellunt, sistamus & in anchoris firmemur.

A V D. Non sanè id potest. nondum in tranquillo es, ne puta. Mihi quoque adspirant venti, & ecce ab Oriente. Alexandria illa sic celebris, sic maxima, sic omnium confessione post Romam secunda, non nisi *trecenta millia* habuit *liberorum capitum*: quod Diodorus tamen quasi pro re magnâ posuit, & adfirmavit. Atquin ea nec multo Româ ipsâ minor. LIPS. Respondeo, Alexandriam longè Româ illâ triplici dictâ minorem esse: & cuius ambitus ex Plinij dimensione, non nisi *quindecim miliarium* esset. Nostra igitur maior: & ipsum hoc de Alexandria, contra vulgatam opinionem valeat, de Româ sic parua. At verò de incolis, quòd paucos eos facere Diodorus videtur: videsis, & inquire. *De liberis capitibus* dumtaxat definiuit: vbi ferui igitur? vbi etiam exteri & aduectores, qui in tali negotiosâ vrbe sanè multi? Hæc attendenda sunt, sed istud maximè. quod Diodorus de suo æuo scripsit, id est Ptolomæi penultimi, & Romanæ adhuc libertatis. Atqui tunc Alexandria nondum in flore illo & culmine, ad quod sub Principibus demum peruenit. Quid autem de *trecentis millibus* magnum sit, cùm Cæsarea Cappadociæ (nec ea inter vrbes principes) *quadringenta millia* incolarum habuerit? Zonaræ hoc ita proditum, vt testem etiam aduocem: & hunc ipsum numerum, aut circa, Parisiorum nostra Lutetia in censum deferebat, ante vltimas istas turbas. Quid, quod Diogenes Laërtius in Empedocle prodidit, *Agrigentum Siciliae olim octingenta millia hominum inhabitasse*? Plura eiusmodi exempla sunt: sed hodie, nonne *Cairum* in Ægypto scribitur ad *septem milliones* hominum habere? & *Quinzai* illud famosum, ad *sedecies centena millia* (stupefco) familiarum? Præ quibus nostra illa frequēs Roma decrescat; & dum fidem adstruo, perdam admirationem. A V D. Non apud me, stupeo. & ecce hodierna Roma, quàm relinquitur & abest?

L I P S. Nulla comparatio: si frons est, omitte. Paullus Iouius

pro magno scripsit, Leonis Decimi temporibus, cum omnia infelici
 vbertate & pace, censa Romæ octogintaquinque millia civium &
 inquilinorum: at verò, post cladem sub Clemente Septimo acceptam,
 iterùm censu inito, vix ad trigintaduo millia peruentum. Quid ver-
 bis hîc opus est? vnus pænè veteris Romæ vicus sit tam fre-
 quens. Nec mirum est. nam ista hodierna, præcipuos illos
 colles & valles etiam, vacua habet & deserta. AVD. Optimè.
 is sponte, quò ducebam. Nam nōne & tua vetus compluria ha-
 bet illa vacua? Vbique obuia templa, porticus, basilicæ, thea-
 tra, circi, fora, balneæ, thermæ, cetera publica: quæ vel magnam
 partem, si non maximam, vrbis occuparunt. Deflecte aut re-
 siste, si potes, huic etiam vento. LIPS. Resisto, plenis velis,
 prorâ obuersâ. Nam ista quæ tu vacua perperam putas, ego
 aio plenissima fuisse. Balneas & Thermas nominasti: quid? an
 non in ijs multitudo curantium, ministrantium, ad obseruan-
 dum, purgandum; aquam aggerendam; lauandum etiam, fri-
 candum, vngendum, si quis seruum non habuisset? Templa au-
 tem, Basilicæ, Fora, suos custodes & ædituos habebât, satis gran-
 di sanè numero, ob sacrificia, ob ornatum, & tutelam. Et pas-
 sim curatores, & serui item publici, in publicis istis locis. Sed
 duo etiam ego omisi, valdè ad frequentiam vrbis, Milites, &
 Palatinos. Milites tot illi, in præsidio Principis aut vrbis erant:
 ijs sui calones, & honestioribus serui plures: scito certò vel ad
 centena millia excreuisse. At Palatinos dico, totam Principis au-
 lam: in quâ quot officia aut ministeria fuisse dicemus? Lapidem
 antiquos inspicite: dicent in parte, & suggerent materiem tibi co-
 gitandi. Est & tertium, sed verecundè vix dico. Meretrices &
 scorta vtriusque sexus (proh pudor! sed res ita fuit) ingentem
 numerum reddiderunt, vt in vrbe quam multi cælibes, multi
 exteri sine vxoribus, inhabitarent aut frequerent. Quid iam
 gladiatores, venatores, scænici, quadrigarij, xystici? multa mil-
 lia fuerunt. & ad summam, mi Auditor, desine restare amplius
 & opponere; aut, vides, longiùs longiusque res hæc ibit. AVD.
 Quiesco tuâ causâ, & credo (vt sic dicam) nec credens. Tamen
 vnum etiam quæsierim: si tot illîc millena millia, vnde ijs ci-
 bus? LIPS. Hoc meritò & quaris, & ego decîdam, sed paucis Se-
 necæ verbis. Cogitate, inquit, hanc ciuitatem, in quâ turba per la-
 tissima

tissima itinera, sine intermissione defluens, eliditur, in quâ consumitur, QUID QUID TERRIS OMNIBVS aratur. Orbis, inquam, panè totus hanc suam metropolim adibat, & alebat: quid ambigis alimenta suffecisse? Inò repete quæ suprâ dixi, de Frumentatione: & nunc Aristidis hæc audi. *Mare per medium vestrum imperium porrigitur, cui vndique amplæ regiones adiacent, necessaria pleraque vobis subministrantes. Nam ex OMNI TERRA MARIQVE, quidquid vel anni tempora gignunt; vel regiones singula, fluvij, lacus; artesq; item & ingenia tum Græcorum tum Barbarorum proferunt, ID OMNE ad vos defertur. Itaque si quis talia omnia videre desiderat; is vel per totum orbem peregrinetur necesse est, vel in Vestrâ istâ vrbe versetur. Quidquid enim apud alios vel crescit, vel conficitur, hic affluit & abundat. Tot autem & tantæ onerariæ naues singulis anni temporibus appellantur, vt vrbs * COMMVNIS QVAEDAM ORBIS OFFICINA videatur.* Ecce, merces vndique habes, copias vndique, frumenta, fructus. Nec plura opus de alimentis: addâmne duo argumenta etiam multitudinis, atque vnum ex ijs iocosum? Lampridius scribit, Heliogabalum seruis imperasse vt omnes araneas colligerent in vrbe: atque eos collegisse ad decem millia pondo. additque Heliogabalum subiecisse, *Vel hinc intelligendum QVAM MAGNA ROMA esset.* Verum est: & quot domorum angulos excuti oportuit, ad hoc pondus? & quidem domorum per omnes angulos ferè habitatarum? Alterum argumentum triste, & à peste. In Eusebij Chronico traditur sub Vespasiano (etsi verius Tito) *Ingentem Romæ luem factam, ita vt PER MVLTOS DIES in ephemeridem decem millia mortuorum referrentur. Decem millia nempe in dies singulos: nec nimium pro Româ: quando in Cairo etiam lego, ad xx. ∞. hominum in dies absumpta.* Itaque & in Suetonij Nerone quod vulgò legitur: *Accesserunt tantis ex Principe malis & fortuita quedam pestilentia vnius Autumni quâ xxx. funerum millia in rationem Libitinæ venerunt: id falsum prauumque mihi est. Quid enim in magnâ illâ Româ magni, cum in nostris opidis ea sint exempla? Omnino rescribendum, trecenta millia: & interpretes debebant aduertisse. Concludo, & moneo, per hanc frequentiam Romæ factum, vt paullatim Italia panè deserta esset; cum plerique eò confluerent, ob frumentationes, ludos, & alios vsus.*

* κοινὴ τῆς πόλεως
ὅλης ἑστῆς
πόλις.

Ca. LXXII.

vsus aut voluptates. Varro iam suo æuo conqueritur, plerofque ex agris in urbem correpfisse, & *maluisse manus in theatro mouere, quàm in aratro.* Quod maximè fuit, post Frumentationes sic largiter & firmiter institutas: etsi Lucanus causfam in ciuile bellum conijcit: quasi ab eo stirps Italiae sic accifa. Sed de solitudine quidem, eadem canit:

— *videmus*

Tot vacuas vrbes, generis quò turba redacta est

Humani? toto populi qui nascimur orbe,

Nec muros implere viris, nec possumus agros:

VRBS nos VNA capit.

Quod postremum epiphonema sanè eximium, pro eximiâ nostrâ Româ.

C A P. IIII.

De adificiis vrbis Roma communiter, & eorum altitudo.

ET Roma quidem tanta & tam frequens fuit: inimus nunc ipsam, & perambulamus, & lustramus? **AVD.** O si quis Deus olim hoc mihi dedisset! ô si quis nunc quoque vel per somnium in eâ sistat! **LIP S.** Ego is ero, confide. somnia dicam, & umbras, præut ipsa res & pulchritudo fuit. Periti viri est, mihi crede, non dicam describere, sed capere & credere qualis & quanta ea Roma fuit. Conabor, & minutula dicam: & vel sic fidem fortasse non inueniam. quid refert? aëri & herbis meis hæc sim locutus. Tria in vrbe miranda canit Claudianus:

Quâ nihil in terris completitur ALTIVS aër,

Cuius nec SPATIVM visus, nec corda DECOREM,

Nec laudem vox vlla capit.

Altitudinem ecce laudat, *Spatium*, & *Decorem*. De *Spatio* dictum, duo alia exsequamur. *Quæ* est *altitudo*? siue in collibus ipsis edificatio, pulchrâ specie; siue singillatim in operibus ipsis. Quod ad colles, quomodo non bellum, videre eos publicis priuatisq; ædibus infessos; gradatim declinantes; & velut superas quasdam

dam vrbes, vrbi inferæ imminentes? Omnino fuit ea facies: & pulchrè expressit Aristides. *Nec verò, inquit, superficiem solùm soli occupat, sed longè supra exemplum in aëra altissimè ascendit. Et sicut vir aliquis, qui robore & magnitudine excellit, alios quoque in se sublato ferre gaudeat: ita & hæc non quiescit, nisi & alias aequales sibi superimpositas vrbes, alteram super alteram ferat: quod nominis eius fert ratio, totumque hoc quod hîc videmus, robur & * valentia est.* * *id est.*

Adeò vt si quis eam diligenter vellet euoluere & diducere, & quæ nunc in sublimi sunt vrbes, aliam iuxta aliam humi collocare, quidquid Italia reliquum est, id impletum mihi iri videtur: imò futura vna aliqua vrbs ad Ionium vsque sinum. Bellè & *non nego*, attollit: sed hæ figuræ originem à re habent, nec quisquam putet elationes istas, nisi cum causâ & basi esse. Itaque & Plinius, verus & feuerus talium, cùm de magnitudine dixisset: quò, inquit, si quis ALTITVDINEM tectorum addat, dignam profectò æstimationem concipiat, fateaturque NULLIVS VRBIS MAGNITVDINEM IN TOTO ORBE potuisse ei comparari. Quæ altitudo tamen in templis, aut publicis, fateor, maximè: vt in Rutilio, ad Romam:

Exaudi genetrix hominum, genetrixque deorum,

Non procul à cælo per tua templa sumus.

Significat altissimè in aërem ea surrexisse: & quidni, cùm collibus etiam sæpe imposita? Ceteræ ædes, non communiter sic altæ, nec humiles tamen fuerunt. Nam Augustus Princeps, cùm ambitionem in ædificando videret atque altè attollendo, eamque cum discrimine & periculo ruinæ; siue etiam, quia aërem interciperent, & nimis inumbrarent: coërcuit, vt in Strabone scriptum est, & septuaginta pedes definiuit in modo ædificiorum. Nero hoc ipsum postea secutus, cùm ab incendio Romam instauraret, cohibuit (vt Tacitus ait) *altitudinem ædificiorum*. Sed modum non expressit noster: fueritque vel ille Augusti, quem oblitteratum, vt solet, iam reuocauit; siue is qui Traiano postea adscribitur à Victore, *pedum sexaginta*. Sed de priore ego malim. Dices. ergone tam miranda hæc altitudo? & nonne hodie magis educimus? Interdum, non nego: sed nec sic communiter: & hoc quoque cogita, multas ædes, & in primis omnes publicas, extra legem hanc fuisse. Quid si autem & diuites

illi

illi nobiles quæ neglexerint? ego arbitror, siue gratiâ impetratâ, siue & eâ neglectâ. Et titulus sanè fuit. quia lex in futuras nouas ædes cauebat, structas non diruebat, & fas easdem sic reparare. Quidquid tamen sit, si vulgò ædes omnes *septuagenium* pedum, satis conspicua ea altitudo: præsertim vbi tecta compluuiata, aut testudinata, quod sæpe. Nostra hæc pectinata, & in angustum surgentia, aliquid de dignitate minuunt, sed & capacitatem tollunt. In tali autem illâ altitudine, quid minus quàm quaterna aut quina canacula? quorum frequentia studebant.

Lib. 11.

Vitruuius: *In eâ autem maiestate vrbis, & ciuium* INFINITA FREQUENTIA, innumerabiles habitationes opus fuit explicare. Ergo cum recipere non posset area plana tantam multitudinem ad habitandum in vrbe, ad auxilium ALTITVDINIS adificiorum res ipsa cœgit deuenire. Itaque pilis lapideis, structuris testaceis, parietibus cementsijs, altitudines exstructæ, contignationibus crebris coaxate, & cœnaculorum summas utilitates perficiunt, & despectationes. Sed hæc de ædificijs nunc non exsequor: & satis de Altitudine libasse.

CAP. V.

*Decor & ornatus adificiorum. Excerpta quadam,
& primò de templo Capitolino exactius dictum.*

AD Decorem transeo, qui varius, in mole, in materiâ, in artificio, in symmetriâ, & siquid aliud elegantia aut peritia amat. In hac quoque parte, quin vrbs omnes orbis vrbes superauerit, nemo dubitet. nam & fidi auctores dicunt, & opes atq; ambitio Romana facilè persuadent. Quidquid artificum insigniorum Græcia aut Asia habuit, Romam euocabantur, aut vltro veniebant. quippe hîc præmia: & quidam ex ijs, quibus (vt Taciti verba vsurpem) ingenium & audacia erat, etiam que natura denegauisset, per artem tentare. Sed primus aut præcipuus Decoris huius auctor Augustus, qui vrbem, vt Suetonius ait, neque pro maiestate imperij ornatam, & inundationibus incendijsque obnoxiam, excoluit adeò, vt iure sit gloriatus, Marmoream se relinquere, quam lateritiam accepisset. Alter ab eo, Nero Imperator. qui ambi-

ambitione impulsus urbem incendit, ut nouam melioremque repararet. Videbatur enim, ait Tacitus, condenda urbis noua, & cognomento suo appellanda, gloriam querere. Itaque eius iussu, urbis domus, non ut post Gallica incendia, nullâ distinctione, nec passim erecta, sed DIMENSIS VICORVM ORDINIBVS ET LATITIS VIARVM SPATIIS, cohibita aedificiorum altitudine, ac patefactis arcibus, additisque PORTICIBVS quae frontem insularum tegerent. Easque porticus Nero sua pecunia exstructurum pollicitus est. Vides ibi quaedam praecleara & optanda in urbe, Ordines vicorum, Latitudines viarum, Porticus protegentes. Ut non temere idem Tacitus TANTAM resurgens urbis PVLCHRITVDINEM miretur, & scripto consignet. Quod tunc quidem publice, sed & priuatim in omni incendio factum Seneca adnotauit: Timagenes, felicitati urbis inimicus aiebat, Romae sibi incendia ob hoc vnum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura quam arsisent. Et sane ita fuit, praesertim ad Traianum vsque; cum ab illo, & à Deo, culmen fuisse videtur pulchritudini urbanæ. AVD. Ain, tu, à Traiano? Constantino hanc laudem Nazarius tribuit, in Oratione ad ipsum: Celeberrima quæque urbis nouis operibus enitescunt, nec obsoleta modo per vetustatem rediuiuio cultu insigniuntur, sed illa ipsa quæ ANTEHAC MAGNIFICENTISSIMA putabantur, NVNC AVRI LVCE fulgentia, INDECORAM MAIORVM PARCIMONIAM prodiderunt. Vides quanto anteferat hæc noua, aut nouata, omnibus antiquis. LIPS. Ita, sed nempe apud Constantinum. Fidem autem laudationibus istis qui fideliter constare putat, ignarus est oratorij moris. Struxisse & instaurasse quaedam illum Principem, lubens credo; quod ad veterem artem aut splendorem, da veniam, hodie non credam. Sed nos Decorem nostrum videamus, quem Plinius communiter sic dilaudat: Ad urbis nostræ miracula transire conuenit, & sic quoque TERRARVM ORBEM VICTVM ostendere. quod accidisse toties panè, quot referentur miracula, apparebit. Vniuersitate verò aceruata, & in quemdam vnum cumulum collecta, non alia MAGNITVDO exsurget, quam si MVNDVS ALIVS QVIDAM in vno loco narretur. Notentur ea & ad Decorem, & ad Magnitudinem malè controuersam. Sed & Cassiodorus verò & magno ore, de istâ urbe: Ferunt prisca seculi narratores, fabricarum

Lib. XXXVI.

Lib. VII.

septem tantum terris attributa miracula. Ephesi Diana templum, regis Mausoli pulcherrimum monumentum; Rhodi Solis aeneum signum, quod Colossus vocatur; Iouis Olympici simulacrum, quod Phidias formauit; Cyri Medorum regis domum, quam Memnon fabricauit; Babylonia muros, quos Semiramis construxit; Pyramides in Aegypto. Sed quis illa ulterius praecipua putabit, cum in vna vrbe tot stupenda conspexerit? Habuerunt honores, quia praecesserunt tempore: & in rudi saeculo quidquid emerisset nouum, per ora hominum iure ferebatur eximium. Nunc autem potest esse veridicum, si VNIVERSA ROMA dicatur esse MIRACVLVM. Ecce consona vtriusque iudicia, sed & voces: & Romam totam, ac per partes, *Miraculum* esse, & inter prima mundi spectacula, iure censent. Vis autem paullò distinctiùs membra pulcherrimi huius corporis videamus? AVD. Te hoc quaerere? non volo, sed auco, sed ardeo, vt vero verbo dicam. LIPS. Atqui ne nimis ardesce. nam ego non flumine te perfundam, sed leuiter aliquid aspergam è summis aquis. Tu te ingurgitabis, si voles, postea: viam designabo & praëibo. Ego autem? an ducem potiùs alium quaeram ex ipsa antiquitate, qui ostendat? Esto Anmianus, qui Constantij ingressum in vrbem Romam describens, ipsum intuentem & mirantem praecipua operum facit, atque ait: Proinde Romam ingressus, imperij virtutumque omnium laudem, cum venisset ad RO- STRA, perspectissimum priscae potentiae FORVM obstupuit: perque omne latus, quò se oculi contulissent, MIRACVLORVM DENSITATE praestrietus, allocutus nobilitatem in CVRIA, populumque pro tribunali, in PALATIVM receptus fauore multiplici, letitia fruebatur optata. Deinde intra septem montium culmina, per accliuitates planiciemque posita vrbis membra collustrans, & suburbana; quidquid erat primum, id eminere inter alia cuncta sperabat: IOVIS TARPEII delubra, quantum terrena diuinis praecellunt; LAVACRA in modum prouinciarum exstructa; AMPHITHEATRI molem solidatam Lapidis Tyburtini compage; PANTHEON velut regionem teretem spaciosà celsitudine fornicatam; elatosque vertice scansili SVGGESTVS consulum, & priorum Principum imitamenta portantes, & VRBIS templum, FORVMQUE PACIS, & POMPEII THEATRVM; & ODAEVM, & STADIVM, aliaque inter haec DECORA vrbis aeternae. En habes, qui digitum intendant, & ducat: tu sequere, & ardorem

Lib. xvi.

dorem (ita loquebaris) restringue. AVD. Iam risui & ioco me habes palàm. LIPS. Egónè? AVD. Tu, tu, & si noctua sim, sepius cantem. Nam nomenclatorem mihi das locorum, & paucorum quidem: vbi designator, enarrator, interpretes? LIPS. Adest: ego pro copiâ & scientiâ aliquid dicam, sed nec ordine quidem Ammiani. Nam etsi præcipua ille tetigit; non placet tamen ordiri à *Foro* aut *Rostris*, sed potius à *Templis*. Diuina, à quibus rerum hominumque ortus, præeant; & totum hoc pulchritudinis agmen ipsa ducant. Nominat ille quattuor templa, *Iouis Tarpeij*, *Panthéon*, *Vrbis*, *Pacis*. Quàm pauca è multis? nam primum hoc moneo, *quadringenta vigintiquattuor templa Romæ fuisse*, quod in Notitiâ imperij proditum leges. Noli ambigere, quin pleraque ex his magnifica, & aliter atque aliter structa, vel instructa: sed Ammianus satis habuit, dignitate vel opere prima eorum dare. Itaque à *Tarpeio* exorsus est, siue *Capitolino*: non quia pulcherrimum fortasse, sed quia primarium, & Dei principis; itemque quia multâ substructionum mole, & opibus ac tempore pleraque præibat. Alioqui Plinius, vbi magnifica operum recenset, hoc omittit: imò idem quasi irridet veteres, quòd *Aggeris vastum spatium, & Capitoliij insanas substructiones mirabantur*. Sed id non eâ mente dictum, quâ videri possit, non, inquam, deminuit aut abiicit Capitolij ipsum opus; sed substructiones tangit, quas L. Tarquinius Priscus magnas, & *insanas*, vt ipse loquitur, circum collem fecit: dum prærupta eius adæquat, ab imo solo ingentibus lapidibus muro educto suffulcit, complanat denique in vertice, & fundamentis parat. Hæc Plinius tangit, & Dionysius clarè exsequitur: quem vide. Alioqui ipsum opus & ædificium non miratur mirabile visum: quâ id possit? cum semper inter eximia fuerit, & vrbis prima. Præter Ammianum in verbis dictis, etiam Cassiodorus sic attollit: *Capitolia celsa conscendere, hoc est INGENIA HVMANA SVPERATA vidisse*. Et res fanè dicit & facies, quam etsi tenuiter, lineis aliquot adumbrabo. Mons *Saturnius* primò dictus fuit, in quo hæc ædes, tum *Tarpeius*, & mox *Capitolinus*, à capite hominis (cui viuo *Toli* nomen fuisse Arnobius tradidit) inuento, dum fundamenta moliuntur. Sed hæc nota, non vulgo nimis illud, duplex *Capitolium*

Lib. III.
cap. III.

tolium fuisse, *Vetus & Nouum*. Illud in Regione sextâ Circi Flaminij Victor & Notitia Imperij locant, istud in Regione octauâ Fori Romani. Valerius illud intellexit certò, cùm inter facerrima & vetustissima loca, adiurans nominat: *Per Romuli ca sam, per que VETERIS Capitolij humilia tecta, & aternos Vestæ ignes*. Ait *Vetus*, ait *humili tecto*: quod vltimum nullo modo in *Nouum* & sublime illud conuenire potest. Puto & Martialem hæc distinguere, cùm in hominem ludit plurifariam habitantem:

Esquiliis domus est, domus est tibi colle Dianæ,

Et tua Patricius culmina vicus habet.

Hinc vidua Cybeles, illinc sacraria Vestæ,

Inde NOVVM, VETEREM prospicis inde Iouem.

Cerni ab eo vtrumque Capitolium vult: *Vetus* è colle Auentino siue Dianæ, *Nouum* ex Esquiliis & Vico patricio. Et si fortasse *Nouum* Iouem Domitianum suum vocat, eiusque Palatium intellegit. Sed Varro de vtròque apertius: *Capitolium Vetus*, quòd *ibi Sacellum Iouis, Junonis, Minervæ: & id antiquius, quàm adis que in Capitolio facta*. Ecce, dicit illud *Vetus*, æuo prius esse quàm hoc *Nouum*, & ostendit in alio item loco fuisse. Sed dices, si prius, si alibi: vnde *Capitolium*? nam vox ea non conuenit, cùm nec mons tunc nomē istud habuerit, nec ipsum illud templum in monte. Respondeo, Varronem hoc occupasse & soluisse lectori vigilanti. Nam ideò, inquit, *Capitolium* non auctor aut conditor, sed posteritas dixit; quia vt in nouo & nobili illo Capitolio, tres illi dij Præsides item colebantur. A similitudine igitur & hoc *Capitolium* est dictum, sed cum discrimine, *Vetus*. Quæras amplius, quis autem condidit? & hoc dicam, suggerente Cassiodoro. Nam ille in Chronico, Numæ rebus: *Capitolium quoque à fundamentis construxit*. Ignaro lectori tenebræ sint, & falsi Cassiodorum arguat. quis enim vniquam prodidit Numam auctorem Capitolij? Et sanè distinguere debebat, & addere, *Vetus*. Ita enim est: ille auctor illius, vnde unde hoc hauserit Cassiodorus; sicut *Novi*, Tarquinius Priscus. Is complanato, vt dixi, monte, struere cœpit, ex voto quod voverat bello Sabino: idq; opido Apiolis capto, vt Plinius ex Antiate refert, è manubijs & prædâ. Sed fato præuentus, absolendum nepoti L. Tarquinio Superbo reliquit, regum vltimo: et si

Seruium

Lib. III.
cap. V.

Scruium quoque Tullium aliquid addidisse, sociorum studio
 adiutum, Tacitus (sed solus, opinor) dixit. Præcipuus tamen au-
 ctor operis Superbus, qui, vt Liuius inquit, *Suessâ Pometiâ è Vol-*
scis captâ, diuenditâ prædâ, cùm quadraginta talenta argenti auriq̃ue
recepisset, concepit animo eam AMPLITVDINEM Jouis templi, quæ di-
gna deùm hominumq̃ue rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci
maiestate esset. Scribit *quadraginta talenta: quæ nobis xxiiii. mil-*
lia Philippæorum essent: sed an non quadringenta rescriben-
 dum, aliquis ex Dionysio iure controuertat? Nam ille, vt in re
 non dubiâ: *tantum prædæ, inquit, repperit, vt quinque minæ argenti*
obuenerint singulis militibus, decimæ autem diis sacratæ fuerint non
*minus * quadringenta talenta.* Ea essent, *ducenta quadraginta millia*
 Philippæorum: pecunia, haud nego, satis grandis, præfertim
 è solis decimis: sed res Italiæ & Latij tunc vberes & florentes
 (quod & alibi videre est) hoc persuadent; tum & ipsum opus
 eâ amplitudine institutum, quam Liuius deprædicat, & quam
 exiguâ summâ nemo fabricetur. Nec tamen vel Tarquinius
 supremam manum imposuit: & gloria operis (ait Tacitus) liber-
 tati reseruata. *Pulsis regibus, Horatius Puluillus Consul dedicauit, eâ*
 MAGNIFICENTIA, *quam immense postea populi Romani opes orna-*
rent potiùs, quàm augerent. Vides & à Tacito laudari, & consum-
 matum hoc opus Puluillo adscribi. Quid igitur est, quod in Li-
 uio, multis annis post lego, in Tribunorum militarium impe-
 rio? *Eodem anno, ne priuatorum tantum operibus vrbs cresceret, Ca-*
pitolium quoque saxo quadrato substructum est, opus VEL IN HAC
 MAGNIFICENTIA VRBIS CONSPICIENDVM. Hoc narrat, post
 Romam à Gallis captam, & cùm ea instaurata à ciuibus fuit.
 Ergone tunc deniq; Capitolium saxo quadrato structum? ne-
 go de ipso ædificio, fateor de monte. Itaque attende, *substructum*
 dicit, non *exstructum*. Est illud ipsum opus, de quo prædixi,
 L. Tarquinij: quod tamen rudi lapide factum, nunc mutarunt,
 & secto quadratoq̃ue splendidius confecerunt. Igitur Pliniana
 illa, de quibus item antea, magis fuerit ad hoc posterius opus
 referri: & istæ sunt *insanæ illæ substructiones*, è quarum ruinis
 vastos lapides erutos patrum etiam ætas vidit. Sed ipsum Tar-
 quinij Capitolium quale fuit? Describit his ferè verbis Diony-
 sius: *Situm est in altâ crepidine, habetq̃ue in ambitu octo iugera: sic vt*
latera

* In Plu-
tarcho sit-
ma eadem.

III. Hist.

Lib. vi.

latera singula ducentorum ferè pedum sint, exiguâ latitudinis & longitudinis differentiâ, nisi quòd ista illam vincit vix pedibus quindenis. Quâ parte frons eius meridiem spectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab aliis lateribus, duplici. In ipso sunt tres cellæ, ex ordine, à lateribus communionem parietum clausæ. Media est Jovis, vtrisque altera Junonis, altera Mineruæ, sub eodem laqueari eodemque tecto. Ita Dionysius: & verba, si placet, examinemus. Octo iugerum ambitu fuisse dicit: id est pedum octingentorum: sed sic ut quadratum esset, imò pænè quadratum, nisi quòd longitudo quindecim pedibus superaret. Fuit egregia capacitas, si consideras, & aptâ proportione. Ait, frontem ad meridiem spectasse: id est Forum Romanum & Palatium versus, frequentissimam vrbis partem. Ergo ab eâ quoque parte centum gradus, quibus (vt Tacitus, atque alij) superbè adibatur. Quos tamen continuos fuisse non arbitror, & retractiones suas habuisse, vt Vitruuius appellat: id est, areolas, vbi fessi pedem figerent, & respirarent. quas post singulos septem aut nouem graduum ordines solere interponi, architecti notarunt. Gradus autem isti haud dubiè ad maiestatem: eoque & in aliis templis, etsi pauciores, soliti vsurpari. Sed ibi ratio, hîc necessitas & locus editior voluerunt. Addit columnarum triplicem ordinem: quas L. Sullam Athenis aduexisse, è templo Iouis Olympij, Plinius nos docet. Atque eas Dionysij tempore ipsas exstitisse, facile arbitror: post incendium, à Vespasiano mutatas, verbum Plinij dat suspicari. Quàm multæ eæ fuerint, haud dixerim: quia varia proportio in collocandis, de quâ Vitruuius videndus. An tamen eiusdem locus non huc facit? Lib. III. cap. III. Format *Pycnostylos*, *Systylos*, *Diastylos*, *Aræostylos*, *Eustylos* ædium species: iis enim Græcis vocibus vtuntur: & in *Aræostylis*, inquit, nec marmoreis nec lapideis epistylis vti datur, sed imponende sunt trabes de materia perpetuæ: & ipsarum ædium species sunt *baryca*, *barycephala*, *humiles*, *latæ*, ornantque signis fictilibus, aut æreis inauratis fastigia earum, Tuscanico more. vt est ad *Circum maximum Cereris*, & *Herculis*, *Pompeiani* item *Capitolij*. Sanè Pompeianum Capitolium nemo legit, opinor; nec ipse Pompeius manum admouit, aut potuit: nisi quis accipit de Capitolio, quod Pompeiis fuerit Campaniæ opido. Nam & coloniæ, vt scimus, Capitolia sua habe-

Lib. xxxv.
cap. vi.

habebant. Sed tamen, quia vitur hîc Romanis exemplis (vide alia :) non displiceat distingui, *Herculis Pompeiani, item Capitolij.* Itaque Capitolium fuerit inter *Aræostyla*, id est raris columnis distincta. Pergit Dionysius, *tres in ipso cellas esse*, siue vt ipse appellat * *οικὸς*. Ea res nota est, & versus Aufonij,

Trina in Tarpeio fulgent consortia templo.

Quod imitabantur item in coloniis : eoque Arnobius scripsit: *Nonne vides in Capitolis omnibus virginales esse species Mineruarum?* duos alios deos ibi omittit. An autem non alij dij in Capitolio? non quidem in isto templo; excipio Iuuentutem, & Terminum: qui cedere scilicet noluerunt exaugurantibus. *Itaque eorum aræ* (ait alibi Dionysius) *continentur templi ambitu, atque vna in vestibulo cellæ Minervæ est, altera in ipsâ cellâ iuxta puluinar.* Quod igitur in Tertulliano legitur: *Capitolium omnium demonum templum est.* itemque in P. Victore: *Capitolium, vbi omnium Deorum simulacra celebrantur.* in Cicerone: *Deorum domicilium:* ea inquam omnia, de ipso monte capienda sunt, qui passim & penè totus deorum aris, statuis, templis inessus: quod facile tibi inter legendum obseruitare. Sed dixerat etiam Dionysius, *cellas istas à lateribus communi pariete clausas.* Quid hoc est? vt nullum discrimen aut interpositio parietum fuerit? imò opinor fuisse, aut certè columnarum, & sacelli atque ædiculæ speciem singulas habuisse. Nam ita ipse Dionysius, *περὶ τῆς ἀδελφῆς* (in verbis, quæ iam verti) *vestibulum adis Minervæ*, & vt sic dicam *protemplum.* Ita & Liuius: *Quadrige inaurata posita in Capitolio, in cellâ Jovis, supra fastigium ædiculæ.* Plinius verò & *Delubrum dixit: Proserpinæ tabula fuit in Capitolio, in Minervæ delubro, supra ædiculam Iuuentutis.* Distinctio igitur: sed mens Dionysij, tres ipsas tamen cellas communi totius templi pariete clausas. Nisi quis etiam censet, *Ædiculas* istas fuisse non nisi caua quædam in ipso pariete, ad statuas illocandas: quod in Panthéo videmus: quibus non accedam. Ista ex Dionysio: an & à me aliquid addo? faciam, si priùs distinxero inter Capitolia, quæ quatuor in hoc ipso loco, ex ordine, fuère. Nam primum illud Tarquiniorum, bello ciuili Sullano, incendio periit, neglegentiâ custodum. Alterum ipse Sulla instruxit. sed nō dedicauit: quod vnum *Felicitati suæ defuisse*, ipse apud Plinium fatetur, & Tacitus adnotauit.

* Hesyck.
Σηκός, ἐν-
δοτερο
τόπῳ τῆ
ιερά.

Lib. III.

De Spectac.

rauit. *Lutatij Catuli nomen*, ait Tacitus, *inter tanta Caesarum opera, usq; ad Vitellium mansit.* Et si Dio tamen scribit, *Cæsari Julio, inter alia honorum, decretum à Senatu: vt nomen eius Capitolio inscriberetur, deleto Catuli: idq; eum admisisse.* Sed Taciti assertio firmitior, mihi quidem, fideliorq;. Tertium fuit à Vespasiano. nam illud Catuli arsit ciuili iterum bello Vitelliano: atque iste reparauit iisdem vestigiis, sed & dedicauit. Dedicauit inquam, & Plutarcho scribenti hoc accredo: magis quàm Victori, qui Domitiano tribuit: *Multa, inquit, opera inchoata per patrem, vel fratris studio, atque in primis Capitolium, absoluit.* Nō vinces hoc, ô Victor. Vespasianus absoluit, dedicauit: sed à morte eius, sub Tito, statim arsit (Suetonius, & Dio in Tito:) atq; ita quartum Domitianus instaurauit. Habes igitur quaterna Capitolia, sed in eodem loco reposita semper, & innouata. Tacitus & Dionysius quoque, id notarunt: sed verba illius: *Iisdem rursus vestigiis situm est, postquam interiecto CCCCXXV. annorū spatio, L Scipione, C. Norbano Coss. flagrauerat.* Hoc de Sullano: de Vespasiani, idem: *Pas- sim iniecta fundamentis argenti auriq; stipes, & metallorum primitiæ nullis fornacibus victa. Prædixere haruspices, ne temeraretur opus saxo aurōve in aliud destinato.* ALTITUDO ædibus adiecta. id SOLVM religio annuere, & prioris templi magnificentiæ defuisse creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat. Noto obiter religionem Romanorum, qui liberaliter contulerunt ad opus faciendum, stipi- bus coniectis. Ille enim finis. sicut & in Cicerone scriptum de illo Sullano: *id Capitolium publicè coactis fabris, operisque imperatis, GRATIS exedificatum atq; effectum esse, ita vt ex arario nihil da- rent.* Quod equidem miror fati, sed quinto in Verrem ita scripsit. AVD. Religiosum sæculum, præ nostro. sed quæ aut quan- tā illa multitudo hominum est, quam Tacitus retineri vult? LIPS. Haud difficilis collectu. Si enim latera pedum *ducentorum*, reddentur fientq; in areâ pedes *quadraginta millia.* Da singulis insistentibus pedes *quaternos* (sufficiant, cum militi in acie lo- cato & armato Polybius det non nisi *senos*) da inquam *quater- nos*: nōne vides *decem millia* potuisse retineri? Sed tolle aliquid, si vis, in columnas & alium apparatus: largiter tamē supererit pro *octo millibus.* AVD. Hem! magna capacitas, & rara talia no- stra templa. LIPS. Semel omitte de nostris: vincimur, si compa- ramur.

xi. Hist.

ramur. Et tamen de mole aut magnitudine, tale aliquid esse potest, aut & excedere: de arte, materie, ornatu quâ potest? Sed Tacitus *Altitudinem* adiectam, super priorem, disertè scribit: quæ fuit? haud diuino: pro symmetriâ latitudinis oportet ingentem fuisse. Et Silius ita indicat, apud quem Iupiter prædicit de illo Domitiani:

Aurea Tarpeia ponet Capitolia rupe,

Et iunget nostro templorum CULMINA CAELO.

In cælum educit: sicut & Tertullianus, Apologetico: *Nam et si à Numâ concepta religio est, nondum tamen aut simulacris aut templis res diuina apud Romanos constabat: & nulla CAPITOLIA CAELO CERTANTIA, sed temeraria de cespite altaria, & vasa adhuc Samia, & Deus ipse nusquam.* AVD. Et tu hæc recitas Lipsi? LIPS. Quid ni recitem? AVD. Et attendis? LIPS. Quidni? AVD. Atqui euertunt paulloantè à te dicta, de Capitolio Numæ. Nam quomodo illud sit, & cum tribus suis diis; si tunc nulla templa, si nullæ statuæ? LIPS. Benè obseruasti, & de industriâ plura illa verba (vide quàm fallere voluerim) adduxi. Adduxi, vt expedirem: & ecce. Non negat vlla Capitolia fuisse, sed illa alta & *cælo certantia*: nostra humilia cur destruat? Nam vt dem statuas nondum fuisse (quod alibi & Varro tradidit:) tamen de templis idem dicere anceps sit, & Liuius, Dionysius, Plutarchus refellant. qui disertè *Termino, Fidei, Vestæ* templa à Numâ posita adfirmant. Et verò si priuatæ domus, si curiæ publicæ; cur non & ea diis essent? ratio videtur velle, præsertim apud homines cultui deorum sic addictos. Sed de altitudine certiora non habeo: quæ minima esse potuit, fuit *pedum ducentorum*: sicut in Panthéo Agrippæ, par item latitudo & altitudo. AVD. Heus tu, in loco Taciti etiam me tenuit, quod ait *altitudinē adiectam*: & debuisse, quò *tanta vis hominum retineretur*. Quid ergo altitudo facit ad laxandum locum? non intellego, nisi si porticus aut inædificationes superiores aliquæ, vt hodie in quibusdâ templis. LIPS. Apage, nihil difforme in vniformi isto opere: sed Taciti mens, iuuisse & decuisse altitudinem vbi multitudo, vt aër laxior ac liberior, ad respirandum, ad refrigerandum. Alioqui, vbi arctatio & compressio, scimus quàm subito animo malè fiat. Quod tamen ad Porticus, non in ipso templo, sed circa

fuisse, pro communi structurâ, facillè credam: & Tacitus indicium facit. Sed ab ædificiis iam ad Ornatum pergo: qui tamen varius in vario isto opere. Quis in Tarquinij? aliquid è Liuiohaurire est sparsim. vt libro x. *Fœneratores aliquot multati, & ex eo quod in publicum redactum est, ÆNEA in Capitolio LIMINA, & trium MENSARVM ARGENTEA VASA in cellâ Jouis, Jovemque in CVLMINE cum QUADRIGIS Ædiles posuerunt.* Iterû libro XXIX. *Quadrigæ AVREAE eo anno in Capitolio posite ab Ædilibus.* Et libro XXXV. *Ædiles multos pecuarios damnarunt. ex eâ pecuniâ clypea inaurata in fastigio Jouis ædis posuerunt.* Denique libro XXXVIII. *Sciuges in Capitolio AVRATI ab Cn. Cornelio positi: Cōsulem dedisse, inscriptum est. Et duodecim clypea ærata (lego aurata) ab Ædilibus sunt posita ex pecuniâ quâ frumentarios damnarunt ob annonam compressam.*

Lib. xxxij. *& duo item signa aurata.* Hæc ex Liuiio: istud è Plinio, post Carthaginem euersam, *laquearia in Capitolio inaurata esse: id est, totum illud internum cælum & camerationem.* Nec plura, dici quidem digna, notauit. Quid verò in Catulo? omnia haud dubiè, in istis iam opibus, opulentiora: illud notabile reperio, quòd sua etas (Plinij verba) *uariè de Catulo existimauerit, quòd TEGVLAS Capitolij AEREAS INAVRASSET primus.* De quibus & in Senecâ patre: *Fastigiatis supra tectis, auro puro fulgens, prælucet Capitolium.* Sanè hoc magnificum & verè splendidum fuit: & quis ille fulgor, Sole irradiante? Fuit & ad firmitatem aptum æs, & contra eruginem aut rubiginem valuit inductum aurum. Cetera donorum & ornamentorum varia, *Corona aurea, Victoria aurea, Candelabra, vasa, & quæ tu tibi subiicias: sed quod ex Dione omnino obseruandum, omnibus his detractis, ex Ægyptiacâ prædâ alia victor Augustus reposuit: detractis ex Sc.^o & vt tam multis his nouis & melioribus locus fieret.* Etsi quædam veterum retenta, non ambigo: sed ordine & iudicio Augusti disposita, vt apta & concors tota facies esset. Id verò ipsum tempus fuit, quo vnâ donatione in cellam Jouis Capitolini contulit *xvi. millia pondo auri, & *quingenties HS. in gemmis: quod in Suetonio leges. In cellam dico Iouis, quid cæses in duas alias? nam & eas dona sua accepisse Dio disertim dicit. Et vel ex eo disce opes & ornatum Capitolinû: quàm ingès & ADMIRANDVS fuit, si vnus modò Principis, & vno tempore, tot dona? Pleraque tamen horum perière incendiis,

Lib. 11.

*1600000

Philip.

*1250000

Philip.

diis, vt opinor: & videamus vltimum Domitiani. In eo *columnas Pentelicas* fuisse, quæ Athenis aduectæ item essent (vt & illæ Sullanæ) Plutarchus in Poplicolâ scribit: cum hoc iudicio, quòd *pulchriores Athenis visæ sibi essent, quoniam Romæ dum nimis secant & poliunt, nitorem addidissent, symmetriam detraxissent.* Cetera quæ & quanta, ex eiusdem Plutarchi verbis suspicemur: qui ait in *solam inaurationem, priuatum omnem modum excedentes opes impensas, nempe supra duodecim millia talentorum.* Ea sunt nobis *septuagies bis centena millia Philippæorum; siue septem milliones, & quod excedit.* AVD. Hui! verberas me. LIPS. Semper tiro? mirum te viuere. AVD. Quid iam? LIPS. Nam affiduè vulnera accipis, & oportebat iam confectum. AVD. Tua hasta *Pelias* est, & vulnerat & sanat: perge. LIPS. Tanti igitur inauratio: quæ fuit non in Lacunaribus solùm, sed in Tegulis æreis, vt illo Catuli. de quibus Epigramma Græcum in Anthologiâ, vbi *Æream domum in Palatio Byzantino* laudat:

Εἴζον ἀρειοτέροισι χάρις καπυτολίδος αὐλῆς,

Εἰ δὲ χαλκείων ὀρόφων ἀμαρύματα πέμπεις:

Cede etiam melioribus ò Tarpeia rupes,

Et si ex aratis iacis aurea fulmina tectis.

Et Procopius adnotauit, *Gizerichum regem Vandalorum, cùm alia decora Romana secum in Africam vexisse, tum & partem tegularum Iouis Capitolini inauratarum dimidiam.* Nec tecta modò inaurata, sed ipsæ Fores auratæ, & crassis laminis obductæ: quæ mansêre ad Honorij Imp. æuum. Tunc in pecuniæ inopiâ, *Stilicho mandasse perhibetur* (scribit Zosimus) *vt fores in Capitolio Romano, quæ auro MAGNI PONDERIS erant obductæ, laminis iis spoliarentur.* Cùm autem qui hoc facere iussi erant, id agerent; in parte forium scriptum reppererunt, *INFELICI REGI SERVANTVR.* Quod euentus docuit. nam *Stilicho paullò pòst infelicitèr perit.* Ita Zosimus: nec velim nimis te, vt singularia, hæc mirari: puto in pluribus templis fuisse. Poëtæ sanè *aurea templa* non semel appellant: & auctor libelli De causis corruptæ eloquentiæ: *Quid enim si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cemento, & informibus tegulis exstruuntur; sed marmore nitent, & auro radiantur?* Marmore in parietibus, auro in lacunaribus & tectis. Ideò *Micantia Rutilianus* dixit:

*Confundunt que vagos delubra micantia visus,
Ipsos crediderim sic habitare deos.*

Et de Templis in eâ laudatiunculâ concludam.

C A P. V I.

Item de templo Panthei, Urbis, & Pacis.

A V D. Ego aperiam, & laxabo. Nam quid me tam fluxâ memoriâ censes, vt oblitus sim Ammianum plura laudasse? & nominatim *Panthéon, Urbis, Pacis*. Dic de singulis, nec excide tuâ lineâ, quam ipse duxisti. L I P S. Sed ex vno illo specimine, facile de alijs iudicare. Tamen fidei meæ causâ, cape. *Panthéon* ab Agrippâ genero Augusti structum fuit, & opus notum est, hodieque (etsi ornamentis omnibus spoliatum) ipsum corpus exstat. Struxit in tertio Consulatu suo, quod inscriptio frontis indicat: sed perfecit biennio post & dedicauit, anno urbis DCCXXIX. vt est in Dione. Quæ causâ nominis, ipse Dio dubitat, & scribit: *Panthéon sic fortasse dicitur, quia plures deorum imagines in simulacris Veneris & Martis completeretur; vel vt ego censeo, à formâ illâ deuæ rotunditatis, & quia cælum referret*. Prior explicatio pluribus placita, etsi non ipsi Dioni: & lego in Glossis illis priscis, *πανθεων, omnium deorum*. Sed & Athenis, atque alibi, *το κοινον ης των θεων ιερων* fuisse, *commune Deorum templum*, ex Pausaniâ disco. Cui & origo esse apud Romanos potuit, ex communi deorum sacro: de quo Festus. *Pandicularis*, inquit, *dies dicebatur, idem & Communicarius, in quo omnibus diis communiter sacrificabatur*. Sed Dio tamen aliter: & mouit eum, credo, quod pauca & certæ in eo statuæ essent, neque dijs communiter positæ. Fuit enim *Martis*, * *Veneris*, & *Cæsaris Julij*: ipsius Augusti in vestibulo cum suâ posuit Agrippa. Ita Dio. quem miror *Jouis* omisisse: cum Plinius scribat, *Panthéon Ioui Vltori ab Agrippâ factum*. Itaque ille præcipuus, & præses ibi Deus, fuisse videtur: sed & plures alij, eoque nomine haud malè *Panthéon*, etsi Dio à cæli formâ magis petit; quoniam id scilicet receptaculum & sedes Deorum. Lego autem & *Pantheus* & *Panthea*, pro ipsis Dijs: sed

* In cuius
auribus se-
ctus famo-
sus ille vno
Cleopatra.
Plin. lib.
xxv.

sed aliâ significatione, itemque scripturâ; nec aliud est, quam omnino *Deus*, aut *Dea*. Idem Dio scribit, sororem Caligulæ *Drusillam consecratam ab eo, & ab omnibus Pantheam dictam*. In lapide item veteri exstat: DIVO. PANTHEO. EX*. V. Sed de ^{*Voro.} nomine satis: in re ipsâ etiam quid me diffundam? nisi si lingua potest in istis, quod non oculus: atque ecce Romæ exstat, & imagines circumferuntur. A V D. Ita est. sed de ornatu qui perijt, ecquid habes? L I P S. Pauca. sed tamen hoc inter *putcherrima operum* Plinius recensuit: quid mirum vel ab ipso isto corpore, sed spoliato & nudo? Nam artificium & symmetria per omnes partes maximas, minimas, in eo mirabilis; decor, ordo, deuinctio singularis; vt Sebastianus Serlius, vir peritissimus talium, habendum censeat hoc velut vnicum exemplar consummatæ Architecturæ. Latitudo atque altitudo par est, pedum CXLIII. Amisit de specie, quòd rudera locum sustulerunt, & gradibus in templum nunc descenditur: atqui antea ascendebatur. Tectum & ipsum æreis tegulis, que prægrandes aliquot in fornice repertæ: nec dubitandum & has auratas fuisse. Abstulit eas tegulas Constantinus Heraclij filius, vt pleaque alia ornamenta Romæ reliqua: auexit in Siciliam, & Saraceni inuadentes omnia auferunt, in Ægyptum auhentes. Plura super hoc templo haud dixerim; & omnia membra eius descripsit & mensus est Serlius, quem fas videre. Admoneo exustum fuisse, magno illo incendio sub Tito, cum & Capitolium tertio arsit. Id ita in Dionis compendio scriptum: & refecit Domitianus. de quo Cassiodorus capiendus in Consulatu eius IX. *Insignissima Romæ facta sunt, Forum Traiani, Thermæ Traiani, Meta sudans, & Panthéon*. Sed nec diu post, Traiani anno XIII. (quod in Eusebij Chronico est) fulmine ictum conflagrauit: & ab Hadriano restitutum, Spartianus dixit in eius vitâ. Itaque non soli ij restituerunt, qui in fronte operis hodieque insculpti leguntur, *L. Septimius Severus, & M. Aurelius Antoninus*: sed iam dicti. Mutauit & transijt in melioris templi vsum, & à Venere ad nostram Virginem, faciente Bonifacio quarto Pontifice, sub annum Christi DCVII. Is *petiit Phocam*, ait Regino, *vt in veterifano, quod Panthéon vocabatur, & à Domitiano fuerat exstructum,*
Eccle-

*Ecclesiam sibi facere liceret, quod annuit Imperator. Ista de Romano Panthéo. sed reperio & in prouinciis alibi, ad hoc exemplum. Sozomenus certè in pago Betheliâ (vnde ipse oriundus) ditionis Gazensium, Panthéon fuisse ait, antiquum & apparatus templum, quod in cliuo manufacto, velut in arce situm, totum pagum despectabat: atque addit arbitrari se Syricâ voce Betheliam inde dictam, quod Græcè πᾶν θεῶν sonat, siue θεῶν οἰκητήριον, deorum domicilium. Ita ille scriptor Eccles. Hist. lib. v. cap. XIII. Sed transco iam & lustro obiter templum VRBIS. Quod istud est? inquires. nempe *Dominae vrbs*, illius *Æternæ*, & *Celestis*. O insaniam! ædificijs & inanimato corpori non vitam solùm attribuere, sed numen! Atqui fecerunt, & vrbs hæc, in quâ sedes tanti imperij, tamquam in eâ potentia & diuinitas, sic culta. Prudentius meritò irridet:*

— colitur nam sanguine & ipsa

More Deæ, NOMEN QVE loci, ceu NVMEN, adorant.

Inuentio & adulatio à Græcis Asiaticis est: apud quos Smyrnæi (quod ipsi gloriantur, & Romanis imputant, apud Tacitum) * *primi templum VRBIS ROMAE statuerunt*. Nec defuerunt alij sequi exemplum: statimque Alabandenses in suâ vrbe struxere. Quo fine? vt propitiam sibi non Vrbeim, sed Vrbs incolas & rectores haberent. Itaque nolunt eos hoc nescire; & in Liuiο, apud Senatum *Alabandenses templum ROMAE se fecisse commemorant*, & *ludos anniuersarios instituisse ei Diuæ*. Etiamne ludos? ita sanè, & isti sunt pulcherrimi, quos vel nunc in Senatu edunt. Quàm credis risisse quosdam Patrum, in his ineptis & verè Græcanicis adulationibus? ego haud minùs censeo, quàm cum Prusias rex ab illâ Asiâ, veniret ad curiam raso capite, & pilleatus, limen curiæ oscularetur, adoraret Senatum, & *Liberatum* se clamaret *populi Romani*. Ita igitur initium, sed in prouincijs. imò nec sub Principibus statim Romæ, in ipsâ Româ, templum. Lego in Hadriani rebus: *Ædem Bonæ deæ transtulit, & Colossum stantem atque suspensum, per Demetrianum architectum, de eo loco in quo NVNC templum VRBIS est, ingenti molimine, ita vt operi XXIII. elephantes exhiberet*. Ait, Colossus stetit in loco vbi nunc Vrbs templum: non ergo tunc adhuc erat. Sed ille ipse tamen Princeps fecit: imò hanc causam arbitramur translati Colossi.

III. Hist.

* Circa annum vrbs
DLVIII.

Coloffi. In Dionis compendio est: Hadrianum struxisse Veneris & Romæ templum, atque eius designationem & diagramma missum ab eo ad Apollodorum insignem architectum (cui tunc offensior erat) ut ostenderet & absque eo INSIGNE OPVS posse perfici. quæ fuit-que ecquid placeret structura? Ille verò liberè respondit, & de Templo, quòd sublimius & magis cauum capax-que fieri debuisset: uti & in viam Sacram conspèctus ex alto emineret, & in cauum Machinas acciperet, quæ in occulto ibi compactæ, subitò & ex improvîso in Theatrum induci possent. Hæc ita in Græco. nam interpres, quod mirere, solum Veneris templum posuit, Romæ omisit. Atqui iunctæ deæ fuère: & sic Notitia imperij, Templum Veneris & Romæ nominat. Prudentius:

*Atque Urbis Veneris-que pari se culmine tollunt
Templa, simul geminis adolentur thura deabus.*

Nec ineptè Venus iuncta, Æneadum mater, cum suâ prole. Vbi fuerit, ex Dione licet conijcere, qui *Via Sacra* adiungit: & Notitia in Regione templi Pacis ponit. Claudianus in monte Palatino. Nam de illo capiendum est, cum in laudibus Stiliconis facit Prouincias venisse, & adisse supplices ipsam Romanam:

*Conueniunt ad tecta Dea, quæ candida lucent
Monte Palatino.*

Lib. 17.

Crederem igitur ad radices montis fuisse, circà aut in Comitio: & in diuisione tamen urbis accensitum Regioni Pacis. De Machinis autem, quod in Dione est, ad *Pegmata* pertinet: de quibus in Amphitheatro olim scripsimus: & videntur in templis opportunis disposita, composita occultè (quò admirabiliora ex inopinato essent) & sub tempus educta. Sed sequitur nunc Templum ipsum PACIS. AVD. Paullisper mane. & nōne Genij publici templum etiam lego? LIPS. Legis, sed distinctum ab isto urbis: & hoc verecundiùs paullò & minùs insolenter excogitatum. Nam Genium locis, regionibus, ciuitatibus tribui, satis est frequens & notum. Itaque in Dione *περὶ τῆς ἑλίου τῆς δήμης*, templum Genij populi, aliquoties nominatur: sed diu antè Urbis, & quidem ab anno DCCXLI. ante Principatum Augusti. Sed & Antiochiæ, Alexandria, atque alibi Templum Genij leges. AVD. Ampliùs etiam, ruminor Spartiani verba de Hadriano: qui *Bonæ deæ ædem transtulit, & Colossum*. Sed quæ ista ædis translatio? si

communis, vt alibi dirutam poneret; quid miri aut narrandi est? siquid ab arte aut nouum later, me doce. LIPS. Nescio. sed ædes totas transferri, mihi nouum non est, & in Batauis vidi factum. Quid, quod Tiberij æuo architectus fuit, qui *maximam porticum iacentem & inclinatam, lanâ & centonibus circumdatam* (credo, ne videri artificiũ posset) *funibus & machinis, multorumque hominum manibus admotis, in pristinum restituit, firmam & re-ctam?* Quod Tiberius alijque nimis mirati sunt: etsi ille inuidiã morus, nec nomen quidem eius Actis inferi sit passus. Quod ad *Colossum* autem, nonne Roma nuper in Obeliscis simile vidit? Sed hoc hîc notabile, quod iste architectus, nec inclinauit eum quidem, sed *stantem*, vt ait, transtulit & *suspensum*. At tu extra oleas me ducis: *Pacem* autem ego iam afferebam, tu distulisti. AVD. Egone illam? ô vbi es, non Dea quidem, sed summum à Deo bonum! Veni, veni, reuise miseros Belgas, tot iam lustra ciuilibus exterisque bellis iactatos. LIPS. Iam venit, cõfide: sed Iuno aliqua eam ducit aut præit. Hanc Vespasianus Romæ consecrauit, magnâ spe & animo mansuram, post ciuilia tunc quoque bella. Id opus à Claudio incohatũ aliqui tradunt: sed abnuuit Suetonius, & *Fecit NOVA opera Vespasianus, inquit, templum Pacis, foro proximum.* Habes & locum: ac nũc vestigia exstant, & ex ijs operis ipsius forma. Grande fuit, & longitudo *trecentos* pedes attigit, latitudo *ducentos*: igitur supra Capitolium ipsum. Hac causã meritò Herodianus id appellat *μέγιστον καὶ κάλλιστον ἔργον ἐν τῇ πόλει ἔργων*: *MAXIMUM & pulcherrimum omnium in vrbe operum.* Additque: *ditissimum* item fuisse, *ornamentis auri & argenti excultum*. Fecisse id sub initia imperij, & post triumphum, ex Iosepho discas: cuius verba lubet dare, ad vniuersam eius notificationem. Libro VII. Excidij ait: *Post triumphos, & firmam imperij constitutionem, statuit templum facere Paci: fecitque citò admodum, & pulchrius meliusque omni opinione perfecit. Magnis enim opibus in hanc rem vsus, & prischorum etiam præclara omnia adhibens, picturis & statujs pulcherrimis adornauit.* OMNIA enim in hoc templum collata & disposita sunt, ob quæ homines, videndi cupiditate, antea per TOTVM ORBEM vagabantur. Posuit & hîc è *Judeorum templo vasa aurea, in ijs sibi placens: et si Legem ipsorum, & vela tabernaculi aurea, in Regiã suã posuerit, ibi custodienda.* Hæc Iosephus; & Pli-

& Plinius consonat, qui passim pulcherrima aut rarissima operum adnotat fuisse in templo Pacis. Vno etiam loco scribit: *Ex omnibus quæ rettuli, clarissima quæque in Urbe iam sunt, dicata Vespasiano Principe in templo Pacis, alijsque eius operibus, violentiâ Neronis in urbem conuecta, & in sellarijs domus aurea disposita.* Quod magis impressiusque refero, ut tristius damnum cognoscatur, quod factum est templi huius incendio sub Commodo. Tunc enim, ut Herodianus refert, leui terræ motu præuio, siue ictu fulminis, siue igne è terrâ exspirante, subito & improvisò totum conflagrauit, itemque Porticus, & totus eius ambitus: malo sanè augurio, ut tunc Romani haud vanè interpretabantur, perijsse sibi Pacem. Inter adiecta autem vel circumiecta, perijt & Bibliotheca quæ in ambitu eius templi erat: cuius in A. Gellio memoria existat.

CAP. VII.

Fora Romana descripta; & distinctè Romanum, Iulium, Augustum, Transitorium, Vlpium.

DE Templis peregrimus: ex eodem Ammiano *Fora* nunc excerpo. Quid opus est? inquires. aut quid magni operis in apertâ planicie? Hoc enim, pro nostris moribus hodie, tu aut alius dixerit: quia hæc *Fora* parùm, aut nihil, ornati profectò habent. Area tantùm est, & ædificia cingunt, alta, humilia, splendida, vilia; denique ut priuatorum solent. Quàm aliud in Romanis Foris, sed & Græcis: de quibus Vitruuium licet audire: *Græci in quadrato AMPLISSIMIS & DV-* Lib. v. c. r.
PPLICIBVS PORTICIBVS fora constituunt, CREBRIS QUE COLUMNIS, & lapideis aut marmoreis epistylijs adornant, & supra AMBVLATIONES in contignationibus faciunt. Atque hæc ipsa, ut addit, Romani; nisi quòd non quadrata æqualiter, sed oblonga magis faciunt, nec nisi tertiâ latitudinis parte. Sed nec columnas tam crebras interponunt: & (ut ego hoc addam) Romæ etiam magnis circumpositis ædificijs, ut *Templis, Basilicis, Chalcidicis*, magis ornabant. Ut tamen formam aliquam capias, ambitus ipse Fori porticibus

claudēbatur, vijs relictis & spatijs ad intrandum: exteriùs deinde, Temp̃la, & quæ dixi circumponebantur, & latè super Porticus illas eminebant. In paruo exemplo, nõne *Bursam*, vt vocant, Antuerpiensium vidisti? fac maiorem, & oblongam esse: habes (quod ad Porticus attinet) imaginem prisca alicuius Fori. Sed membra singula iam videamus. Ait Vitruuius, *duplices Porticus* fuisse: in altitudinem, aut latitudinem? vtrumque potuit: sed credo magis in latitudinem fuisse, vt latiùs inambuletur. Tamen nec de illâ nego, cùm satis clarè addat, & præcipiat: vt *superiores columnæ, quartâ parte minores, quàm inferiores constituantur: propterea, quòd oneri ferũdo, quæ sunt inferiora, firmitiora debēt esse, quàm superiora.* Ergo & duplex columnatio in altum solita vsurpari: sed in latum sæpissimè, atque adeò triplex, quadruplex, quintuplexquæ: quàm pulchrâ tot columnarum serie, & superbâ facie? Capitolinus in Galieno scribit: *quòd is Porticum Flaminiam, vsque ad Pontem Muluium parauerat ducere, vt tetraestiche fieret, aut etiam pentaestiche.* Intellegit quaternos aut quinos istos ordines: qui tamen rari haud dubiè erant. Iam super istas Porticus, Ambulationes erant: quod ipsum in Antuerpiensi Bursâ. At reliqua iam, quam imaginem hodiernam admittunt, *Basilicæ & Temp̃la?* nullam. *Quid statuæ, & interior ille ornatus?* nullam. Talia igitur Fora, vt communiter hoc præmiserim: veniamus ad ea magis singillatim. Fora duorum generum Romæ: & in vniuersum xvii. numerant descriptores Urbis. Erant *Ciuiilia*, erant *Vænalia*: illa, in quibus res & lites agebantur; hæc, in quibus merces aut species certæ vænales. vt *Suarium Forum, Piscatorium, Pistorium, Boarium, Holitorium*, & talia. In vtrisque & cœtus, ac circuli, ac sermões hominum erant, vt solet in vacuis: sed magis in Ciuilibus illis. quæ scito olim fuisse tria, *Romanum, Iulium, Augustum.* Seneca ad hunc numerum: *Infitiones, furta, fraudes, quibus trina non sufficiunt fora.* Martialis:

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Et si idem Martialis quartum etiam vidit. Nam Domitianus Imp. incohauit *Forum*, quod *Transitorium* vocabant, & postea Nerua absoluit, ab eo *Nervæ* etiam dictum. Quintum denique addidit *Traianus*, ab ipso sic appellatum. Lubet breuiter iustrare singula, & quædam in iis, leui oculorum iniectu, præcipua obser-

obser-

obferuare. ROMANVM igitur est, quod *Vetus* appellant, adspetu ad hæc posteriora; itemque *Magnum*, quia, vt videtur, spatio superauit. Id à Romulo institutum, inter Capitolinum & Palatinum montes, ad huius finem: sic vt templa Capitolina ei imminerent, Palatij variæ structuræ, & varia in ambitu templa. Sed hæc postea fuere: Romuli æuo, simplex planities; L. Tarquinius Priscus postea exornauit, & *Tabernis ac Porticibus* cinxit. Alij deinde tam multa & varia (quia quisque opus suum in conspicuam maximè & celebri parte exstare cupiebat) addiderunt: vt multæ & curiosæ curæ sit fingillatim recensere. & iam Antiquarij nostri in parte maximam fecere. Strabonis hoc audi. qui vbi *Campum Martium* valde laudasset, addidit, *Quæ omnia si quis videret, dicat censeatque reliquam urbem, non nisi additamentum campi huius esse. At idem si in FORVM VETVS* deinde progressus, alia aliis hærentia & cõsequentia videat, *Basilicas, Porticus, Tempia, tum Capitolium ipsum, & in eo templa; tum Palatium, & Liuiæ Ambulacra: is faciliè priorum obliuiscatur, & omnium quæ viderat extra urbem.* Sed & Staius quædam recensuit, in Equo Domitiani. Ille enim ex ære colosseum illum, & se infessorem constituit in hoc Foro, narratque & laudat poëta in primo suo carmine:

*Quæ super imposito moles gemmata colosso
Stat Latium complexa forum?*

Nam *Latium Forum*, hoc nostrum Romanum est: sed quæ *moles gemmata?* nam gemmas & lapides in ære isto fuisse, nugæ. An igitur, nitida & splendens? vt idem alibi, — *nitidis gemmantia saxis Balneæ*: & alij, *gemmantem alas pauonis*. Etsi alia in his causis & aspectus, & quod olim diuinavi, in libro scripto etiam reperi, *geminata*. Omnino geminata & duplex illa moles, ipsa crepido siue basis altior; tum vir cum equo inpositus super eam. Verba qui pensitatè examinat, assentietur. Sed reliqua etiam carmina poëtæ notanda antiquariis, ad sedem certam aliquot hinc ædificiorum. Nam ait:

*Par operi sedes. hinc obuia limina pandit,
Qui fessus bellis, adscitæ munere prolis,
Primus iter nostris ostendit in æthera Diuis.
At laterum passus, hinc Julia templa tuentur,
Illiinc belligeri sublimis Regia Paulli,*

Terga pater, blandoque videt Concordia vultu.

A fronte facit fuisse *Limina Julia*. nam de Iulio Cæsare hæc capienda quis ambiget, cum à prole adoptiuâ consecratum, primum Cæsarem, dicat? Et est ipsum templum Iulij, nisi fallor. A latere deinde *Basilica Iulia*, quam Festus ad Seruiliu[m] lacum ponit. Nam quod vulgò legitur, & ego recitavi, *Julia templa in Statio*: ex meo scripto codice, omnino verius, *Julia tecta*. Enimuerò hæc *Ædes Iulij* in medio circiter Foro fuit: quod etiam factum in aliis Foris, & vt medium aliquod tēplum decorè esset, mox disces. Adiungo IVLIVM FORVM, quod C. Cæsar, etiam priuatus, & Proconsul adhuc Gallia[rum] concepit, atque adeò cœpit. Nam locum & aream emit, ac purgavit. magno sanè, & Suetonius dignum notari putauit ipsum pretium: *Forum*, inquit, *de manubiis incobatu[m], cuius area super HS. millies constitisset*. Ea summa est nobis (repeto, etsi meminisse te æstimationes iam oportuit) *vicies quinquies centenum millium*. Tantumne in solam aream? inquires. Tantum. nec mouet, quòd viri docti, sed trepidi in talibus, diffidunt & mutare aut minuere vellent: falluntur. Quid? Plinio non erit etiam fides, in eadem re sic numeranti? *Pyramides regum miramur opera, cum solum tantum foro extruendo HS. millies Cæsar Dictator emerit*. Nonne ipsâ narratione & comparatione ostendit ingentem aliquam, nec in simili re titam summam? ostendit. nec mirum, cum ædes plures in vrbe intimâ emerit, disiecerit, ad aream purgandam. Ne diffidamus igitur, sed faueamus magno huic Cæsari, qui & antequàm tantus, concepit hæc magna. Imò verò *Dictator* tunc erat, dices: ergo iam Princeps. Nego fuisse. nec Plinij ea mens est, qui addidit quidē illum titulum, sed vt hominem designaret & discerneret, non vt emptionis tēpus. Credamus Suetonio, palàm hoc inter Gallicanæ liberalitatis exempla referenti. Tunc igitur emit; sed bellis impeditus aut tardatus, non nisi post bellum Africum perfecit. Appianus: *Cæsar post triumphos, Veneri Genetrici templum struxit, quod vouerat in prælio Pharsalico: & aream circum templum addidit, ibique voluit Romanis Forum esse. non id quidem rerum venalium, sed ad LITES aut negotia conuenientium, sicut & Persis forum erat quoddam vel iuris petendi dicendique causâ, vel discendi*. Dio Cassius de eodem sub idem tēpus narrat:

Cæsar

11. Ciuil.

Cæsar forum, quod ab ipso dictum est, exstruxit. quod PVL-
 CHRIVS ROMANO est, et si dignitas illius auxit ex isto, factumque
 vt MAGNVM diceretur. Atque hoc Forum, vna cum eade Veneris
 Genetricis, auctoris sui generis, dedicauit. Nota in eius verbis, pul-
 chrius Romano fuisse: quod equidem credo, vel quia à Cæsare,
 vel quia posteriora opera prioribus ferè antecellunt. Quod ta-
 men ex Ammiano vix dixeris: qui *Julium* hoc silet, Romanum
 extollit: & *priscae potentiae forum* appellauit, & Constantij oculos
 in eo, miraculorum densitate, præstrictos. Fuit autem hoc *Iulium*
 haud longè nimis à Romano, post templa *Pacis & Faustinae*.
 Transeo ad AVGVSTI FORVM: quod nominatim Plinius inter
 maxima operum collocauit. Profectò gradatim scandimus, &
 meliora ac maiora in his damus. De isto Suetonius: *Forum*
 cum eade Martis Vltoris struxit. Causa exstruendi, hominum & in-
 dicatorum multitudo, quæ videbatur, non sufficientibus duobus, etiam
 tertio indigere. Ergo Mars hîc vltor in medio, vt antè *Julius*, aut
Venus. Ouidius *Bisultorem* cognominat: quia & ob vindica-
 tam patris necem hoc cognomen Augustus imposuit; & ob
 Crassianam cladem, signis à Partho receptis. Porticus in eo, de
 more, ad latera: sed hoc in iis singulare, & ab Augusti in-
 uento. quòd in alterâ, ordine omnes Latini reges à capite &
 principe Æneâ essent; in alterâ, Romani Reges, aut Duces
 clari, à Romulo ipso. Ouidius de Marte illo:

Hinc videt ÆNEAN oneratum pondere caro,

Et tot I V L A E AE nobilitatis auos.

Hinc videt ILIADEN, humero Ducis arma ferentem,

Claraque dispositis ACTA subesse viris.

Ille ab utroque igitur latere hæc videbat: & de hac re Sueto-
 nius. Proximum à Diis immortalibus honorem memoriæ Ducum præ-
 stitit, qui imperium populi Romani ex minimo maximum reddidissent:
 & STATVAS OMNIVM, triumphali effigie, in VTRAQUE fori sui
 PORTICV dedicauit. Nam etsi Romanos Duces modò nominat,
 sanè & illos intellegi Latinos par est, & poëta iuber: inter eos &
 ipse Augustus locum habuit, atque eius Tituli & Acta. Velleius:
Diuis Augustus, præter Hispanias aliasque gentes, quarum TITVLIS
 FORVM EIVS prænitet. Ergo illîc sub quoque viro aut statuâ,
 suæ res gestæ breuiter & *Index*; quod *Acta* poëta dixit. Atque
 istæ

Aug. cap.
XXIX.

v. Fast.

*Tropæo-
phorû, spo-
liis Acro-
nis onustû.

Aug. cap.
XXXI.

istæ nouæ statuæ : quot deinde veteres , & prisca raræque artis?
 Ia Arcad. Pausanias prodidit, *Minerue Alex signum, ex ebore totum, in
 aditu Fori Augusti stetit* : additque in eâ occasione, & ipsum, &
reliquos Principes, pleraque ornamentorum talium vndique auexis-
se, & ad opera sua ornanda traduxisse. Situm autem hoc forum,
 supra ipsum Romanum, ad latus Capitolij, post ædem hodie
Diue Martine. Quartum iam est, *Nerue.* quod Domitianus
 incohauit, iste perfecit & agnominauit. Suetonius in Domi-
 tiano : *Novam ædem in Capitolio excitauit Foui custodi; & Forum,*
quod nunc Nerue vocatur. Quomodo igitur tunc? *Transitorium,*
 vt opinor. Nam sic Lampridius, in Alexandro : *Statuas co-*
lossas, vel pedestres nudas, vel equestres, Diuis Imperatoribus in
Foro Diui Nerue, quod TRANSITORIVM dicitur, locauit : omni-
bus cum Titulis & Columnis AEREIS, quæ gestorum ordinem cõtine-
rent. exemplo Augusti, qui summorum virorum statuas, in foro suo,
 è MARMORE collocauit, additis GESTIS. Locus & ad ista, &
 priora, notabilis. videsque imitari Augustum in ornando hoc
 Foro Alexandrum voluisse : quid imitari ? vincere volui dicere.
 & cum ille statuas non nisi è marmore fecisset, iste ex ære, cum
 titulis etiam & columnis. Quæ autem istæ columnæ ? an qui-
 bus, loco basium, insisterent, & Acta inscripta essent ? an &
 alias intellegit, quæ seorsum Porticus sustinerent ? Non de
 nihilo ambigo, quoniam in Pausaniâ lego, de quibusdam ædifi-
 ciiis ex ære solido, diferente : lego, inquam, fuisse talia, vt Miner-
 uæ templum Sparte, quod *Chalciacon* ideò dicitur, atque item
 alibi. Sed tum addit in fidem, præsentaneum & sui æui exem-
 plum, *καὶ ῥωμαίοις, inquit, ἡ ἀγορὰ μετὰ τοὺς ἑνεργα, καὶ κατὰ σπουδὴν τῆς ἀλ-*
λης, θαύμα ἔσται, παρέχεται τὸν ὄροφον χαλκῆν : Romanis Forum, quod
 & magnitudine & alio apparatu omni instar miraculi est, exhibet te-
 ctum & camerationem æream. Quod istud Forum tecto æreo, vel-
 lem nominasset. nunc suspicari tamen fas est, de isto Neruæ
 capiendum : nisi de alio ædificio, quod *Chalidicum* appella-
 bant, quodque Foris solet adiungi. Nam de tecto suspicari,
 æreis saltem tegulis, nihil est : nec hoc inter rara aut suspicienda.
 Istud porrò fuit situm, inter Capitolinum & Quirinalē colles;
 dictumque ideò *Transitorium*, quòd per id in alia opportunè,
 velut transitus esset. An & quia lani in eo templum? quod quat-

tuor portarum ibi fuisse Seruius tradidit: & Martialis libro x. de eo capiendus:

PERVIUS exiguos habitabas antè penates,
 Plurima quàm medium Roma terebat iter:
 Nunc tua Cesareis cinguntur limina donis,
 Et fora tot numeras Iane quot ora geris.

Dicit in angusto olim, quadrifariam peruium, hunc Ianum fuisse, nunc in foro Neruæ, cingi porticibus, & quæ alia ipse struxit: sed & ab eo iter & aspectus ad alia fora esse. AvD. Vide Lipsi. non enim Jani in medio foro templum, sed Mineruæ fuit. Nam ita Victor clarè: Nerua imperio se abdicauit, dedicato priùs Foro, quod appellatur Peruium: quo ades Mineruæ eminentior consurgit, & magnificentior. LIPS. Siltis, & pænè retroägis me profectò. An igitur ad latus alibi Jani illud templum? an hoc Mineruæ potiùs non in ipso medio? Nam & Statius in Siluis, de Domitiano ita scripsit:

Sed qui limina bellicosa Iani
 Justis legibus & foro coronat.

Coronat, inquit: ergo cinxit. Tamen quia Minerua etiam ibi, familiare Principi numen, forum ipsum Palladium item dixere. vt Martialis:

Limina post Pacis, Palladiumque forum.

Sed nos pergamus ad Quintum Forù, VLPIVM siue Traiani. Quis fecit? ipse Traianus: nec dabo hoc Calliodoro, Domitianum vel cœpisse. Nam is quidè in Domitiani IX. consulatu, facit eum excitasse opera, Forum Traiani, & Thermas Traiani, voluit Neruæ dicere: & iam à nobis demonstratum. Quale autè hoc fuit? Ammianus paucis verbis dixerit, clamitans SINGVLAREM sub omni cælo STRUCTVRAM. Quid ampliùs? etiã NVMINVM ASSENSIONE MIRABILEM. Deus bone! an & cælitè terrestria hæc mirentur? etiam timeant fortasse. nam addit, GYGANTAEOS contextus fuisse, nec relatu effabiles, nec rursus mortalibus * appetendos. Satis ostendit victa hoc opere, omnia illa quæ inuicta antea habebamus. Quid autem Calliodorus? consentit & Traiani forum, inquit, vel SVB ASSIDVITATE videre, miraculum est. Nihil potest efficacius dici aut concipi ad elegantiam, & raritatem: quæ rara scilicet & elegans esset, etiam in assiduo aspectu. Hæc commu-

* Id est, imitandos, aut tentandos.

Lib. XII.
cap. XIII.

niter adferre possum: quid per partes? *Apollo* *dorum* architectum fuisse, summum in arte virum, & quem Hadrianus postea, liuore quodam ductus, occidit. Porticus & columnas fuisse, satis scitum est: & puto in altum plures. vnde enim alioqui *gygantes* *contextus* Ammianus diceret? Et fanè altitudo *Columnæ*, quæ in medio sita fuit, hodieq; appâret, est pedum CXXVIII: cum inscriptione, TANTAE. ALTITVDINIS. MONTEM. ET. LOCVM. TANTIS. OPERIBVS. ESSE. EGESTVM. Credo aut tam altas igitur, aut non longè infrà, Porticus ipsas fuisse. In quarû fastigiis simulacra equorum, & signorum militarium. de quibus Agellius: *In fastigiis fori Traiani SIMVLACRA sunt sita, CIRCVM VNDIQVE, INAVRATA equorum, ac signorum militarium: subscriptumque est, Ex manubus.* Nota hæc omnia inaurata fuisse: & probabiliter etiam Statuas quæ subter Porticus collocatæ. Quas M. Antoninus numero auxit: *qui nobilibus viris (in Capitolino) bello Germanico defunctis, statuas in Foro Vlpio collocavit.* Ibidem & Templum, & Equum aeneum fuisse, Victor ostendit; & circum Bibliothecam, alij. Sed de Equo etiam Ammianus. cum scribit attonitum Constantium hæsisse, *omni spe huiusmodi quidquam conandi depulsâ: Traiani tamen EQVVM solum, in atrij medio locatum, qui ipsum Principem vehebat, imitari se velle dictabat.* Cui propè astans regalis Hormisdas, respondit gestu gentili, ANTE, inquit, IMPERATOR STABVLVM TALE CONDI IVBETO, SI VALES. Liberè hoc Hormisdas, & verè. quid autem posteri manibus tale aliquid conderent? vereor vt nos, & nostri architecti, vix mente.

C A P. V I I I.

De Balneis Thermisq; & breuiter de Rostris.

AVD. Profectò, Lipsi, oculos mihi aperis ad hæc suspicienda: quæ ego non in magno antea habebam. LIPS. Fortasse nec ea quæ de *Lauacris*, id est Balneis aut Thermis Ammianus adiunxit. AVD. Haud nego. magna fuisse, hoc ruinæ me docent; ornata valdè aut magnifica, nondû agnosco. LIPS. Licet per me breuiter. Et de magnitudine quidem, nonne ea ipsa miranda

randa in tot partium ædificio & membrorum? Ammianus ad
 eam, puto, respicit, cùm scribit *Lauacra in modum prouinciarum
 exstructa*: & quasi quæ, non vrbes, sed regiones totas æmularentur.
 Satis audax elatumq; dictum, fateor: sed causam habuit. &
 Cassiodorus item signatè laudat & suggerit MIRABILEM MA-
 GNITVDINEM THERMARVM. Et vidisti illas parietinas hodie
Antonini Thermarum, aut magis Diocletiani? mira laxitas;
 & hæc Olympiodori dicent. Ἦσαν δὲ, inquit, λεξά δημόσιαι παμμε-
 γέδνη, αἱ δὲ Ἀντωνινιαναὶ ἕτα καλούμεναι, εἰς χρεῖαν τῆς λεγομένην καθεδρᾶς εἶχον
 ὠδωκεμένας χιλίας ἑξακοσίας, ἐκ μαρμάρου κατεσκευασμένας ἕξ ἕ, αἱ δὲ Διο-
 κλητιαναὶ, ἐγὼς διπλασίως: *Erant lauacra publica INGENTIA, sicut An-
 toniniana Therma dicta, in vsum lauantium SELLAS habebant mille
 sexcentas, è polito marmore factas. Diocletiani autem circiter BIS
 TANTVM.* Audin' tu? Diocletiani habuerint *Sellas* (alij * *Solia* * *vide No-
 tas.* maluerunt reddere) *ter mille ducentas*: quid nisi igitur tot perso-
 næ inibi simul lauari potuère? Vbi iam reliquum Therma-
 rum corpus? Cellæ, Solia, Piscinæ? Vbi capaces & longæ il-
 læ Porticus, Xysti, Nemora, Sphæristeria, & reliquæ partes?
 Certè Ammianum iam capio & admitto, in tot ædificiis &
 varietatibus, cum Prouinciis comparantem. Ipsum etiam Fla-
 uium Blondum, qui fortiter asseruit, *nec QVATTVOR MAXI-
 MA ITALIAE PALATIA, simul iuncta, posse illas vnas Diocle-
 tiani adæquare.* Ecce igitur magnitudinem: & distinctè in par-
 tibus quædam, * Sidonij epistola tibi dicet (lege, si lubido * *Lib. II. ep. II.*
 est) & Hieronymi Mercurialis, eruditi amici nostri, scripta,
Gymnastica artis. De splendore porrò & paraturâ earum, audi
 hæc Senecæ: *Pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis
 ac pretiosis ORBIBVS refulserint: nisi ALEXANDRINA marmora
 NVMDICIS crustis distincta sint: nisi illis vndique, & in PICTV-
 RAE modum variata CIRCVMLITIO pratexatur: nisi VITRO
 condatur camera: nisi PARIVS & THASIVS lapis, quondam ra-
 rum in aliquo templo spectaculum, Piscinas nostras circumdederit: ni-
 si aquam ARGENTEA epitonia fuderint. Et adhuc plebeias fistulas
 loquor: quid cùm ad balnea libertinorum peruenero? quantum STA-
 TVARVM, quantum COLUMNARVM est, nihil sustinentiū, sed in or-
 namentum positarum, & impensæ causâ: quantum AQVARVM per
 gradus cum fragore labentium? Eò deliciarum venimus, vt nisi GEM-*

MAS calcare nolimus. Ea verò Senecæ increpatio aut delinatio, quàm clarè sub oculos dat & ponit, non Balneas aliquas, sed Principum dixeris Aulas? Et quædam ex istis Staius, in Balneo Etrusci:

Nil ibi plebeium, nusquam Temesea notabis

*Æra, sed ARGENTO felix propellitur vnda,
ARGENTO Q. cadit, Labrisque nitentibus instat
Delitias mirata suas.*

Significat fistulas & canales argenteos fuisse, ipsa etiam Labra. Idem de Vitro:

Effulgent camere, vario fastigia vitro

In species animosque nitent.

Lib. xxxij.
cap. xii.
* Fibulas
intellegit.

Quid autem Plinius? narrat & culpat cum Senecâ: Jam verò pedagoga ad transitum virilitatis * custodiantur argento; semina lauentur, & nisi ARGENTEA solia fastidiant, eademq; materia & probris seruiat, & cibus. Videret hæc Fabricius, & STRATAS ARGENTO mulierû balneas, ita vt vestigio locus non sit cum viris lauantium. Sed de argëto parùm est: nonne & de gemmis substratis Seneca dixit? Quòd si igitur Priuata hæc ita culta: credo equidem & Principes in suis, quæ publicabant, parcos aut sordidos nō fuisse. Eiusmodi Publica & Gratuita balnea, duodecim P. Victor agnoscit Romæ fuisse: omitto aliâ Publica, quæ Meritoria licet agnominare. Nam paruo cre, & Quadrante, ad ea lautum ibant.

Lib. xxxvi. Quid, quod Plinius scribit M. Agrippam in Ædilitate suâ gratuita præbuisse balnea centum septuaginta? atque addit Plinius: que nunc Romæ ad INFINITVM auxere numerum. AVD. Hem! tot igitur & Priuata & Publica balnea? & quo fine? LIPS. Quæris? ad equitandum scilicet. & quis nescit, quòd ad lauadum? AVD. Ne sic increpa. ego hoc rogatum volebam, cur tam multa, & an tam assidua lauatio? LIPS. Assidua. & cottidie, de more, lauabant ituri iam ad cænam. Artemidorus scripsit, Balneum nihil aliud suo æuo fuisse, quàm TRANSITVM ad cænam. Itaque qui sæpius etiam cibum capiebant, sæpius lauabant. Commodus Imp. notatur septies aut octies in die lauasse. Etiam inter Christianos, Sifinnius quidam Episcopus bis in die: non sine suspicione intemperantiæ & voluptatum. Sed ille dicitur culpantes illûsit, rogatusque Cur Episcopus cum esset, bis lauaret? Quia ter, inquit, non possum. Significabat

gnificabat bis se comedere, bis igitur laiare; tertio non ferre valetudinem. A V D. Noua hæc nobis. L I P S. Noua, qui desijimus hunc morem: nec scio an rectè, quòd totum. Credam valetudini & vitæ profuturum, si in parte seruassemus, & cum modo: quem ingestum vetus Epigramma voluit, alibi in lapide sculptum.

* B. V. V. corrumpunt corpora nostra,
Conseruant eadem B. V. V.

* Balnea,
Vina, Ve-
nus.

Tria intellegit, quæ modicè habenda; aut cum damno habenda, vel non habenda. Sed Ammiano duce satis vidimus: abeamus. A V D. Maneamus. quid tu nescis, aut dissimulas, de *Theatro*, *Amphitheatro*, *Odéo*, *Stadio*, *Suggestu consulari*? L I P S. Scio, & metini: sed hæc per te satis te opinor scire. De *Amphitheatro* quidem seorsim libellum ego olim scripsi: idem in *Theatro* & *Circo* fit, si coner. Libri, inquam, res: quæso nunc omitte. Nec in *Odéo* aut *Stadio* multa dicenda: atque illud Plutarchus in Pericle tibi describet, ad *Musica certamina spectanda structum fuisse, interiore formâ sedilibus instructâ, & multis columnis: tecto decliui, & ad imaginem atque instar tabernaculi regis Persarum.* A V D. Non ausim vltra te ducere. L I P S. Nec debes, fatigor. A V D. Tamen de *Suggestu* tria verba. L I P S. *Rostra* intellegi arbitror; sed ea quæ *Iulia* dicebant, siue *Noua*. Nam *Vetera* illa non in tanto nunc honore, vel vsu. Sed cur *Suggestum* ea dicit? à formâ, quam ostendit per gradus surrexisse cum dicit *vertice scansili* fuisse. Dicit & *imitamenta priorum Principum portasse*: id est vultus & statuas eorum. quas equidem arbitror in gradibus, ad extrema latera, dispositas in ordine fuisse. Eorum basim, siue ima, *ornata rostris nauium, ex Actiacâ victoriâ*, Dio Cassius me do- Lib. vi.

cuit: & inde igitur *Rostrorum* nomen. A V D. Sed *Consulium suggestum* cur appellat Ammianus? L I P S. Quia initio magistratus eò conscendere solent, & populum salutare: eodem iterum, cum deponerent magistratum. Mos ab antiquo mansit: qui & adire, & orare illuc ac gratias agere populo solent, pro honore. Sed inferiori & Principum æuo, nihil factum, nisi vt conscenderent, salutarent; itemque iurarent, aut eiurarent. Plinius de Traiano: *Iam toties procedere in Rostra, hic suscipere, hic ponere magistratus, quàm dignum te fuit?* Præiuit etiam: *In Rostris,*

simili religione, legibus te subiecisti: iurasti in legem, attendentibus Dijs. Denique Claudianus de Stilicone Consule, inter sollemnia ponit:

Circumfusa tuæ conscendant Rostra curules.

Ergo & sedisse illic in Sellâ curuli videntur, & sic se ostendisse, quasi auspicij causâ.

C A P. I X.

De Statuis, & earum custodelâ.

AVD. Ah, quàm iuuant me hi aspectus! quàm doleo ab Ammiano ductore, aut te doctore, deferi! L I P S. Vide benignitatem, da manum, porrò vel solus ego ducam. AVD. O hominem & verba mellea! non voluptatem meam te dicam, sed salutem. perge sic iuuare. L I P S. Vnum etiam in his omnibus operibus locisque monendum, de *Statuis*: quarum incredibilis *multitudo, pretium, speciesque*. Nullum publicum opus, quòdcumque nomines; nullus adeò locus publicus aut vacuus, vbi non hæc ornamenta. Et credo equidem nihil magis in totâ vrbe ADMIRANDVM elegantioribus ingenijs fuisse. Earum originem & augmentum breuiter in Cassiodoro habes: *Statuas primùm Thusci in Italia inuenisse referuntur, quas amplexa posteritas, panè PAREM POPVLVM vrbi dedit, quàm Natura procreauit.* Ludit in verbo eleganter: nec minore copiâ factos ab arte illos homines in vrbe fuisse vult, quàm istos à naturâ. Ludit in verbo, in re seriò dicit. & P. Victor in fine Descriptionis suæ claudit, TABVLAE ET SIGNA SINE NUMERO. Planè sine numero. atque ego tibi de *Tabulis* etiâ oblitus eram dicere, sed hic monitor suggestit: quas scito magnorum illorum artificum fuisse, & ob quarum vnâ alteramque, vel Romam philocali & elegantes illi venirent. Iam de *Pretio* statuarum, quod tetigi, quis non vel è materie cernat? Omitto marmoreas illas & areas infinitas: dico *Argenteas, Aureas, Eburneas* fuisse. Et argenteæ quidem sub Augusto maximè increbuerunt, Plinio & Suetonio notatum: sed ille moderatus est, & suas conflauit: non ita alij Principes, & nominatim Domitianus.

Lib. VII.

Cap. 13.

tianus. qui superbo arbitrio (Suetonius scripsit) *statuas sibi in Capitolio, non nisi aureas argenteasque poni permisit, ac ponderis certi.* Nota materiem, nota pondus: & ex solido utroque igitur metallo fuisse. Fortasse autem pondus in his Statianis versibus expressum:

*Da CAPITOLINIS aeternum sedibus aurum,
Quo niteant sacri CENTENO pondere vultus.*

Statuam Domitiani consecrari ponique vult in Capitolio, & eam non minus centum pondo. In Capitolio, inquam. nam & hunc locum sacerrimum profanus Princeps statuis suis sedem eligebat. Plinius in Laudatione Traiani: *Itaque tuam statuam in vestibulo Iouis Opt. Max. unam alteramve, & hanc aream, cernimus: at paullo ante ADITVS omnes, omnes GRADVS, totaque AREA, hinc AVRO, hinc ARGENTO relucebat, seu potius polluebatur, cum incesti Principis statuis permixta Deorum simulacra sorderent.* Quod autem ad illud pondus, aliae etiam grauiores, ne dubita. atque adeo Commodus Imp. *statuam millelibrarum auream habuit, cum tauro & vacca, quasi urbis conditor: quod in Dionis compendio est scriptum.* Itaque nec pro magno aut vero satis habeam, quod est in Trebellij Claudio: *Populus Romanus, sumptu suo, in Capitolio ante Iouis Opt. Max. templum, statuam auream decem pondo collocavit.* Quid? Principi suo totus populus, & in tali loco, tantillam statuam ponat? Scribe, scribe, ∞ . pondo: id est mille, & hinc quoque nota, millenariam notam in Denariam mutasse. Eidem Principi (idem Trebellius notat) *in Rostris posita columna est, & palmata statua superfixa, librarum argenti mille quingentarum.* Disce & hinc pondus grande in utroque meliore metallo: quod crebrum omnino fuit, & crebrius etiam misceri, & aes vel argentum inaurari. Ammianus de vulgo Romanorum nobilium: *Ex his quidam aeternitati se commendari posse per Statuas* Lib. xvii. *estimantes, eas ardenter adflectant, atque AVRO curant IMBRACTEARI.* quod Acilio Glabrioni delatum est primò. Inauratas intellegit, quod aliquoties in lapidum titulis expressum legi, SVB AVRO. STATVAM. PONI. In eodem Ammiano, vides studium in eare Romanorum. quod & ante illum Dio aperuit, & simul repressum ostendit. *Urbs, inquit, statuis implebatur. quia licebat* Lib. vii. *cuique passim in Tabulâ, Aere, Marmore, se publicare. quod Claudius Imp.*

Imp.

CAP. X.

De Viarum magnis operibus, & nominatim de Appiâ.

AN & longiùs etiam eo? nec Romam solùm, sed quèdam circa eam, ostendo? faciam, vt inter tantas Opes & animos, me quoque largum fieri videas & benignum. Tria occurrunt, præter Ammiano dicta, vel maximè ADMIRANDA, *Via, Aqueductus, Cloaca.* AVD. Non sustineo me, nec reprimo: tu *Cloacas* nobis inter magnifica, & sordes has inter illos splendores? Hoc verè est, quod poëta dixit: *stellis nebulam spargere cædidis.* LIPS. Non sic dices, vide & audi: imò & sub terrâ thesauros tibi ostendam, & latentium quorundam operum moles. Sed ordine videamus: & primò iudiciũ de his tribus Dionysij. Scriptor ille sub Augusto Romæ fuit, & per viginti annos circiter vixit: ergo benè eam vidit, nouit, & (vt viri ingenium) diiudicauit. Profert & eloquitur: *Ego sanè in tribus* Lib. III. *MAGNIFICENTISSIMIS operibus Romæ, & è quibus MAXIME APPARENT illius imperij OPES, pono AQAEDVCTVS, VIARVM munitiones, CLOACARVM structuras. Neque id solùm ad UTILITATEM eiusmodi operũ respiciens, sed etiam ad IMPENDII sumptuumq; modum.* Ecce, hæc tria vult velut specimen & argumentum esse Romanæ opulentia & potentia: siue ab vsu consideres, siue ab impendijs & sumptu. Quod ille censuit, tu accensebis, cùm singula dispicies & intentè lustrabis. Primæ sunt *Via*, quas illi non in Vrbe solùm, sed extra eam, ad longissima spatia, plurimas, & plurimo opere, muniuerunt. Stupor me habet, cùm vel vnã *Appiam* considero: de quâ Procopium, non me, audi. *Belisarius*, inquit, *viâ Latinâ exercitum duxit, Appiâ ad leuam dimissa.* Lib. I. de bello Goth. *Hanc Appius Romanorum Censor ante annos nongentos struxerat, & à se dederat nomen. Longitudinem eius quinque dierum spatium vir expeditus possit emetiri. Ab Vrbe Româ Capuam pertinet, eâ latitudine, vt duo currus ex aduerso obuij, liberè queant peruadere & commeari. Et est sanè hæc via, præter ceteras, spectabilis. siquidem*

Appius ex aliâ & longinquâ tunc, ut reor, regione excisos lapides, & hos quidem siliceos, ac suopte ingenio durissimos, in hanc viam vehendos curavit. Quos planos deinde at laeves redditos, & quadratos incisione factos, iunxit & in ordine locavit, metalli nihil vel alterius rei inserendo. Sunt tamen ita connexi, & validè inter se hærent, ut speciem visentibus præbeant, non coniunctos ita, sed congenitos esse. Et quamvis tot iam sæculis atterantur, assiduis plaustris iumentisque: tamen neque serie suâ vel minimum exeunt & dimouentur, neque franguntur, aut leuorem suam amittunt. Hæc Græcus ille scriptor, & oculatus arbiter, extra argumentum historiae suæ accuratè inseruit, admiratione inductus, quæ stylum eò traxit. Examinemus, & libremus. Ait, *Appium ante annos nongentos struxisse.*] Imò octingentos quinquaginta circiter, quod Fasti dicent. Si autem strauit lapidibus Appius: quid est, quod in Liuiio legimus, *Q. Fulvium Flaccum & A. Postumium Albinum Censores, vias sternendas silice in vrbe, & extra urbem glareâ substruendas, marginandasque, PRIMOS OMNIUM locauisse?* Quomodo enim primi omnium, cum hi fuerint Censores anno Urbis DLXXX: at Appius aliquot ætatibus præcessit? Quid, quod *Flamini* via diu antè strata, & sub bellum Punicum secundum? An hoc Liuius sensit, *glareâ* tunc primùm stratas? an potius, primos ipsos *locauisse?* an denique ad *Censores* iunctim refert? per otium examinandum sit. Obserua autem in Liuij verbis, duplicem rationem sternendi, vel *Glareâ*, vel *Silice*. Quæ vtraque & Tibullo notata, ad Messallam:

*Namque opibus congesta tuis hïc GLAREA dura
Sternitur, hïc aptâ iungitur arte SILEX.*

Obserua ampliùs, *marginari* solere: quod caput sanè erat, & Agger ille viæ cum altiusculus, & instar puluilli esset (ita soler:) firmiter arctari & stringi lapidibus grandioribus ad oras debebat, ne difflueret & spargeretur. Hoc *marginari*: & ibidem etiam alij lapides duplices, & ad vsum duplicem. Priores, Cippi quidam eminentes, in quibus insidere fessis, onera reclinare, aut & ascendere ex ijs in equum fas esset. Ij crebriores dispositi per totam viam: alteri autem rariores, qui vt Columellæ exstabant, & notis numerorum incisi, milliaria notabant. Vtrumque hoc G. Gracchus instituit, Plutarcho notante:

tante: & gratum in vulgus fuit. Cur non esset? experti nos peregrinantes sumus, nihil magis ad tædium, & fatigationem esse, quàm ignaros spatiorum oberrare: & contrà, refici animum ac vires eâ signatione. Quintilianus benè: *Partitio reficit audientem, non aliter, quàm facientibus iter, multum detrahunt fatigationis* NOTATA INSCRIPTIS LAPIDIBVS *spatia*. Rutilius eòdem pertinet:

• *Intervalla viæ fessis præstare videtur,*

Qui notat inscriptus MILLIA multa Lapis.

Hinc ille mos per *Lapides* computandi: quos Græci ab hac notatione *milliarium*, *Σμυεῖα* vocant: id est *Signa*, siue *Notas*. Sed pergit Procopius, *Longitudinem viæ Appiæ, quinque dierum esse.*) Quid? uniuersæ eius Brundisium vsque? non opinor, nec res est: sed Capuam dumtaxat, quò & Appius produxit: & verba Procopij ita dicunt. Notauit & Frontinus: *Appia aqua inducta est ab Appio Claudio Censore, qui & viam Appiam, à portâ Capenâ vsque ad urbem Capuam muniendam curauit.* Neque verò ulterius ille potuit, cùm nec ulteriores tunc Romani fines. Quis autem longius, & Brundisium vsque muniuerit, in obscuro est: munitam tamen id constat. Ecce Strabo, *Viam Appiam Tarracinae facit mare primum attingere, & Brundisium vsque stratam esse.* Tacitus Libonem consultauisse: *utrum habiturus esset opes, quis viam Appiam Brundisium vsque pecuniâ operiret.* Denique & Horatius:

Brundisium melius Numici via ducat, an Appi?

Producta igitur: an à Iulio Cæsare, quem Plutarchus scripsit, *Appiæ Curatorem factum, plurimum pecunie in eam impendisse?* an ab Augusto, qui plerasque omnes vias per Italiam ipse, aut per alios, muniuit? Nam Plinio accedere, siue is Nepos est, *de Viris illustribus*, non possum: qui *Appium viam Brundisium vsque lapidibus strauisse scribit, vnde illa Appia dicta.* Nam hoc sanè certum, loca ea id æui, hostilia aut aliena Romanis fuisse. Tota autem hæc longitudo est, *milliarium circiter CCCL*: nequis de *quinque diebus* Procopio dictum, huc trahat. AVD. Atqui nec *Capuam vsque tanti sunt, nisi ignauo & parùm accincto viatori. LIPS. Fateor, sed flexus etiam suos & declinationes scito viam habuisse. Addit de latitudine, *vt*

duo currus peruaderent.) Nescio, neque dimensus sum (alibi tamen potest, & exstat:) sed opinor igitur haud minus *viginti-quinque pedes* patuisse. Amplius, de materie, *ex longinquâ regione lapides aduectos, eosque siliceos.*) Silicem intellegit, durum asperumque lapidem, & è rupibus: non illum minutum & tenuem, quem vulgò vocamus, & qui in *Glaream* potius uenit. Illo modo Plinius, Liuius, atque alij locuti. Sed è quâ regione petiti? in viciniâ tales non esse, hoc Procopius indicauit. Onufrius Panuinus hoc amplius, *montes ostendi duos, ad Sinuessam unum, alterum inter Puteolos & Neapolim, è quibus saxa ea, colore & durtie FERRVM referentia, videantur excisa.* At Leander specus & fodinas in Bruttijs exstare, ad *Seminarium*, è quibus lapides ad vias eruti, præsertim ad Appiam. Quidquid sit, opus mirum & laboriosum fuit. Nos in Procopio pergamus, qui addit, *Lapides planos quadratosque fuisse.*) Conspiciuntur hodie tales, diuersâ magnitudine, *trium, quattuor, quinque* etiam pedum quaquauerfus. Cetera de *iuncturâ & firmitate*, utq; *unum corpus* appareant: sunt miranda magis, quàm explicanda. AVD. Certè mirifica hæc Via: sed tu nempe vnam & eximiam eligis, de quâ poëta,

Appia LONGARVM teritur REGINA Viarum.

aliâ non ad istam. LIPS. Mihi crede, ad istam. etsi hæc celebritate, & longitudine eminuit: quia à Româ in Græciam, Asiam, & trans mare ducebat. Sed quid *Flaminia* via, an breuior? quæ Româ Ariminum vsque, & inde porrò Aquileiam ducebat? Nam quod ad munitionem, pleræque similes: nec in Italiâ solùm plurimæ, sed in prouincijs ipsis. Isidorus scripsit: *Pænos primos lapidibus vias strauisse, quas postea Romani penè per TOTVM ORBEM disposuerunt.* Et quomodo? excisis sæpe montibus, complanatis vallibus, ut æquabiles, & faciliores ita viæ essent. Strabo: *Ἐξεσαν δὲ ἔ τὰς ὁδοὺς, ἀποδάμνας ἐπιποταῖς τε λόφων, καὶ ἔγχασις κοιλὰ δὲ ὄν, ὡς τὰς ἀρμαμάχας δέχουσι προθμείων φορτία:* *Strauerunt & Vias, excisis montibus, vallibus repletis, ut currus vehere possint & suscipere nauium onera.* Habes vias, & ornatum: mentior, & itâne præcipuum me fugiat? præcipuum dico, si non in vsu, at splendore & voluptate. Id fuit, quòd monumenta & sepulchra passim ad viam affita; & latus vtrumque

que prætexebant. Quàm pulcher ille aspectus viantibus? quanta & feriorum, & iocorum, materies? Illíc illustrium ingeniorum, aut clarorum virorum memoria & inscriptio: alibi libertorum, feruorum, scortorum, superba monumenta. Mirari, dolere, illudere, etiam detestari occasio erat: & quid in tot titulis & inscriptionibus pasci? Quædam enim à meliore ingenio, & scitæ; quædam aliquâ notâ aut inuentiunculâ spectabiles; & istæ quæ hodie exstant, dicent. AVD. Ita me Deus, iucundum aspectum! & ego si in tali viâ, remorer, subsistam, indormiam. LIPS. Sed & vtilem aspectum. Varro: *Monimenta secundum viam, quò prætereuntes admoneant, & se fuisse, & illos esse mortales.* Quid amplius? omnium illorum qui disparibus monumentis teguntur, parem in exitu sortem fuisse. *Æquat omnes cinis. impares nascimur, pares morimur.*

Sen.

CAP. XI.

Aqueductuum mira.

SED *Aqueductus* iam nostros videamus, & puluerem fordesque, si quas è Viâ contraximus, abluamus. Quid in iis tamen hæream? Iulius Frontinus est in manibus, qui olim *Aquarum Curator*, pulcherrimos libellos duos de totâ re scripsit, & ad nos venerunt. Ex illo, aut aliis, quædam libabo. Diu igitur Roma sine *Aquæductibus*, & Tiberis, ac siquî fontes natiui erant, sufficiebant populo, sed nondum sic aucto. Vrbe dein magnâ, plenâ, & cùm in collibus, procul à flumine, degerent; *Optimum rerum aqua*, vt poëta canebat, quæ sita, & per Pind. tubos ac canales, in fornicibus lateritiis, Romam aduecta. Id factum primò, anno Urbis CCCCLXI. cùm Ap. Claudius Censor, idem qui Vias sternere instituit, hoc quoque bonum inuenit. Ab eo est *Aqua Appia*, per miliaria circiter *vndecim* deducta. Hoc initium: sed Deus bone, quæ mox incrementa? Nam egebat sanè ille populus aquis, non solùm ad potum, sed ad balnea, ad fullonicas, ad Naumachias & Circos. Atque ita vbertim inducta fuit, vt quisque domi, aut in vicino, haberet

beret copiam : scribitque Strabo, FLVMINA per urbem & Cloacas videri fluere, atque VNAMQVAMQVE DOMVM propemodum habere fistulas & canales, quibus aquam inducat. De eadem re Plinius: Siquis diligentius astimauerit AQVARVM ABUNDANTIAM in publico, Balneis, Piscinis, Domibus, Euripis, Hortis, Suburbanis villis, spatioque aduenientium exstructos ARCVS, montes perfossos, conualles aquatas, fatebitur NIHIL MAGIS MIRANDVM fuisse in TOTO ORBE terrarum. Copiam habes, molem in adducendo habes, miraculum super omnia mira orbis, Plinio quidem iudice, habes. Quid Cassiodorus de istis ! Formas ipse appellat hos Ductus, quod & Iurisconsulti, atque inferior aetas fecit. De ijs igitur: In Formis Romanis vtrumque praecipuum est, vt & FABRICA sit mirabilis, & aquarum SALVBRITAS singularis. Quot enim illic FLVMINA quasi constructis MONTIBVS perducuntur: naturales credas alueos, soliditates saxorum: quando tantus impetus fluminis tot saeculis potuit sustineri. Credamus hoc ergo iam Frontino, paucis fideisque verbis effanti: MAGNITVDINIS Romani imperij, id PRAECIPVVM esse indicium. Benè & verè. quia non Romæ tantum, sed in coloniis plerisque, & maioribus opidis, hæc fuere. Sed norimus Romanos, & alios, ab his exemplis. Ij fuere in urbem perducti quattuordecim (vt Procopius eos numerat) coctili laterculo per priscos illos ædificati, eâ LATITVDINE ac simul ALTITVDINE, vt vir eques commode per eos possit incedere. Vide an non verè aluei quidam fluminum dicantur, cum tam magnis amplisque canalibus aquas vehant. Sed hæc altitudo, de ipsis modò est: quid Arcus & Fornices arbitraris? quos in quibusdam locis subleuatos centum nouem pedes, Iulius Frontinus affirmat. O rem stupendam! & magis, quod à tot milliaribus continuo opere (etsi non vbique sic alto) perducebant. Reperies quosdam à QVADRAGESIMO milliarum perductos esse: & nempe per valles, per montes, per tot inæqualia, supra, infra terram: ô iterum rem stupendam! & Rutilium audi:

Quid loquar AERIO pendentes fornice riuos?

Quâ vix IMBRIFERAS TOLLERET IRIS AQVAS.

Hos potius dicas creuisse in sidera MONTES.

Tale GYGANTAËVM Græcia laudat opus.

Sunt

Sunt certè, aut videantur, opera Gygantum, an Geniorum aliquis dicat? & mens obnubilat Architectis nostris, cùm vel reliquias paucas & ruinas vident. Exstant iuxta Sublaqueum *Aquæductus Claudiani* fornices, & ingentes pilæ sustentantes: quas Albertus Leander sedulò vidit & scrutatus est. erumpit deinde in hæc verba: *Fieri profectò non posse scio, quin omnino incredibilis sit, nisi oculis vsurpetur, operis huius ratio ADMIRANDA. Nec enim MAIVS QUIDQVAM excogitari posse HVMANO INGENIO arbitror, quàm quod hïc Romani, effosis tanto spatio MONTIVM intimis visceribus, fecerunt. Ad quæ opera patranda NVNC TOTVS ORBIS infirmus futurus videatur.* Si quis veterum hæc dixisset, blanditus scilicet ævo suo aut suis fuisset: quid iste vir nouitius? quid in talibus & curiosus vnicè, & peritus? Loquitur autè, vt dixi, de Claudij Aquæductu, de quo & Plinius: *Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis, incohati à Caio Casare (Caligulam intellegit) & peracti à Claudio. Quippe à quadragesimo lapide, ad eam EXCELSITATEM, vt in OMNES VRBIS MONTES leuarentur, influxère Curtius atque Cæruleus fontes. Erogatum in id opus HS. ter millies.* Notabile valdè, & vtile, quòd in summos Urbis colles aqua inde & deriuari, & dispensari posset: adeò in altum educta erat. Hoc ipsum Cassiodorus notat, *Claudiam, per tantam fastigij molem, sic ad Auentini caput esse perductam, vt cùm ibi ex alto lapsa ceciderit, cacumen illud excelsum, quasi imam vallem, irrigare videatur.* De pecuniâ autem in id opus imputatâ (fuerunt, ex Plinio, *septem nostri milliones, & semis*). valdè miror Budæum nutare, & pænè mutare. Per fidem, quæ caussa est? imò augendi caussa, si quis benè examinet: & planè, nisi aliqua militaris, aut & seruilis manus ad opera damnatorum (vt Romanis mos) accessisset. Iure igitur, vt claudam, exclamat Frontinus: *Tot aquarum, tam multis NECESARIIS molibus, Pyramides videlicet otiosas comparem, aut cetera inertia, sed famâ celebrata opera?* Non compares Frontine, minimè: hæc sunt, vt Plinius appellat, *verâ estimatione INVICTA MIRACVLA*, & quibus alius orbis tam æquo animo victum se à Romanis, quàm armis, fateri debet. Dixi autem ex Procopio supra, Aquæductus istos XIIII. fuisse: sed auget P. Victor, & XX. numerauit. Plinius quædam de *Lacubus* aliisq; additamentis

Aquæ-

Aquæductuum scripsit, non sine miraculo etiam audienda. *Agrippa in Ædilitate sua, adiectâ Virgine aquâ, ceteris corruiatis atque emendatis, LACVS septingentos fecit, præterea SALIENTES centum quinque, CASTELLA centum triginta: complura etiam CVLTV magna. Operibus iis SIGNA trecenta ærea aut marmorea imposuit, COLUMNAS ex marmore quadringentas: eaque omnia ANNO SPATIO. Hæc vnus Agrippa, & vno anno. O virum Augusto Principe dignum! ô virum vel Principatu dignum! & non credo benignius & publicè vtilius ingenium, non item modestius & Principi aptius, exstitisse. Tales, tales sint vobis ô magni Reges consiliarij & ministri: qui opibus per vos aucti, eas in publicum refundant, & gratiam gloriamque simul, operibus suis, apud posteros, imperij vestri propagent. At scripsit Plinius *Lacus septingentos* ab eo factos: rectè, *ab eo*: sed plures longè fuere in vniuersum, & *mille trecentos quinquagintaduos* Notitia imperij collegit. Isti non aliud, quàm aquarum in publico receptacula: è quibus petere omnibus fas esset. etsi gratior æstimatorque è *Salientibus* ipsis sumpta. Nota autem in Plinio, tot *Signa*, tot *Columnas*, ad ornatum *Lacuum*, *Salientium*, *Castellorum*: atque ea ab vno Agrippâ: quid arbitraris ab aliis prioribus & secutis fuisse? Atque alia etiam assidua multa impendia circa has aquas: quarum *Curatores* ab Augusto instituti, *cum licitoribus, seruis, scribis, librariis, accensis, præconibus*: vt Frontinus scripsit, ipse inter *Curatores*. Sed præcipuum, quòd familiæ & homines certi ad tuenda hæc opera, sumptu publico tolerati. Quod idem Frontinus ita prodidit. & Agrippam primò, *per seruos priuatos suos hæc fecisse, eamque familiam Augusto morientem legasse. Augustum deinde publicasse, & deinceps mansisse: atque habuisse homines circiter CCXL. Erat autem & altera, inquit, Familia Cæsaris dicta, & numerus eius CCCLX. quam Claudius, cum aquas in urbem perduceret, instituit. Addit, in vtrâque varia ministeria fuisse, Villicos, Castellarios, Curatores, Silicarios, Tectores, aliosque opifices. Habes igitur perpetuos homines sexcentos, ad Aquarum tuitionem.**

CAP. XII.

Cloacarum mira.

QUAS Aquas nunc dimitto, & ad *Cloacas* te duco. Eas sci-
 to à Tarquinio Prisco rege structas, quo nemo Regum
 plura aut meliora. Structæ autem ad munditiem, quod clarum
 est, sordesque omnes vel abluendas, vel euehendas: sed & ad
 sanitatem, quæ illam amat. De magnitudine huius operis, quia
 mirabar is nos mirari, Plinij & Cassiodori verba danda sunt:
 qui vterque satis firmiter dicit, quid magni rarique in opere
 isto fuit. Ille igitur: *Cloacæ*, inquit, LIB. XXXVI. CAP. XV.
 OPERVM OMNIVM MAXIMUM, *suffossis montibus, atque urbe pensili, subterque*
 NAVIGATA. Fecit id Agrippa in *Ædilitate*, per meatus corruatis
 VII. *amnibus, cursuque præcipiti, TORRENTIVM modo, rapere om-*
nia atque auferre coactis. Qui insuper mole imbrium concitati, vada
ac latera quatunt, aliquando Tiberis retrò infusi recipiunt fluctus, pu-
gnantq; diuersi aquarum impetus intus: & tamen OBNI-XA FIRMI-
TAS resistit. Trahuntur moles interna tantæ, non succumbentibus caus-
sis operis; pulsant ruinae sponte præcipites, aut impactæ incendiis; quati-
tur solum terræ motibus: durant tamen à Tarquinio Prisco annis pro-
pè octingentis INEXPVGNABILES. Initio audis, operum omnium
maximum fuisse: atque ego ac tu fortasse ridemus. AVD. Non
audeo, etsi gestio: sed vereor turbare. LIPS. At aliâ atque aliâ
causâ etiam rideamus. Tu, quia res vilis attolli videtur: ego,
quia toties iam audio, operum omnium maximum, aut maximè ad-
mirandum. Quid? semper ista maxima? & tamen res sic habet:
vt quidque in manus sumis & examinas, super omnia admira-
ris: & causas iudicij eius dones. Vno verbo, omnia miracu-
lum: nostrum nunc videamus, & Plinij verba pensitemus. Ait,
aut indicat, navigatas has [Cloacas.] Quid magni, si tam magnæ
vt vehemensæni onustam large transmitterent? Id enim non Plinius
solum ita scripsit, sed & Strabo. cum Romanos ait trium maximè
operum curam gessisse, quæ neglecta videbantur à Græcis: Viarum,
Aqueductuum, Cloacarum. Additque: Cloacas istas, LAPIDIBVS
 SECTIS ET AD NORMAM POSITIS *suffultas, spatium etiam*
 X *curru*

curru fœno onusto ad transitum præbuisse. Enimuero Marlianus, qui dimensus est, prodidit, *pedum XVI. latitudinem* se repperisse: de altitudine vellem etiam addidisset. nec minor sanè fuit. Dixit amplius Plinius, *Corruatos VII. annes.*) Intellegi opinor, ipsas septem Cloacas præcipuas, tot quot sunt montes. Nam ex ijs defluebant & deriuabantur aquæ ac sordes, & in magnam vnam confluebant. Quin enim plures minutæ fuerint, non ambigendum est: sed istæ tot fuere quasi flumina, & alueo grandiore, atque eæ per plana vibis ferebantur. Liuium sic interpretor, de Tarquinio Prisco: *INFIMA Urbis loca circa Forum, ALIASQUE interiectas collibus CONVALLES, quia ex planis locis haud facîle euehebant aquas, Cloacis è fastigio in Tiberim ductis, siccant.*

Lib. I. Has olim per publicum ductas idem Liuius alibi scripsit: *sed vrbe inquit, incensâ à Gallis, festinatio curam exemit vicis dirigendi, atque ita CLOACAE passim priuata etiam subeunt tecta.*

Lib. V. Pergit deinde Plinius firmitatem commendare. & causas concutientes quattuor commemorat: quarum vel singulæ firmissima opera euertant; at non labefactant istud. Sunt, Pugna aquarum & copia intus; Moles & columnæ vastæ, quæ per vias, & super illas, trahuntur; Ruinæ variæ & pondera incidentium ædificiorum; denique validi aliquot Terræmotus. Quidni igitur firmum & rarâ duritie opus, quod omnibus resistit? & id per tot sæcula? Etsi tamen repararunt, aut fulserunt interim, quod omnino

Lib. XXXIX. necesse fuit. notatque Liuius, *Censores detergendas Cloacas, & in Auentino atque aliis partibus, quâ nondum essent, faciendas locauisse.* Quàm sumptuosa illa, aut similis reparatio, dicit apud Dionysium C. Aquillius. qui scripsit, *neglectis aliquando cloacis, & non defluentibus, Censores in earum instaurationem mille talenta impendisse in redemptores.* Ea sunt sexcenta millia Philippæorum: quid igitur & quanti paratio vniuersa, si tanti in partibus reparatio? Sed audiamus & Cassiodorum de istis, ac finiamus.

Lib. III. SPLENDIDAE Romana ciuitatis CLOACAE, tantum visentibus conferunt STVPOREM, vt aliarum CIVITATVM possint MIRACVLA superare. Videas illic FLVVIOS, quasi montibus concauis clausos, per ingentia stagna decurrere. Videas structis NAVIBVS per aquas rapidas, non minimâ sollicitudine, nauigari, ne præcipitato torrenti, marina possint naufragia sustinere. Hinc ô ROMA SINGVLARIS,

quanta

*quanta in te sit potest colligi MAGNITVDO. quæ enim vrbium au-
deat tuis culminibus contendere, quando nec IMA tua possunt similitu-
dinem reperire? Pulchra cōclusio, & in scito eo dicto conquiesco.*

CAP. XIII.

Traiani Pons in Danubio.

AVD. Non patiar, & te excito. Quid enim? tu & ego destituamur in his Cloacis? quæ vt sint, magnæ, operosæ, mirabiles; tamen Cloacæ sunt, & oletum suum habent. Exime nos, & mundiùs alibi pone. LIPS. Hem! bona monitio. sequere me ad Danubium, & illîc in eius aquis lauemur. AVD. A Tiberi ad Danubium? bonus saltus, quis Pegasus nos vehet? LIPS. Ille Mentis: quæ momento summa, ima, propinqua, diffusa, permeat & peruadit. Nec ad Barbaros tamen imus, ne metue. AVD. Ego verò metuo, & iam cor meum vasa colligat atque abit. Nescis tu pugnas illîc cùm maximè nunc pugnari? & in quibus vita, libertas, religio aguntur? LIPS. Scio, securus esto. Romanus imperator, atque is Traianus, nobis aderit, cum legionibus suis copijsq̃ue. Vtinam nunc tales ibi decem, tali disciplinâ? ô quàm Victoria mox applaudat & circumuolet purpleis suis pennis? Sed ecce in Danubio *Pontem* libet memorare, quem dictus ille Imperator struxit: operum omnium fortasse, arte & difficultate maximum, si non sumptu. Describit graphicè Dio Cassius, & gratia sectori eius Xiphilino esto, quòd hanc partem non recidit. O quàm pulchras valentesq̃; ille alias? nihil penè nos fugeret in rebus Romanis (tanta diligentia & accuratio fuit) si scriptor ille totus exstaret. Sed de Ponte, sunt verba è Compendio Dionis: *Traianus Imperator pontem lapideum super Istrum statuit, quem EGO NEC DIGNE QVIDEM HABEO ADMIRARI. Nam et si alia pulcherrima Principis eius opera exstant, tamen hoc est SVPER OMNIA. Pila igitur eius sunt viginti, è lapide secto & quadrato, quæ altitudinem habent CL. pedum, latitudinem LX. Distant inter se CLXX. pedes, fornicibus deuinctæ. Quomodo autem non aliquis SVMPTVM in istas admiretur? quomodo non et destituendi firmandiq̃ue modum? idq̃ue in flumine MAGNO ET*

VORTICOSO, & fundo ipso infido & limoso . nam nec auertere quidem cursum fluminis licuit ullo modo . Nec verò de magnitudine fluminis ideò dixi, tãquam ibi maximum sit (imò verò alibi duplo maius est aut triplo, atque instar pelagi se diffundit:) sed quia locus ille arctissimus ibi locorum, & aptissimus ponte iungi, est tantus . Quo autem magis in arctum illud ex lato contrahitur, & rursum in latum se effundit; tanto nimirum & rapidius fluit, & profundius existit . Ut hoc quoque difficultatem atque arduum operis valdè auxerit . Magnitudo igitur animi Traiani ex eo quidem constat, non tamen usum nobis nunc præbet . sed pilæ dumtaxat stant, quasi in eum finem modò structæ, vt documento sint NIHIL ESSE QVOD INGENIO HVMANO NON POSSIT EFFICI . Additque deinde, Hadrianum Imp. metu ne Barbari eâ transirent, an æmulatione in Optimum Principem, *in* sisse superiora Pontis dirui : atque ita Pilas solas mansisse . Quid autem ego aut tu hîc dignè miremur? negat ab illo æuo Dio, se id posse . Atqui plura magna & magnifica viderat, quàm nos mente concipere aut deformare possimus . Putat tamen & censet, omnia ab hoc opere superata : quod leuiter adsistamus, & inspectemus . Ait, *Pilas viginti* fuisse: atqui Paulus Iouius, florentis ingenij & stili scriptor, dicit etiam nunc *triginta sex* exstare & conspici, in confinio Valachia & Transilvania, ad opidum *Seuerinum* . Vtri credam? sanè si oculi nunc conuincunt ita esse, manus & herbam do; videant modò & dicant, qui ad fident & possunt arbitrari . Sin rationem & scriptionem Dionis sequor; adferam audacter de *viginti*: quia signanter notat, fluuium ibi arctissimum (vt in ijs locis) esse . Atqui descriptio ista *viginti* Pilarum, quæ *sexaginta pedes* latæ sint; quarum fornices, *centum septuaginta* : quid efficit & colligit, nisi fluuij latitudinem *quattuor mille septingentorum septuaginta* fuisse? id est, paullò minus, *vnus miliaris* . Si aliter, aut si grandius; videbunt ij qui accolunt & docebunt: tum nobis opus rescribere & reformare ipsum Dionem . Nam quod aliquis dicat eum nescisse, aut de opinione ista scripsisse; ipse opinetur & erret . cùm vir ille insignis peritiâ rerum & honoribus, in ipsis ijs locis Præses fuerit Dalmatia, Pannonia-que . Itaque scire omnino potuit; & debuit, in curâ istâ rerum scribendarum . Vereor vt Iouius sit, quod etiam alibi,

audi-

auditionum facilis, & parùm diligens examinis aut veri. Sed vt dixi, vicini aut inspectores arbitrantor. Ait Dio ampliùs: *Pilarum intervallum fuisse centum septuaginta pedum.*) Ita me Deus (nam exclamo) grande hoc concamerationis spatium, nec efficiendum, nisi altitudo illa Pilarum accessisset, & tardè ac lentâ inclinatione fornix surrexisset. Præterea, *mirari se quomodo in tali profundo flumine & verticibus Pila firmata.*) Ego tecum, ô Dio, miror: & maximè, cùm neges auerti flumen potuisse aut deriuatione exhauriri. Difficile omnino opus, & fundamentorum molitio talis è lapide: si sublicarum & materiæ res esset, aliud esset. Sed heus tu Hadriane! si citare Imperatorem fas, dica & lis tibi apud me sit, fortasse & punitio: quòd talem pontem vix benè structum destruxisti. Dicam tibi verum vel mortuo? Inuidisti optimo maximoque Principi, & habere super omnes gloriam voluisti magis, quàm meruisti. Valete *Opera publica*: quin tu etiam, mi Auditor, in crastinum vale aut salue.

C A P. X I I I I.

Privatorum hominum Urbana aut Rustica ades.

A V D. Ego verè nec valeo nec saluco (da veniam immodestix:) nec amoliris me, nisi nomine plenè persoluto. An non, post *Publica opera*, pollicebaris *Privata*? & certè ita disponebas; nec tam madidâ memoriâ sum, vt hoc effluerit. L I P S. Disposui, haud nego: sed fatigor, nisi quòd in extremâ tamen calce, vt cursores, spiritus & vires excitabo ad spectu ipso metæ. *Privatis* igitur *Operibus* duo nunc considero, *Domos & Villas*. Illæ fuerunt in tam splendidâ & nitenti vrbe, pro ipsâ vrbe, & vt pulchri corporis apta ac decora membra. Domus dico magnificè, ornata, instructe, columnis, marmore, auro, statuis: & quidquid excogitare ambitio aut luxuria poterat. Sed eadem etiam laxæ, patentes: quod docuerint satis Valerij hæc verba, de Cincinnato, *cui quattuor sola iugera arant non solum* (vt inquit) *dignitas patrisfamilie constitit, sed etiam Dictatura delata est.* Et tum comparatione quadam & indignatione

Lib. IIII.
cap. IIII.

tionem addit: *Angustè se habitare nunc putat, cuius domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt. Quid domus? imò earum aliquod membrum. Idem auctor: Nimirum sic habitaverunt, qui hoc imperium fecere. quorum AGRI quoque minorem modum obtinuerunt, quàm CELLARIA istorum. Iterumque alibi: Bina tunc ingera populo Romano satis erant, nullique maiorem modum adtribuit: quo seruos paulloantè Principis Neronis, contemptis huius spatij viridariis, PISCINAS iuuit habere maiores: gratumque, si non aliquem & CVLINAS. Nec est in sermone supergressio: reuera amplæ domus, & præsertim magnatum virorum procerumque. Quas & P. Victor ac Notitia imperij propriè Domos appellant, & ab Insulis distinguunt. Itaque computant, Insulas totâ vrbe quadraginta sex millia sexcentas duas, Domos mille septingentas octoginta fuisse. harum longè minore numero, vt quæ tanto grandiores, instructioresque essent. Enimuerò grandes instructæque: & Apuleij hæc attende. Igitur illas edificiorum species, in quas PATRIMONIA SVA profuderunt, amœnissimas & exstructissimas deprehendas: aulas AEMVLAS VRBIVM conditas, domos VICE TEMPLORVM exornatas. Itane cum Urbibus comparat? nec solus. nam & Seneca, epistolâ XCI. suum vetusque æuui disparans: Non habebant, inquit, domos INSTAR VRBIVM: quasi dicat, at nos habemus. Alibi audaciùs (De Benefic. VII. cap. X.) agnoscit & increpat edificia priuata laxitatem MAGNARVM VRBIVM vincentia. Quæ ista sunt? quæ item, quæ Olympiodorus, in Bibliothecâ Photij: Ὅτι ἕκαστος τῶν μεγάλων οἰκῶν τῆς Ῥώμης, ἀπαντα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ, ὅποσα πόλις σύμμετρον ἠδυνάτο ἔχειν ὑπὸ δρομον, καὶ φόρους, ἔναους, καὶ πηγὰς, ἔλατρεὰ δέξφορα. διὸ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἀπεφθέξατο.*

Εἰς δὲ οὐκ ἄστυ πέλει. πόλις ἄστυ μύρια τέσσαρι.

Quæque magnarum domuum omnia in se ipsa habet, quæcumque MEDIOCRIS VRBS possit continere: nempe Circum, Fora, Tempa, Fontes, Balnea diuersa. Idem & poëta dixit,

Vna domus VRBS est. vrbs OPIDA PLVRIA claudit.

Examina & nota, mira sunt: sed Martiali etiam paucis versibus comprehensa, *In habentem amœnas edes:*

*Daphnonas, platanonas, & aërias cyparissos,
Et non vnus Balnea solus habes.*

Et tua

Lib. XXXVI.
cap. xv.

Lib. XVIII
cap. II.

De Deo
Socrat.

Lib. XII.

*Et tua centenis stat Porticus alta columnis,
 Calcatuſque tuo ſub pede lucet onyx.
 Puluereumque fugax Hippodromon ungula plaudit,
 Et pereuntis aquæ fluctus ubique ſonat.*

Sunt ipſa, quæ Olympiodorus dixit, exceptis *Foris*: quæ intellegas fuiſſe hypæthra quædam & ſubdiualia, inter illas Porticus, & ſtatuſ alioque ornatu, in *Fori* faciem. Quid autem ſi reuera ibi iudicia & forenſes conuentus? Fuère, & clientium, libertorum, ſeruorum ſuorum cauſſas domi cognoscebant. Clientium autem magnus olim populus. Horatius:

— non aliter tamen

*Dimouit obſtantes propinquos,
 Et populum reditus morantem,
 Quàm ſi CLIENTVM longa negotia
 Diuudicatâ LITE relinqueret
 Tendens Venafranos in agros
 Aut Lacedæmonium Tarentum.*

Vitruuius etiam ſuadet *Nobilium*, & qui *magiſtratus* gerunt, domos laxiores fieri, *Bibliothecas* ibi eſſe, *Pinacothecas*, *BASILICAS* (ad iudicia) non diſſimili modo, quàm *PUBLICORVM OPERVM* magnificentia comparat. quòd in *Domibus* eorum ſæpius & publica conſilia, & *PRIVATA IUDICIA* arbitriaque conſiciantur. Sed vt in re maneam, talis igitur laxitas: quid *Apparatus* & *inſtructio*? Communiter ita *Seneca*: *Quid inter pueros & nos intereſt? niſi quòd nos circa Tabulas & Statuas inſanimus, carius inepti. Illos reperti in litore calculi leues & aliquid habentes Varietatis delectant; nos ingentium macule COLUMNARVM, ſiue ex Ægyptiis arenis, ſiue ex Africa ſolitudinibus aduectæ, porticum aliquam vel CAPACEM POPULI cænationem ferunt. Miramur parietes tenui MARMORE inductos, cùm ſciamus quale ſit quod abſconditur: oculis noſtris imponimus. Et cùm AVRO tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? ſciamus enim ſub illo auro ſæda ligna latitare. Primum in ipſâ domo eſt, *Columnarum* diſpoſitio, & è lōginquis petitarum: de quibus *Plinij* obiurgationes, ſiquis volet, legito; & de generibus pretiis que earum totus liber eius exiſtit. Et quidem notat in vnâ Cænatione *Calliſti*, *Claudiani* liberti, *triginta* ſe vidiffe, eaſque è *Sudine lapide Germanico*, cui ingens tunc pretium & no-*

Lib. VI.
cap. VIII.

Epi. xcvi.

Lib. xxxv.

& nouitas. Idem, in atrio Scauri collocatas maximas, atque adedò duodequadragenùm pedum, Lucullæi marmoris. Vide hanc altitudinem in vno atrio, quam multæ domus totæ vix æquant. Alterum in Senecâ, *Parietes marmore inducti*: quod genus *Incrustationes* Latini, Græci *Μαρμαρώσεις* dicunt. *Primum autem Romæ parietes crustâ marmoris operuisse totius domus suæ, in Cælio môte, Mamurram equitem Rom. Præfectum fabriûm Cæsaris*, Plinius tradidit auctore Nepote. Id non aliud fuit, quàm marmor in tenues crustas sectum parieti imponere scitè, & pro tectorio ei dare.

Lib. xxxvj.

Lucanus: *Nec summis crustata domus sectis que nitebat Marmoribus.*

Declamator apud Senecam patrem: *In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, vt tenui fronte parietem tegat.* Secandi autem ratio (in Plinio, & Isidoro) arenâ, & ferrâ, in prætenui lineâ versante arenas, tractuq; secâte. Et nos in Italiâ hodie vidimus fieri. Tertium, *Auro tecta perfundi.* Significat laquearia inaurari tota solere, quod passim scriptores & tradunt & damnant. Musonius apud Stobæum: *τί δ' αἰ ποικίλαι χήσεις, τί δ' αἰ χρυσόφοροι ἑτάς;* *Quò pertinent hæc atria Columnata? quò varie istæ colorationes? quò aurata lacunaria?* In secundo enim membro (vt mea versio est) *χρώσεις* legi cupiam, & ad marmora variegata parietibus imposita referam, vel etiam ad Musium opus. Nam ita & Mamertinus, ad Iulianum: *Neque ei comparandæ sunt PICTURATÆ marmorum crustæ, & SOLIDO AVRO tecta laquearia, qui maiorem anni partem in nudâ humo cubat.* Ibidem & *solidum aurum* in Lacunaribus notes: quod passim in poëtis, vt in Statio:

*Et nondum CRASSO laquearia fulua METALLO,
Montibus aut altè Graijs effulsa nitebant
Atria.*

Qui montes etiam Graios poëticè nominat, grandes illas sublimésque columnas. Idem de vtroque:

*Pendent innumeris fastigia nixa columnis,
Robora Dalmatico lucent * sociata metallo.*

*Vulgò
sociata.

Sed & Lucanus, de Cleopatrarè regiâ:

*Ipse locus, templi (quod vix corruptior ætas
Exstruat) instar erat, laqueataque tecta ferebant
Diuitias, crassumque trabes absconderat aurum.*

Quibus

Quibus versibus tamen plusculum etiam latet, & trabes quidem auratas fuisse vult: sed cameram gemmatam, eboratam. Vtrumque enim & horum fiebat, ad splendorem & varietatem: præsertim in templis (cum templo autem Lucanus comparat) vt quasi cælum imitarentur. Arnobius de templis ipsis differens: *Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis structa, laquearibus aut renideant aureis, splendeant hic gemma, & sidereos euomant variatâ intermissione fulgores: terra sunt hæc omnia, & ex fece vilioris materia concreta.* Et tu, mi Auditor, obiter & hoc adde ad templorum supra ornatum. De ebore autem, in Ciceronis Paradoxis: *Tecta ebore & auro fulgentia.* In Propertio:

*Quod non Tænariis domus est mihi fulta columnis,
Nec camera auratas inter eburna trabes.*

Non leues porrò inductiones, aut vt poëta loquitur, sputa fuisse, Panegyricus ostendit: qui **SOLIDO AVRO tecta laquearia commemorat**, & poëta supra, *Crassum aurum dixerunt.* Hieronymus autem in Epistolâ quadam, longiùs etiam hoc producit, & ad parietes ac columnas. *Viuius quasi alterâ die morituri, & edificamus quasi semper in hoc sæculo victuri. Auro parietes, auro laquearia, auro fulgent capita columnarum.* Sed alia hîc etiam & ingeniosa luxuria. nam lacunaria ista versatilia faciebant, & aliâ atque aliâ subinde facie conuiuas delectabant. Seneca alibi: *Epist. xcr. Versatilia cænationum laquearia ita coagmentant, vt subinde alia atq; alia facies succedat, & toties tecta, quoties fercula, mutantur.* En, priuata ingenia & luxuriam: quid existimas Principes tentasse & fecisse? Nero Cæsar in vestibulo ædium suarum **Colossum centum viginti pedum posuit.** Hoc principium: deinde **porticus triplices MILLIARIAE**; itè stagnum, **MARIS instar, circumseptum ædificijs ad VRBIVM speciem.** Rura in super, aruis, atq; vinetis, & pascuis, siluisque varia; cum multitudine omnis generis pecudum ac ferarum. In ceteris partibus, **CVNCTA auro lita, distincta gemmis, vnionumque conchis erant.** Cænationes laqueata tabulis eburneis versatilibus, * vt flores; & fistulatis, vt vnguenta desuper spargerentur. Præcipua cænationum rotunda, quæ perpetuò, diebus ac noctibus, vice mundi circumageretur. Ita verbatim ista Suetonius: multa **ADMIRANDA**, si tu singillatim explicas & in rem ducis. Sed vnum in hac Principum insaniâ (ita appellanda est) Plutarchi

Ad Gaudent.

Epist. xcr.

*Ita iam pridem publice legedum docuimus.

rarchi testimonium suffecerit, qui de Capitolij magnificâ & impendiosâ structurâ cum disseruisset; addidit. *Quod si quis hunc Capitolij magnificum instructum miretur, idem si Domitiani in aula unam Porticum, vel Basilicam, vel Balneum, vel pellicum Diætam viderit; exclamet cum Epicharmo,*

Non liberalis aut benignus tu clues,

Profusione gaudes.

Dicit satis clarè, omnia illa Capitolina (quæ & quanta, antè diximus) nugas & quisquilias videri, præ vno membro aliquo Palatinæ domus. Quod mihi quidem stuporem incutit, non dissimulo: & iam lingua hæret. AVD. Soluam eam quæstionculâ. Dixi auro distincta vel ebore laquearia, an non & siluis? id est, an non ibi tales species, & intermixtæ veræ aues? Nam Rutilius Gallicanus hoc dicere videatur, in Romæ laudibus.

Quid loquar INCLVSAS inter laquearia SILVAS,

Vernula quâ vario carmine ludit auis?

LIPS. Poëtæ, aut poëtarum potiùs, vulgatam phrasim non attendis: nec *inter laquearia* propriè, sed *σωενδοξαῖος* inter tecta & domos includit eas silvas. Luci enim & arbuta in magnis istis ædibus erant: imò & super ædes, quod mireris, erant. Senecam auctorem dō, qui, vt solet, castigans & increpans suum æuū: *Pomaria, inquit, in summis turribus serunt, quorum siluæ in tectis ac domorum fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quò improbè cacumina egissent.* Atque ego Bruxellæ meæ (quam vt alteram patriam colo) hoc vidisse memini, sponione ita factum; sed in breue aliquod tempus, & cum domus oneri illi non diu esset. Satis de *Domibus*: ad *Villas* eamus. vtinam, vtinam! sed hæc pericula & latrocinia, domo & vrbe nos claudunt. O Iscanum meum, cur non liberè te fruor & interuiso? cur natali illo aère & aquis non me recreo? Da Deus hoc ante obitum, & pedem atque animum vagum per rura & hortos illos ferre. Sed *Villas* tamen Romanas animo & memoriâ lustremus, vt vel disposui antea, vel promisi. De ijs hoc vniuersè Strabo pronunciat, vbi de Pisis & Liguriâ scribit: *Esse ibi lapicidinas & materiem ad edificia vberem, sed quam Romani ad edificia ferè sua in vrbe aut & Villis consumunt: Villis, inquit, in quibus velut more Persarum*

REGIAS

REGIAS QUASDAM *struunt*. En, Prætoria aut Villæ totæ eorum, *Regias*, & quidem *Perfarum*, referunt: quid maius ampliusque in hanc rem dicam? Vis specimen tamen aliquod in vnâ Villâ? Capitolinum audi: *Exstat Gordianorum villa viâ Prænestinâ, DVCENTAS COLUMNAS vno peristylo habens, quarum quinquaginta Carystee Claudianæ, quinquaginta Sienitides, quinquaginta Numidicæ, pari mensurâ sunt. In quâ BASILICAE CENTENARIAE tres: cetera HVIC OPERI CONVENIENTIA: & THERMAE, quales, præter urbē, nusquam in orbe terrarum.* Tu si lubet, per te singillatim lustra: ductorem me vltra non habes. Sed nec Hadriani Villam in Tiburtino ingero, cuius superbæ reliquiæ exstant: quid tot aliarum in solo Latio, & circa Romam? Vidimus ipsi apud Ostiam & Ardeam rudera: & per silvas illas aut vepreta, quot Columnæ, aut earum fragmina, cryptæ, porticus, & disiecta ædium membra? O Deus, quæ mutatio? quàm hæc cogitatio me ad te trahit, infirma & incerta hæc omnia humana spectantem, & spernētem? Sed desinimus de *Operibus & Româ*: quam decoramus Constantij Imp. elogio, apud Ammianum. *Is enim visis plerisque cum STVPORE HORRENDO, de Famâ querebatur vt inualidâ vel malignâ, quòd augens omnia semper in maius, ERGA HAEC EXPLICANDA, QVAE ROMAE SVNT, OBSOLESCIT.* Si fama non potuit adæquare, multiplici suo ore & linguâ: quid ego meo sermone tenui, sine sensuum subsidio, per tenues coniecturas eunte? Sed tu, aliiq̃ue, nec dicta suspicamini: & quidquid maximum conceperitis, fortasse nec id par erit. Philosophemur autem breuiter, duce Hormisdâ: qui regij Perfarum sanguinis, à Constantio interrogatus in re præsentî, *Quid de Româ sentiret? Id tantum sibi placuisse dicebat, quòd didicisset IBI QVOQVE HOMINES MORI.* Mori mi Auditor, mori: & vbi hæc omnia præclara, ampla, ADMIRANDA? quæri vides, vbi qui fecerunt ea, aut moliti sunt? periisse vides. Cogita, & tibi applica. nos ipsi, qui hæc meditamur aut loquimur, post aliquot annos, dies, horas, puluis, vmbra, nihil. Nunc vale, & abi.

I. L I P S I
 D E M A G N I T V D I N E
 R O M A N A
 L I B E R I I I I .

C A P V T I .

*Transitum ad Virtutem Romanorum, & ea in
 genere predicata.*

V D. Meridies abiit, ego me tibi sisto. LIPS. Video, sed quid ita tristiore vultu? A V D. Neclæta adfero. L I P S. Quæ? A V D. Tibi. LIPS. Quæ inquam? A V D. Vereor dicere. LIPS. Aude. nec ego ex his fatuis, qui ignorare mala, mederi césent. A V D. Obiit tibi ex amicis tuis. LIPS. Hem! ex amicis? effare. A V D. In Galliâ. LIPS. Quis ibi? A V D. Vir doctus. LIPS. Ede nomen. A V D. Et probus quoque. LIPS. Enecas. etsi ab his notis propemodum iam scio *Petrum Pythæum* esse. A V D. Diuinasti. obiit. LIPS. At tu me vulnerasti. sed quo fato? A V D. Suo, & illâ quâ Augustus optabat, * *de Savaoria*. LIPS. Virum magnum Gallia amisit, & inter publicas clades aut iacturas hanc quoq; licet ponas. Sed ab exéplo disce, quàm non temerè heri clausurim & monuerim de morte. A V D. Profectò præfagiû fuit: sed tu perge ad nostra. LIPS. Inter hæc tristia, ad illa amœna? durus es. A V D. Quid ergo? dum viuo, non vis me viuere? Et ego Pythæo nostro benè esse spero, & gaudere ac ridere in beatis illis locis: cur doleam? Theodosius Imperator, qui variè in imperio iactatus, cùm mors instaret, inscribi sepulchro suo hoc vnum verbum iussit, *ΥΓΕΙΑ*: id est, *Sanitas*. Profectò illa medicina morborum, refugium & asylum malorum est: & in mundi his fluctibus portus, quem sapiens num-

*morte fa-
 cili.

numquam fugiat, imò (Deo vocante) totis velis in eum feratur. Tu autem hoc magis perge, quòd iam non amœna, vt aiebas, sed potiùs vtilia aut sapientia dices, & vt partitio erat, de *Viris ac Virtutibus Romanorum*. L I P S. Ita est, quartus hic noster limes: & libentiùs insistam ac decurram, quia tali argumento. Cur apud te dissimulem? finis & fructus præcipuus mihi studiorum aut lectionum, hæc talia excerpere, & exempla aut dicta enotare ad sapientiam ac virtutem. Fabulemur autem, si placet, ambulantes. Amat valetudo, & lingua hæc magis soluitur in motu. Communiter igitur primùm (nec ordo hoc abnuit) laudemus *Romanos*: tum & distinctiùs quædam addamus. Plinij enunciatio est: *Gentium in TOTO ORBE præstantissima vna, & in OMNI VIRTUTE, haud dubiè Romana existit*. Appellas ab hoc iudice, & suspectum de Romanis Romanum habes? Accipe Græcum, & Ammianus prodeat, qui breuibus & grauibus verbis, *Romam imperij VIRTVTVMQVE OMNIVM la-rem* dixit. Quid homo Gothici sanguinis, Cassiodorus? *Roma VIRTVTVM OMNIVM latissimum templum*. Profectò sedes suas per aliquot sæcula ibi habuère, nec iniuriã ipsi Romani templum struxère HONORI pariter ac VIRTVTI. Vtramque colebant: sed & *Fortunam* etiam: id est (vt rectè interpretemur) Prouidentiam & Fata ab alto, quæ incredibile est, quàm pressò nec tardanti pede secuta sint Virtutem. His duobus incrementa sua Roma debuit, his duobus statum suum & firmitatem. Nullum imperium mihi dabis, & tam magnum simul, & tam diuturnum. Iure igitur Ammianus: *Roma vt augetur sublimibus incrementis, fœdere pacis æternæ VIRTVS CONVENIT atque FORTVNA, quarum si altera defuisset, ad perfectam non venerat summitatem*. Conuenerunt autem ita, vt vtraque suum opus facerent niteretur, & pænè dissidium esset in euhendo. Plutarchus alibi hoc vbertim edisseruit: & breuiter ac neruosè Annæus Florus extulit, *Ad constituendum Romanum imperium, VIRTVTEM ac FORTVNAM contendisse videri*. Sed amica contentio fuit: in quâ tamen vicit, si Rutilium iudicem capis, ipsa Virtus. Nam ille sic Romam adfatur:

*Quòd regnas, minus est, quàm quòd regnare mereris,
Excedis FACTIS grandia FATA tuis.*

Pulchrè. & habuit igitur Fortunam, siue cælitum illum fauorem; sed habuit à causis, quas iidem cælitè, per virtutum gradus nexuque, præstruxerunt. Vt id liqueat, videamus primum vniuersè qui *Viri* in imperio illo fuerint, & tum quæ *Virtutes*.

C A P. II.

Triples ordo in populo ostensus, & quisque in sua parte laudabilis.

Viros considero dupliciter, & eos qui in Magistratu, Imperiis, Consiliis fuerunt, id est *Capita reipublicæ*: & parte alterâ, *minora etiam membra*, id est Populum & eos qui paruerunt. Dico utrosque egregios fuisse, nec quibus alia gens facilè aut ex vero (de Religione hîc non est sermo aut quæstio) comparatur. Primores igitur illi in duplici discrimine sunt, *Senatores Equitesque*. Illos si inspicias, qui propriè sedebant ad clauum: proh Deus, quanta grauitas, sapientia, maiestas? Vt qui ordinem eum *Ex REGIBVS constare dixit, vnus veram eius speciem cepisse*, Liuius videatur. Is fuit Cyneas legatus Pyrrhi regis: vir nec mentis nec oris egens, qui cum urbem lustrasset, atque etiam blandiloquentiâ & munificentiâ variè tentasset, vndique repulsus, ad Regem rediit: & interroganti *Quid de hostium sede sentiret? Urbem TEMPLVM sibi visum, Senatum REGVM esse confessum fatebatur*. Profectò talis fuit, & nec sub Principum imperio nimis degenerauit. Cassiodorus de suo æuo: *Urbs ornata tot EXIMIIS SENATORIBVS, beata tam nobilibus populis*: etsi tunc quidem fateor discessisse ab illâ præstantiâ, & vt grande ædificium, paullatim mole suâ desedisse, & mox ruisse. Erant autem in illo Senatu, vt cum Lucretio hoc dicam,

Lib. ix.

Flor. lib. i.

Ductores Danaum dilecti, PRIMA VIRORVM:

eximij, inquam, ciuium, genere, censu, virtute. Nam hæc spectabant: nec temerè viles aut sordidos (etsi plebeios interdum, quos magna virtus eueheret:) inopes numquam, & improbos rarò admittebant; aut si tales, non tenebant. Censores enim (ô laudabile & diuinum institutum!) legebant hunc Senatum: atque iidem per singula lustra examinabant, ac relegebant: & siquis

fiquis loco eo indignus, aut siquid in priuatâ etiam virâ turpè aut maculosum, notabant & emouebant. Quomodo id fiebat? silentio, & sine accusatione vllâ, aut causse apud iudices dictione. Dumtaxat in recitando Senatu, quod publicè & sollenniter fiebat, nomen eius præteribant, quem motum Senatu vellent. Ita cum in albo illo non esset, nec in Senatu censebatur. Causa quidem iis mouendi semper erat, & hanc subsignabant, & volentibus edebant: sed certare de eâ lite, nihil opus erat. iudicium sufficiebat: quod à tam grauibus viris (nam primores ferè Senatus erant) bonum meruisse, laus & approbatio habebatur; culpa & damnatio, triste. AVD. Pulchrum, bis pulchrum: sed cum eâ lege, si viri illi boni essent. quid si per affectum iudicassent? LIPS. Rarenter, aut vix euenisse legimus. Nam voces statim omnium damnassent, & exagitassent: & factamen semel iterumque euenisse; quid magni mali, præ magno illo bono, erit? Non enim alia pœna, quàm Ignominia: facilè aut contemnenda, aut eluenda, qui publica iudicia aut testimonia pro se haberet. Denique alij Censores mox reponebant. Nam & hoc scire debes, non in grauibus & grandibus peccatis hanc Censuram interuenisse: ea enim legibus & iudiciis seruabantur: sed minoribus delictis, aut domesticis flagitiis. à quibus vacare & castos esse primos illos Ordines maximè volebant, & quorum vita erat in exemplum. AVD. Iterum exclamo, Pulchrum! Sed dic sodes, multi igitur isti tam electi in Senatu? LIPS. Initio à Romulo *centum* facti, & *Patres*, iidemque *Senatores*, vel à curâ, vel ab ætate dicti. Postea ad *trecentos* creuere, & in liberâ Republicâ sic mansere, vsque ad Liuium Drusum. Is in Tribunatu, cum opes Senatus vellet extollere, eosdem iudiciis etiam præponere; numerum auxit, & ad *sexcentos* fecit. Mansisse ita ad Cæsarem opinor, qui per bella ciuilia non opes solum, sed honores multis largiturus, amplificauit, & vel ad *mille* allegit. Displicuit Augusto, & magnâ curâ, atque iteratâ aliquoties recensione, purgauit: & denique ad modum veterem, id est *sexcentos*, redegit. Qui sanè satis amplius numerus, etsi in amplo illo imperio: atque ex his plerique, non solum consiliis publicis semper adhibebantur, sed etiam in prouincias, ad imperia, aut exercitus mittebantur.

Itaque

Itaque curia hæc velut promptuarium erat, è quo statim Princeps caperet viros, ad omnia ciuilia aut militaria munia aptos, & suffecturos. Et hoc aspectu tenuerunt Senatum, grande vel vnicum fulcrum illius Principatus. Otho Imperator ipse, apud Tacitum: *Quid? vos pulcherrimam hanc urbem, domibus & tectis, & congestu lapidum, stare creditis? Muta istac & inanima intercidere, ac reparari, possunt: AETERNITAS RERVM, & PAX GENTIVM, & MEA CVM VESTRA SALVS, incolumitate SENATVS firmatur.* Et elogia ista de Senatu, res & veritas multis dictauit. In Cicerone leges: *Senatum PRINCIPEM SALVTIS, PVBLICAEQVE MENTIS.* In Ammiano, *ASYLVM mundi totius.* In Cassiodoro, *Gloriosum Senatum, MORVMQVE LVMI-NA.* In Petronio, *RECTI BONIQVE PRAECEPTOREM.* Iam in Tacito etiam dicitur, *CAPVT IMPERII, & DECORA omnium PROVINCIARVM.* Cur nominatim de *Prouinciis*? quia iam sub Principibus, ex omni regione capiebantur Senatores. Et vt ditissimi honestissimique Prouincialium ciuitate donabantur, Equites fiebant, ita & mox Senatores. Vtile inuentum, & ad populos sub vnum imperium firmiter colligandos. Symmachus eâ causâ scripsit: *Pars melior HVMANI GENERIS Senatus.* Cassiodorus: *Quidquid HVMANI GENERIS floris est, habere Curiam.* Et Panegyricus scriptor: *Sensisti Romate tandem arcem omnium gentium, & terrarum esse reginam, cum ex OMNIBVS PROVINCIIS, Optimates viros Curiae tuae pigneraueris; vt Senatus dignitas, non nomine quàm re esset illustrior, cum ex TOTIVS ORBIS flore constaret.* Alter autem ab hoc ordo est *Equitum*: qui & ipsi ab illis notis tribus probati, aut probandi. Nam de Genere, multi erant è Senatoribus & Patribus orti: & certè liberti aut libertini, nec si Censum haberent (nisi beneficio Imperatorum) in hunc ordinem veniebant. Quod inferiore etiam æuo Alexander Imp. seruauit, de quo Lampridius: *Numquam libertinos in equestrem locum redegit, asserens SENATORVM SEMINARIVM equestrem locum esse.* Erant tamen ex ingenuis multi, & ferè omnes qui Censum equestrem haberent. Is fuit *Quadringentorum*: id est, *decies mille* Philippicorum. Igitur latus hic ordo & amplus, vt tunc opes plerisque amplæ erant: & ideo quod ad Vitam, coërcendus aut recidendus. Apud veteres

1. Hist.

teres id quoque Censores fecere, siue in *Transuersione* (quæ tamen eorum modò erat, qui *Equum publicum* habebant) siue per lustra singula, cum ordines digerebant & recognoscebant. Nam hîc quoque Album erat, siue tabulæ, & recitabant: quique primus ex iis nominatus, *Princeps iuuentutis* dicebatur. planè, vt qui in Senatu primus recitatus, *Princeps* item *Senatus*, augusto titulo, dicebatur. Sed cur *Iuuentutis*? an omnes iuuenes? imò viri plures & senes erant: sed causa & origo, quòd olim & primâ republicâ, pauci Equites, nec ferè nisi filij Senatorum. Creuit paullatim largiter numerus, & magnam ciuitatis aut ciuium partem comprehendit: sed nomen tamen *Iuuenum* mansit. Sed & Iuuenes antiquis dicti ad annum XLV. A V D. iam semel iterumque de Senatorum filiis: non ergo ij Senatorij, aut Senatores? LIPS. Caue erres: distinctione hoc dicam. Aliud *Senatus*, si Principum tempora adspicias, aliud *Senatorius ordo*. Ille certo numero stetit, vt diximus, & intra *sexcentos*, sub Augusto quidem: at iste, latius patuit, & iuuenes quoque ac Senatorum filij, sed & alij equites in eum cooptati. Censebantur enim Senatorij, qui ius lati clauis à Principe impetrassent: id est, in signe ipsum Senatorum. & in Senatum quidem ij veniebant, sed sententiæ ius fuisse non putabis. Institutum enim Augusti fuit, quod ipsis Suetonij verbis dicam: *Liberis Senatorum, quò celerius reip. assuescerent, protinus à virili togâ latum clauum induere, & Curia interesse permisit*. Hoc ita Augustus, sed restrictè, in *Senatorum* DIO LII. *liberis*: postea Caligula etiam aliis quibusdam equitibus permisit. Permisit dico, aliique Principes; sed sic vt ab ipsis peteretur. Talis est ille Iulius Montanus apud Tacitum, *Senatorij ordinis, sed qui nondum honorem capeffisset*. Hos ipsos *Senatores* interdum dici reperio. vt in Tacito: vbi Togonius Gallus censer, VI. ANN. *Principem diligere Senatores viginti, sorte ductos, ad custodiam sui: & Tiberius custodes oblatos hos amolians, Nam quos omitti posse, quos eligi? honoribus perfunctos, an iuuenes?* Intellegit hos nostros *Iuuenes*, qui nondum propriè Senatores, sed, vt ita dicam, *Senaturiebant*. Hi sunt, qui *Illustres equites* à Tacito eodem, atque aliis, ad discrimen dicuntur: & palàm ipse Tacitus cum Senatoribus iungit, aut coæquat. *Augustus*, inquit, in-

ter alia dominationis arcana, seposuit Ægyptum, vetitis ingredi, nisi permissu, Senatoribus, aut illustribus equitibus Romanis. Sed ne abducamur à nostris Equitibus: genus igitur diffusum, & in vario discrimine: erant qui Equo publico, erant qui Iudices, erant communi nomine Equites dicti. Illi qui Equo publico, tempore Dionysij Halicarnassæi, id est Augusti, ad quinque millia erant, aut supra, ut ipse vidit ac numeravit. Qui in Iudicibus, haud pauciores: imò plures ex Plinio scribente, *Judicum non nisi quattuor Decurias fuisse primò, vixque singula millia in Decuriis, nondum provinciis ad hoc munus admissis*. Quâ adiectiunculâ notat, largiter plures suo ævo fuisse: cum & Caligula *Quintam Decuriam* addidisset. Quid iam dicemus in reliquâ classe eorum, qui immunes, fuisse? Atque isti Equites, quos Perseus rex apud Liuium ita laudat & insignit: *Equites enim illis, PRINCIPES iuuentutis; equites SEMINARIVM Senatus; inde lectos in Patrum numerum, Consules, inde Imperatores creant*. Quæ omnia satis clara tibi, ex iis quæ dixi. Superest tertius ordo *Plebis*, de quo quid singulariter dicam, nisi triplici discrimine fuisse, Ingenuos, Libertinos, Libertos? Et in militiâ discrimen erat ab hoc Genere; itemque à Censu, sicut & in aliis muniis, si qua publicè subirent. Vita etiam Censuræ permissa: quam tamen neglexisse postea (malo sanè publico) Imperatores video, contentos duplicem illum priorem ordinem recognosse. AVD. Satis decora & utilis tota hæc Ordinum distinctio: sed vulgò & in occurso poterantne agnosci? LIPS. Poterant, & statim quidem, ab habitu. Nam etsi toga communis omnium civium vestis esset: tamen discrimina alia, ab aliis notis. Ut solis Senatoribus, aut istis quasi Senatoribus, ius *Lati clavi* gestandi erat: quod non aliud, quàm velut bullæ è purpurâ, & capita clavorum intexta aut inserta. Equitibus autem Aurei annuli, qui hunc ordinem, ut Plinius ait, à plebe distinguebant. Qui his duabus notis carebant, Plebs erant.

Lib. XLII.

CAP.

CAP. III.

Iustitia & Clementia in bellis.

VIROS igitur communiter iam vidisti, & in classes suas distinctos: ire per Magistratus & officia Ciuilia aut Militaria, longum sit, nec nostri nunc sermonis. Etsi omnia ea optimè & prudentissimè instituta, siquâ vmquam in Republicâ: sed omittantur, & quod propositum, de *Virtutibus* addamus. Nam viros illos laudabiles, vel potius ADMIRABILES fuisse dico, idque à duplici virtute, *Militari* vel *Ciuili*. Illam in imperio & republicâ iure considero, vt tutelam eius, imò augmentum: sine quâ frustrâ aliquis status aut commune se iactet. Præmitto igitur, & duo hîc in Romanis, *Iustitiam ac Fortitudinem*, miror. Quod ad illam, nescio an alia gens consideratius, & causis in Rationis trutinâ libratis, bellum susceperit, quàm ista. Nam plerique, aut Regum suorum arbitrio arma induerunt, aut primorum aliquot in Republicâ, qui decernebant. Hîc aliter, & nec Senatui, nec populo toti, plenum hoc ius, nisi cognitio & iudicatio sacerdotum publicorum interuenisset, quos *Fetiales* dicebant. Eorum arbitrio sumpta arma, posita arma: & religio, non solùm iustitia, ea temperabat. Laudat & probat hoc vnice Dionysius: & *Græcos suos caruisse* eodicit: & *se se ideò obiter expositurum, quid muneris & iuris habuerint: vt, inquit, quibus ignota hætenus fuit Romanorum* IN BELLIS RELIGIO, *mirari desinant felices euentus plerumque habuisse. Nam omnium bellorum initia & causas, apparebit iustas fuisse: atque ideò Deos meritò propitios sensisse & fauentes.* AVD. Prudens & pia scriptio Dionysij, fateor: sed an vera Lipsi? Itane omnia bella iusta, & à talibus causis? Mirum fanè. cum video tot regna aut regiones bello petitas, & subiectas; atque adeò in paucis annis, cum extra Italiam pugnare cœperunt, domitum penè vniuersum orbem. Singularis hæc occasio vel oportunitas, si omnes sic ordine læserunt aut lacefferunt: & planè ponenda inter tua ADMIRANDA. Quin, quod res est, dicimus? Bella quædam iusta, non nego: plura à duobus malorum stirpibus

nata, Ambitione & Auaritiâ. quod nec ipsi Romani scriptores negent. Vis Sallustium audire? *Romani arma in OMNES habent, in eos acerrima, quibus victis SPOLIA maxima sunt.* Et iterum: *Romanis cum nationibus, populis, regibus cunctis, VNA, & VETVS bellandi causa est, CVPIDO profunda IMPERII & DIVITIARVM.* Quid Tacitus tuus, ille iudicij confideratus simul & liber? *RAPTORES ORBIS, postquam cuncta vastantibus defuere terra, & mare scrutantur. Si locuples est hostis, AVARI; si pauper, AMBITIOSI. quos non ORIENS, non OCCIDENS satiauerit.* Audis, Lipsi, præclara hæc elogia? & ab ipsis quidem Romanis: nec tu veste aut colore aliquo sermonis facile hæc teges. LIPS. Suauiter rideo. AVD. Ita video, cur autem in re seriâ? LIPS. Nam tuam hanc malitiam (imperitiam dicere non possum) quâ non rideam? qui verba te dare mihi censes, in his quasi Romanorum verbis, quæ reuera hostium esse non ignoro. Nonne priora illa Michridates apud Sallustium profert, altera Galgacus apud Tacitum? Mirum autem, si ij benè honesteq; de Romanis loquantur aut sentiant, qui viris & equis expugnatum eos eunt & euersum. O tuam dissimulationem! quasi nescias decorè hæc historiis inseri, non quia probè aut verè, sed quia probabiliter ab iis dicta. Nam talia non desunt, nec vniquam deerunt, magnis imperiis obiectari. Miserabiles enim ferè victi sunt, & fauemus imbecillis; & passi iniuriam videntur, quia non fecerunt. Atqui terras eorum inuaserunt, & ceperunt. Quid ergo? liberè & impunè læsisse vis? incipere bella, in alienâ manu est: non ponere cum lubet, & vt lubet. Amittere sua non iniuste incipit, qui aliena aut alios iniuste læsit. Sed enim ordo iste mirificus, & inter mea ADMIRANDA referendus, vt aiebas. Ego tecum hoc sentio, & arripio: & admirabilem planè hîc habeo Prouidentiam diuinam. Itane ferè quadam bella ex bellis nata, prouinciæ ex prouinciis subactæ? Illa causas dedit, aut permisit: & semper duplici hoc titulo Romani vsi, vt aut pro *Salute* arma caperent, aut pro *Fide*. Pro illâ, vbi res eorum ageretur; pro istâ, vbi Sociorum. Et hoc de Sociis latè patuit, & est illa catena, quæ bella & terras coniunxit aut subiunxit. Cicero verè & liberè: *Noster populus, SOCIIS defendendis, TERRARVM OMNIVM potitus est.* Verè inquam: & vis pauca

pauca exempla? Ecce Carthaginenses validi sunt, imò æmuli virium Romanarum. obstant crescentibus: quid fit? remouendus ille obex, & causam ipsi præbebunt. Siciliam inuadunt, & Mamertinos: isti ad Romanos appellant, vt Socios. Veniunt, subueniunt, pellunt eos; & quæ sita iam ipsis ad se trahunt. Fit pax, & Sardinia etiam Siciliæ adiicitur, concessu ipsorum. Vides augmentum? Sed enim iam sistimus, & illi manent ac florent? non. in Hispaniam malâ cupidine transcendant, arma etiam Saguntinis inferant, & amicum sociumq; Romanis opidum euertant. Bellum ergo iterum iustum: quo fine, & fructu? Victi illi, & in Africam compulsi, Hispaniâ aucti Romani. At enim Græcia & Macedonia iam desunt. Vis iustè dari? Philippus Macedo fœdus cum Annibale coibit, Romanos & Græcos simul laceffet: atque isti eos aduocabunt, & sibi primum, mox & Macedonibus, imponent. Talia in Antiocho, Jugurthâ, ipso Mithridate. qui sceleratissimus non regum, sed mortalium, quid de fraude vel iniustitiâ Romanorum queritur? vt volet; ipse ab illis & nobis audiet, *Va victis*. Non dicam pereant, sed tamen pareant, qui vincere aut quiescere non potuerunt. AVD. Hem! acriter tu pro Romanis: sed ex animi tui sententiâ? LIPS. Ex sententiâ: saltem de antiquis illis Romanis, & ante Sullam ciuili bello nondum infectis & vt sic loquar, decoloratis. Pleraque omnia tunc pura & iusta: & liceat cum Rutilio, verè de Româ dicere,

IVSTIS BELLORVM *caussis*, nec PACE *superbâ*,

Nobilis ad SVMMAS gloria venit OPES.

At postea degenerarunt, Auaritia & Ambitio quædam dictarunt, ad hoc Rationis examen non dirigenda. AVD. Iam remissius, & laudo. quid tamen in Rutilio audio, nec *Pacem superbè* dedisse? Imò rarè dedit, aut impotenter & superbè dedit. LIPS. Neque id tibi dabo. Quosdam populos puniuit, fateor; sed non nisi imperio suo, & stipendiario illo iugo. Quàm multis autem & pacem indulsit, si vti eâ potuissent, aut voluissent? Ipsis Carthaginensibus bis: Philippo etiam, & Antiocho, & Tigrani: atque hos omnes cum pellere terris in eorum manu esset; contenti fuerunt restringere, & vt imagine hac vtar, pennas incidere, ne temerè & lasciuè sic euolarent. Sed satis super Iustitiâ.

CAP. IIII.

Fortitudo Romanorum militaris.

Fortitudinem in militiâ nunc consideremus. Quid tamen hîc diffundar? nōne satis in ROMANA MILITIA meâ feci? Opinor: sed argumenti & contextus etiam causâ, pauca dicantur. Aio igitur & *Milites* & *Duces* præstantissimos huic genti fuisse, & in omni æuo ADMIRANDOS. Vide mihi legiones illas, quæ binæ iunctæ, & cum totidem Sociis, equitatu autem *mille octingentorum*, ad quæcumq; bella & hostem ibant: ibant, sed & victrices ferè redibant. Tota autem ea manus, quid amplius quàm *octodecim millium* erat? Iam si decem legiones iungeres, quod item factum: quid nisi Hirtij verbis dicam, *vel calum diruere* eas potuisse? Ecce gygantes novos, & veros, nec è fabulis petitos. An non tales tibi videbuntur, si in *Opere*, *Agmine*, *Acie*, paullisper eos consideras? Quod ad Opus, fodiebant, vallum & fossas ducebant; aggerem, testudines, turres struebant: omnia celeriter & industrie, vt fidem superet paucos homines tanta, in tantulo tempore, struxisse. In ** Poliorceticis* meis dedi exempla. Iam de *Agmine*, quid istud est? arma omnia peditem ferre, cibos semestres aut menstruos, utensilia, & septenos aut plures interdum vallos. Iumentum ita oneres, negabis par futurum. Adde ordinem in toto incessu, à signis non discedere, pari passu omnes ambulare, decurrere etiam, cum opus esset, in plenis armis. Denique in acie quis par Romano miles erit? nam non fuisse quidem, id cōstat. Cum omnibus gentibus, omni genere armorum aut pugnarum, concurrerunt: ecquando victi sunt ignaviâ suâ aut culpâ? nam hoc addendum est: & optimus ille miles semper potior, nisi mens & directio impediret imperiti aut temerarij Ducis. Liuius gloriatur: *Absit invidia verbo, & ciuilia bella sileant, numquam ab EQVITE hoste, numquam à PEDITE, numquam APERTA acie, numquam aquis utique locis laborauimus.* Vera dictio, & trophæa victarum gentium adstipulatur. Græcos aut Macedonas aliquos mihi compones? Pyrrhus ipse Macedo refutabit: & cum Romanæ

*Itemque
in Militiâ.

Lib. IX.

manæ militiæ periculum, sed cum suo periculo fecisset, vocem è pectore emisit: *O quàm facile erat orbis imperium occupare, aut mihi Romanis militibus, aut Romanis me rege!* Atqui si quisquam Regum bono & veterano milite instructus fuit, is fuit. Quid autem mirandum tales fuisse, apud quos, à primâ adolescentiâ, vita omnis in armis, honos omnis ab armis erat? Nemo honestiorum ad remp. accedere, aut magistratus capere poterat, nisi decem annos militasset. Et pedestris ipsa militia, viginti annorum decursu denique terminabatur. In ipsâ pace, an quietem egisse censes? exercitia assidua erant, vel in Campo illo Martio, vel in ipsis alibi castris. Aristidem operæ pretium est in hac re audire: *Quinetiam in militari disciplinâ vos, ô Romani, omnium aliorum inscitiam coarguistis. Nec enim contra hostes dumtaxat milites vestros ac Duces, sed inter se primùm committitis & exercetis. Ita fit vt COTTIDIE STENT IN ACIE, nec vnumquam quisquam LOCO CEDAT, sed vt in aeterno & celesti choro, quisque stationem suam cognoscat & seruet.* Reuera ita est: & de statione quod ait, quis nescit locum in acie, vel in præsidio, militi seruandum, vel moriendum fuisse? Leuiter ab eo discedere, à vitâ erat abire: vt seueritas quidem volebat saluberrimæ illius Disciplinæ. Inde contemptus periculorum & hostium: & in medios illos vel exiguam manum si Dux misisset, quis non sine cunctatione parabat? Exemplum illustre & notum, sed ADMIRABILE est, in bello Punico primo. Consul parùm prouidè suos ductans, in locum humiliorem, & collibus vndique cinctum, insinuarat. Hostes aditus infederant, & sine ferro confectum bellum videbatur. Ibi Tribunus consilium suppeditat: *Consul, inquit, vides tu collem illum, ab hostibus nondum occupatum? illuc censeo mittendam cohortem aliquam militum, si te & alios vis saluos. Hostes enim in illos irruent, interea tu, si vir es, te explicabis, & peruades.* Placuit Consuli sententia, & vera erat: nec de militis obedientiâ dubitabat, sed *Ducem, inquit, illum qui in certam mortem eat, quem habemus? Me ipsum,* ait ille. Dictum, factum, quadringenti ad moriendum proficiscuntur, & cadunt: solus Tribunus inter mortuos, semimortuus ipse, reperiens conualuit, & sæpe vtilem operam reipublicæ postea nauauit. Viros istos tali robore, tali obedientiâ, alibi mihi dabis?

Spar-

Spartanos tamen excipio, solos dignos qui cum Romanis comparantur, si vires & copiæ maiores fuissent. nam alia non degenerant. Sed hæc infelix audacia : illa lætior. cum Punico item bello, fugientem eorum classem, pedites in mare se coniicentes & natantes, quasi in camporum firmitate aggressi, manibus suis in litus retraxerunt. Paullò vetustiora ista sunt : ecce magis noua exempla. Bello Africano ciuili, Centurio Cæsaris cum aliquot veteranis in mari captus, ad Scipionem aduersarium Ducem perductus fuit. Ibi Scipio clementer vitam statim offerre & honorem, si deficere à Cæsare, & pro se stare vellet. Ille autem contrà, hortari vt ipse desisteret, neu contra tam inuictum virum & copias pugnaret : *Quæ, inquit, cuiusmodi sint, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas. Elige ex tuis cohortibus vnã, quam putas esse FIRMISSIMAM, & constitue contra me. ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tuã tenes potestate, NON AMPLIUS DECEM sumam : tum ex virtute nostrã intelleges, quid ex tuis copiis sperare debeas.* Ita Hirtius, siue Oppius, siue Balbus, castè & puriter hæc narrauit. AVD. Légi equidem, & memini : sed quid nisi militaria & vana hæc verba sunt? Nam vt *decem* contra *quadringentos* consistant, nulla ratio aut exempla dicent. LIPS. Rationem nunc omitto, etsi ea quoque in veterano isto robore est : sed exemplis hoc firmari potest. Non tu in eodem Hirtio legisti, *Numidarum copias, in coronæ modum, Cæsaris copias cinxisse? Cæsariani interim, inquit, NON AMPLIUS TRES aut QUATTVOR milites veterani si se conuertissent, & PILA VIRIBVS CONTORTA in Numidas infestos coniecissent, AMPLIUS DVORVM MILLIVM, AD VNVM terga vertebant.* Hoc etsi mirum, tamen verum est : & nisi fallor, ipso illo scriptore arbitro & inspectore gestum. Sicut quod idem eodem bello, de Gallis nostris tradidit : *Accidit res incredibilis, vt equites MINVS TRIGINTA Galli, Maurorum equitum duo millia loco pellerent, urgerentque in opidum. Vis nominatim & L. Siciuium aliquem citein, qui centies & vicies in aciem descendit? sex & triginta spolia ex hostibus rettulit? octo ex pro- uocatione occidit? quinque & quadraginta vulnera pectore excepit, tergo nullum? Vis Cassium Scæuam? qui in Britannico litore, cum quattuor commilitonibus in scopulo*

reli-

relictus, cùm mari abeunte hostibus adire fas esset, atque ij confertim irruerent; desertus ab alijs, solus impetum sustinuit, multos deiecit aut occidit, denique armis suis onustus, solo scuto abiecto, in mare se dedit, & ad Cæsarem natauit. Qui stupens ad viri virtutem, laudare parabat: at ille disciplinæ memor, *Da veniam Imperator*, inquit, *quòd scutum reliqui*. O dictum, factis illis ipsi laudabilius! & quid à tali animo, non enim iam manibus solùm, non speres? Idem Pompeiano bello, ad Dyrrachium castello præpositus, solus in portâ consistens, contra Romanas, Romanas dico legiones & copias, id seruauit. Quo tempore oculus ei effossus, humeri traiecti & femur, scutum *centum triginta* ictibus perforatum. Fabellas recitare hodiernis militibus videamur: sed nos res dicimus, tam hercules quàm cùm *Onera aut Opera* narramus, adeò non imitanda, vt nec credenda. Sed in victoriâ quid milites istos miror? magis pænè in clade & morte. Miles in Cannensi proelio, cùm vulneribus confectus, manus etiam mutilatus esset, spoliare se conantis Numidæ ceruicem brachijs inuadens, ad se traxit, & naribus atque auribus corrosis (cùm alia tela non essent, aut tractare non posset) deforme cadauer aspicientibus reliquit. De vno loquor: sed *quinam illi viri fuerunt* (Flori verba dabo) *quos ab elephantis obrutos Pyrrhi prælio accepimus? omnium vulnera in pectore, quidam hostibus suis immortui, omnium in manibus enses, & relicta in vultibus minæ, & in ipsâ morte ira viuebat?* Vide mihi istos, non homines, sed Martes, si fas dicere: & nec victos quidem, vincendos. Satis de Militibus, transeo ad Duces: etsi quomodo non isti omnes Duces? Imò quod Thucydides de Lacedæmonijs scitè dixit, *ὅτι ἀεὶ, πλὴν ὀλίγων, τὸ στρατόπεδον αὐτοῖς ἀρχόντες ἀρχόντων εἶσι*: quòd, *paucis exceptis, exercitus eorum* DVCES DVCVM *essent*: id profectò in Romanos conueniebat. Sed tamen Duces etiam aliqui eximij: vt parens ille *Romulus*, vt *M. Furius Camillus*; vt *L. Papius Cursor*, quem vel Alexandro parem (si venisset) *Liuius* opponit; vt *M. Claudius Marcellus* igneo impetu; vt *Q. Fabius Maximus*, salubri tarditate; vt *P. Scipio Africanus prior*, diuinâ felicitate; & *posterior*, diuinâ virtute; vt denique (nam omnes quis numeret?) caput & culmen *C. Iulius Cæsar*: fortunâ, peritiâ, magnitudine & celeritate animi, super

omnes qui arma tractarunt, aut tractabunt. Sed concludimus: si post Cæsarem tamen vnum addidero, alterius Cæsaris ò fidum vtilemque ministrum! Is *M. Vipsanius Agrippa* fuit, vir bello prouidus & fortis, & vel causa victoriarum Augusti, vel instrumentum. Nec post eum, flaccescente iam Romanâ indole, quos mirer habeo, nisi fortè *Germanicum Cæsarem*, sed properata mors eripuit; aut magis cerè *Traianum*, suo & proprio elogio OPTIMUM MAXIMUMQUE.

CAP. V.

Pietas, Probitas, Constantia Romanorum.

SED ad *Ciuilem* iam Virtutem venio, domi & in togâ spectandam. Eam per omnes ordines diffusam triplicem maximè reperio, *Pietatem, Probitatem, Constantiam*. *Pietas* eminent, vana illa quidem dixerit aliquis, sed tamen in assiduo Numinis cultu (pro ipsorum captu) reuerenter occupata. Incredibile est, quàm omnia publicè & priuatim religiosè cœpta, administrata, patrata: vt totam ciuitatem sacris operatam & addictam possis arbitrari. Atque id secundùm vetera instituta, nec nouitati aut mutationi dabant hîc locum. Miratur hoc *Dionysius*: quòd quamquam* *sexcenta nationes pænè in Urbem fluxerant*, quibus singulis sacra sua ritusque patrij essent; tamen ad suum æuum (inquit) nulla peregrina religio publicè suscepta; aut si qua oraculorum monitu introducta, ea ipsa Romano more culta, abdicatis fœdis vanitatibus, aut fabularum portentis. Quò valdè faciebat, quòd Sacris præessent, & ipsi non interpretarentur solùm, sed administrarent, viri in Republicâ primi, honoribus honesti: qui & exemplo plebem eò trahebant; & prudentiâ ac maturitate, noua aut nocitura spernebant. Ab hoc deinde capite alia Virtutum membra: & in primis illa *Probitas*, quam nominavi, id est animi morumque integritas quædam & candor. Sine fuce, sine fallaciâ diu mores illi fuerunt: & in prouerbum abierat, *Homo Romani ingenij, Romana simplicitas, & Romana fides*. Incerti, sed Romani scriptoris, versus sunt:

* Nota ad copiam ex-
cerorum.

CIVE ROMANO PER ORBEM *nemo viuit IUSTIVS.**Quippe malo vnum Catonem, quàm trecentos Socratas.*

Et fanè differere alibi de virtute crebrum, hîc vsurpare. Quâ in re alienum testimonium audiamus, & Polybij, id est hominis Græci. Deus bone, quàm ille dilaudat, & suæ genti præfert! Apud nos, inquit, *si cui talentum concreditum sit, & exstent decem syngraphæ, decem signa, bis totidem testes, tamen fidem vix est seruare. apud Romanos autem, cùm in Imperijs aut Legationibus plurimû pecunie in manibus habeant & dispensent, tamen officium & fides constant, solâ iurifurandi religione inductis.* Vides Probitatem in hac parte? sed & in bello candor is fuit, & rarò astu aut fraudibus victoria quæsitâ aut parta. Tangit grauitè M. Aquillium Imperatorem noster Annæus Florus, quòd is bello Asiatico veneno fontes miscuisset, ad deditiõem quarundam vrbiũ. *Quæres, inquit, vt maturam, ita infamem fecit victoriã. quippe cùm contra fas Deum, MORESQUE MAIORVM, medicaminibus impuris, in id tempus SACROSANCTA Romana arma violasset.* Iam & huic Probitati *Abstinentia*, siue etiam *Continentia*, adherent: nõ fœdè aut iniustè appetere alienum, parcè & modicè suo vti. Et illius quidem (*Abstinentiæ*, dico) quàm pulchrum, nec iactatum nimis, exemplum fuit ab vniuerso populo editũ, Marianâ & Cinnanâ proscriptione? Quippe cùm ij hostium suorum penates, omnibus opibus aut elegantijs plenos, vulgi manibus diripiendos vltro obiecissent: nemo inuentus est, nemo, qui iniustam hanc prædam è ciuibus peteret, caperetve: sed, tamquam à sacris edibus, omnes manus & cupidinem abstinerunt. Et quid in togâ miramur hæc exempla; cùm in ipso bello, & inter hostes, prædæ abstinentia fuerit? quæ non nisi permisso capta, & sic quoq; tota ad Duces relata. Iam in *Continentiã* quàm laudabiles, si cibum, vestem, aut externa alia spectes? Plinium & Plautum testes habemus, populum Romanum per aliquot sæcula, non nisi farre & pulte vulgò vsurum. Quòd si nuptiæ, festiuitas, aut lætius conuiuium esset; pro magno pauci pisciculi, & porcinae aliquot pondo, in obsonium adiecta. Similis in vestibus frugalitas: & omnium, ditium pauperumque, è lanâ: atque eâ natiui & albidî coloris. nisi quòd ditiorum splendentes paullo magis & nitidæ à fulloniâ arte essent. Nam Sericum, Holoericum,

ipsa Lintea, ferò innotuerunt, & timidè etiam in vsum paucorum venerunt. Adderem Modestix laudem, & reuerentem Senatus & procerum suorum populum: nisi Tribunicix interdum procellæ turbassent, quam ego pestem vnicam & labem reperio in re Romanâ. Denique & tertiam virtutem *Constantiam* feci: ô verè ADMIRANDAM in hac gente! Nam in alijs pares alios habeant: in hac nec comparandos. Mucius ille olim oraculum protulit: *Et facere, & PATIFORTIA, Romanum est*: quasi hæc in malis magnis Patientia (quæ ipsa est Constantia) peculiaris eorum virtus esset. Et tu dispi-ce. Vmquàmne vnum aliquem hominem, plus inuicti, & obnixi in omnes casus, roboris ostendisse, quàm populum hunc vniuersum? Exemplis doceatur. Pyrrhus ille in Italiam venerat, cum noui generis gentisque copijs, & inprimis inaudito terrore elephantum. Victor grandibus prælijs erat, Italiam percurrebat, & à trigésimo pænè lapide Romam prospexerat. Quid Romani? trepidant scilicet, & pacem petunt? Imò oblatam vltro respuunt, & legatos eius cum animoso hoc responso dimittunt: *Pyrrhus Italiâ cum copijs excedito. Vbi excesserit, de pace si volet, agito. Ni excesserit, arma & viros, & aciem expectato. Neque destituros ab incepto se, etiamsi SEXCENTOS LAEVINOS* (ea verba Plutarchus posuit) *pugna vicisset. Qui animi isti, aut verba sunt? non contra Pyrrhum, sed contra fortunam, & pænè dixerim cælum, dimicantium. Et si mos ille eorû semper in bellis (notandus & ADMIRANDVS) nihil largiri armato hosti: sed vbi ea posita, & obsequiosi aut flexibiles illi visi, tunc denique conditiones ferre & æquas, & sæpe nec expectatas. Generosorum hoc est: ire in aduersos, parcere aut absistere iam abiectis. Fructus autem Constantix in Pyrrhum fuit, sponte Italiâ illum fugere, ipsos eius dominos & potentes fieri. Vide & bellum Punicum primum. quot ibi clades, raræ aut nouæ? Rara in Africâ ipsâ, cum Atilius Regulus Consul, cum toto exercitu oppressus, & viuus venisset in hostium potestatem. No-tuè aliquot in mari: cuius antea expertes & imperiti, classes plures vel naufragio vel pugnâ amiserant. Polybius scribit, & ipse miratur, *septingentas quinqueremes eo bello amissas fuisse*. Satis autem iacturam eam æstimas aut intellegis? in quaque earum*

(Poly-

Dionys.
lib. viii.

(Polybio sic ordinante) *trecenti* remiges fermè erant, milites *centum viginti*. Hos tu si vnà computas & colligis, videbis <sup>* Manip-
lus vnus.</sup> paullò minus *trecentis hominum millibus* periisse. Et qui Romani tunc erant? nec totâ etiâ Italiâ plenè adhuc potiti. O constantiam, ô robur, & ô fortunam! nam hæc se vertit, & puduit tam merentibus non se dare. Iam ad mortem plaga, Punicum bellum tertium. Annibal summus ducum in Italiam ipsam venit, siluam excindere parat, in quâ stabulabantur Martiales isti lupi: & pænè fecit. Tribus præliis magnis victor, & ultimo illo Cannensi, quid nisi totum virilem sanguinem Romanum exhaustit? Heu cladem! *quingenta millia* selectorum militum, vnà cum altero Consulum, cum tot Tribunis & Centurionibus, tot Senatoribus & Equitibus Romanis iacent: & tu Roma adhuc spiras? quibus freta? senibus, puerisque, & feminis, quos solos pænè reliquos habes? Spiro, inquit, imò alta & vetera Spiro. De pace nulla mentio: veniat vel Romam Annibal, arx & Capitolium nos defendet, & è cinere isto suscitabuntur *rerum domini Romani*. O insanas, dixerit aliquis, cogitationes! sed res & exitus docuit, constantes & felices. *Magna populi Romani fortuna* (ait Florus) *sed SEMPER IN MALIS MAIOR, resurrexit*: & pueros, senes, vinctos, seruos armauit: & imbecillo aut fædo exercitu victrices illas copias profligauit. Plura possem. nam in omni Romanâ historiâ propriæ huius virtutis exempla sunt: sed quid maius istis possum? Claudianus concludat:

NVMQVAM SVCCVBVIT DAMNIS, & *territa nullo*

Vulnere, post CANNAS MAIOR Trebiamque fremebat.

Et Liuius: *MAGNITVDINEM populi Romani, aduersis propè rebus ADMIRABILIOREM, quàm secundis esse*. AVD. Atqui vnum minor, & pænè doleo, à te omitti. LIPS. Quod illud est? AVD. De Varrone. nam quid admirabilius, quàm cum ille auctor & caussa tantæ cladis (nec falsò) diceretur: Romam redeunti obuiam itum ab omni ordine & populo, & *Gratias actas, quòd de Republicâ non desperasset?* Siqua alia hæc plebs fuisset, itâne gratias funesto & furiali capiti? sputa, saxa, tela, nec vnâ mortem. Illi fecerunt. quia hoc quoque Constantiæ proprium, mæderi malis potiùs, quàm irasci. LIPS. Est & minutum aliud.

Nam cùm urbem ipsam Annibal obsideret, & terreret: fundus, in quo castra eius posita, publicè sub hastâ Romæ veniit: nec minoris, quàm si liber, nec infessus ipse aut Italia ab hoste essent. Item alterum, eodem illo tempore, cùm ad vnam portam Annibal pugnaret & inuaderet, alterâ militem & auxilia in Hispaniam emiserunt. Fiducia hæc, vt verum dicam, humana non fuit: à Deo inspirante vênit.

C A P. V I.

Contra Probitatem & Abstemiam dicta & obducta quadam.

ET hæc sufficiunt, mi Auditor, de Virtute Ciuili: cuius custodes & sacerdotes si viritim recenseam, quando finiam? te, & certè me, fatigem. AVD. Numquam me, nec si Iliadem sermonis tui texas. Sed tamen si arbitrari me dicta tua vis, non solum audire: habeo quæ speciosè aut firmiter obducam iis & opponam. Itane Virtutem hanc attollis? Pietatem omitto: et si ea externa tota, & miseratione magis, quàm refutatione digna. Sed de candore & fide adiunxisti: an non ipso animo tuo alibi retinente, aut refragante? Proh sancta Fides, quæ igitur lego alibi aut video, contra tuum numen aut nomè admitta? *Caucæi* populus Hispaniæ satis potens & notus fuit. qui cùm pares Romanorum armis & violentiæ non essent, legatos supplices in castra ad Lucillum Imperatorem miserunt, pacè & foedus quacumque lege facturos. Ille obsides imperat, & argenti statim * talenta centum, equites auxiliares certo numero. Omnia fiunt sedulo & obnoxie. Imperat tum amplius, vt *duo millia* militum in urbem suam accipiât, præsidij causâ. Id quoque factum. Sed illis occultò mandatum, vt muros portasque occuparent: atque ita Lucillus reliquum exercitum induxit, & tubâ signum datum, vt sine discrimine, senes, pueri, viri, femine interficerentur. Ita opidum direptum, deletum: ipsa *viginti millia* hominum, per summum scelus, interempta. O candorem, ô simplicitatem! & ecce aliam, in eadem Hispaniâ, similem. Sulpicius Galba Lusitaniam hostiliter ingressus vastabat, mirantibus illis nec causæ

*60000.
Phil.

aut

aut culpæ satis conscii, Legatos mittunt, fœdera priora renouant: illo recipiente, & vltro miserante, quod sic afflictaentur. *Sed, inquit, egestas fortasse vos impulit prædas agere, & belli speciem præbere: medebor. Tripartitò vos diuidã, & in agro ac solo pingui collocabo, vbi reliquum beati ac tuti agatis. Venite cum vxoribus, cum liberis: in talem vallem, talis illa pars. adsignabo.* Veniunt miseri, læti ac securi, & in triplici regione distincti. ad quorum priuos cum accessisset, arma ponere quasi amicos sociosq; iussit: & iis positis, milites immisit, & fidem ac deos implorantes, ad vnum omnes occidit. Idem alteris, tertiisque celeriter factum, & priusquam fama prioris facinoris ad eos venisset. Aspicio te Lipsi, & oculis vultum ac pectus verbero, si tale aliquid infidum & barbarum, in vllâ barbarie factum? Atqui nouitia hæc sunt, dices, & reipublicæ inclinantis. Non nimis, nec longè à Bello Punico secundo, cum Respublica moribus legibusque vel maxime floruisse censetur. Sed vis igitur antiquiora? accipe. Aufonium gens in Italiâ fuit, vno tempore, nullo satis certo crimine, excisa. Liuius ipse narrat, suspectos & delatos à paucis, quasi deficere ad Samnites vellent: præuentos autem à Romanis, qui occultè submissis militibus, quibusdam & togatis, portas trium opidorum occuparunt: & eâdem horâ, cædibus promiscuè factis, vrbes & gentem deleuerunt. Audis tu mi doctor? quid istis hominibus probius aut candidius? cedunt Gallicanæ nostræ niues. Iam & *Abstinentiam* ac *Continentiam* laudasti: & vt leuissimè dicam, subrisi, aut & irrisi. Nam quæ, aut vbi, hæc Abstinentia? Romæ & inter ciues fortasse? credo, & ex veteri dicto, *Coruus coruo oculum non eruit.* Sed an eadem in prouinciis, & vbi occasio aut facultas peccandi? O dij deeq; (si fas sic exclamare) quæ illuc occulta aut aperta furta, libidines, nundinationes, raptus? Poëtæ Harpyas aliquas finxerunt, quæ cōtactu & vnguib; omnia diriperēt, aut fœdarent: in re, isti Romanorū Præsides fuerūt. Optimus & bellissimus quisq; ita se gerebat, vt bella omnia domū auferret. Demades olim dictitare solitus, cum ad Tribunal aut Magistratum iret, *ad Auream messem se ire:* mihi crede, isti ibant, & Colchos quisque Iason sibi spondebat. Legisti tu Ciceronis illa de vno Verre? Pleraque talia in aliis, & miseri prouinciales non nisi præda & spoliū Præsidibus suis erant.

erant. Quòd si in pace talia : per bellum & arma quid suspi-
 camur fuisse? & tu tamen illic quoque Abstinentiam eorum
 laudas. O iustè, ô meritò! & tuâ veniâ, dabo exempla. Ecce
 L. Sulla in Asiâ, cùm communiter *viginti millia talentum* ex-
 gisset, priuatim edixit, vt hospes militi apud se diuertenti *se-*
decim drachmas in diem daret; cœnam insuper ipsi, & sodalibus
 quot vocasset; Centurio autem acciperet in diem * *quingenas*
drachmas, vestè prætereà duplicem Domesticam & Forensẽ.
 Hęc Sulla, inquires, homo nequam, & natus ad Disciplinam
 militarem dissoluendam. Benè est, accipio excusationem:
 quid ergo L. Paulus qui Macedoniam vicit, inter optimos ci-
 uium? Destinatum ei Epirum totam diripere, & in prædam
 militibus dare, quia cum Perseo rege sensissent. Quid facit?
 ipsis Liuij verbis, *Centuriones in singulas vrbes submittit, qui se*
dicerent ad præsidia deducenda venisse, vt liberi Epirota, sicut Ma-
cedones essent. Denos principes è singulis euocauit ciuitatibus. Qui-
bis cùm denuntiasset, vt aurum & argentum in publicum proferre-
tur; per omnes ciuitates cohortes dimisit, sic vt vno die in omnes per-
uenirent. Edicta Tribunis Centurionibusque erant, quæ agerentur.
manè omne aurum argentumque collatum: horâ quartâ signum ad di-
ripiendas vrbes datum est militibus: tantaque præda fuit, vt in equi-
tem quadringenti Denarij, peditibus ducenti diuiderentur. Centum*
quinquaginta millia capitum humanorũ abducta. Muri deinde direpta-
rum vrbiũ diruti sunt: ea fuere opida circa LXX. Quibus auribus
 tu candoris, tu abstinentiæ mirator, hæc audis? Centuriones
 submittit, per speciem liberandi; decem primos euocat, vt con-
 silio & ducibus spoliet: ô candidum factum! Milites deinde
 immittit, diripit, cædit: ô clemens abstinentisque factum! Sed
 pulcherrima clausula, tot millia capitum abducta: nec finis,
 in miseros muros & tecta sæuitum, & dirui ea iussa. In vicinâ
 Græciâ, quid Hortensius Prætor patrauit? Legati Abderitæ
 in ipsâ Româ audiantur, (Liuij item verbis) *Flentes ante Cu-*
riam, querentesque, opidum suum ab Hortensio expugnatum dire-
ptumque esse. Causam excidij fuisse, quòd cùm centum millia de-*
nariũ, & tritici quinquaginta millia modium imperaret, spatium
petierant, quòd de eâ re ad Hostilium consulem, & Romam, legatos
mitterent. Vixdum ad Consulem se peruenisse, & audisse opidum
 expugna-

* 50. Phil.

Lib. XLV.

* 40. Phil.

Lib. XLIII

* 10000.
Phil.

expugnatum, principes securi percussos, sub coronâ ceteros vaniisse. In ipsâ Italiâ, Locrorum opido Q. Pleminius, Legatus Scipionis Africani, cum milite præfuit. Sed quomodo? Lilius iterum dicit: *in CORPORA, in LIBEROS, in CONIVGES, INFANDAE contumelia edita.* Libidines, & non dicenda habes: *iam avaritia* (inquit) *ne sacrorum quidem spoliatioe abstinuit. nec alia modo templa violata, sed Proserpine etiam intacti omni atate thesauri.* En religionem & pietatem, quam laudabas. Et quid ego Consules, Prætores, Legatos, nomino aut conquiro? ecce pusillus vnus Præfectus equitum, titulo tenus, Scaptius, cum pecuniam deberi sibi à Salaminiis diceret, illi ad Senatum appellarent, eiusque consultum: homo probus & iustus, *quingenta equites* ab Appio Proconsule impetrat, *inclusum in Curia Senatum* habet *in multos dies, aded vt interierint nonnulli fame.* Hęc Cicero ita narrat, & simul æquabile illud ius inter prouinciales & Romanos ostendit. Quid plura addo? claudat mihi Polybius testium agmen. qui scribit Scipionem, captâ Carthagine Nouâ, *omnes obuios occidi iussisse, nec vt vlli parcerent.* Tum addit, *sollennem hunc morem Romanis fuisse: Videntur enim, inquit, terroris gratiâ hoc illi facere. Itaque frequenter videre est, quando Romani ciuitates capiunt, non homines modo occidi, sed etiam canes dissecari, & aliarum animantium membra truncari.* Heu, heu clementiam, candorem, probitatem, & omnia, quæ dixi, inter ADMIRANDA!

Lib.vi.
ad Attic.

C A P. V I I.

Pariter contra Continentiam; & de luxu Romano.

IAM tu *Continentiam* etiam laudabas, in Victu & Vestè: voluntate tuâ, aliquid opponam? LIPS. Valdè interest scilicet quid velim: tu mihi videris, vt Mithridates aliquis, non libero, sed hostili ore & animo, inuehi in Romanos. AVD. Non ita est: sed falsa si dicam, vterque parati erimus, tu refellere, ego refelli. Hoc iam agis, video: sed prius & istæc audi. *Continentiam* igitur & frugalitatem veterum illorum, sed planè veterum, si lau-

b

das:

das: ego succino, & Fabricios, Curios, Quinctios tecum miror. Sin longius trahis; vt non ego, lectio tua & obseruatio tacitè refellent. Quid? leges illæ Sumptuariæ ab antiquo latæ, & sub bellum Punicum secundum, non ostendunt morbos in eâ parte fuisse, cum ad publica hæc remedia decurrèdum? ipsæ cenæ, & lautitiæ quæ narrantur, non id clamant? Reminiscere Pontificiæ illius cenæ apud Macrobiū, vbi incognita & nobis quærenda ciborum genera: reminiscere & Sallustij verborum de Metello Proconsule, in Hispaniâ: *Cenæ, vltra Romanorum, ac mort alium etiam, morem curabantur, exornatis ædibus per aula & insignia, canis que ad ostentationem histrioniam fabricatis. Simul croco sparsa humus, & alia in modum celeberrimi templi. Præterea, sedenti in transfennâ demissum Victoriæ simulacrū, cum machinato strepitu tonitruum, coronam ei imponebat: tum venienti thure, quasi Deo, supplicabatur. Toga picta plerumq; amiculo erat accumbenti. epulæ verò exquisitissimæ, neque per omnem modo provinciam, sed trans maria, ex Mauretaniâ volucrium & ferarum, incognita antea, plura genera.* Considera cenaculi apparatus, cenantis habitum aut honores, cenæ ipsius exotica fercula: quis ganeonum & lurconum, possit vel ausit imitari? Quis nostrū hodie aues aut feras trans mare, cenæ causâ, conquirat? Atqui olim non Metellus solum aliquis, sed iam vulgus lautiorum. Petronius Arbitr:

*Ingeniosa gula est, Siculo scarus æquore mersus
Ad mensam viuus deducitur. inde Lucrinis
Eruta litoribus vendunt conchyliæ canis,
Vt renouent per damna famem. iam Phasidos vnda
Orbata est auibus, mutoque in litore tantum
Sole desertis adspirant frondibus auræ.*

Consol. ad
Helu.

Pulchrè & floridè, sed an poëticè & elatè? non opinor, imò Seneca, acer ille talium quæsitō & cenfor, auget & attollit. *Non est necesse* (inquit, ad sæculi sui mores) *OMNE perscrutari profundum, ac strage animantium ventrem onerare, nec conchyliæ VLTIMI MARIS ex ignoto litore eruere. Dij deæque istos perdant, quorum luxuria tam inuidiosi IMPERII FINES transcendit. Vltra PHASIM capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à PARTHIS, à quibus pœnas nondum repetimus, aues petere.* Vides affectum & stomachum viri, & sine bile hæc nec in sermone quidem vsurpantis.

pantis. Quid Latinus Pacatus, in Panegyrico? Laudat Theodosium Principem, quòd nihil tunc opus esset, ad penum regiam flagitare remotorum litorum piscem, peregrini aëris volucrem, alieni temporis florem. & tum addit imaginem prioris sæculi: Nam delicati illi ac fluentes, & quales sæpè tulit Respublica, parùm se lautos putabant, nisi luxuria vertisset annum, nisi hibernæ poculis rosæ innatassent, nisi aestiuâ in gemmis capacibus glacie falerna fregissent. Horum gula angustus erat orbis noster. namq; appositas dapes, non sapore, sed sumptu aestimantes, illis demum cibis acquiescebant, quos EXTREMVS ORIENS, aut positus extra Romanum COLCHVS imperium, aut famosa naufragiis maria misissent. Ecce vitia & prodigiosum luxum, omnia fastidientem, nisi remota & sumptuosa. Sed inferioris tantùm illa æui: imò verò, vt tetigi, à bello Punico secundo, aut circà: cùm ecce Cato Censorius publicè questus, Non posse saluam esse urbem, in quâ piscis pluris, quàm bos, veniret. Attende mi Lipsi. hocne nostro æuo sit? & tamen in luxum inuehimur, nec immeritò: at ego tibi dico, pluris quàm decem boues vèniisse vnum piscem: piscem? pisciculum addo. Mulli in quo tunc pretio: putantur fuisse, quos Barbos hodie, aut Regulos marinos vocamus: sed quidquid fuit, pisciculus, & vix quinque aut sex librarum. O non delicias, sed insanias! vnum ex iis quinque, sex, octo, decem millibus HS. reperio emptum. Seneca iocose narrat de Tiberio, se uero Principe, & luxui nec duce nec fautore. Mullum ingentis formæ (quare autem non pondus aduicio, & aliorum gulam irritò: quattuor pondo & selibras fuisse aiebant) Tiberius Caesar missum sibi, cùm in macellum deferri & venire iussisset: Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. Ultra spem illi coniectura processit. Licitati sunt: vicit Octavius, & ingentè consecutus est inter suos gloriam, cùm HS. quinque millibus emisset piscem, quem Cesar vèdiderat, ne Apicius quidem emerat. Notetur hîc, quæso, non pretium solùm piscis, sed Tiberij mirabilis continentia, qui in tantis opibus nec edere piscem voluit, nec donum alteri tradere, sed pretium ex eo fecit. quod sordes hodie aliquis fortasse (nescio an recto iudicio) interpretetur. At in Plinio, Asinius Celer, è consularibus, hoc pisce prodigius, vnum mercatus est octo millibus. Atque id quasi summum pretiũ Plinius habet, cùm tamen in Suetonij Tiberio sit, Prin-

Epist. xcvi.

*centũ viginti quinque Phil.

*ducentis Philipp. cap. xxxiii

cipem eum graviter questum, tres mullos triginta millibus nummum
 vanisse. Si numeri recti, certum est excessisse, & singulos ducentis
 quinquaginta Philippicis steterisse. An falsus aut mendax ergo
 fui, de bobus vel decem? Iam alia si conquiram, vereor non
 longus solum, sed vanus esse. Dicam tamen, vel tui iudicij explorandi
 causâ; & corriges, sicubi ego, aut testes mei, extra fines veri ibunt.
 De Apicio, quem iam nominavi, res nota est, hominem perditæ gulæ
 fuisse: de quo, vt alia sileantur, mors sola iudicabit, quam Senecæ verbis dicam. *Apicius, inquit, nostrâ
 memoriâ (sub Tiberio) vixit, qui scientiam popinæ professus in eâ vrbe,
 è quâ quondam philosophi pulsati fuerant, disciplinâ suâ seculum infecit.
 cuius exitum nosse, operæ pretium est. Cum* ^{HS. millies in culinam} *congressisset, ære alieno oppressus, rationes suas tunc primùm coactus
 inspexit. Superfuturum sibi HS. centies computavit, & velut in ultimâ
 fame victurus, veneno vitam finiuit. Quam luxuriam, & quam effusam
 vitam priuati hominis hanc fuisse putamus, cui centies HS. (id est,
 ducenta quinquaginta millia Philippæorum) paupertas & desperatio
 fuit? O quàm multorum improba vota hodie sint, vel quinquagies habere?
 Sed hunc omitto, & duos eodem nomine alios, qui in exemplar &
 nomen transierunt huius vitij: Claudium Æsopum addamus, histrionem.
 De eo Plinius: *Maximè insignis est in hac memoriâ, Clodij Æsopi, tragici
 histrionis patinæ, sexcentis HS. taxata. in quâ posuit aues, cantu aliquo
 aut sermone humano vocales, millibus sex singulas coemptas, nullâ
 aliâ inductus voluptate, nisi vt in his imitationem hominis manderet.
 Benè hæc postrema fortasse: sed an non acrius, imitatione hominem
 manderet? Anthropophagum facere hunc Æsopum vult, qui aues
 comederet, cum hominem non posset, humanas. Æstimatio autem
 ea vnus patinæ est, quindecim millium Philippæorum. Atque iste etiam
 fuit (alij ad eius filium referunt) qui *margaretas sorbere solitus*
 aceto solutas. O scelus, in mare deportandum! LIPS. Ne nimis,
 ne nimis: & an me eò vis? nam ne nescias, & ego margaretas,
 vel potius margaréticas, arte liquefactas, valetudinis causâ,
 soleo sorbere. Nec res magna aut impendiosa est. A v d. At ego
 pretiosas aio, & mens eorum est, qui scripsere. Tu autem vel
 aurum & gemmas sorbe, vt viuas. Sed quod ad illos gulones,
 de M. Antonij & Cleopatrarum sponcione**

* Duo mil-
 lions &
 semis.

sione non meministi, cum hæc se centies HS. vnâ canâ diceret
 absumenturam? Ille negare, & rem * *ad iuam* censere: ad sum-
 mum, iudex & sculna captus Munatius Plancus. Res non dif-
 fertur, sequenti die illa canam apparat pollucibilem, siquis
 vnquam, & denique vt Cleopatra, & Ægypti regina. Nihil
 mirari Antonius, & calculos ad extremum poscere: cum illa
 arridens, Vnum, inquit, ferculum rem confecerit. & simul ex
 composito, illatâ phialâ acris aceti plenâ, vnionem quem au-
 re dextrâ gestabat, singulare naturæ opus, detractum in phia-
 lam demisit, eumque, vt natura est, statim liquefactum absor-
 buit: parata & in alterum, quem sinistrâ gerebat, manum in-
 iicere, ni prouidè & properè Munatius, victum Antonium
 clarè pronuntiaffet. Quidni victum? cum sola ea gemma vel
 centies HS. esset? siue, vt nostra æstimatio, *ducentis quinquagin-
 ta millibus Philippæorum*. Atque illa igitur arte hoc confecu-
 ta est, vel astu: an re ipsâ & simpliciter Caligula, de quo Seneca?
*C. Caesar, quem mihi videtur Natura edidisse, vt ostenderet
 quid summa vitia in summâ fortunâ possent, centies HS. canauit vno
 die, & in hoc omnium adiutus ingenio, vix repperit, quo mediocrium
 prouinciarum tributum vna cana fieret.* Nam si margarætæ vel la-
 pilli absumenturam, quid ingenijs magnis aut inuentis opus? via
 strata & nota iam erat, per vestigia Cleopatræ. In Suetonio ta-
 men sic lego, de ipso isto Caligulâ: *Commentus est portentosissima
 genera ciborum, vnguentis calidis frigidisque lauabatur, pretiosissimas
 margaretas, aceto liquefactas sorbebat; conuiuus ex auro panes & ob-
 sonia apponebat.* Quid iam Vitellius, ille helluonum omnium
 altissimus gurgis: de quo Plinius: *Vitellius in principatu suo * de-
 cidit HS. (ita libri veteres) condidit patinam, cui faciendæ fornax in
 campis exædificata erat.* Ego mallem (fed tu iudica) *condidit pati-
 nam*: quia non de ipsâ lance, etsi grandi & pretiosâ, fed de in-
 structo eius & obsonio est fermo. Scripsit autem Suetonius: *in
 hac scarorum iocinera, phasianorum & pavonum cerebella, linguas
 phœnicopterum, murænarum lactes, à Carpathio vsque, fretoque Hispani-
 niæ, per nouarchos ac triremes petitarum, eum commiscuisse.* Vbi libri
 veteres plerique, à Parthiâ vsque (non à Carpathio) habent: &
 considerandum est, ex Senecæ & aliorum suprâ verbis. Etsi ta-
 men structura videtur hæc ad *Murænarum lactes* referre. Idem

* que fieri
non possent.

Consol. ad
Heli.

Lib. xxxv,
* 25000.
Pbil.

verò Vitellius, non ipse solùm prodigus, sed alios impellens, *indicebat eadem die, ientacula, prandia, cœnas, commissationes, ipse omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine.* Quod Suetonius cum retulisset, ita reddit: *nec cuiquam minus singuli apparatus, quadringenis millibus nummum constiterunt.* Heu illusum vel abusum, in alienis opibus! nam ea sunt *decem millia* Philippicorum, siue ipse census equester. Super hæc nihil reperio, nisi in Latini Pannegyrice obscure quosdam Principum perstrictos: *Vt taceam,* inquit, *infami dilectu scriptos in prouincijs aucupes, ductasque sub signis venatorum cohortes, militasse conuiujs: nonne cognouimus cuiusdam retrò Principis non prandia sæpe, sed fercula, HS. millies æstimata, patrimoniorum equestrium pretia traxisse?* Nec satis firmiter scio, quem aut quos tangat: puto Vitellium tamen, si in verbis eius emendes, * *HS. mille æstimata.* Nam de illo *millies*, quis credat in vno ferculo absumptum? quod nec Cleopatraz aliquot, aut Caligulæ iuncti fecissent. Immane hoc nimis est: at illud *mille* planissimè conuenit, cum Plinij suprà notâ de vnâ Vitellij patinâ *decies* HS. æstimatâ. Nam *millena* HS. & *decies*, Romanis idem sonant. Iam de Heligabalo quid dicam? de quo Lampridius: *Numquam minus * centum HS. cenasse, hoc est argenti libris xxx. Aliquando autem * tribus millibus HS. cenasse, omnibus supputatis quæ impendit. Cœnas verò Vitellij & Apicij vicisse. Vbi tamen non argenti libras xxx. legi calculus vllus admittit, vt paries cum centum HS. sed potius CCL. quæ pura veritas esset. Atque ego in isto super omnes stupeo. LIPS. Quid ita? nam Cleopatra, imò Caligula superauit. AVD. At enim hoc mihi magnum & stupendum, quòd sumptus isti in Heligabalo cottidiani, & numquam minus (verba Lampridij) centum HS. cenauit. Essent septuagintaquinque millia Philippicorum in mensem: quid iam conuiuia, quæ eiusdem totius summæ, in vnum diem interposuit? Ita enim & Lampridius addidit factum. Sed iam monstra omittimus: aliquid ad communem morem querimus, à quo non nimis Philippus, Hortensius, Lucullus, & hi tales, lumina reipublicæ, abiuerunt. Piscinæ & viuaria istorum nota sunt: cœnæ, ex vnâ hac Lucullianâ. In famâ homo erat lautitiarum, & quòd esset non ganeo & profligator, vt plerique sua haurientium, sed eruditio luxu. Cepit cupido Ciceronem &*

* 25000.
Phil.

* 2500.
Phil.
* 75000.
Phil.

Tacit. de
Petronio.

Pom-

Pompeium cognoscendi, sed inopinatò, & vt feridò discerent quomodo in dies viueret. Inueniunt in foro, salutant, cœnam indicunt. Sed *heus tu*, aiunt, *eâ lege nequid præmandes. nam sumptum sumi in nos, non placet.* Ille tergiuersari primò per simulationem, & *Cras potius*, inquit: cum negarent, *Ergo nec hoc licet*, inquit, *famulo dicere in quo triclinio cenaturi simus?* Permittunt. Ille altâ voce, *Abi, dic in Apollinis cœnaturum.* Mox sequuntur: omnia lauta, splendida, regia, cum stupore duorum conuiuiarum. Sed causam nesciebant scilicet, & totam vim habuerat ad apparatus, vnum illud *Apollinis* verbum. Nam homo ita disposuerat, vt cœnacula suis nominibus distincta essent; & in quoque tales que ita cum Dispensator aut Coqus audissent id nomen, sciebant statim quid, & quantum, opus esset. Summa enim taxata huic cœnaculo, ait Plutarchus, *quinquaginta millium drachmarum* erat: quæ sunt *quinque millia Philippæorum.* Et si alij tamen in Plutarcho *quinque millia*, non *quinquaginta* legunt: atque ita minuunt summam. Quid plura ego adferam? vnum hoc Senecæ, ad æui sui mores aptum: *Quid* Epist. xcv.
est sumptuosâ cœnâ flagitiosus, & EQVESTREM CENSVM
absumentes? & tricies tamen HS. adijciales cœnæ frugalissimis viris
constiterunt. Hic vnus ictus, Lipsi, te conficit: vulgò *census*
equestres insumpti: & ab ipsis *frugalissimis viris, tricies HS.*
Quantum hoc postremum est? colligit septuagintaquinque mil-
lia Philippæorum. O frugalitas in vno conuiuio ADMIRAN-
 DA! & quis Principum hodie vel in nuptiali panè epulo tan-
 tum prodigit? Silebam Lipsi, & stupebam: nisi quòd de *Veste*
 etiam aliquid sit addendum. Sumam à Censore nostro Senecâ:
Quidquid est boni moris, extinguimus leuitate & politurâ corpo- Lib. VII.
rum. Muliebres mundicias antecessimus, colores meretricios, matro- Na. Quest.
nis quidem non induendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu
suspendimus gradum: non ambulamus, sed incedimus. Exornamus
anulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Ista de viris: quid
de iuuenibus? Pater illius Senecæ: Torpent ecce ingenia desidio- I. Contro.
se iuuentutis, nec in vllius rei honestæ labore vigilatur. Cantandi
saltandi que obscœna studia effeminatos tenent: & capillum frangere,
 & ad

¶ ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum feminis, & immundissimis se excolere mundicijs, nostrorum adolescentium specimen est. Quis equalium vestrorum, quid dicam satis ingeniosus, satis studiosus, imò quis satis vir est? Emolliti eneruesque, quod nati sunt, inuiti manent, expugnatores alienæ pudicitie, negligentes suæ. Dei fidem! luculenter vtramque ætatem, ab vtroque scriptore, laudatam! Fortasse de feminis addam, quas scimus cum veniâ peccare, vbi viri gradum struunt? Tamen quid Propertius?

Matrona incedit census induta nepotum.

Seneca iterum: Video vniones non singulos singulis auribus comparatos: iunguntur inter se, & insuper alij bini superponuntur. Non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi BINA ACTERNA PATRIMONIA auribus singulis pependissent. Ille de auribus queritur: alius de toto corpore. vt Manilius:

Perque caput ducti lapides, per colla, manusque,

Et pedibus niuis fulserunt aurea vincla.

Pedibus etiam aurum, vt ait, sed & gemmæ: ac Plinius scribit, non crepidarum tantum obstragulis, sed & totis focculis addi. Neque enim (inquit) gestare iam margaretas, nisi calcent, ac per vniones etiam ambulent, satis est. Addit pro fastigio infanix, Visam à se Lolliam Paullinam, ne serio quidem ac sollenni ceremoniarum aliquo apparatu, sed mediocrium etiam sponsalium cenâ, smaragdîs margarëtis que operatam, alterno textu fulgentibus, toto capite, crinibus, spiris, auribus, collo, manibus, digitisque. quæ summam quadringenties HS. colligebant, ipsâ confestim paratâ mancipationum tabulis probare. O monstra! ô aruspice, non te vindice Lipsi, digna! Vna mulier, in vno cultu decies centena millia Philippicûm habeat? habuit: & pauca hæc satis ad Vestem & cultum. Nam cingi te iam aut suspicor, aut vereor: neque fortasse deceat nos iuuenes non dicam tam liberè, sed tam liberaliter, nec in vos, sed apud vos loqui. At tu si peccaui, puni: quomodo? contemptu & silentio, quæ pœna maxima mihi erit.

CAP.

CAP. VIII.

Excusati Romani à prioribus: & primum in Raptu vel Sautiâ, obiter.

NEVTRVM ego faciam, ô mi Auditor. Contemnam vel te, vel tuum hoc discendi studium? nam ita oppositio- nem hanc interpretor. Vel fileam etiam? quod non aliud sit, quàm caussam non solùm perdere, sed prodere: quod esse non potest, nisi aut improbi, aut diffidentis. Atqui non est magnum hoc opus, ne erra: quæ tu coaceruasti, vnius alteriusque manus impulsu deruam, nec machinâ aut ariete alio adhibito cadent infirmi isti muri. Triplex accusatio à te structa, in Probitatem, in Abstemiam, in Continentiam: & videamus. Fraudulenti quidam aut perfidi fuere; rapaces quidam aut crudeles; luxuriosi in cibis aliqui aut veste: sed quidam, sed aliqui: & hæc primar esponsio sit, & scutum pro me firmum. Quid pungis aut inuadis gentem totam, ob pauculos à te, tot sæculis, alios vitio- sosq; nominatos? Fuisse non miror: nec id prodigium aut mon- strum, vt tu aliquoties dixisti; imò esset, si non fuissent. An tu in hac face nostrâ hominum, puram meramque virtutem ali- quam vis? soles nobis imperiorum lucere, sine nube, aut toni- tru, aut procellâ? nec fuere ista, nec erunt: & Deus in superis il- lis locis & liquido æthere, serenum hoc habet, & seruat; cetera omnia inferiora, miscentur, & turbant. Galbam aut Lucullum aliquem in Hispaniâ nominas; Hortensium, aut Pleminium alibi: quid ista sunt, in tot millenis Præsidibus, qui boni & in- noxij fuerunt? Vt si guttas aliquot aceti in magnum vas aquæ mulsæ iaciam, non ipsum corrumpam, sed gratiam fortasse magis ab acore aliquo addam: sic in magnis istis imperijs, magis sentitur bonorum bonitas, si pauci interueniant, acidi aut amari. Vis tibi Taciti mei verbis hoc dicam? Cerialis apud eum rebelles Gallos sic mitigat & componit: *Quomodo sterili- tatem aut nimios ambres, & cetera nature mala; sic luxum, vel auaritiam dominantium, tolerate.* VITIA ERVNT DONEC HOMI-

NES : *sed neque hæc continua, & meliorum interuentu pensantur.*
 Hæ sunt non Cerialis, aut Taciti, sed Sapientiæ voces: tu, & alij
 isti queruli, audite. Atque hæc si locum in exiguo aliquo nec
 diti imperio habeant (cottidie enim occurrunt:) quidni magis
 in illo amplo, diffuso, opulento? Magna peccandi materies &
 illecebra erat; & quod procul ab vrbe dominâ & Senatu age-
 rent, & vbi vix cerni vel nosci vitia sua posse arbitrabantur. Et
 tamen (quæ altera responsio) aduersa sæpe fuere, atque etiam
 animaduersa. Hoc excuset Senatum & imperij præfides, quod
 legibus pœnas dederunt, quicumque conuicti sunt leges alibi
 violasse. Nónne id in Galbâ, Hortensio, Plemínio, Verre, & ta-
 libus? Nec Romanis igitur vniuersis fraudi aut culpæ sit, pec-
 casse aliquos, sed impunè & liberè peccasse. Paullum Æmiliium
 mihi etiam attulisti, magnum virum, fateor, & vno illo vel
 colore culpæ, non enim culpâ indignum. Cur tamen cum in-
 uidiosè rem totam narras, hoc callidè files, Senatum ei iussisse?
 Ex præscripto id fecit: & qualecumque est, non iam ipse, sed
 Senatus potiùs accusetur. Cur tamen vel iste? audi & disce.
 Epirotæ illi omnes firmiter pro Perse steterant, Romanos op-
 pugnaverant: quæ iniuria est, si hostes hostium pœnas luant?
 At nimias, inquires. Nollem factum, si me consulis, & clemen-
 tia placeat: sed ad coërcendas rebelliones aut defectiones, talia
 quædam à modestissimis Regibus aut Rebus publicis facta,
 possim docere. Addis sollennem sæuitiam Romanorum, vt
 putas, in expugnatione opidorum: homines occidi, canes
 dissecari, animantes truncari. Miseranda sunt, non nego: nec
 tamen, vt tu censeres, referenda inter mea ADMIRANDA. Quid
 dissimulas? non herè & hodie hæc fiunt in puberes & viros
 omnes, vbi vis vltima expectata? Et caussa aliqua huic rei est,
Terror, quod Polybius dixit: & non facilè alioqui manum &
 finem bellis imponere, nisi hæc interdum, frangendæ pertina-
 ciæ, vsurpentur. At canes etiam dissecti. ô ridiculum te, si in ca-
 nes non licet, quod in homines! & amo ego quoque hoc ge-
 nus, sed absit vt supra nostrum genus. Hęc dici & excusari pos-
 sunt, & verè possunt: non infiteor tamen, sub Sullâ aliquo, Ma-
 rio, aut Cæsare, & præsertim per ciuilia bella, ius omne & fas
 neglectum aut calcatum: sed mox attollendum ab Augusto,

aut

aut si quem bonum Principem Deus dedit. Illo medico opus fuisse fateor Rep. iam tam laxâ & opulentâ: & inter pares, seueritas aut terror esse non poterat ad satis reprimendum. Leges erant: sed *inualidum earum auxilium*, ait Tacitus: *quæ vi, ambitu, postremò pecuniâ turbabantur*. Itaque sub Principe status iam melior, maximè quod ad Prouincias attinet: nec eæ auaritiam aut rapinas Præsidum sic impunè sentiebant.

CAP. IX.

Factum idem in Luxu mensarum, aut vestium.

SATIS, quod ad priora duo attinet, excusauit: venio ad *Constantiam* asserendam, in quâ conuellendâ valdè te iactasti. Argumenta in eam præcipua duo erant, Leges sumptuariæ ab antiquo latæ; & Exempla aliquot luxus. Quod ad Leges, vide quàm ego à te abeam: aio & adfirmo, non firmitus pro frugalitate argumentum esse. Nam quod eæ coërcent aut emendant, quale est? ex emendatione apparet, quam videamus. *Fannia* ecclex, sub bellum Punicum tertium lata fuit, in hanc sententiam: *permitteri diebus festis centenos æris; ceteris, denos*. O verè ADMIRANDA eui continètia, cui satis esse potuit finitio iam dicta! Nam attendisti hoc mi Auditor? *centem* illi æris, decem drachmas nobis reddunt; *deni*, vnâ. O nuptias, repotia, natales, apparatus celebri, quibus Philippæus vnus sufficeret in potum, in cibum! Quis de viâ aut ponte mendicus pænè, non plus hodie absumpserit? Atqui Respublica tunc satis opulenta & florens erat: & maximè autem sub Sullâ. Tunc & Græcanicæ, & Asiaticæ deliciæ cognite: videamus igitur, & laxè lauteq; iam epulemur. Ita opinor. nam ecce tulit Sulla, vt *ferijs sollennibus triginta sestertios liceret insumere; ceteris diebus, ternos*. Hem, hem, hem quid istud est? itâne regredimur, & recidimus? ego autem iure progredi, & accedere aliquid debere cesebam. *Triginta* HS. sunt, meo calculo, *septem* drachmæ & semis; id est, nondum Philippicus: *terni* autem, nec drachma. AVD. Ego hæc non credo Lipsi, nec fero: ridenda & explodenda sunt. Tales leges, tam arctas, ferat ille, qui sic copiosè vixit? LIPS. Rem habes, & verba ipsa

Lib. 11.
cap. xxiiij.

apud Agellium: tu vide. A v D. Corrigenda sunt: & Hs. *trece-*
nos legendum, non *tricenos*. L I P S. O bonum promptumque
 Criticum! sagacitas magna est, viceris vel Luceium. Sed desine,
 desine homo: & manum tuam coërceat lex Licinia quæ
 præiuit, in quâ non nisi *triginta asses* (tres denarij) *permiffi diebus*
festis. Laxauit igitur & auxit Sulla. Sed quid hîc sistimus? Au-
 gustus ille, qui Romam opibus & gazâ Ægyptiâ repleuit, &
 sub quo illa in ipso flore, Cibariam legem hanc tulit: *quâ profes-*
stis diebus ducenti sestertij; Kalendis, Idibus, & alijs quibusdam fe-
stiuis, trecenti; nuptijs autem & repotijs, milleni finiuntur. Sunt *quin-*
que Philippæi, profestis, festis, septem cum dimidio; nuptijs, vigin-
tiquinque. Quid tu, cum hæc legis, non cogitas, tot illos illustres
 Equites & Senatores, & censum eorum vel Principum opibus
 hodie comparandum? Atqui quàm coërceantur, vides: & ego
 tibi hodie adfirmo, rarò sollennius paullò conuiuium dari,
 quod nuptialem illam summam non excedat. En, abi nunc,
 & luxum obijce: quem totum satis reieci argumento ipso tuo
 legum. quia (vt veterum aliquis ait) *indicium sobrij seculi est,*
ubi tali præscripto legum, coërceatur expensa canarum. Atquin Api-
 cios, Lucullos, Caligulas, aut Vitellios adduxisti. Quid ad me?
 cum Rempublicam laudauit, plurimos in eâ laudauit; nec ad-
 spicere debui, siquæ in tanto & tam vberi agro malæ alibi &
 nocentes herbæ. Non obstant, quo minùs hæc seges bona &
 laudabilis sit: nec tales certè mihi dabis ante labentem Remp.
 id est Sullanum æuum. A v D. Imò dedi Lipsi. nōne Cato de
 pisce exclamauit supra bouem? nōne *frugalissimis etiam viris,*
 vt Seneca dixit, *cænæ tricies* constitenterunt? Hæc purganda sunt,
 si potes: aut labitur tuum illud legibus solis nixum. L I P S. Vah,
 quomodo potero? quò me vertam? Bos ille Catonis occur-
 sat: & planè, ex Græcorum verbo veteri, *Bouem nunc habeo in*
linguâ. Sed audi quod verum est, nec nimium in boue te iactes.
 Bos & alia, minimi tunc pretij, nec credo equidem vænissè vl-
 tra *quaternas aut quinas* drachmas. A v D. Totum bouem? L I P S.
 Totum. A v D. Quaternas? L I P S. Ipsas. A v D. Si hoc doces,
 tum ego dixerim vel me bouem esse. L I P S. Quid si amplius do-
 ceo, & ad Drachinam vnam te duco? A v D. Habebo hoc ca-
 put & culmen inter omnia hodie, heri, & nudius tertius, quar-
 tusque,

tusque, ADMIRANDA. LIPS. Da te mihi, discas, & credes. Plinius ita scribit. nam ipsa verba recitanda sunt: *M. Varro auctor est, cum L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantos, ASSIBVS SINGVLIS farris modios fuisse, item vini congios, ficique sicca pondo triginta, olei pondo decem, CARNIS pondo duodecim.* Hoc ille bono auctore, & omnis antiquitatis indagatore, Varrone protulit: & obseruasti? AVD. Nihil respondeo, stupeo: & tamen nihil etiam de boue. LIPS. Vel maximè, sed non attendisti. Nam ait, *Carnis pondo duodecim, singulis assibus vauisse:* & fac igitur bouem pependisse quadringentas aut quingentas libras: quid erunt nisi *quaternæ* aut circiter drachmæ? Sed illa nimis vetera sunt, inquires. Nec id quidem, sed bello ^{*Anno Vr-} Punico primo bis DII. euenerunt: haud longè à Catonis æuo. Et demus postea aliquid mutasse, paullatim tamen nec enormiter: & hoc Polybius nobis dicit. Ille, ipso Catonis æuo, scribit de fertilitate & copiâ Galliæ Cisalpinæ: *suis etiam saepe temporibus, medimnum frumenti Siculum, quattuor obolis vauisse, hordei, duobus, metretam autem vini, tantidem quanti hordeum.* Ista magis mira ADMIRANDA sunt, medimnum Siculum (sex modios continet) non nisi duabus Drachmæ partibus vauisse; metretam vini (^{*Libra mensurales} 120. ^{120.} duodecim congij sunt, si Atticam, quod opinor, intellegit) tertiâ parte. Addit etiam facetum corollarium, *Viatores in iis locis, nihil cum diuersitore aut hospite pacisci, sed bene & lautè habitum, abeuntem soluere dimidiatum Assem.* O si nobis peregrinari ita fas! tota iuuentus dilabatur, & abeat in beatas illas oras. Sed ego tibi promissum meum plenè soluam, & bouem reducam ad Drachmam. Factum bello Mithridatico, cum Lucullus prædas è Ponto egit, sic abundanter, vt *mancipium quattuor drachmis vauale esset; bos, vnâ; apræ, oues, vestes, alia, pari vilitate.* In Appiani Mithridatico hoc leges. Quid tu iam? AVD. Sileo, & bos à tuâ linguâ transit in meam. LIPS. Imò tu, vt volebas, in bouem. Nec tamen, vt seriò loquamur, sentio vel assero, tam grandem vilitatem hanc semper fuisse: sed analogiâ talem, & quam leges illæ Sumptuariæ satis ostendunt. Absque eâ enim, quid nisi irrisio & illusio eæ sint? facit huc, quod de Pomponio Attico, insigni viro & prædiuite, ac digno cui Agrippa gener esset, & progener Tiberius Princeps, Cornelius Nepos in vitâ eius scribit. *Cum,*

inquit, *in primis lautus esset eques Romanus, & non parùm liberaliter in domum suam omnium ordinum homines inuitaret, scimus non amplius quàm terna millia aris, per aequè in singulos menses, ex ephemeride, eum expensum sumptui ferre solitum: atque hoc non auditum, sed cognitum prædicamus.* Hæc notanda profectò. Atticus inter planè diuites erat, inquit; idem inter liberales, & domus eius ac mensa cottidie omnibus patebant, etiam è Senatu: & tamen non plus in mensem, quàm *tria millia aris* absumpsit. Sunt *triginta Philippi-ci*: ergo in diem, *Philippicus vnus*. Hæc in florentissimâ re Romanâ facta: & Martialis æuo non dissimilis etiam vilitas, sed, vt opinor, in anni aliquâ vbertate:

Amphora vigessis, modius datur ære quaterno:

Ebrius & crudus nil habet agricola.

Obserua. amphora XLVIII. sextarios continet, siue congios octo: itaque congius hac ratione sit *duorum assium & semis*, non longè nimis à Varronianâ vilitate. Et simile in Modio. Sed iam ad tuum illud, ne subterfugere videar, de *Frugalissimis viris*, qui *Tricies* absumpsère. Sed heus tu, satin' plenè & ex fide Senecæ verba attulisti? Ego faciam, & pluscula recitanda sunt, vt de sententiâ constet. Ait, cõtra luxuriam disserens: *Non in factò laus est, sed in eo, quemadmodum fiat. Quid est cenâ sumptuosâ flagitiosius, & equestrem censum cõsumente? Quid tam dignû censoriâ notâ, si quis, vt isti ganeones loquuntur, sibi hæc & genio suo præstet? & tricies tamè HS. adiciales cenæ frugalissimis viris cõstituerunt. Eadem res si gula datur, turpis est: sin honori, reprehensionè effugit.* Mens huius viri, non in re peccatum sæpe esse, sed in causâ & fine. Tu epulum sumptuosum das, sed gulæ aut vanitatis causâ: alius dat, sed legis & moris causâ: ille peccat, hic minimè, quia nõ cupidini, sed consuetudini est obsecutus. Sicut, inquit, in *Adiucialibus epulis*, viri etiam frugales multû impenderunt, sed quia debebant. Totum in eo, vt sciamus seriò, quæ sint istæ *Adiuciales*: ego nullas arbitrator (pace eorum, qui aliter) & *Aditiales* omnino scribo. Intellego eas, quæ in *aditu* honoris, & auspiciis quasi primis, etiam nunc dari solent: sed olim maximè Sacerdotiorum. Inde *Pontificie, Saliaræ, Augurales, Diales cenæ* prouerbiis celebratæ: & Seneca hîc apertè de *Aditialibus* scripsit, *honorè eas dari*. Talis illa apud Macrobius, ex Indice Metelli Pontificis transcripta: *Ante diem*

*te diem IX. Kal. Septembres, quo die Lentulus FLAMEN INAUGV-
RATVS est. Data igitur in ipsâ inauguratione & aditu, vt dixi: &
quidni sic Aditiales, vt Initiales? Trâquilli nostri simile, in Clau-
dio: Sestertium * octogies PRO INTROITV novi sacerdotij coactus* <sup>* 200000.
Phil.</sup>
*impendere: etsi Dio videtur hoc aliò ducere, & in summâ mutat.
Sed tu ne aliò igitur traxeris ea Senecæ, nec à follénibus sacrisq;
epulis, ad communem sæculi luxum. Sed addidisti etiam in fi-
ne de Vestibus, & viros feminasq; lasciuiisse. De his, non nimis
nego, nec excuso: concessu omnium peccet in nugis ille sexus,
ad seria non aptus. Sed viri, parùm aut nihil in veteri Republi-
câ: sub Principibus cœpere, nec Principibus ipsis inuitis. Fran-
gi aut mitigari altos & generosos animos, vestiium, conuiuio-
rum, ludorum, deliciis aut remissionibus, haud abs re eorum
est: nec Augustus & sagaciores illi ignorarunt. Itaque Tacitus
scripsit, *Luxus mensa, à fine Aetiâci belli, vsque ad arma, quis Ser- III. Ann.
Galba rem Romanam adeptus est, per annos centum, profusis sumpti-
bus exercitos fuisse. Sed antea negamus: & cum Liuio totum
hoc de Virtute claudimus, Nulla vniquam Respublica nec maior,
nec SANCTIOR, nec BONIS EXEMPLIS ditior fuit: nec in quam tam
SERAE Auaritia Luxuriaque immigrauerint; nec vbi tantus, ac
TAMDIV Paupertati ac Parcimoniæ honos fuerit.**

CAP. X.

Doctrina studia Romæ, & Salaria in Doctores.

ABSOLVI igitur de Virtute, nisi placet ornamentum vel
adiumentum eius me adtexere *Doctrinam*. Nam & ea
Romæ viguit, atque adeò à conditâ ipsâ vrbe, vel potius ante
eam, si Dionysio & Plutarcho credam, *Romulum & Remum lit-
teris & omni liberali doctrinâ institutos Gabiis fuisse*. Cur verò non
credam? opera & facta non abnegant expolitum Romulum
fuisse, & sequentes item Reges: & multa Græcanica instituta
in moribus, verba ipsa in linguâ comparent. Atque adeò erat
transfusa ipsa Græcia in magnam Italiæ partem, cui & nomen
reliquit. Exoleuisset tamen hæc paullatim, fateri debemus, &
vsque ad bellum Punicum secundum, raras Romæ vel elegan-
tias,

tias, vel litteras fuisse: Mars & horrida virtus omnia obtinebant. Postea intrata & capta ipsa Græcia, victores iterum cepit, & feliciter artes suas intulit & diffudit. Magno gradu tunc itum ad variam doctrinam, sed primò ad eloquentiam maximè: ut quæ coniuncta cum rebus gerendis, & aptissima gubernantibus esset. Mox & Historia successit, & Philosophia, & quidquid ad animos moresque colendos, aut honestè oblectandos, facere videretur. O hanc quoque curam laudabilem! & maximè, quia cum modo & temperie fuit: quòd nec omnes passim se darent, nec nimis etiam darent. Non omnes, sed primores ferè & ij qui vel erant in Republicâ, vel ad eam se preparabant. E triplici illo ordine, Plebs ad militiam adspirabat, neque erat harum rerum, Senatus & Equites, præter illam, animi cultum adsumebant, & mente non manu solùm conspici volebant. Modum etiam plerique seruabant, nec ut mancipia quædam literarum essent; sed ut quatenus opus, haurirent, & ad rem atque vsum transferrent. Talis Scipio ille posterior, talis Cornelius Sulla, Pompeius, Lucullus, Cæsar, alij vno verbo, quicumque in Rep. eminentes postea fuerunt. Quod Thucydides Athenienses suos profiteri facit: φιλοκαλοῦμέν τε μετ' ὀψιλίας, καὶ φιλοσοφῶμεν ἀνδρὶ μαλακίας: *Elegantes sumus, sed cum parcimonia; philosophamur, sed sine mollitie*: id, inquam, conuenientissimè Romani veteres sibi vindicarint. Itaq; studium hoc Doctrinæ publicè viguit, & doctores paullatim, in priuatis primò Principum ædibus, mox & in publico, ac stipendiis publicis, auditi, conducti, & præmiis variè affecti. Quis nescit C. Cæsarem omnes liberalium artium Doctores, qui Romæ essent, ciuitate donasse? Qui summus extero honos, & nullâ pecuniâ æstimandus. Et si ne hæc defuit, primò quasi è priuatis loculis data: mox è fisco annuatim appensa. Primus id Vespasianus firmiter instituit: qui *Latinis Græcisque Rhetoribus annua centena constituit*. Ea reddunt bis mille quingentos Philippeos: vbi hodie vel eximiis doctoribus largiēdos? Atqui & medicis quingena Hs. mercedem annuam fuisse Plinius docuit: quæ sunt duodecim millia & quingenti Philippei: cur non igitur admittam vel sexcenta excellenti alicui honorarium fuisse? Imò fuerunt Eumenio Rhetori; & doctori in scholis Augustoduni: quem Constantius princeps sub Augustis

Lib. II.

Sueton.

Sueton.

Augustis Diocleriano ac Maximiano, *salarium in sexcentis millibus nummum accipere iussit*. Ita ipse semel iterumque profitetur in Oratione, quæ exstat: nec *sexagena* rescribi mihi aliquis persuadebit. Scilicet alienum nimis à *MAGNITVDINE ROMANA* est, *quindecim millia* Philippæorum, singulari doctori, & qui Magister Palatij fuisset, dari? nihil est: & credent mecum, qui veteres opes & animos satis sciunt.

CAP. XI.

Diuturnitas Romani imperij, & in occasione de patriâ Constantini.

SED peregrisse cursum meum sermonis videor, & vela coligo, & nauigo in portum. Vidisti quàm magnum hoc imperium à *Finibus, Copiis, Opibus, Operibus, Virtutibus Virisq;* fuerit: & potuissem à *Tempore* addere, ac diuturno statu. Nam quod alibi imperium, modicè magnum, tam diu perseuerauit? Atque istud maximum, tot sæcula stetit: & reliquæ eius cum nomine, etiam nunc in Germaniâ & *AVSTRIACA* domo feliciter ecce viuunt. Itaque Plutarchi verba liceat vsurpare: *Cum Fortuna alata sit ac vaga, & modò Assyrios, Medos, Persas, Macedonas, Carthaginenses lustrauerit, eosdemque reliquerit: videtur ad Tiberim alas posuisse, volubilem globum reliquisse, & urbem quasi perpetim inhabitatura intrasse*. Quid Homeri iam olim vaticinium, quàm mirabile est?

Νῦν δὲ δὴ αἰεταὸ βῖν ἑωραὸν ἀναΐξει,
καὶ παῖδες παῖδων, τῶν μὲν μετόπισθε γένωνται.

*Nunc autem Troiana Æneas sceptrâ tenebit,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.*

Ille verò tenuit, & nati eius; inter quos Romulus primus Regum, ex eo sanguine, & ô occultam decreti vim! primus Imperatorum, Cæsar. Etsi autem mutatio aliqua status interuenit, tamen imperium mansit: primò sub Regibus, tum Cōsulibus, tum Principibus: & sub istis, scissum diuulsumque, & caput alterum in Thraciam aut Græciam translatum. Constantinus

d

id fecit,

Iliad. γ.

id fecit, quod non ignoras : & caussam dedit ruinæ aut inclinationi deinde rerum. AVD. Oro te mi doctor, benignè & honestè de hoc viro loquamur, & qui vt fidus illustrauit vicinam nostram terram. L I P S. Ego verò loquor in omni aliâ re : & præsertim quæ sacra & pietatem tangit. Quis nescit illum, Deo duce, depulisse tenebras, quæ orbem terræ densâ superstitionum nube obsidebant? Ille dissipauit, lucem intulit, templa nobis & Christo aperuit, vanis cultoribus & diis clausit. Magnus igitur laudatusque vir ; sed quid tamen ea lux propriè ad vicinam nostram terram, vt dicebas? AVD. Nam quis nescit in Britannia ortum hunc esse, & gloriam etiam redundare ad natalem terram? L I P S. Ego verò * nescio, & ambigo, & propior sum vt negem. AVD. Tûne, contra eruditissimis viris nuper asserta? & clarum hunc etiam Panegyrici scriptoris locum? Nam ille apud ipsum Constantinum hæc profert : *Pater tuus liberavit Britannias seruitute, tu etiam nobiles ILLIC ORIENDO fecisti.* Quod os tuum erit, contra verba tam expressa, euntis? Nisi hoc dices, æui eius oratorem nescisse Principis sui patriam, & in re tam nobili, ignauè & foedè apud ipsum errasse. L I P S. Hoc non dicam, & os non abdicabo, imò nec perfricabo quidem. Fides apud me esto Panegyristæ : sed quid dicit igitur? *Ortum illic Constantinum:* at non in tuam sententiam fortasse, sed meam dicit. Ea est, non ipsum ibi, sed imperium eius ortum : non Constantinum, sed Principem. Verè tibi dico, (siste, nec resiliat) hæc eius mens est : *Tu nobiles fecisti Britannias, quòd illic ortus factusque es Imperator.* Prima imperij tui lux illic, & illinc, fulsit. Nec dissimile nimis in verbo, quod paulloantè idem Orator dixit, *Constantine oriens Imperator.* AVD. Percussisti me nouâ interpretatione : sed quid tu tamen contra communem omnium assensum? L I P S. Nego, communem : imò nemo veterum hoc scripsit. Mediæ aut nouellæ ætatis hæc assertio est, nec nisi ab illo imperij ortu orta. Quid? nõne Nicephorus, Ecclesiasticæ historiæ scriptor, de Bithyniâ palàm affirmat?

* Vide largiter in Notis.

Lib. VII.
Ecl. Hist.
cap. XVIII.

Nam patrem eius Constantium, cum ad Persas legatus iret, Drepanum Bithyniæ venisse, diuertisse, Helenam hospitis sui filiam nouisse, Constantinum hunc genuisse. Cur autem ille hoc tam constanter,

ter,

ter, tam nihil ambigens, aut de varietate inferens, si varietum tamen fuit? Atque ego arbitror, verissima Nicephorum tradidisse. Quo teste? quem nemo respuat, veteri, & ab ipso Constantino quo. Is est Iulius Firmicus, qui Mathefeon libros scripsit: & in eorum primo, hæc verba. *Dominus & Augustus noster ac TOTIVS orbis Imperator, Pius, Felix, ac Providus Princeps CONSTANTINVS scilicet MAXIMVS, DIVI CONSTANTII Filius, augustæ ac veneranda memoria Principis. qui ad liberandum orbem à TYRANNICIS immoderationibus, & ad comprimenda domestica mala, favore propitiæ maiestatis electus est. APVD THARSVM GENITVS, à primo ætatis gradu gubernacula imperij retinens, quæ prosperis nactus fuerat auspiciis, ROMANVM ORBEM salubri gubernationis moderamine sustentat.* Ea de Constantino nostro accipienda esse, primùm docco, tum de re meâ addo. Aliquis enim dixerit *Constantinum eius filium* capiendum, quoniam in libris vulgatis legitur, *Divi Constantini filius*: sed profectò id improbum est, & *Constantij*, vt recitavi, legendum. Multa docent clarè. primùm quòd ait, *Totius orbis Imperatorem* fuisse. atqui Constantinus ille, inter tres Constantini Magni filios, forte dumtaxat Gallias, Hispanias, Britanniasque habuit. Item, quòd *Maximum* agnominat: quòd, *Tyrannos* ab eo extinctos; & quòd *Romanum* orbem salubriter facit gubernantem. Atqui partem modò, vt dixi: nec eam ipsam diu tenuit, intra triennium occisus. Quid, quòd disertè mox idem Firmicus, *Constantinum Maximum Principem, & eius INVICTISSIMOS LIBEROS, Dominos & CAESARES* appellat? Certè non habuit tales minor ille Constantinus, & palàm ad nostrum hunc spectant. Ista præmissi, si quis (vt sunt mores, aut ingenia) refragari vel calumniari vellet: nunc ad rem aptemus. Ait igitur, Constantinum illum suum Principem *apud Tharsum* genitum. Quæ illa est? an nobilis in Ciliciâ? non est, sed in Bithyniâ ego eam inveni. Nam Stephanus de Urbibus, Nicetas, Porphyrogennêta, *Tarsum* hanc (ita scribunt, sine adspirante litterâ) in Bithyniâ signatè ponunt, iuxta Nicomediam ipsam. Ego verò aio & infero eandem cum *Drepano* esse, quod Nicephorus nominavit. Quo argumento? quòd apud Nicomediam sinus & curvatura maris est; quæ lo-

ca talia communi nomine *Drepana* Græci, quasi *Falces*, à similitudine, vocabant. Inde passim *Drepani* hoc nomen in maritimis, & Ortelium nostrum vide. At proprium eius loci opidiq̄ue nomen, & magis restrictum, *Tarsis* fuit. Mea hæc coniectatio est: nec moueor, si posteri, aut Britanni scriptores, aliter de totâ re tradiderunt. Multo minùs Georgio Cedreno aurem præbeo, scribenti natum Constantinum *ὡς ἐν τῇ τῆς δακίας πόλει*, circa urbem *Daciae*. Corrupta, aut falsa sunt: & quoties vanitatum manifestus ille auctor? Pro nobis etiam validè facit, quòd ipsum istud *Drepanum*, *Helenaopolis* appellatum postea, in honorem matris, & Pontus vicinus *Polemoniachus*, item *Helenaopontus*: sed & sedes imperij in viciniâ translata, nonne affectum in patriam testatur? Ipsum denique æuum Constantini adiuuat, si cõsideras natum eum circa annũ . xxiii. urbis conditæ: quo tempore quæta adhuc Britannia, & turbæ post motæ, & pater ad eas sedandas missus. Ergo verius antè, & alibi, natum esse. Sed tu, aut alius, vt volent: ego sine fraude censui, & Sermonem meum totum finiui.

CAP. XII.

Conclusio, & Laudatio magni Imperij.

AVD. O sermonem æternum mihi vtilem, & iucundum! & clarâ voce fateor, nunc denique admittere & concipere me cogitationes tanto illo imperio dignas. Inter quas tamen & istam: Fueritne vtile gentibus sub tam magno illo esse? an non nimia & aspera ista seruitus, sine vindice & domino quem appellares? LIPS. Haud inepta nec importuna quæstio: & scio esse, quæ illud damnare aut certè accusare possint; sed plura ac grauiora, quæ absoluerè & alleuare. Inprimis quanti facias, sub magno tali imperio pacem ac quietem gentium vbique fuisse? Nusquam arma, hostis, prædo; arabant, ferebant, metebant; conuiuia, coniugia inibant; liberos gignebant, educabant: omnia secure, & nec auribus quidem læsis rumore belli. Nam si quod tale erat; cum barbaris nempe & longinquis, & quod velut ludicrum aut fabellam, tuti limitibus & præfidiis

præsidij suis, audirent. Pulchrè Aristides: *Bella verò vix vquam nunc creduntur exstitisse, ac pro commentis habentur à plerisque. Quòd si alicubi ad limites conflictus fuerit, (vt in magno & immenso imperio facile fit, ob Getarum insaniam, vel Afrorum miseriam, vel rubri maris accolarum infelicitatem, qui commodis bonisque suis nescierunt vti) mox ista, tamquam fabulæ, cum omni memoriâ euanuerunt. Tanta pax apud vos viget, ô Romani, etsi militiam bellumque habetis inter patria instituta. Atque iterùm idem (quomodo enim meliùs certiusque vetera repræsentem, quàm veteris scriptoris verbis?) idem in eam laudem: Vniuersus orbis sub vobis, tamquam festum diem agitans, quos olim gerere solebat gladios deposuit, ad conuiuia autem & reliquam omnem latitiam liberè se conuertit. Et aliæ quidem contentiones aut certamina vrbes reliquerunt; vnus omnes habet, vt earum quæque pulcherrima & iucundissimo aspectu appareat. Itaque omnia plena gymnasijs, fontibus siue aquæductibus, porticibus, templis, tabernis, scholis: vt aliquis verè dixerit inclinâtem & labantem mundum, restitutum à vobis esse. Nec vrbes solùm splendore & decore lucent, sed tota adèd terra, instar horti aut paradisi, conspicitur exculta. Vt miseratione planè digni videantur, si qui imperio vestro non subiacent (qui pauci tamen sunt:) vt qui tantis bonis careant. Hæc verè & floridè dicuntur, & capiunt me recitantem: etsi non minùs vno ictu penetrat Cornelij nostri breuiloquiũ: Quippe immota, aut modicè laceffita pax: quod ille de Principum æuo scripsit. Iam verò alterum bonum, quanti est, Communicatio inter se hominum & rerum, vijs vndique liberis commercijsque? In animo tuo cogita, si tutò nunc Byzantium, Persarum aut Sinarum regionem videre liceret: quàm tu ipse fortasse atque alij libenter & auidè iretis? per tot terras & maria oculos pedesque ferretis? A V D. Affectum meum tangis. capior vnice peregrinatiunculis, & animum innouat ac vires nouitatum ille aspectus. L I P S. Optimus quisque in hac cupidine: & alti æthereique animi, vt ipse æther, gaudent motu. Sed sub tali igitur imperio, quàm id licuit? tutiùs quàm Belgis nobis hodie, non dicam ab vrbe ad urbem, sed pænè per urbem aut circa eam ire. Visere illuc licebat magna aut nobilia illa opida, clara & inlyta ingenia; Athenas, Alexandriam, Rhodum, disertos aut sapientes ibi viros; denique ad alia terrarum se con-*

ferre, disciplinæ aut animi causâ. At mercatores, & quibus aliarum opum cupiditas, ij per maria omnia nauigabant, ij per terras circuibant: vnicos prædones aut piratas placantes, siue inuententes, Publicanos. Sed vno & certo pretio placantes, nec eo graui sub Principe aliquo moderato & æquo. Itaque res longinquæ aduehebantur, ignotæ antea ostendebantur: & totus orbis eâ communionem, quasi vna ciuitas, fiebat. Quid dicam artes barbaris traditas aut inuectas? quid elegantiam, litteras, & cultum animorum? Cùm etiam omnes linguis diuisi, vnâ Romanâ iungerentur, atque ea cum imperio quaquauersum se propagaret. Plinius hæc grauius & merito attollit, in Italiâ dilaudandâ: *Numine Deum electa, quæ calum ipsum clarius faceret, sparsa congregaret imperia, ritusque molliret, & tot populorum discordes ferasque linguas sermonis commercio contraheret ad colloquia, & humanitatem homini daret: breuiterque, vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret.* Iterumque alibi idem: *Videmus, inquit, alia aliunde, vltro citroque, humanæ salutis (nam de herbis & re medicâ illuc loquitur) in toto orbe portari, IMMENSA ROMANAE PACIS MAIESTATE, NON HOMINES MODO, DIVERSIS IN TERRIS GENTIBVS QVE, verumetiam MONTES & excedentia in nubem, PARTVS QVE eorum & herbas quoque inuicem ostentante.* Nec minus Strabo: *Romani multas gentes antea feras, ob montes aut locorum naturam asperam, aut ob frigus aliamve causam, sub imperium assumentes, eas ipsas ex disiunctis & insociabilibus, vnâ commercii iunxerunt, & pro agresti vitâ, civilem agere docuerunt.* Sed & Claudianus magnificè:

*Huius pacificis debemus moribus omnes,
 Quod veluti patriis regionibus vitur hospes,
 Quod sedem mutare licet; quod cernere Thulen,
 Rursus & horrendos quondam penetrare recessus.
 Quod bibimus passim Rhodanum, potamus Orontem,
 Quod CUNCTI GENS VNA SVMVS.*

O verba & res pulchræ! & potestne maior esse voluptas, aut commoditas? Omitto gubernationem & leges ferè eadem; pondera, & mensuras, & numos: & plura, quorum bonorum sensus etiam hodie aliquis in Turcarum imperio est; & esset maior,

Lib. II.
cap. V.

Lib. XXVII
cap. I.

set maior, si leges & politia illis meliores. At nostra Europa misera, quàm iam à multis sæculis experts eorum est? iactatur assiduis bellis aut dissidijs. quare? quia regna aut dynastiæ paruis aut modicis finibus inclusæ, semper in vicinos causam habent timendi vel sperandi, querendi vel vlciscendi. Idem & ante Romanum imperium erat, quod Plutarchus asseruit: & pulchrâ imagine addidit, *Istud velut ANCHORAM fuisse fluctuanti mundo.* Quid propriè de nostrâ Galliâ triplici Cerialis apud Tacitum? *Regna bellaque per Gallias semper fuere, donec in nostrum ius concederentis.* Fuere mi Auditor, & nunc erunt, donec talis aliquis euentus. A V D. Per ignem sermones tui eunt, & vide ne amburare. L I P S. Ego verò apud te liberè, & vt Philosophi in scholis, de Republicâ dissero: neque sunt ista, neque erunt fortasse, & (dicit aliquis) nec debent. Deo euentus permitto: ego arbitror & ad Religionis vnitatem, & ad subditorum omnium vsum, & denique contra communem Turcarum hostem fore, potens & validum caput vnum. Tu Deus SALVS ET TVTELA RERVM, da quod expedit; da, si non imperio, saltem fœdere coire ac iungi; da lætos & pacatos ad læta & pacata loca tua venire. In quo finio, & te mi Adolescens, dimitto.

NOTÆ

NOTÆ IN LIB. I.

CAPVT II.

Pag. 16.
lin. 8.

Πυσεόμειρα.] Pro versu fortasse melius, *χρυσή μίξα* diuisim. Sed hoc leue: illud momentum habet, quòd monitus à viro doctissimo sum, totum hoc Carmen videri scriptum, non in ipsam urbem Romam, sed *εις ῥώμην* (nam Græca ambigua) id est, in *Valétiam* sine *Fortitudinem*, quasi Deam. Acutum est: & argumentum habet, quòd Erinna illa celebris vixerit circa Sapphus tempora, id est Tarquinij Prisci, priusquam Roma nostra sic magna & admiranda. Sed mihi tamen seridè inspicienti, carmen in urbem & imperium nostrum scriptum videtur: & plures Erinnas fuisse, quod in textu indicatum volui, indicio est dissensus in eius patriâ, de quo Suidas. Adde, quòd apud Stobæum ambigitur de auctore.

CAP. V.

Pag. 32.
lin. 15.

Sed vbi ignoro.] Ego firmiter non repperi. Duplex tamen suspicio. prior de *Theodosiâ* in Bosphoro, vbi Strabo portum collocat, *vel centum nauium capacem*. Altera fortasse firmior, ex Dionis Fragmento in rebus Eligabali: vbi notat, *Prinatum aliquem, initio eius imperij, conatum turbare & ad res nouas pellicere τὸν στόλον, ἃ ἐν τῇ κυζικῶν νελοχέντα: classem, quæ Cyzici in statione erat*. Sanè videtur hanc Ponticam, & eius ordinariam sedem designare: etsi Cyzicus tamen in Propontide.

CAP. VI.

Pag. 36.
lin. 33.

Sed nec Velleij iudicium valdè probo.] Cui tamen causam aliquam esse, etiam hodie Hispani experiuntur: sed non illam propriè, quam Velleius suspicatur aut timet. Hoc vsus docuerit, longinquas aut externas colonias, si coniugiis & stirpe cum indigenis misceantur, paullatim ipsos aut posteros transire in mores & affectus eius regionis. Cauere hoc malum vis: vnica ratio, à coniugiis, & (si potest) à mixtione arcendi: quod Iudæi olim & nūc seruant. Nec alia magis intima causa est, cur crescat assiduè ea gens, & in veteri lege & institutis, aliena à populis, perseueret.

LIB. II.

CAP. II.

Pag. 45.
lin. 27.

In agros & in corpora eorum.] Illud ipsum conqueritur & exaggerat Büindica regina Britannorum, in Dionis Nerone: *ἔως τὰ τὰ ἄλλα πάντα καὶ νέμειν καὶ γεωργεῖν ἐπένοισι, καὶ τῶν σωματίων αὐτῆς διασμον ἐτήσιοι φερόμενοι; Nōnne, præter cetera omnia, & pascitis & aratis Romanis, corporum etiam ANNVM tributum pendentes?*

CAP.

CAP. III.

Plufcula cogitari aut collegi.] Imò & quedam edidi, Commentario ad Taciti librum I. Eruditiffimus etiam Briffonius videatur, in voce *Capita*, De verborum fignificatione. Veritas tamen, opinor, est, indictiones fuiffe in capita pro modo opum: quod genus hodie Galli *Taillas*, nos *Impositiones* aut *Aeftimationes* linguâ noftrâ vocamus. Pag. 52.
lin. 5.

Qui diuinandi artem tenet.] Nec ego inter iftos: tamen peragrandogentes prouinciasq̃e fubditas, & ratione colligendo, fubduxi non infra *trecentos milliones* hominum fuiffe in Romano orbe. Et cauffas fententiæ poffim dare. Pag. 55.
lin. 6.

Supra centum quinquaginta milliones.] Percufferit hoc quofdam, qui noftra aut noua cogitant tantum: fed ratiocinando facilè quiuis adftruat ex iis quæ dixi, & non etiam dixi. Pro magnis quidem iftis vectigalibus, nonne fatis fecerit vel Suetonij locus, de Vefpafiano? *qui initio ftatim Principatus profeffus eft, quadringenties millies opus effe, vt Respublica ftare poffit.* Sunt ipfi (horrefco dicere) *mille milliones* noftro ritu: vnde fic fubitò parandi, fi non tales tantiq̃e reditus? Etfi ibi alij *quadrages millies* legunt, qui effent LX. nobis milliones. Sed & noftro æuo, vt definant ifti obloqui, Rex Sinarum accipere in tributo annuo afferitur *centum viginti milliones*. Et Sinas aliquis ad totum Romanum orbem comparabit? Pag. 55.
lin. 22.

CAP. VIII.

Si verè Plutarchus, viginti millia talentum intuliffe.] Verba Plutarchi non ambigua: *Ἀναφέρει δὲ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐν νομισματικῇ καὶ ἄσπιδοῦς ἀργυρεῖς καὶ χρυσοῦς, δις μύρια τάλαντα, πᾶρες δὲ εἰς τὰς στρατώσας δεδομένων. ὧν ὁ τε ἀλάγρον αἶερον, καὶ λόρον δραχμὰς εἴληφε χιλίας πεντακοσίας: Intulit in ærarium publicum in pecuniâ fignatâ, itémque auro & argento facto, viginti millia talentorum, præter ea quæ in milites expendit. Quorum is qui minimum accepit, habuit drachmas mille quingentas.* Ergo gregarius quifque miles accepit Philippicos *centum quinquaginta*. Magna fanè donatio, in liberâ illâ republicâ: fed quam minuit Plinius, vt & fummam illati publicè argenti, fi eum audimus. Valdè, inquam, minuit. nam fcribit lib. xxxvii. cap. ii. *Cetera triumphis eiusdem (Pompeij de Afîâ & Mithridate) quàm virilia? Reipublicæ datum mille talentum, Legatis & Quæftoribus, qui oras maris defendiffent, HS. bina millia, commilitibus fingulis quinquaginta.* Sanè hæc nullo modo conueniunt, neque fana funt; quamuis audacter id dicam. Primum, de *mille talentis* illatis in ærarium; nugæ, & *minuti gurguliunculi*, vt ille inquit: & in Textu docuimus. Quid iam de Legatis & Quæftoribus: dumtaxat *bina millia HS?* ea effent, *quinquaginta Philippi*: atqui gregariis plus datum, non Plutarchus folum, fed Appianus (qui ex eo ferè haurit) oftendit. Et omnino pro magnis illis exiguum eft. quid in milites fingulos? ait, *quinquaginta HS.* Ij effent, *duodecim denarij & femis.* Abiice hæc omnia, & indignum eft in Plinio Pag. 68.
lin. 28.

tolerari aut legi. Primo numero legendum sit ex Plutarcho, id est ex vero, *Reipublica datum vicies mille talentum*. Hoc ex coniecturâ: in aliis libri adiuant, & adaugent. Nam scripti habent: *Quæstoribus, qui oras maris defendissent, datum mille talentum: militibus singulis sena millia festeriorum*. In quibus mirum est, & iuuat, sic concorditer consentire cum Græcanicâ summâ illud vltimum, de *senis millibus* HS. Nam ij sunt, ipse *centum quinquaginta drachma*. At prius illud de Quæstoribus, non rectum, nec potest: exorbitat. Scribo, *data decem talenta*: quæ sunt, *sex millia Philippum*: & error est ex notis ortus, denariâ millenariâque: quæ nimis sæpè alternarunt. Examinanti hæc apud Plinium, & cum nostris ac ratione conferenti, vera erunt: aut si quis aliunde firmiora, doceat, in-nitemur.

CAP. IX.

Pag. 71.
lin. 5.

Esti non ad usum tales.] Sicut & in torque aureo, quem *centum pondo Diuo Augusto Galli dederunt*, vt est in Quintiliano. Hæc in speciem tantum: imò plerumque nudo nomine, Pecunia ipsa data.

Pag. 71.
lin. 21.

Hoc prætextu rapinas extorsionesq; usurparas.] Ita & Plinius igitur in Traiani laudibus ponit, *non spoliis prouinciarum, & extorto sociis auro, sed hostilibus armis, captorumq; regum catenis triumphum grauem*. Nec aliud ab hoc coronario auro intellegit.

Pag. 73.
lin. 36.

Millenis auri.] Vox ea *millenis* redundare hîc videtur: aut mox intellegendum *trigintaquinque millibus* HS. Sed ego prius eligam.

CAP. X.

Pag. 75.
lin. 4.

Esto vel centies tantum summa ordinaria.] Neque enim puto solum *Decies* fuisse, quod exprimit Dio Cassius in Fragmento, de Macrino Imp. Scribit eum, Aufidium Frontonem, cum Africam Proconsul fortitus esset, in vrbe retinuisse: τὸ γὰρ μὲν ἰνὲν ἔμρον γέρας καὶ οἱ τοὶ μύρον αὐτῶν τὰς ἀπέτρο καὶ εἰκοσι μυριάδας δοθῆναι εἰσηγήσατο: *nihilominus præmium adiunctum, etsi domi manenti, viginti quinque myriadas drachmarum, dari iussit*. Id est Latinorum *Decies*, & nobis *xxv. millia* Philippi-cum. Sed in vniuersum & annum sumptum Proconsulis, parum sit, si quis considerat: fuit dumtaxat *γέρας*, vt loquitur, siue *premium operæ* super sumptus; & est quod Tacitus in Agricola, *Salarium Proconsulâ dari solitum*, in simili narratione appellat.

Pag. 78.
lin. 7.

Parum est certa.] Aliquid ad quatiédam hanc lectionem fecerit, quod in Plutarcho est: *Cæsarem, post Africanam victoriam in concione se venditasse, quòd tam latam regionem subegisset, quæ penderet vectigal annuum ducenta millia medimnùm Atticorum frumenti, porrò olei tricies centena millia librarum* Longè à nostro modo sumus, si non amplius: neque ista fecerint, nisi Romano more *duodecies centena millia modiorum*. An Augustus adèd produxit: an non de totâ Africâ Cæsar hoc dixit? Iure ambigas, ob modum olei, qui sequitur. quem talem tantumque folis *Leptitanis* impositum Hirtius scribit, in extremo De bello Africo: *Leptitanos,*

tanos, tricies centenis millibus ponderis olei in annos singulos muletat. Et verò iamdiu antè Africa vestigalis, nec nisi Numidiam Cæsar addidit. Cogitetur. & fortasse aliquis in Hirtio rescribat, *ter centenis millibus.* Quidquid est de summâ Africæ vel Ægypti; tamen certò etiam aliæ prouinciæ subuenerunt, & maximam illas partem, non assem totum confecisse censendum est. Sed & Fiscum emisse crebrò frumentum, Tacitus & Plinius, dicent.

LIB. III.

CAP. II.

Alibi peccatum.] In Q. Curtio notabiliter, his ipsi numeris, lib. VIII. Pag. 104.
lin. 23.
At tibi xxx. millia mulorum captiuum aurum vehunt: quod Hermolaus in concione obiicit Alexandro. Sed immanis auri summa surgat: & omnino ∞ ∞ ∞. id est, *tria millia* scribendum. Demosthenes quidem pro magno refert, quòd regi Persarum *mille ducenti cameli* pecuniam ueherent.

CAP. III.

Paullatim Italia panè deserta est.] Vel Lucanum audi:

*At nunc semirutis pendent quòd mœnia tectis,
Rarus & antiquis habitator in urbibus errat,
Horrida quòd dumis, multosq; inarata per annos
Hesperia est, desuntq; manus poscentibus aruis.*

Idem Lilius: *partem Italia ergastula à solitudine vindicare.* Sed & Dionysius pleraque opida olim frequentia, suo æuo lapsa aut vacua fatetur. Causa profectò ipsa est, quam dixi, quòd Roma omnia ad se traxit & abduxit. Itaque (confidera) vicina urbi loca maximè in hac causa reperies, longinqua pleniora.

CAP. VIII.

Alij solia maluerunt reddere.] In Græco est *να.δέσπας*, vt vides: quod magis est vt Sellas reddas. Sellæ autem in Frigidariis maximè, ex Sidonio: *Hinc Frigidaria dilatantur. ita vt ministeriorum sese non impediante famulatu, tot possint recipere Sellas, quot Solij sigma personas.* Quæ lectio mihi recta est, etsi alij mutant. Nam ita hîc *Sigma solij*, vt postea idem, *Solij capacis hemicyclum.* Quod planè dat intellegi formam Soliarem: & fallor, aut in ruinis Thermarum hodieque vestigia & *ιχινορεαίν* sic apparent. Si tamen aliter, parùm est: hoc addo, *Solia*, à Græcis solere reddi *ἐμβαταί* vel *ἐμβαταί*: quòd in ea lauandi causâ descenderent. Nec aliud initio fuère, quàm lignea quædam vasa siue aluei, nostris quoque moribus noti: quod genus Augustus (in Suetonio) *Hispanico verbo Duretas* appellabat, atque ipse utebatur. Eiusdem tamen æuo alia reperta, in ipsâ terrâ effossa, & magnificè structa, in quibus fas esset, sedere, stare, natate. Inuentio tributa, nisi fallor, Mæcenati à Dione Cassio. *πρώτος*, inquit, *κολυμβήσαν* *πρῶτος ὕδατος ἐν τῇ πόλει κατεσκευάσθη*: *Primus Solium* (siue *Natorium*)

tatorium) aqua calida in vrbe struxit. Planè huc pertinet, & notandum est. Solia autem hæc *capacia* fuère, vt Sidonij verbum erat; & Martialis ostendit, plures simul solitos lauari. Quid, quod *Oceani solium* postea, magni maris nomine & quasi imagine dictum? Itaque nullo modo probabile, tot illa *millena Solia* in Thermis vnis fuisse.

LIB. IIII.

CAP. XI.

Pag. 210.
lin. 12.

Ego verò nescio.] Vides ambigere me, non asserere; nec temeritatis in talibus damnes. Prudens inquisitio locum sæpè aperit repulsæ vel obscuræ veritati. Videbar tamen satis stabiliisse, natum eum in Britannia non esse: sed iam nunc vir impensè doctus, & gnarus rerum veterum, amicus noster, argumentis subtilissimæ inquisitionis me quoque, fatendum est, concussit. Tamen recollegi me, inspexi, & videor antiquare posse, sine pertinaciæ culpâ. Ipse atque alij iudices funto. Ait primò, *Historicos omnes, qui de natali solo Constantini scripserunt, vnâ voce natum in Britannia asserere, præter duos Graculos Nicephorum & Cedrenum.*] Hoc ego non dederim, vt alij omnes. Imò ecce obduco *Godefridum Viterbiensem, cuius Chronicon ita habet: *Hanc Helenam (matrem Constantini) quidam ex patria Treuirorum oriundam faciunt, alius de regno Persarum, vbi Constantius ad tributa colligenda missus, eam legitur contigisse.* Ecce, dubitat de *Treuiris*: sed magis ad *legationem Persicam*, & ergo ad nos, inclinat. Vbi autem de *Britannis*? *Quin & Acta Syluestri Papæ, quæ in Symeone Metaphraste, istam Helenam apertè faciunt Bithynam: Cùm, inquiunt, in Bithynia versaretur, vnde orta erat. Nonne & hoc à nobis? Atqui Britannici scriptores aliter, & iis magis fides habenda, qui loco ipsi propiores.*] Hoc vix dicam. Quid si de *Homeri patriâ* lis certetur, & *Ietæ* suum asserant, idque indigenarum testimonio; idem *Chij*, aut *Colophonij*: eo ipso nempe refellantur, quia à domo testes citant. Gloria patriæ quæri per hanc assertionem, & ideò illuc proniores censeantur. Et qui tamen hi testes sunt? *Henricus Huntingdoniensis, Guilielmus Malmesburiensis, Ioannes Sarisburiensis, Galfrius Manumetensis*: quorum antiquissimus ante quingentos annos non vixit. Dicitur tamen & *vita Helena Anglo-saxonice scripta, ante sexcentos amplius annos ita adfirmare:*] quam non vidi equidem, & esto: quis vulgarium librorum fabellas nescit? Iisdem igitur de *Bruto Troiano* credam, & *Pandraso Græcorum rege*, & quæ alia inscitè comminiscuntur? Quòd si tam vetus & fida hæc opinio, quid ita *Bedas* ille, Britannia scriptorum egregius, hoc historiae suæ insertam non iuit? Atqui occasio erat, vbi de *Constantino* sic scribit: *Constantius Constantinum filium, ex concubina Helena creatum, Imperatorem Galliarum reliquit. Scribit autem Eutropius, quòd Constantinus in Britannia creatus Imperator, patri in regnum successit.* Vbi hîc aliquid, natum in Britannia esse?

Lib. I.

cap. VIIII.

creatus

creatum Imp. tantum dicit. Et pensandum hoc est de Bedâ. qui certè Britannus, & æui vetus, & patrij amoris honorisque non item incuriosus aut expers. Quid, quod nec in totâ Britannia monumentum aliquod aut vestigium affectus sui, ut in patriam, Constantinus edidit, aut reliquit? At fecit in Bithynia, ut in Textu meo scripsi. Et hoc pensandum. Sed enim, ait vir doctissimus, Nicephoro eò minus fidei esse debet, quia & in modo genitura aniliter ineptit, & temporis ratione aberrat.] Videamus. ait patrem Constantium, *Claudij ex filio nepotem.* Falsò, fateor: & Pollio melius hæc exsequitur, qui è fratre Claudij derivat. Quod nepos igitur, non errat: at non ex filio, quod incuriosè addit. Item ait, *pallium regium Helena donasse, post concubitum.* Quid autem priuato cum pallio regio? inquit. Respondeo, *paludamentum* intelligi, vel & *prætextam vestem*, quæ tunc in usu honestiorum. Dicit &, in *Gallia Constantinum Casarem à patre creatum*: atqui in Britannia fuit. Imò de Gallia, etiam Bedas satis clarè dicit: & videtur inibi iamantè designatus à patre, sed *Cæsar* dumtaxat fuisse. Aurelius sanè Victor *eodem tempore designatum Casarem* scribit, quo *Seuerus & Maximinus*: quod mensibus aliquot fuit ante Constantij mortem, & priusquam in Britanniam Constantinus veniret. Facit & Panegyricus scriptor: *Cum tibi pater imperium reliquisset, Cæsaris appellatione contentus, exspectare maluisti*: illâ, quam iamantè habebas. Etiam è Zonarâ adstruas, in Gallia Constantinum tunc fuisse, & Galerium ad ipsum venisse. Sed quorsum ista? nihil ad natale solum faciunt: & siquid aberrat in talibus Nicephorus, alij in aliis, & varius circa illud æuum dissensus. At rursus scribit etiam Nicephorus, *legatione Persicâ genitum Constantinum, & patrem ex eâ reuersum, mox Casarem creatum.*] Quæ si vera, viginti dumtaxat annorum fuerit Constantinus, cum Imperium cepit: quem tamen vel *triginta* constat fuisse. Non abnuo in eâ re errorem, nisi de aliâ legatione priori sensit: quod sanè potuit. Et verò si hæc euertunt de patriâ, quid Britannicis scriptoribus fiet, quos nulla ratio aut ingenium defendat? Omnes in Britanniam venisse Constantium, & *Coeli regis* filiam Helenam ibi nouisse: distinctè etiam Galfridus, *vndecimo post anno, mortem obiisse, relicto imperio huic Constantino.* Ista quæ constant? Enimuerò omnes Annales mittunt Constantium in Britanniam, ad turbas ibi ortas sedandas: eæ autem dumtaxat fuere intra annos imperij eius: & quomodo tunc Constantinum genuerit: Fuerit igitur ex hoc calculo vndecennis Imperator. Vides ineptias, & quidem *ἀουράτου.* At verò eripitur nobis Iulius Firmicus, quem ego ut fundum sententiæ adduxeram: & in hoc ingeniosissimè (ita res habet) vir ille inquisiuit. Demus eripi: quid factius aut certius super Constantino erit? non ego video: neque enim de Britannia aliquid dicit. Sed teneo tamen, & vindico, aut certè conabor, sine litigio, & pudore meo atque amore saluis. Scripsit, inquit, Iulius Firmicus sub Constantio Constantini F. non sub isto; ergo de illo ea sunt, & non de Constantino. Argumenta. in Prefa-

rione ipse dicit *Mauortium Lollianum*, cui inscribit, *Consulem designatum esse*. Atqui Consul ille fuit sub Constantio, anno Urbis ∞ CVII. id est, XVII°. circiter imperij eius anno. Item, meminit Solaris deliquij lib. I. cap. II. *Optati & Paullini Consulatu*, & loquitur vt de annis transactis: qui tamen Consules fuere quadriennio circiter ante Constantini mortem. Istis respondeo, primùm de *Lolliano Cos. designato*: non nouum olim fuisse, in plures annos designari, & multi Principum ita fecere. Item, Præfationes vltimas olim & nunc scribi: & librum ipsum vetustiorẽ esse, ac pluribus annis inter manus versatum: quod ipse Firmicus tibi dicet. Hęc poteram: sed firmitus illud, non censere me eundem illum *Lollianum* esse, qui sub Constantio Consul fuit. Filius potiùs eius, aut gentilis alius: & iste noster, etsi designatus, non iniuit, vel morte præuentus, vel mutatione Principis (vt sæpe) vel aliã causã. Hoc ex ipso altero argumento asseram, vbi de *Optati & Paullini* consulatu. Nam ecce verba sunt: *Sol medio diei fulgida denegat lumina. quod Optati & Paullini Consulatu (vt de recentioribus loquar) futurum, Mathematicorum sagax prædixit intentio*. Sanè loquitur, vt de re nouã & recenti: præteritã quidem, sed non obsoletã. Imò ipsis illis annis vltimis Constantini, hæc sunt scripta: & verba Firmici clarè dicunt, quæ super Constantino olim adduxi. Nam quæ ibi sunt in eius laudes, de *tyrannis pulsis*, & plura, palàm de ipso scripta: neque negat amicus noster. Sed ille censet parenthesi quadam hæc includenda, & reliqua sic legenda: *Constantius scilicet maximus Diui Constantini filius, augustæ & venerandæ memoriæ Principis (qui ad liberandum orbem à tyrannicis immoderationibus &c: vsque ad illa verba, numquam belli Fortuna decepit) apud Naisum genitus*. Sic inquam, vt alia omnia de Constantio sint, laudes illæ de Constantino. Sed quis mos aut ratio est, cum de Principe præsentis & viuo scribas, sic abire in laudes defuncti, & hunc præterire? Non solet hoc eius æui adulatio, & viuis magis blandiuntur. Sed quid opus argutiis? nullæ ex, apud cordatum quidem, euincunt, quin quæ sequuntur de filiis eius, asserant hæc omnia Constantino. Verba aperta: *Tu Iupiter, tu Gradiue, tu Sal, Constantinum maximum Principem, & eius INVICTISSIMOS LIBEROS, DOMINOS ET CÆSARES NOSTROS, consensu vestrae moderationis, & Dei summi obsequente iudicio, PERPETVAQVE EIS IMPERIA decernente, facite etiam nostris posteris, & posterorum posteris, infinita secula imperare*. Hoc decretorium est, quocumque nos vertimus: neque Constantius ille liberòs habuit, quibus hæc aptes. At (reponit vir doctissimus) possunt de Gallo, aut Iuliano capi, quos Cæsares dixit. Non possunt: neque enim liberi eius fuerunt; neque vno tempore habuit, vt conueniat illud, *Dominos & Cæsares*: quin Gallo defuncto, adscitus Cæsar fuit Iulianus. Cæsar, inquam, non filius: nec mos iste adoptandi (nisi fallor) tunc vsitatus. Imò Constantius, cum iam Cæsarem designasset, in concione publicã, apud Ammianum alloquitur, & *Fratrem* appellat. Igitur altera amici nostri euasio: votum & precationem saltem hæc esse,

vt numina nempe dent tales liberos. Appello ad verba, si huc eunt, iterum iterumq; legenda. Vocat *inuictissimos*, vocat *Dominos suos*: & etare iam esse, non optari ostendit; perennare, non autem nasci rogat. Ad locum hunc talem, cur non alia aptantur potiùs, quæ volentia sequentur: quàm vt hunc trahamus, non pertrahendum? Sed opponitur amplius, in manuscriptis duobus exstare, non *apud Tharsum genitum*; sed, *apud Naisum*. Esto. nec illi codices fortasse optimi; & hoc ipsum quid pro Britannia euincat? Nam quòd ad Constantium applicari id censet, ibi genitum, mera coniectura est: neque inquirò, nec ad rem meam facit. Addo magis illud, Iulium eundem Firmicum, *Constantinum* iterum nominare, vt viuum, in ipsa Præfatione: *Cùm tibi totius Orientis gubernacula, Domini atque Imperatoris nostri Constantini Augusti, serena iudicia tradidissent*. Si iam diu obierat, cur non *Diuum* appellat, vt in aliis illis verbis *Diui Constantini filium*, pro amici quidem nostri sensu? Nam nosibi, *Diui Constantij*, verè putamus emendari. At verba tamen sunt, quæ *Constantio*, quàm *Constantino* propiora, si verum spectes: ista. *A primo atatis gradu Imperij gubernacula retinens, quæ prosperis nactus fuit auspiciis*. Nam Constantinus quomodo à primâ ætate, cùm non nisi anno *trigesimo* cœperit imperare: at verò Constantius, *octennis* admodum, Cæsar designatus fuit. Respondeo, non hoc velle Firmicum: sed natum Imperatoriâ stirpe, & imperio iam tunc fati destinatum. Planè vt Panegyristes, ad ipsum Constantinum: *Quamuis felicissimus ille dies imperij tui natalis habeatur, iam tamen ab illo generis auctore (Claudio) in te Imperij fortuna descendit*. Iterumque: *Non repentinus aliquis fauoris euentus te principem fecit: Imperium nascendo meruisti*. Et tertio: *Sacrum istud Palatium non candidatus Imperij, sed designatus intrasti*. Talia plura leges: & me auctore in Firmico hîc, ad quæ *prosperis natus fuerat auspiciis*. Desino, nec ferram vltra reciproco: & fateor ingenuè in illo æuo, paucitate scriptorum aut incuriâ, aut etiam imperitiâ, tenebras & ambagines esse, nullâ vîquam curâ satis ad certum aut liquidum perducendas. Quid autem (philosophari lubet) in talibus magnum facimus? quid meâ est inter, ibi an ibi natus sit Constantinus? Virtutes eius, non patriam videamus: & ab illâ obscurus, ab his lucem capiat, & eandem imitatione aliis donet. Hoc voueo, & cum modestiâ scientiam, & magis sapientiam, habere. Nam omnia cùm viderimus, *vnus studium verè liberale est, quod liberum facit, hoc Sapienti.e. sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla, & puerilia sunt*. Didici, discite.

Sen. epist.
LXXXVIII.

IN-

INDEX CAPITVM

LIBRI PRIMI.

- O**CCASIO & ingressio sermonis.
 Cap. i. Pag. 13
 Communiter Roma & eius Potentia
 laudata, per elogia pauca veterum.
 Cap. ii. 15
 Fines imperij Romani; quando maxi-
 mi; & Prouinciæ breuiter adnume-
 rata. Cap. iii. 18
 De Copiis & præsiidiis sparsim circa li-
 mites, itemq; in ipsâ Vrbe. Cap. iv.
 pag. 23
 De Copiis in mari aut fluminibus; de
 Classibus variis earumque sedibus.
 Cap. v. 29
 De Coloniis, & modus fructusque de-
 ducendi. Cap. vi. 34
 Multitudo Romanorum, & ratio ad-
 sciscendi gentes, aut transferendi.
 Cap. vii. 37

LIBRI SECVNDI.

- De Priscis populi Romani vestigali-
 bus, Decumis, Quintis, Scripturâ,
 Portoriis. Cap. i. Pag. 43
 De Tributis & Capitatione. tum in-
 quisitum in modum vestigalium, &
 quid videatur reddidisse. Cap. ii. 45
 Inquisitum item in Capitationis mo-
 dum & pensum vniuersorum Tri-
 butorum. Cap. iii. 50
 De Ærario militari, & Vigesima, Vige-
 sima quintâ, Centesima ad id ex-
 plendum. Cap. iii. 55
 De Metallis, & argenti, auri, aliarum-
 que rerum fodinis. Cap. v. 59
 De Vrinario vestigali & Chrysargyro,
 item de Meretricio. Cap. vi. 60
 De opibus Byzantini imperij: & clausu-
 la ac finis Tributorum. Cap. vii. 62
 Pecunia è Triumphis, & aliquot eorum
 inspecti æstimatiq; Cap. viii. 65
 De Auro Coronario, & Coronis di-
 ctum. Cap. ix. 70
 Impensæ publicæ in Militem, Magi-
 stratus, Populum: & de Frumentatione.
 Cap. x. 74

- Impensæ in Ludos obiter ostensæ. Ca-
 put xi. 80
 Dona Principum effusa, & primò Iu-
 lij Cæsaris. Cap. 12. 84
 Augusti Principis dona. Cap. xiii. 88
 Aliorum Principum dona. Cap. xiiii.
 93
 De priuatorum aliquot opibus, & ma-
 teriæ huius finis. Cap. xv. 95

LIBRI TERTII.

- Ad Opera Romana transitum, & pri-
 mò de ligneis aut temporariis di-
 ctum. Cap. i. Pag. 102
 Diuturna opera, & caput omnium Ro-
 ma. De situ eius, & in primis de ma-
 gnitudine indagatum. Cap. ii. 106
 Magnitudo Suburbiorum Romæ, &
 hominum in totâ Româ multitu-
 do. Cap. iii. 113
 De ædificiis vrbis Romæ communi-
 ter, & eorû altitudo. Cap. iiii. 120
 Decor & ornatus ædificiorum. Excer-
 pta quædam, & primò de templo
 Capitolino exactius dictum. Cap. v.
 122.
 Item de templo Panthei, Vrbis, & Pa-
 cis. Cap. vi. 134
 Fora Romana descripta; & distinctè
 Romanum, Iulium, Augustum,
 Transitorium, Vlpium. Cap. vii.
 139
 De Balneis Thermisque, & breuiter
 de Rostris. Cap. viii. 146
 De Statuis, & earum custodelâ. Ca-
 put ix. 150
 De viarum magnis operibus, & nomi-
 natim de Appiâ. Cap. x. 153
 Aquæductuum mira. Cap. xi. 157
 Cloacarum mira. Cap. xii. 161
 Traiani pons in Danubio. Cap. xiii.
 163
 Priuatorum hominum Urbanæ aut
 Rusticæ ædes. Cap. xiiii. 165
- ## LIBRI QVARTI.
- Transitum ad Virtutè Romanorum, &
 ea in genere prædicata. Cap. i. 172
 Triplex

I N D E X.

Triplex ordo in populo ostensus, & qui que in suâ parte laudabilis. Caput II.	174	Luxu Romano. Cap. VII.	193
Iustitia & Clementia in bellis. Cap. III.	179	Excusati Romani à prioribus : & primum in Raptu vel Sævitiâ, obiter. Cap. VIII.	201
Fortitudo Romanorum militaris. Caput IIII.	182	Factum idem in Luxu menfarum, aut vestium. Cap. IX.	203
Pietas, Probitas, Constantia Romanorum. Cap. V.	186	Doctrinæ studia Romæ, & Salaria in Doctores. Cap. X.	207
Contra Probitatem & Abstinenciam dicta & obducta quædam. Cap. VI.	190	Diurnitas Romani imperij, & in occasione de patriâ Constantini. Caput XI.	209
Pariter contra Continentiam ; & de		Conclusio, & Laudatio magni Imperij. Cap. XII.	212

F I N I S.

A P P R O B A T I O.

Quattuor hos I. Lipsij de Magnitudine Romana libros, prælo dignos censeo, quòd eruditi sint, & pulchra varietate mirificè afficiant oblectentque, nec non ad illustrationem antiquitatum plurimum conferant, nihil interim continentes quod Catholicæ fidei aduersetur.

Guiliel. Fabricius Nouiom. Apostolicus ac
Regius librorum Censor.

PRIVILEGIUM

P R I V I L E G I V M C Æ S A R E V M.

RVDOLPHVS SECVNDVS diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator semper Augustus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & Wirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c. Nostro & Sacri Imperij fidei dilecto I V S T O L I P S I O gratiam nostram Cæsaream. Postquam inter alia, quæ DEVS immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illustria inprimis illa & quasi diuina sunt, quæ in litteris liberalibusque disciplinis consistunt, quibus scilicet homines non tantum ab animalibus ceteris rationis expertibus, sed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita distinguuntur, vt tanquam Dij quidam splendescere in terris videantur: rem sanè præclaram seque dignam illi præstant, qui diligentem iis ipsis in litteris ac disciplinis operam ponunt; præclarissimam verò & Reipub. vtilissimam, qui eas ita excolunt, vt aliorum menti docendo, scribendo lumina præferant, eosque ex ignorantia tenebris quasi manu educant. Quos excitare, quos amare atque animare ad dignitatis nostræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio, concessuque sumus, inprimis pertinere existimamus. Cum itaque ab iis, quorum nobis spectata fides, qui que iudicare de Litteris possint, acceperimus, insignes te animi ingenii que tui dotes tibi à natura insitas à primis temporibus ætatis tuæ ita litterarum ac disciplinarum studiis excoluisse atque exornasse, vt olim iuuenilibus adhuc annis præclara florecentis minimeque vulgaris eruditionis specimina præbueris, dum obscura in antiquis scriptoribus loca, quæ quædam tanquam lustra erant, illustrasti, quæque in iis iniuria temporum deprauata & corrupta fuerunt, restituisi, dum vetusta Latinæ antiquitatis rudera in nouam subinde structuram singulari artificio eleganter conuertisti: ad exquisitam adeò & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quosque viros opinionem excitari, peruenisse, eamque variis abs te libris acri & graui cum iudicio scriptis atque in lucem editis ostendisse, vt in eo quod tam feliciter tractes scriptionis genere paucos tibi pares hodie reperire sit: iam verò matura te ætate virum, viro magis magisque digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia scribere, quæque à primis illis Romanis olim auctoribus scripta fuerunt, à mendis purgare, & lectissimos quosque ex Musarum hortis, in quibus assidue verseris, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirifice recrees, & eorum pectus ad prudentiam, probitatemque informes: haudquaquam prætermittere volumus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, causa, Cæsareo te nostro elogio decorandum, & quamuis per te satis ipse animatus sis, animandum magis patrocinioque nostro defendendum pro benigna nostra in te susciperemus voluntate. Quoniam verò lucubrationibus atque operibus tuis in lucem edendis, peculiarem te eligere velle Typographum, accepimus, Diplomate hoc nostro priuilegioque te & Typographum tuum aduersus quorumcumque fraudem, qui lucri causa, quod fieri solet, eadem excudere aut typis imitari fortè velint, munitos cupimus. Quamobrem pro auctoritate nostra Cæsarea decernimus,

mus,

mus, statuimus, vetamusque, ne quis Typographorum, Bibliopolarum, aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocunque modo, caractere, aut forma, siue integros, siue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra sacri Romani Imperij, Regnorumque; ac Dominiorum nostrorum hæreditariorum fines triginta annis proximis à primo editionis die computandis, absque tuo tuorumve hæredum consensu audeat: Hac autem lege addita, vt tria vt minimum cuiusque libri exemplaria, quemadmodum edictum hoc nostrum transgredi, violare, aut contemnere deprehensus fuerit, eum non solum eiusmodi libris, tibi, hæredibusue tuis, auxilio Magistratus, vbicunq. reperti fuerint, vendicandis, priuari, sed triginta etiam Marcharum auri puri multa, cuius semissis quidem Fisci nostri Procuratori, fraudis vindici; alter verò semissis, tibi hæredibusue tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuersis & singulis nostris & sacri Romani Imperij subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quam Politicis, cuiuscumque status, gradus aut ordinis extiterint, præsertim verò iis, qui in Magistratu constituti, vel suo vel superiorum suorum loco aut nomine, ius dicunt, iustitiàmue exercent, ne quemquam hoc Priuilegium nostrum impunè violare, spernere aut negligere patiantur: Sed, si quos contumaces compererint, constituta à nobis multa, eos puniri & quibuscumque modis coërceri curent, ni & ipsimet grauissimam nostram in se conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu nostra subscripto, & Cæsarei nostri sigilli impressione munito, confirmamus. Datum in arce nostra Regia Pragæ, die prima mensis Augusti, Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Nonagesimo secundo: Regnorum nostrorum Romani decimo septimo, Hungarici vigesimo, & Bohemici itidem decimo septimo.

Subsign.

RVDOLPHVS.

Iacobus Curtius à Senfftenaw.

Ad mandatum sacre Cæsareæ M^{tie} proprium.

Io. Baruitius.

Additum sigillum Cæs. M^{tie} in cerâ rubrâ.

f 2

SVM-

SVMMA PRIVILEGII REGII.

PHILIPPVS Dei gratia Hispaniarum, &c. Rex Catholicus, diplomate suo sanxit, nequis, Iusti Lipsij Historiarum in alma Vniuersitate Louaniensi Professoris, & item Historiographi sui libros quoscunque, à Censoribus legitimis approbatos, præter ipsius, heredumve eius, voluntatem, intra triginta annos à prima singulorum librorum editione computandos imprimat, aut alibi terrarum impressos, in has inferioris Germaniæ ditio- nes importet, venalesve habeat. Qui secus faxit, præter librorum confiscationem triginta marcharum auri puri illatione mulctabitur. Vti latiùs patet in litteris, datis Bruxellæ XIV. Febr. M. D. XCVII.

Signat.

Verreycken.

TIbi JOANNES MORETE, pro amicitia qua mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis est ac fuit, tibi, inquam, permitto, uti hos DE MAGNITVDINE ROMANA libros quattuor, typis tuis excudas ac diuulges. Nequis alibi alius præter te, cupio siue iubeo, ex lege quam magnus Caesar & Rex meus dixerunt.

Iustus Lipsius.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
APVD IOANNEM MORETVM.
M. DC. V.

